

Ponia Vokė, mergautine pavarde de Konflan, apysenė moteris, jau keturiasdešimt metų Paryžiuje laiko miestiečių pensioną Nev Sent Ženevjevės gatvėje, tarp Lotynų kvartalo¹ ir Sen Marso priemiesčio². Į pensioną, žmonių vadinamą „Vokė namais“, priimami gyventi vyrai ir moterys, jaunuoliai ir seniai, ir vis dėlto dar niekad piktos kalbos nepuolė šios garbingos įstaigos papročių. Bet jau trisdešimt metų jame nebuvo pasirodžiusi nė viena jauna mergina, ir jei kada čia apsigyvendavo koks jaunuolis, tai tik dėl to, kad tėvai įstengdavo jam teikti vien menką pašalpą. Tačiau 1819 metais, prasidedant šiai dramai, tenai buvo viena neturtinga jauna mergina. Nors ir kaip žodis „drama“ yra nuvalkiotas netikusios, netaisyklingos vartosenos, didžiai išplitusios šiais sielvartingosios literatūros laikais, jį būtina čia pavartoti: ne todėl, kad ši istorija būtų tikra žodžio prasme dramatiška, bet kad, baigus ją skaityti, galbūt nuriedės viena kita ašara *intra muros et extra*³. Bet ar ji bus suprantama kitur, ne Paryžiuje? Galima abejoti. Šios istorijos savotiškumai su daugybe vietinių smulkmenų ir atspalvių gali būti tinkamai įvertinti vien tarp Monmartro kalvų⁴ ir Monružo aukštumų⁵, tame garsiaame slėnyje, kur glaistas, rodos, tuoj nukris žemyn ir kur gatvių grioveluose juoduoja dumblas; slėnyje, kupiname tikrų skausmų ir dažnai netikrų džiaugsmų, ir taip baisiai nerimastingame, jog tik kažin kokios nepaprastybės gali čia padaryti bent kiek ilgiau trunkantį įspūdį. Tačiau sutinki ir čia kartais tokių skausmų, kurie, sutelkę savyje ydas ir dorybes, tampa didingi ir iškilnūs. Į juos pažvelgus, egoizmas, savinauda aptyla ir virsta užuojauta. Bet įspūdis, kurį čia patiri, yra kaip sultingas vaisius, ūmai prarytas. Jei civilizacijos triumfo vežimas, panašus į Džagernato⁶ stabo vežimą, valandėlę turi sugaišti kelyje užvažiuavęs ant sunkiau sugniuždomos širdies, kuri neleidžia ratui suktis, tai jis bematant ją sutraiško ir tęsia toliau savo pergalingą žygį. Taip padarysite ir jūs, kurie laikote šią knygą savo baltose rankose, jūs, kurie sėdate į minkštus krėslus sakydami: „Galbūt ji man pramogą suteiks.“ Perskaite apie slaptąsias tėvo Gorijo nelaimes, jūs skaniai pietausite, dėl savo nejautrumo priekaištaudami autoriui, laikydami jį nenuosaikiu, kaltindami polinkiu į poeziją. Tad žinokite: ši drama nėra nei prasimanymas, nei romanas. *All is true*⁷, ji yra tokia tikra, jog kiekvienas gali atpažinti jos pradmenis savyje, galbūt savo paties širdyje.

Namai, kuriuose laikomas miestiečių pensionas, priklauso poniai Vokė. Jie yra Nev Sent Ženevjevės gatvės gale, toje vietoje, kur žemės paviršius leidžiasi į Arbaletto gatvę tokiu staigiu ir stačiu skardžiu, jog arkliais čia retai kas tevažiuoja tiek prieš kalną, tiek į pakalnę. Ši aplinkybė teikia palankias sąlygas tylai, viešpataujančiai tose gatvėse, įsispraudusiose tarp Val de Graso⁸ ir Panteono⁹ kupolų, dviejų didingų pastatų, kurie keičia atmosferos savybes, skleisdami joje gelsvus atspalvius, temdydami viską rūsčiais savo bokštų atšėšėliais. Ten gatvių grindinys sausas, grioveluose nėra nei dumblo, nei vandens, pamūriais želia žolė. Ir nerūpestingiausią žmogų čia pagauna liūdesys, kaip ir visus praeivius, vežimo bildesys čia jau svarbus įvykis, namai čia niūrūs, mūrai primena kalėjimą. Užklydęs paryžietis ten išvysta vien miestiečių pensionus arba įstaigas, vargą arba nuobodulį, merdinčią senatvę ir dirbti

pasmerktą džiūgaujančią jaunystę. Nėra Paryžiaus dalies, kuri būtų kraupesnė ir, pasakytume, nežinomesnė. Ypač Nev Sent Ženevjevos gatvė yra tarsi žalvario rėmai, vieninteliai tinkami šiam pasakojimui, kurio skaitytojui deramai nuteikti niekada nebus per daug nei tamsių spalvų, nei slogių minčių; taip žingsnis po žingsnio merkiasi dienos šviesa ir šiurkštėja pratisas vadovo balsas, kai keliauninkas žengia gilyn į katakombas¹⁰. Koks tikslus palyginimas! Kas nuspręs, ką baisiau matyti: ar išsekusias širdis, ar tuščias kaukoles?

Pensiono namai stovi fasadu į sodelį, o galu – į Nev Sent Ženevjevos gatvę, iš kurios matote jų skersinį pjūvį. Išilgai fasado, tarp namų ir sodelio, – sieksnio platumo grindinys su grioveliu, už jo – smėliu pabarstyta alėja, o jos pakraščiais – jeronimai, oleandrai ir granatmedžiai dideliuose baltuose ir mėlynuose fajanso vazonuose. Į tą alėją veda varteliai, viršum kurių yra iškaba su įrašu: VOKĖ NAMAI, o po juo: MIESTIEČIŲ PENSIONAS ABIEM LYTIMS IR KITIEMS. Dieną pro grotinius vartelius, prie kurių kabo trunkus skambalas, grįsto keliuko gale, ant mūro priešais gatvę matyti skliautas, pieštas vieno šio kvartalo dailininko, – žalio marmuro imitacija. Šio piešinio tariamajame įdubime stovi statula, vaizduojanti Amūrą. Stebėdami nusilupinęsias jos dažų dangą, simbolių mėgėjai joje būtų galėję įžiūrėti simbolį paryžietiškos meilės, kuri gydoma vos už kelių žingsnių nuo šios vietos. Pusiau išdilęs įrašas papėdėje primena tuos laikus, kuriais atsirado ši puošmena, bylojanti apie entuziastingą Voltero sutikimą Paryžiuje 1777 metais.

Godoki ji, žmogau brangus, –

*Jis mokytojas buvo tau ir bus.*¹¹

Kai ateina vakaras, grotiniai varteliai pakeičiami aklinais. Sodelis, platumo sulig fasado ilgiu, gludo tarp tvoros nuo gatvės ir gretimo namo sienos, kurią ištisai dengia vijoklių skraistė, traukianti praeivių akis neįprastu Paryžiuje vaizdingumu. Išilgai šių mūrų išsirikiavusios eilės vaismedžių ir vynuogienojų, kurių nupiepę ir apdulkėję vaisiai yra kasmetinių ponios Vokė būgštavimų, nuolatinių pasikalbėjimų su savo gyventojais objektas. Pagal vieną ir kitą mūrą eina siaura alėja, vedanti į liepų paunksnį. Ponia Vokė, nors jos mergautinė pavardė de Konflan, žodį „liepa“ užsispyrusi taria tarmiškai, visai nekreipdama dėmesio į savo gyventojų gramatines pastabas. Tarp dviejų šoninių alėjų yra ketvirtainė artišokų lysvė, iš šalių juosiamą į kuodelius panašių vaismedžių, o pakraščiais apsodinta rūgštynėmis, salotomis ir petražolėmis. Liepų paunksnyje yra įkastas žemėn apvalus žaliai dažytas stalas su kėdėmis aplinkui. Kaitriomis vidurvasario dienomis, kai būna taip karšta, jog kiaušinį galima išperinti, pensiono gyventojai, kuriems kišenė leidžia išgerti kavos, ateina čia ja pasimėgauti. Fasadas, keturių aukštų, su mansardomis, išmūrytas iš smiltainio ir nudažytas ta geltona spalva, kuri bjauroja beveik visus Paryžiaus namus. Kiekviename namo aukšte yra po penkis langus mažais stiklais, su užolaidomis, taip nevienodai sukabintomis, kad visos jų linijos tarpusavy pjaunasi. Namu

gale – po du langus, kurie apatiniame aukšte papuošti metalinėmis pynutėmis. Kitapus namo yra kiemas kokių dvidešimties pėdų platumo, jame gražiai sugyvena kiaulės, vištos ir triušiai ir jo gilumoje riogso pastogė malkoms sukrauti. Tarp jos ir virtuvės lango – maisto sandėliukas, po kuriuo grioveliu teka virtuvės pamazgos. Iš šio kiemo į Nev Sent Ženevjevės gatvę yra siauros durys, pro kurias virėja meta visokias namų šiukšles, gausiai nuliedama tas atmatas vandeniui, kad nekiltų ligos.

Pirmajame namų aukšte, skirtame pensionui, yra salonas su dviem langais į gatvę, į kurį einama pro stiklines duris, šalia jo valgomasis, nuo virtuvės atskirtas priemene, kurioje yra laiptai, mediniai, lentelėmis iškloti, dažyti ir nudilę. Kas gali teikti liūdnesnį vaizdą nei šis salonas, apstatytas foteliais ir kėdėmis su ašutiniais apmušalais, išmargintais pakaitomis dulsvais ir blizgiais dryžiais. Viduryje stovi apskritas stalas su marmuriniu viršum, papuoštas dabar jau visur matomu balto porceliano padėklu su pusiau išdilusiom auksinėm gijom. Šio kambario grindys – paprastų lentų, o sienos ligi krūtinės aukštumo išmuštos paneliais. Aukščiau jos išlipintos blizgiais apmušalais, vaizduojančiais svarbesniašias *Telemacho* scenas [12](#), kurių klasikiniai personažai spalvoti. Paveikslas tarp virbuotų langų pensiono gyventojams rodo puotą, kurią Kalipsė iškėlė Odisejo sūnui. Jau keturiasdešimt metų ši scena kelia juokus jaunesniesiems pensiono gyventojams, kurie jaučiasi pranašesni, kai niekina pietus, kuriuos valgyti juos pasmerkė skurdas. Akmeninis židinyš, kurio visada švarus ugniakuras rodo, kad ugnis čia užkuriama tik ypatingomis progomis, yra papuoštas dviem vazomis, pilnomis dirbtinių gėlių, jau išblukusių ir apdulėjusių, o tarp jų stovi klaikaus skonio laikrodis iš melsvo marmuro.

Šis salonas turi savotišką kvapą, kuriam kalboje trūksta pavadinimo ir kurį reikėtų pavadinti *pensiono kvapu*. Salonas smirdi puvėsiais, plėkais, gyžalais, jis dvelkia šalčiu, drėgme, kuri smelkiasi į drabužius, jis atsiduoda kambariu, kuriame ką tik pietauta; jis trenkia šeimynine, viraline, prieglauda. Gal būtų galima tą dvoką aprašyti, jei surastume būdą nusakyti toms šleikščioms sudedamosioms dalelėms, kurias čia skleidžia pensiono gyventojų – jaunų ar senų – kvapas, kataringas ir kiekvieno savitas. Ir vis dėlto nors šis kambarys taip baisiai atgrasus, jis atrodytų dailus ir kvapnus kaip buduaras, jei palygintumėt jį su gretimu valgomuoju.

Valgomasis, visas išmuštas paneliais, kitados buvo išdažytas jau dabar nebesuvokiama spalva, kuri sudaro foną nešvarumų klodams, išsiraizgiusiems keistomis figūromis. Pasieniais – gličios indaujos, kuriose sustatytos pajuodavusios ropinės nudaužytais kaklais, metaliniai servetėlių žiedai, rietuvės Turnė darbo storų porceliano lėkščių su mėlynais krašteliais. Viename kampe stovi spintelė su numeruotomis lentynėlėmis, kuriose kiekvienas valgytojas pasideda dėmėtas arba vynu sulaistytas servetėles. Čia galima pamatyti senų baldų, niekaip nesulaužomų, iš visur jau išmestų, bet surinktų šioje vietoje, kaip kad surenkamos civilizacijos atmatos nepagydomųjų ligoninėje. Čia jūs pamatysite ir barometrą su kapucinu, kuris pasirodo, kai lyja, ir valgyti atgrasančių šlykščiausių graviūrų, aptaisytų juodmedžio rėmais su

paukuotais ruoželiais, ir sieninį laikrodį, dengtą vėžlio kiautu su vario inkrustacijomis, ir žalia krosnij, ir Argano lempas¹³, kuriose dulkės sumišusios su alyva, ir ilgą stalą, užtiestą klijuote, tokia nešvaria, jog išdaigininkas svečias gali joje pirštu kaip stiliumi įrašyti savo pavardę, ir sužalotas kėdes, ir pasigailėjimo vertas plaušines kojašluostes, kurios visur mėtosi ir niekad nedingsta, ir prastučius skylėtus šildytuvus išklibusiais vyriais ir suanglėjusiomis rankenėlėmis. Jei norėtume aprašyti, kokie seni, sueižėję, supuvę, išklereję, sutrūniję, aplūžę, suluošę, išklibę buvo šie baldai, per daug išstėtume šį pasakojimą, ir žmonės, pratę skubėti, to nedovanotų. Raudonos grindys gruoblėtos nuo amžino trypimo ir perdažinėjimo. Trumpai tariant, čia karaliauja skurdas be jokios poezijos, skurdas šykštus, sutelktas, nuskaręs. Jei čia dar nėra purvo, tai jau yra dėmių: jei dar nėra skylių, nei skarmalų, tai netrukus viskas virs trūnėsiais.

Šis kambarys suspindi visu savo grožiu apie septintą valandą ryto, kai ponios Vokė katinas pirma jos įžengia į vidų, šoka ant indaujos, uosto pieną, supilstytą bent keliuose dubenėliuose, uždangstytuose lėkštėmis, ir pradeda savo rytinį *murku murku*. Tuoju pasirodo našlė su tiulio kyku, iš po kurio kyšo blogai sutvarkytų dirbtinių plaukų sruoga; eidama ji velka nuklaipytas šlepetes. Jos pasenęs, aptukęs veidas su styrančia lyg papūgos snapas nosimi, jos mažos, putlios rankos, įmitęs it bažnyčios žiurkės kūnas, pernelyg pilna, liulanti krūtinė – visa tai labai pritinka prie šito kambario, kuriam iš sienų sunkiasi vargas, kuriame glūdi išnaudojimas ir kurio šiltai pašvinkusiu oru ponija Vokė alsuoja be jokio pasibjaurėjimo. Jos veidas šaltas it pirmoji rudens šalna, jos apsiraukšlėjusios akys su daugybe išraiškos niuansų – nuo šokėjos prisiverstinio šypsniio ligi palūkininko gaižaus susiraukimo – pagaliau visa jos būtybė puikiai apibūdina jos pensoną, lygiai kaip pensonas išreiškia jos būtybę. Nėra kalėjimo be prižiūrėtojo, nė įsivaizduoti negalima vieno be antro. Šios moterėlės blykšvas tuklumas yra šio gyvenimo padarinys, kaip kad šiltinė yra ligoninės tvaiko išdava. Jos megzta vilnonis apatinis, kyšas iš po sijono, kuris persiūtas iš seno palaidinio ir kuriam vata lenda lauk pro išdružusios medžiagos kiaurymes, akivaizdžiai atspindi saloną, valgomąjį, sodelį, leidžia spėti apie virtuvę ir apie pensono gyventojus. Kai ponija Vokė čia, pensono vaizdas visas. Būdamą apie penkiasdešimties metų, ponija Vokė panaši į visas *moteris, iškentėjusias daug nelaimių*. Jos žvilgsnis stiklinis, išraiška nekalta kaip tarpininkės, kuri gali pasišiaušti, kad tik jai brangiau užmokėtų, o šiaip įmanytų viską padaryti savo būviui pagerinti – net išduoti Žoržą ar Pišgriu¹⁴, jei tik Žoržą ar Pišgriu dar būtų galima išduoti. Ir betgi ji *iš esmės gera moteris*, sako pensono gyventojai, kurie laiko ją neturtinga girdėdami, kaip ji vaitoja ir kosti lygiai kaip ir jie. Kas yra buvęs ponas Vokė? Ji niekad nekalbėdavo apie velionį. Kokiu būdu jis prarado savo turtą? „Nelaimės prispaudė“, – sakydavo ji. Jis blogas buvęs jai, nieko daugiau nepalikęs, kaip tik akis verkti, šitą namą gyventi ir teisę nieko neužjausti, nes, sakydavo, ji pati iškentėjusi visa, kas tik gyvenime galima iškentėti. Išgirdusi savo poniją trypinėjant, storulė Silvija, virėja, skubėdavo paduoti pusryčius pensono gyventojams.

Valgytojai pašaliečiai paprastai ateidavo tik pietų, kurie kaštavo trisdešimt frankų mėnesiui. Tuo metu, kai prasideda ši istorija, nuolatinų pensiono gyventojų buvo septynetas. Antrame aukšte buvo du geriausi viso namo butai. Ponia Vokė gyveno prastesniajame, o antrame buvo įsikūrusi ponia Kutiur, Prancūzijos Respublikos komisaro išdininko našlė. Su ja kartu gyveno visai jauna mergaitė, vardu Viktorina Tajfer, kuriai ponia Kutiur atstojo motiną. Abi šios moterys už išlaikymą mokėjo ligi aštuoniolikos šimtų frankų per metus. Dviejuose trečiojo aukšto butuose gyveno – viename senukas, pavarde Puarė, kitame kokių keturių dešimčių metų vyriškis, kuris dėvėjo juodą peruką, dažėsi žandeną, sakėsi kitados buvęs pirklys ir vadinosi ponas Votrenas. Ketvirtajame aukšte buvo keturi kambariai, kurių du nuomojo: vieną – sena pana, pavarde Mišono, antrą – buvęs vermišelių, makaronų ir krakmolo fabrikantas, kuris leido save vadinti tėvu Gorijo. Kiti du kambariai buvo skirti praskrendantiems paukščiams, tai yra tiems neturtingiems studentams, kurie, kaip tėvas Gorijo ir panelė Mišono, neįstengdavo už maistą ir kambarį mokėti daugiau kaip keturiasdešimt penkis frankus per mėnesį, nors ponia Vokė jų nemėgo ir priimdavo tik tada, kai geresnių negaudavo: jie suvalgo per daug duonos. Tuo metu vienas tų kambarių priklausė jaunam vyrui, atvažiavusiam į Paryžių iš Angulemo studijuoti teisės, kurio gausi šeima turėdavo kietai susispausti, kad galėtų jam siųsti po dvylika šimtų frankų per metus. Eugenijus de Rastinjakas – taip jis vadinosi – buvo vienas tų jaunuolių, kurie, vargo verčiami dirbti, iš mažens supranta, kiek daug iš jų laukia tėvai, ir kurie ruošia sau gražią ateitį jau skaičiuodami, kiek galės pasiekti savo studijomis, ir derindami jas iš anksto su būsimais visuomeniniais sąjūdžiais, kad galėtų jais pirmieji pasinaudoti. Jei ne retas jaunuolio pastabumas ir miklumas, kuriuo jis įsigavo į Paryžiaus salonus, tai ši apysaka nebūtų nuspalvinta tais tikrovės tonais, už kuriuos ji pirmiausia turės būti dėkinga jo išvalgumui ir jo aistringam troškimui įsismelkti į vieno šurpauš likimo paslaptis, kurias rūpestingai dangstė tiek to likimo kūrėjai, tiek ir jo auka.

Viršum ketvirtojo aukšto buvo pastogė baltiniams džiauti ir dvi mansardos, kur miegodavo samdinys berniokas, vardu Kristofas, ir storoji virėja Silvija. Be septynių minėtų pensiono gyventojų, ponia Vokė kasmet turėdavo kokius aštuonis teisės ar medicinos studentus ir dar du tris nuolatinus valgytojus, tame pat kvartale gyvenančius, kurie ateidavo tik pietauti. Pietų metu valgomajame susėsdavo aštuoniolika žmonių, o galėjo tilpti dvidešimt, bet iš ryto ten būdavo tik septyni gyventojai, kurių draugė, kai pusryčiaudavo, atrodydavo tartum viena šeimyna. Visi jie sueidavo tik šlepetėmis apsiavę, nesivaržydami dalydavosi pastabomis apie ateinančių valgytojų apdarą ir elgesį ir apie vakar vakaro įvykius, atvirai šnekėdamiesi kaip bičiuliai. Šis septynetas buvo ponios Vokė vaikai lepūnėliai, kuriems ji astronomiškai tiksliai atsverdavo savo dėmesį ir rūpinimąsi pagal tai, kiek kuris mokėdavo už išlaikymą. Toks žmogaus vertės supratimas buvo taikomas visoms šioms atsitiktinai susibūrusioms būtybėms. Abu trečiojo aukšto gyventojai mokėjo tik septyniasdešimt du frankus per mėnesį. Toks pigumas, įmanomas vien Sen Marso priemiestyje, tarp Burbo ir Salpetrijero¹⁵, – tik ponia

Kutiur čia buvo išimtis, – bylojo, kad šiuos pensiono gyventojus turi slėgti labiau ar mažiau regimas skurdas. Jų nudružęs apdaras atrodė toks pat skurdus kaip ir namo vidus. Vyrų nešiojo nebepermanomos spalvos švarkus, batus, kokie pasiturinčiųjų kvartaluose paprastai metami lauk, išsitrynusius baltinius – žodžiu, drabužius, kurie vos vos besilaikė. Moterų suknelės išėjusios iš mados, dažytos perdažytos, mezginiai suadyti, pirštinės nuo nešiojimo nusiblizginusios, apykaklaitės parudusios, skarelės apibrizgusios. Nors ir taip prastai apsirengę, jie patys beveik visi buvo tvirto kūno sudėjimo, gerai atlaikę gyvenimo audras, jų veidai šalti, rūstūs, nublukę kaip tie, kuriuos matome senose monetose. Suvytusios burnos ginkluotos godžiais dantimis. Galėjai nujauti, jog tie gyventojai yra tiesioginiai buvusių ar dar tebevykstančių dramų dalyviai; ne tų dramų, kurios vaidinamos rampų šviesoje, tarp nutapytų drobių, bet dramų gyvų ir nebylių, dramų šaltų, tvilkinančių širdį ir niekada nesibaigiančių.

Senoji panelė Mišono savo pavargusioms akims pridengti nešiodavo ant žalvarinės vielelės nešvarų žalios taftos priekaktį, kuris galėjo išgąsdinti net patį gailėstingumo angelą. Jos skara su retais, išsipašiusiais kutais atrodė uždžiauta ant griaučių – tiek jos kūnas buvo išsekęs. Kokios rūgštys galėjo išėsti tos būtybės moteriškas formas? Jos, matyt, būta gražaus veido ir dailaus sudėjimo. Ar čia kaltas ištvirkimas, didelis sielvartas, godulys? Gal ji karštai mylėjusi? Ar ji yra prekiavusi tualetu reikmenimis, ar buvusi paprasta kurtizanė? Gal senatve, kurios baidėsi praeiviai, ji mokėjo už audringos jaunystės pasisekimus ir malonumus, kurie tada griūte ant jos griuvo? Nuo bespalvio jos žvilgsnio imdavo šurpas, visa jos sulinkusi figūra tarytum grasino. Jos spiegiantis balsas buvo lyg žiogo čirškimas krūmynuose žiemai artėjant. Ji sakydavosi slaugiusi vieną seną, pūslės uždegimu sergantį poną, kuriuo vaikai nesirūpinę manydami, kad jis nebeturįs pinigų. Tas senis testamentu jai paskyręs po tūkstantį frankų metinės rentos ligi gyvos galvos, o jo įpėdiniai šį palikimą nuolat ginčiją ir visaip ją šmeižią. Aistrų audros sudarkytame jos veide dar buvo šiokių tokių skaistumo ir dailumo pėdsakų, iš kurių galėjai numanyti, kad kūnas dar išsaugojo kiek grožio likučių.

Ponas Puarė buvo savotiškas automat. Žmonės, pamatę jį slenkantį lyg pilką šešėlį kuria Botanikos sodo alėja, užsidėjusį seną, suplotą kepurę, vos nulaikantį rankoje lazda su pageltonijusio dramblio kaulo bumbulu, vilkintį išblukusiu švarku su besiplaikstančiais skvernais, vos dengiančiais bemaž dykas kelnes, mėlynomis kojineėmis aptemptom kojom, kurios virpėjo it girtam, su nešvaria balta liemene ir storo suglamžyto muslino žabo, prastai suderintu su kaklaraiščiu, užnertu ant kalakuto kaklo, – daugelis klausdavo save, ar tas kuniškas šešėlis iš tikrųjų priklauso drąsiai Jafeto¹⁶ sūnų rasei, sklindančiai po Italų bulvarą. Koks darbas galėjo jį taip sukūprinti? Kokia aistra paženklino jo gumbuotą veidą, kuris ir karikatūroje atrodytų kaip tikrovės iškraipymas? Kuo jis yra buvęs? Gal tarnavo Teisingumo ministerijoje, tame skyriuje, kur budeliai siunčia sąskaitas už juodas marškas tėvažudžiams, už pjuvenas pintinėms ir už virveles giljotinos peiliams? O gal jis yra buvęs skerdyklos priėmėjas arba sanitarijos inspektoriaus padėjėjas? Šiaip ar taip, šis žmogus atrodė esąs vienas asilų

didžiajame mūsų visuomenės malūne, vienas tų Paryžiaus Ratonų, kurie nė pažinti nepažįsta savo Bertranų¹⁷, lyg ir koks kuolas, apie kurį sukasi viešoji nedalia arba viešoji niekšybė; pagaliau vienas tų žmonių, apie kuriuos sakoma: „O vis dėlto reikia ir tokių!“ Gražiajam Paryžiui nerūpi šie fizinių ar moralinių skausmų nublyškinti veidai. Bet Paryžius yra tikras okeanas. Meskite į jį svambalą – jūs niekada neišmatuosite jo gylio. Išlandykite jį, aprašykite jį; kad ir kažkaip kruopščiai jūs jį išlandysite ir aprašysite, kad ir kažkiek būtų uolių šios jūros tyrinėtojų, vis tiek čia dar pasitaikys neužėtų vietų, nežinomų landynių, gėlių, perlų, pabaisų, negirdėtų neregėtų daiktų, kurių nebuvo užtikę literatūriniai narūnai. Vokė namai buvo viena tokių įdomių pabaisų.

Du asmenys griežtai skyrėsi nuo visų kitų pensiono gyventojų ir ateinančių valgytojų. Nors Viktorina Tajfer buvo ligūstai išblyškusi kaip tos jaunos mergaitės, kurios serga mažakraujyste, ir nuolatinio liūdesiu, nedrąsa, skurdžia ir trapia savo išvaizda visiškai tiko prie bendro skausmo, sudarančio šio paveiklo foną, betgi jos veidas buvo nesenas, o judesiai ir balsas gyvi. Ši jauna nelaiminga būtybė buvo kaip medelis pageltusiais lapais, ką tik pasodintas netinkamoje dirvoje. Jos rusvas veidas, geltoni, kiek rausvi plaukai, per daug lieknas liemuo teikė jai grakštumo, kurio šiuolaikiniai poetai randa viduramžių statulose. Jos tamsiai pilkos akys švytėjo švelnumu ir krikščionišku nuolankumu. Po jos prastu, nebrangiu apdaru ryškėjo jaunos formos. Palyginti su visa aplinka, ji buvo graži. Jausdamasi laiminga, ji būtų atrodžiusi tiesiog žavi, nes laimė yra moterų poezija, lygiai kaip drabužiai yra jų gražna. Jei puotos džiaugsmas būtų nušvietęs jos blyškų veidelį, jei ištaigaus gyvenimo malonumai būtų pripildę, nurausvinę tuos jau kiek įdubusius skruostus, jei meilė būtų uždegusi jos liūdnas akis, Viktorina būtų galėjusi varžytis su pačiomis gražiosiomis mergaitėmis. Jai trūko kaip tik to, kas antrą kartą sukuria moterį, – gražių drabužių ir meilės laiškelių. Jos istorijos apščiai užtektų ištisai knygai. Jos tėvas tarėsi turįs pagrindo nepripažinti jos savo dukterimi, atsisakė ją laikyti savo namuose, duodavo jai tik šešis šimtus frankų metams ir taip sutvarkė savo turtą, kad galėtų viską palikti savo sūnui. Ponia Kutur, tolima Viktorinos motinos giminaitė, pas kurią toji nusikraustė numirti iš didžiausio sielvarto, pasiėmė globoti našlaitę kaip tikrą savo vaiką. Deja, Respublikos komisaro išdininko našlė neturėjo nieko daugiau, tik savąją našlės dalį ir pensiją; vieną gražią dieną ji galėjo palikti tą vargšę mergaitę be patirties ir be jokių išteklių likimo valiai. Norėdama išauklėti mergaitę pamaldžią ir taip parengti įvairiems netikėtumams, geroji moteris vesdavosi ją kiekvieną sekmadienį į bažnyčią, o kas dvi savaites – išpažinties. Ji elgėsi teisingai. Religiniai jausmai turėjo užtikrinti ateitį tam atstumtam kūdikiui, mylinčiam savo tėvą ir kasmet einančiam pas jį su savo motinos atsiprašymu, bet kasmet atsidaužiančiam į negailestingai užrakintas gimtųjų namų duris. Jos brolis, vienintelis tarpininkas tarp jos ir tėvo, nė karto per ketverius metus nebuvo atėjęs jos aplankyti ir nedavė jai jokios paramos. Ji maldavo Dievą, kad atvertų akis tėvui, suminkštintų širdį broliui, meldėsi už abu nekaltindama jų. Ponia Kutur ir ponia Vokė nerasdavo pakankamai žodžių keiksmų žodyne šitokiam barbariškam elgesiui

nusakyti. Kai jos plūsdavo begėdį milijonierių, Viktorina joms kalbėdavo meilūs žodžius, panašius į sužeisto balandžio burkavimą, kurio net sopulingumas byloja apie meilę.

Eugenijus de Rastinjakas buvo grynai pietietiško veido: oda balta, plaukai tamsūs, akys mėlynos. Jo išvaizda, manieras, jo įprastinė laikysena rodė, kad jis kilęs iš taurios šeimos ir iš namų auklėjimo gavęs tik gero skonio tradicijas. Kad jis ir taupė drapaną, kad šiokiadieniais ir baigdavo nešioti pernykščių metų drabužius, tačiau retkarčiais galėdavo pasirodyti apsirengęs taip, kaip dera elegantiškam jaunam vyrui. Paprastai jis nešiodavo seną švarką, prastą liemenę, pigų, gerokai apsitrynusį ir tyčiomis studentų papročiu bet kaip užrištą juodą kaklaraištį, prie visko pritinkančias kelnes ir batus su pakaltais puspadžiais.

Votrenas, keturiasdešimties metų vyriškis dažytomis žandenomis, buvo tarpinė grandis tarp šių dviejų ir visų kitų gyventojų. Jis buvo iš tų žmonių, apie kuriuos sakoma: „Tai bent vyras!“ Pečiai platūs, krūtinė stati, raumeningas, rankos didelės, keturkampės, ant pirštų tankūs šviesiai rudų gyvaplaukių kuokštai. Jo veidas buvo prieš laiką išvagotas raukšlių, o griežti bruožai nesiderino su jo švelnia ir įtaikia elgsena. Jo baritonas, taip tinkąs prie jo šiurkštoko linksmumo, nebuvo nemalonus. Votrenas buvo paslaugus ir mėgdavo pajuokauti. Jei kartais namuose sugesdavo koks užraktas, jis bemat jį išardydavo, sutaisydavo, patepdavo ir vėl atgal įdėdavo sakydamas: „Apie tokius dalykus aš nusimanau.“ Beje, nusimanė jis apie viską: apie laivus, jūrą, Prancūziją, užsienius, apie visokius reikalus, žmones, įvykius, įstatymus, apie viešbučius ir kalėjimus. Jei kas imdavo per daug skųstis, jis tuoj pasiūlydavo savo paslaugas. Keletą kartų jis paskolino pinigų poniai Vokė ir kai kuriems gyventojams, o jo skolininkai verčiau būtų sutikę mirti negu jam skolos negrąžinti: savotiškai gilus ir tvirtas jo žvilgsnis kėlė tokią baimę, kad jos negalėjo išsklaidyti nė išviršinis jo gerumas. Iš to, kaip jis nusispjaudavo, buvo numanu jį esant nesutrikdomą šaltakraujį, kuris nevengtų jokio nusikaltimo, jei patektų į keblią padėtį. Jo akys lyg rūstus teisėjas persmelkdavo kiaurai kiekvieną klausimą, kiekvieną sąžinę, kiekvieną jausmą. Jo paprotys buvo po pusryčių išeiti iš namų, grįžti pietų, išnykti visam vakarui ir pareiti apie vidurnaktį pasinaudojant visrakčiu, kurį ponias Vokė buvo jam patikėjusi. Tik jis vienas galėjo džiaugtis šitokiu jos palankumu. Bet ir jis buvo jai labai geras, vadindavo ją *mamyte* ir apkabindavo per pusiaują – ne per daug jos vertinamas meilikavimas! Geroji moterėlė manė, kad tai lengvas dalykas, o iš tikro tik vieno Votreno buvo tokios ilgos rankos, jog galėjo apkabinti šitokią sunkią storybę. Vienas Votreno būdo bruožas buvo tas, kad jis kas mėnuo mokėdavo lyg didelis ponas penkiolika frankų už kavą su degtine, kurią jis gerdavo desertui. Žmonės, ne tokie paviršutiniški, kaip tas jaunimas, pagautas Paryžiaus gyvenimo sūkurių, arba kaip tie seniai, abejingi viskam, kas jų tiesiogiai neliečia, būtų nesitenkinę dviprasmišku įspūdžiu, kurį kėlė Votrenas. Jis žinodavo arba atspėdavo visų aplinkinių žmonių reikalus, bet niekas negalėjo suprasti, ką galvoja ir veikia jis pats. Nors savo tariamu gerumu, nuolatinio paslaugumu ir linksmumu jis tarsi buvo atsivėręs nuo kitų žmonių, vis dėlto dažnai nejučia atsiskleisdavo baisios jo charakterio gelmės. Iš kandžių sąmojų, vertų

Juvenalio¹⁸, kuriais jis, sakytum, mėgavosi išjuokdamas įstatymus, plakdamas aukštąją visuomenę ar iškeldamas jos vidinius prieštaravimus, dažnai būdavo galima numanyti, kad jis giežia apmaudą ant visuomenės santvarkos ir kad jo gyvenimo gelmėse glūdi kažkokia paslaptis, jo rūpestingai saugoma.

Panelė Tajfer, gal nė pati nesižinodama, kaip ją traukia vieno jėga, o antro gražumas, skyrė savo baugščius žvilgsnius, savo slaptas mintis čia keturių dešimčių metų vyrui, čia jaunam studentui; tik atrodė, kad nė vienas jų apie ją negalvoja, nors vieną gražią dieną likimas galėjo jai nusišypsoti ir paversti ją turtinga nuotaka. Kita vertus, nė viena visų tų būtybių nesistengė patikrinti, ar kito pasakojamos bėdos yra tikros, ar pramanytos. Visi buvo kits kitam abejingi ir drauge kits kitu nepasitikėjo, nes jų visų padėtis buvo maždaug vienoda. Jie žinojo, kad negali palengvinti kits kitam kančių, ir, jomis besiskųsdami, buvo jau iki dugno ištuštinę užuojautos taurę. Panašiai kaip vyras su žmona, pasenę begyvendami, jie nebeturėjo ką viens kitam pasakyti. Užtat tarp jų nieko daugiau nebebuvo, tik paviršutiniški santykiai, neteptų ratukų sukimasis. Visi jie galėjo ramiai praeiti pro neregį gatvėje, nesijaudindami klausytis pasakojimo apie nelaimes, o mirtį laikyti išsilaisvinimu iš skurdo, kuris juos padarė abejingus baisiausiai agonijai. Laimingiausia iš tų nusivylusių būtybių buvo ponija Vokė, viešpataujanti šioje visiems prieinamoje prieglaudoje. Jai vienai tas mažas sodelis, kuris, nuniokotas kaitros ir šalčio, sausros ir drėgmės, palikdavo tuščias kaip tyrai, buvo miela giraitė. Jai vienai tas geltonas ir niūrus namas, atsiduodąs kontoros pelėsiams, atrodė žavingas. Tos kalėjimo vienutės priklausė jai. Ji maitino tuos katorgininkus, nuteistus iki gyvos galvos, ji buvo jiems tikra valdžia, ir jie ją gerbė. Kurgi jie, vargšai, būtų gavę Paryžiuje už tokią kainą, kaip šičia, sveiką ir sotų maistą, tokius kambarius, kuriuose jie galėjo įsikurti, jei ir ne elegantiškai bei patogiai, tai bent švariai ir sveikai? Todėl jeigu ji ir kruviną skriaudą būtų padariusi, auka vis tiek ją būtų nukentusi nesiskųsdama.

Toks žmonių sambūris turėjo būti ir išties buvo panašus į mažą ištisą visuomenę. Tarp aštuoniolikos valgytojų buvo čia, kaip būna mokyklose, kaip būna diduomenėje, viena varginga, visų užguita būtybė, atpirkimo ožys, kurį nuolat plakė patyčių lietus. Antrųjų metų pradžioje Eugenijui de Rastinjakui ši žmogysta pasidarė reikšmingiausia iš visų tų, su kuriais jam buvo lemta gyventi dar dvejus metus. Tas atpirkimo ožys – tai buvęs makaronų fabrikantas, tėvas Gorijo, aplink kurio galvą dailininkas, kaip ir istorikas, sutelktų visą šio paveikslo šviesumą. Kaipgi atsitiko, kad panieka draug su neapykanta, ujimas, sumišęs su pagaila, tokie žiaurūs pasityčiojimai ir nelaimės užgriuvo ant seniausiojo gyventojų? Gal jis davė tam dingstį kokiomis juokingomis būdo ypatybėmis ir keistybėmis, kurioms žmonės mažiau atlaidūs kaip ydoms? Šie klausimai liečia daug socialinių neteisybių. Galimas daiktas, pati žmogaus prigimtis yra linkusi krauti viską tam, kas viską neša – ar iš tikro nusižeminimo, ar iš silpnumo, ar iš abejingumo. Argi mes visi nemėgstame išbandyti savo jėgas kitų žmonių ar daiktų sąskaita? Pats niekingiausias padaras, gatvės vaikėzas, skambina per šalčius prie

kiekvienų durų arba repėčkinasi užrašyti savo vardo ant švaraus paminklo.

Tėvas Gorijo, bemaž šešiasdešimt devynerių metų senis, įsikūrė pas ponią Vokė 1813 metais, metęs savo verslą. Iš pradžių jis buvo išsinuomojęs butą, kur vėliau gyveno ponia Kutior, ir mokėjo tūkstantį du šimtus frankų per metus kaip žmogus, kuriam penki luidorai daugiau ar mažiau būtų niekniekis. Ponia Vokė naujai įrengė tris to buto kambarius už gautus iš anksto pinigus, kurių, reikia manyti, pakako prastiems įtaisymams – geltono perkelio užuolaidoms, poliruotiems krėslams, apmuštiems pliušu, keliems guašu tapytiems paveikslams ir apmušalų popieriui, kurį atsisakė imti priemiesčio smuklės. Galbūt dėl to, kad tėvas Gorijo, anuo metu pagarbiai tebevadinamas ponu Gorijo, rodė tokį nerūpestingą dosnumą ir leidosi plėšiamas, apie jį ir susidarė nuomonė, kad jis – kvailys, nemokąs savo reikalų tvarkyti. Gorijo atvykdamas atsigabeno daug drabužių, apsirūpinęs puikiai kaip pirklys, kuriam nėra ko sau šykštėti pasitraukiant iš verslo. Ponia Vokė negalėjo atsigėrėti aštuoniolika olandiškos drobės marškinių, kurių dailumas buvo juo ryškesnis, kad makaronų fabrikantas prie kietos krūtinės nešiodavo du grandinėle sujungtus segtukus su dideliais deimantais. Paprastai jis vilkėdavo mėlyna eilute ir kasdien keičiama balta pikine liemene, po kuria liumpsėjo didokas kriaušės pavidalo pilvas, krutindamas storą aukso grandinėle, apkabinėtą karuliais. Jo tabokinėje, irgi auksinėje, buvo medalionas, pilnas garbanėlių, tartum liudijusių apie jo meilės nuotykius. Kai šeimininkė apšaukė jį *širdžių ediku*, jo lūpas išlenkė smagi šypsena – mat buvo pakutenta miesčionio savimeilė. Jo spintose pridėliota daugybė sidabrinių indų, likusių iš jo apyvokos. Žibančiom akim našlė mielai padėjo išpakuoti ir sudėlioti samčius, šaukštus, peilius ir šakutes, aliejines, padažines, kelis padėklus, paauksuotus stalo rykus ir daug kitokių gražesnių ir prastesnių daiktų, gerokai sveriančių, su kuriais tėvas Gorijo nenorėjo skirtis. Tos dovanos jam primenančios iškilmingas jo šeimos gyvenimo dienas.

– Šitie, – tarė jis poniai Vokė, čiupinėdamas vieną padėklą ir mažutį indelį, ant kurio dangtelio atvaizduoti du besibučiuoją balandėliai, – yra pirmoji mano žmonos dovana per sutuoktuvų metines. Geroji mano vargšėlė! Jiems nupirkti ji paaukojo visas savo mergautines santaupas. Žinote, ponia, aš bemeilyčiau draskyti žemę nagais, negu su jais skirtis. Dievui dėkui, aš galėsiu gerti kavą iš šito puodelio kiekvieną rytą, kol nubaigsiu savo dienas. Neturiu kuo skųstis, man užteks duonelės ilgam.

Pagaliau ponia Vokė savo šarkos akimis įžiūrėjo valstybinių paskolų knygoje keletą skaitmenų, kurie, apgraibomis paskaičiavus, turėjo duoti tam šauniajam Gorijo nuo aštuonių ligi dešimt tūkstančių frankų metinių pajamų. Nuo tos dienos poniai Vokė, mergautine pavarde de Konflan, kuri tada turėjo keturiasdešimt aštuonerius metus, bet iš jų tepripažino trisdešimt devynerius, kilo tam tikrų minčių. Nors Gorijo paakiai buvo išsivertę, papurtę ir apdribę ir dėl to jam reikėdavo dažnai juos šluostyti, tačiau jo išvaizda, jos akimis žiūrint, buvo maloni ir solidi. Be to, iš jo raumeningų stambių blauzdų ir ilgos, keturkampės nosies ji spėjo jį turint ir tam tikrų moralinių savybių, kurias našlė, matyt, vertino ir kurias dar stiprino panašus į mėnulį ir

naiviai kvailokas žmogyno veidas. Tai buvo, matyt, tvirto sudėjimo gyvulys, gebąs visas savo galias sukaupti į jausmą. „Balandžio sparnų“ šukuosena, kurią politechnikumo kirpėjas ateidavo rytą papudruoti, penkiaais kuokštais raitėsi apie žemą jo kaktą ir labai tiko prie veido. Nors ir truputį netašytas, jis taip gerai ir puošniai vilkėjo, taip gausiai uostė taboką, taip netaupiai, kaip žmogus, gerai žinąs, kad jo tabokinė visada bus pilna makubos¹⁹, jog ponia Vokė tos dienos vakarą, kai Gorijo pas ją įsikūrė, atsigulė į lovą kepdama, lyg kurapka taukuose, karščiausiam geisme nusikratyti Vokė marška ir atgimti ponia Gorijo. Ištekėti, parduoti pensioną, paduoti ranką tam šauniam miesčionijos žiedui, tapti žymia savosios miesto dalies dama, rinkti aukas pavargėliams, sekmadieniais rengti išvykas į Šuazi, Suasi, Žantilji²⁰; vaikščioti į teatrą, kada tik panorės, į ložę, nelaukiant nemokamo bilieto, kurį jai parneša liepos mėnesį kai kurie valgytojai; ji išsvajojė visą smulkios paryžiečių šeimos Eldoradą²¹. Ji niekam nebuvo prisipažinusi turinti keturiasdešimt tūkstančių frankų, surinktų skatikas prie skatiko. Tikrai, turto atžvilgiu ji save laikė padoria partija. „O dėl visa kita, tai aš tikriausiai esu to žmogelio verta“, – kalbėjo ji sau vartydamasi lovoje, lyg norėdama pati įsitikinti, kad jai išlikusios visos kūno grožybės, kurių įspaudus storoji Silvija kas rytas rasdavo jos minkštuose pataluose.

Nuo šios dienos beveik tris mėnesius našlė Vokė naudojos Gorijo kirpėju ir net padarė šiek tiek išlaidų drabužiams teisindamasi tuo, kad jos namai turį geriau atrodyti, nes juose lankąsi garbingi žmonės. Ji griebėsi įvairių vingrybių norėdama savo senuosius gyventojus pakeisti naujais, aiškindama visiems, kad nuo šiol ji priimsianti tik visais atžvilgiais rinktinus žmones. Jei ateidavo į jos namus kas nepažįstamas, ji girdavosi, kokią pirmenybę suteikė jai ponas Gorijo, vienas žymiausių ir garbingiausių Paryžiaus pirklių. Ji dalydavo reklaminius lapelius, kurių viršuje buvo parašyta: VOKĖ NAMAI. „Tai yra, – skelbė ji, – *vienas seniausių ir garsiausių pensionų Lotynų kvartale* su nuostabiu reginiu į Gobelenų manufaktūros slėnį (jis matomas iš trečiojo aukšto), su *gražiu* sodu, kurio gale tiesiasi liepų ALĖJA.“ Dar ten buvo kalbama apie gryną orą ir vietos nuošalumą. Šis skelbimas netrukus atviliojo pas ją ponią grafienę de l’Ambermenil, trisdešimt šešerių metų moterį, laukiančią, kol pasibaigs turto likvidacija ir jai bus paskirta pensija, priklausanti kaip mūšio *laukuose* žuvusio generolo našlei. Ponias Vokė pagerino valgj, liepė kūrėti kambarius mažne šešis mėnesius ir taip stropiai vykdė skelbimo pažadus, jog net turėjo *pridėti savo*. Užtat grafienė pažadėjo ponias Vokė, kurią dabar ji vadino *brangiąja drauge*, prikalbinti pas ją persikelti dvi savo bičiules – baronienę de Vomerlan ir grafienę Pikuazo, pulkininko našlę, kurios baigiančios gyventi susitartą laiką viename Marė kvartalo²² pensione, žymiai brangesniame už Vokė namus. Tos damos būsiančios turtingos, kai tik Karo ministerija baigsianti žiūrėti jų bylas.

– Tik ta ministerija, – pridūrė ji, – niekaip neužbaigia.

Abi našlės po pietų lipdavo drauge į Vokė kambarį ir ten sau šnekučiuodavosi sriūbčiodamos serbentinę ir valgydamos skanėstus, pataisytus namų šeimininkei. Ponias de l’Ambermenil

labai pritarė šeimininkės planams dėl Gorijo; planai esą nuostabūs, ir ji, beje, atspėjusi juos iš pat pirmos dienos; jis atrodęs jai puikus vyras.

– Ak, mano brangioji ponია, – kalbėjo jai našlė, – vyras sveikas kaip ridikas, puikiausiai išsilaikęs ir galįs dar suteikti moteriai daug malonumų.

Grafiene maloningai pastebėjo poniai Vokė, kad jos apdaras nelabai derinasi su jos lūkesčiais.

– Jums reikia būti kovos parengtyje, – pasakė ji.

Po ilgų skaičiavimų abi našlės nuėjo į Palė Rojalį²³ ir nusipirko Medinėse galerijose skrybėlę su plunksnomis ir kyką. Grafiene nusivedė savo draugę į „Mažosios Žanetos“ parduotuvę, kur jos išsirinko suknelę ir skraistę. Užsidėjusi šitą amuniciją, apsiginklavusi, našlė pasidarė nuostabiai panaši į „Madingo jaučio“²⁴ restorano iškabą. Tačiau jai atrodė, kad ji tiek pasikeitusi į gerąją pusę, jog pasijuto skolinga grafienei ir, nors nebūdama labai greita ką dovanoti, prašė priimti iš jos skrybėlę dvidešimties frankų vertės. Tiesą sakant, ji ketino prašyti ją patyrinėti Gorijo ir jam iškelti jos gerąsias ypatybes. Ponia de l'Ambermenil labai draugiškai apsiėmė atlikti šį supamąjį žygį prieš makaronų fabrikantą, ir jai pavyko su juo pasikalbėti. Ji pamėgino visų pirma laimėti jį sau pačiai, bet jis pasirodė per daug jau nedrąsus, galima net pasakyti – atžarus, ir ji pasitraukė, didžiai pasipiktinusi jo storžieviškumu.

– Mano angele, – tarė ji savo brangiajai draugei, – nieko jums neišeis su šituo žmogumi! Jis yra tiesiog juokingai įtarus. Tai nagas, galvijas, kvailys, kuris gali jums tik daug nemalonumų pridaryti.

Pokalbio tarp pono Gorijo ir ponios de l'Ambermenil būta tokio, jog grafiene nebenorėjo ilgiau nė pasilikti po vienu stogu su juo. Kitą dieną ji išvyko užmiršusi net sumokėti šeimininkei už šešių mėnesių išlaikymą ir palikusi penkių frankų vertės skudurų. Ponia Vokė su didžiausiu įtūžimu ėmėsi jos ieškoti, bet niekas Paryžiuje nebuvo nė girdėjas apie grafiene de l'Ambermenil. Ji dažnai kalbėdavo apie šį apverktiną įvykį ir skųsdavosi, jog per daug pasitikinti žmonėmis, nors iš tikrųjų buvo įtaresnė už katę; tik ji panėšėjo į daugelį tų žmonių, kurie nepasitiki artimaisiais, o atveria širdį pirmam pasitaikiusiam. Tai keistas, bet tikras reiškinys, ir jo šaknis lengvai rasime žmogaus širdyje. Galbūt kai kurie žmonės jau nebesitiki nieko laimėti iš tų, su kuriais kartu gyvena; parodę jiems savo sielos tuštumą, jie pasijunta, kad tie slapčia juos žiauriai, bet pelnytai smerkia; tačiau, baisiai trokšdami meilės, kurių jiems trūksta, arba degdami noru pasigirti tokiomis ypatybėmis, kurių neturi, jie viliasi įsigysią svetimųjų pagarbą ir meilę rizikuodami, kad juos vieną gražią dieną gali ir apmauti. Pagaliau yra žmonių iš prigimimo savanaudžių, kurie jokio gero darbelio nepadarys draugams ar giminėms, nes tai jų pareiga; užtat pataikavimas nepažįstamiems glosto jų pačių savimeilę, ir kuo žmogus artimesnis, tuo jie mažiau jį myli, kuo tolimesnis, tuo jie paslaugesni. Ponia Vokė neabejotinai buvo gimininga su abiem šitomis žmonių rūšimis, iš esmės niekingomis, veidmainingomis, šlykščiomis.

– Jei aš čia būčiau buvęs, – sakydavo vėliau Votrenas, – ši nelaimė nebūtų jus ištikusi. Būčiau tučtuojau išaiškinęs tą apgavikę. Aš pažįstu ją *snukučius*.

Ponia Vokė, kaip ir visi siaurapročiai, nebuvo pratusi žvelgti už pačių įvykių ribų ir svarstyti jų priežastis. Ji mėgo mesti kitiems bėdą dėl savo klaidų. Šį kartą svarbiausiu savo nuostolių kaltininku ji laikė dorąjį makaronininką, ir, kaip pati sakė, jai pradėjo vertis akys, kas jis esąs per vienas. Supratusi, kad jos viliojimai ir gero pasirodymo išlaidos jokios naudos neduos, ji netruko išsiaiškinti ir priežastį. Ji mat pastebėjusi, kad jos gyventojas, kaip ji pasakė, turįs savus *papratus*. Pagaliau ji persitikrino, kad jos viltys, taip nuoširdžiai puoselėtos, buvo vėju pamuštos ir kad su šituo žmogumi jai nieko neišeis, kaip tvirtai pasakė grafienė, kuri, matyt, yra tokių dalykų žinovė. Panieka ją nuvedė daug toliau negu bičiulystė. Jos neapykanta kilo ne dėl apviltos meilės, bet dėl sugriuvusių svajonių. Jei žmogaus širdis kartais sustoja pailsėti kopdama į bičiulystės aukštybę, tai retai kada tesustoja leisdamasi staigia neapykantos pakalne. Tačiau ponas Gorijo buvo jos gyventojas, ir našlė turėjo tramdyti savo įžeistos savimeilės niršulius, slėpti atodūsius dėl nusivylimo ir slopinti keršto jausmus kaip vienuolyno broliukas, nuskaustas prioro. Siauros dvasios žmogeliai tenkina savo jausmus, tiek gerus, tiek piktus, nuolatinais smulkmeniškumais. Panaudodama visą moters nelabumą, našlė išradinėjo slaptus būdus savo aukai būti. Pradėjo ji tuo, kad panaikino visus pagerinimus, paskutiniu laiku įvestus pensione.

– Jokio agurko daugiau, jokios žuvytės! Tai kvailybės! – šaukė ji Silvijai tą rytą, kai nusprendė grįžti prie senosios gyvenimo tvarkos.

Gorijo nebuvo didelių reikalavimų žmogus ir smulkmenišką taupumą, neišvengiamas žmonėms, savo triūsu užgyvenusiems turtą, jam buvo virtęs įpročiu. Sriuba, virta mėsa ir daržovės visada būdavo ir turėjo būti jo mėgstamieji pietūs. Užtat ne taip lengva buvo poniai Vokė šiuo būdu kankinti savo įnamį, nes jo skonis pasirodė jai nepažeidžiamas. Nusiminusi, kad sutiko neįveikiamą žmogų, ji sugalvojo naują būdą jam įskaudinti: pradėjo jį visaip niekinti ir nustatė prieš jį kitus gyventojus, kurie nesąmoningai, vien dėl pasismaginimo, prisidėjo prie jos keršto. Ligi pirmųjų metų galo našlės įtarumas išaugo tiek, jog ji ėmė pati save klausti, kodėl šitas pirklys, gaunąs nuo septynių ligi aštuonių tūkstančių livrų metinės rentos, turįs tiek daug sidabro ir tokių gražių papuošalų kaip kokia išlaikytinė meilužė, gyvena pas ją ir dar už tokią palyginti mažą kainą. Didesnę dalį šitų pirmųjų metų Gorijo vieną du kartus per savaitę pietaudavo ne namie; paskui palengva priėjo iki to, kad mieste bepietaudavo tik du kartus per mėnesį. Pono Gorijo išvykos į miestą per daug gerai atitiko ponios Vokė interesus, ir ji buvo nepatenkinta, kad jis pradėjo vis dažniau pietauti namie. Ši permaina buvo aiškinama tiek jo išteklių išsekimu, tiek noru pykinti šeimninę. Šlykščiausias tokių liliputiškų žmogystų įprotis yra matuoti kitus savo menkystės matu. Nelaimė, antrųjų metų gale ponas Gorijo pateisino skleidžiamus apie jį tauškalus: jis paprašė ponią Vokė leisti jam persikelti į trečiąjį aukštą ir sumažinti mokesį už išlaikymą ligi devynių šimtų frankų. Jam reikėjo taip kietai taupyti, jog

visą žiemą jis nekūreno krosnies. Našlė Vokė panorėjo, kad jai mokėtų iš anksto; ponas Gorijo, kurį nuo šiol ji vadino tėvu Gorijo, sutiko. Kas galėjo žinoti, kokios to smukimo priežastys? Sunku iširti! Kaip sakė tariamoji grafienė, tėvas Gorijo buvo užsidarėlis, tylenis. Pagal tuščiagalvių žmonių logiką, – o jie visi atvirakalbiai, nes neturi daugiau ko pasakyti, kaip tik niekus, – tas, kas nekalba apie savo reikalus, matyt, daro ką nors bloga. Taigi šis garbingas pirklys dabar virto sukčiumi, širdžių ėdiku – senu keistuoliu. Vieni, sakysim, Votrenas, tuo laiku apsigyvenęs Vokė namuose, tarė, kad tėvas Gorijo vaikščiojęs į biržą ir, išraiškia finansininkų kalba tariant, *makleriaująs* rentomis po to, kai subankrutavęs dėl visokių machinacijų. Kiti sakė, kad jis esąs vienas tų smulkių lošėjų, kurie azartiškai lošia ir kas vakaras išlošia po dešimt frankų. Treti vėl padarė iš jo šnipą, susiuosčiusį su slaptąja policija; tik Votrenas tvirtino, kad *tam* jis nepakankamai gudrus. Dar tėvas Gorijo buvo šykštuolis palūkininkas, skolinąs trumpam už didelius procentus, ir žmogus, paklaikęs lošti loterijose. Jam buvo priskiriama visa, ką tik paslaptinga gali sukurti yda, gėda, menkystė. Vis dėlto kad ir kokie netikę buvo jo poelgiai ir ydos, bjaurėjimasis juo nenuėjo tiek toli, kad jį išmestų: jis mokėjo už išlaikymą. Be to, buvo naudingas: kiekvienas išliedavo ant jo savo gerą ar blogą nuotaiką – tyčiodamasis iš jo arba kandžiodamas jį. Patikimiausia ir visuotinai pripažinta nuomonė buvo ta, kurią skelbė ponia Vokė. Pasak jos, šis sveikas kaip ridikas, puikiausiai išsilaikęs žmogus, su kuriuo dar galima turėti daug malonumų, esąs keistų polinkių ištvirkėlis. Savo šmeižtą našlė Vokė rėmė štai kokiais faktais. Praėjus keliems mėnesiams po to, kai išvyko nelemtoji grafienė, kuri mokėjo pragyventi pusę metų jos sąskaita, vieną rytą dar tebegulėdama ji išgirdo šilkinės suknios šnarėjimą ir lengvučius jaunos, grakščios moters žingsnius. Moteris greit įsmuko į Gorijo kambarį, kurio durys buvo tyčia pravertos. Tuoj storulė Silvija atbėgo pranešti poniai, jog kažkokia panelė, per daug graži, kad būtų dora, *pasipuošusi lyg dievaitė*, apsiavusi švarutėliais priunelės²⁵ batukais, įnėrė kaip ungurys iš gatvės į jos virtuvę ir paklausė, kur yra pono Gorijo kambarys. Ponia Vokė su virėja nuėjo pasiklaudyti už durų ir nugirdo keletą meilių žodžių, išstartų to netrumpo vizito metu. Kai ponas Gorijo išlydėjo *savo damą*, storoji Silvija tuojau stvėrė pintinėle ir, apsimetusi einanti į turgų, pasekė įsimylėjėlių porelę.

– Ponia, – sugrįžusi tarė ji savo šeimininkei, – tas ponas Gorijo tai gal vis dėlto velniškai turtingas, jei gali jas šitaip užlaikyti. Tik pamanykite, prie Estrapado gatvės kampo laukė puikiausia karieta, ir *jina* sėdo į ją.

Per pietus ponia Vokė atsistojo ir užtraukė lango užuolaidą, kad saulės spinduliai nepliekėtų tėvui Gorijo į akis.

– Jus myli gražuolės, pone Gorijo, saulė jūsų ieško, – tarė ji, užmindama rytinį vizitą. – Po šimts! Jūs turite gerą skonį: ji tikrai graži

– Tai buvo mano duktė, – atsakė Gorijo su savitu pasididžiavimu, o pensiono gyventojai buvo tikri, kad senis tik riečiąs nosį besistengdamas išlaikyti išorinį padorumą.

Po mėnesio tėvą Gorijo vėl aplankė duktė. Pirmąkart ji buvo atvykusi su rytiniu rūbu, o šįsyk atėjo popiet, apsitačiusi išeiginiais diduomenės drabužiais. Pensiono gyventojai, tuo metu šnekučiausė salone, galėjo įsitikinti, kad tai graži geltonplaukė, liekna, grakšti, per daug šauni, kad galėtų būti tokio tėvo Gorijo duktė.

– Štai ir antra! – tarė storoji Silvija, kuri jos nebepažino.

Po kelių dienų kita mergina, aukšta, gražaus sudėjimo, juodaplaukė, žvalių akių, taip pat paklausė pono Gorijo.

– Štai ir trečia! – pasakė Silvija.

Ta antroji mergina, kuri pirmąkart tėvą aplankė rytą, po kelių dienų atvažiavo karieta vakare, baliniais drabužiais apsitačiusi.

– Štai ir ketvirta! – pasakė ponია Vokė ir storoji Silvija, nematydamos, kad ši puošni dama būtų bent kiek panaši į paprastai apsitačiusią merginą, kuri aną rytą buvo pirmąkart.

Gorijo dar tebemokėjo dvylika šimtų frankų už išlaikymą. Poniai Vokė atrodė visai paprastas dalykas, kad turtingas žmogus turi keturias ar penkias meilužes, ir ji net manė, kad tėvas Gorijo elgiasi labai gudriai vadindamas jas savo dukterimis. Ji tepyko, kad jis kvietėsi jas į Vokė namus. Bet kai iš tų lankymų išaiškėjo, kodėl šis gyventojas abejingas jai, antrųjų metų pradžioje ji leido sau pavadinti jį *senu katinu*. Pagaliau kai jos gyventojas nusmuko ligi devynių šimtų frankų, ji, pamačiusi išeinant vieną tų damų, labai įžūliai jį užklausė: kuo jis manęs paversti jos namus? Tėvas Gorijo jai atsakė, kad šita dama esanti jo vyresnioji duktė.

– Tai ką, jūs turite trisdešimt šešias dukteris? – gaižiai pasakė ponია Vokė.

– Ne, tik dvi, – atsakė Gorijo ramiai, kaip viską praradęs žmogus, skurdo išmokytas niekad nesišiaušti.

Į trečiųjų metų galą tėvas Gorijo dar labiau sumažino savo išlaidas, persikeldamas gyventi į ketvirtąjį aukštą ir mokėdamas už pensiją tik keturiasdešimt penkis frankus per mėnesį. Jis liovėsi uostęs taboką, atsisakė kirpėjo ir nebevartojo pudros. Kai jis pirmą kartą pasirodė nesipudravęs, ponია Vokė net suriko iš nustebimo: jo tikroji plaukų spalva buvo žalsva ir drumzlinai žila. Jo veidas, nuo slaptų sielvartų kasdien vis blausesnis, atrodė liūdniausias iš visų sėdinčiųjų aplink stalą. Dabar jau nebebuvo jokios abejonės: tėvas Gorijo – senas ištvirkėlis, ir jeigu jam akių neišėdę vaistai, kuriais jis gydąsis savo ligas, tai tik dėl gydytojo sumanumo. Šlykšti jo plaukų spalva atsiradusi nuo per didelio pasileidimo ir gydaų, kuriais jis palaikęs eikvojamas jėgas. Fizinė ir dvasinė žmogyno būseną pateisino šiuos plepalus. Kai susidėvėjo jo atsineštiniai baltiniai, jis nusipirko perkelio po keturiolika sū naujiems siūdintis. Jo deimantai, auksinė tabokinė, grandinė ir kitos brangenybės nyko viena po kitos. Jis nebenešiojo mėlyno švarko, brangių savo drapanų, žiemą vasarą vilkėjo rudu storos gelumbės švarku, ožkos vilnų liemene ir pilkomis vilnonėmis kelnėmis. Kasdien jis vis labiau lyso: jo blazdos subliūško, veidas, pirma švietęs miesčioniška gerove, suruko baisiausiai, kakta susiraukšlėjo, žandai atsikišo. Ketvirtaisiais metais po įsikūrimo Nev Sent Ženevjevos gatvėje

jis tiek pasikeitė, jog negalėjai pažinti. Gerasis makaronininkas, šešiasdešimt dvejų metų žmogėnas, iš pažiūros neturįs nė keturiasdešimties, stambus ir storas buržua, spindintis kvaišumu, džiuginantis berniokiškai žvaliu savo stotu praeivius, jaunatviškai šypsantis, dabar atrodė septyniasdešimties metų senis, nustalbęs, kretantis, išblankęs. Mėlynos jo akys, tokios gyvos, nustojo blizgesio ir įgavo geležies pilkumo; jos išbluko, nebeašarojo ir atrodė, jog iš raudonų vokų sunkiasi kraujas. Į jį pažiūrėjus, vieniems darėsi baisu, kitiems gaila. Jauni studentai medikai, matydami jo atvipusią apatinę lūpą ir išmatavę jo kaktos kampą, ilgai jį vargino nieko negalėdami iškvosti ir paskelbė, kad jis sergąs kretinizmu. Vieną vakarą, papietavus, ponija Vokė juokaudama jam tarė: „Na, tai kaip, jūsų dukterys jau nebeaplanko jūsų, ką?“, tuo išreikšdama abejonę jo tėvystei. Tėvas Gorijo sudrebėjo, lyg jį šeiminiškai būtų karšta geležimi bakstelėjusi.

– Aplanko kai kada, – atsakė jis sujaudintu balsu.

– Cha cha cha! Tai dar pasimatote kartais! – sušuko studentai. – Bravo, tėve Gorijo!

Tačiau senis nebegirdėjo patyčių, kurias sukėlė jo atsakymas: jis vėl nugrimzdo į gilų susimąstymą, kurį paviršutiniškai stebėtojai laikydavo senatvės sukriošimu dėl proto nusilpnėjimo. Jeigu jie būtų jį geriau pažinę, gal būtų gyvai susidomėję jo fizinės ir dvasinės būsenos problema; bet jiems ji buvo neįkandama. Buvo lengva patirti, ar Gorijo tikrai yra buvęs makaronų fabrikantas ir kokio būta jo turto, bet seni žmonės, kurie tuo domėjosi, niekur neidavo iš savo kvartalo – gyveno pensione lyg austrės ant uolos. O kiti, įtraukti Paryžiaus gyvenimo verpeto, vos išėję iš Nev Sent Ženevjevos gatvės, užmiršdavo senį, iš kurio sau juokus darydavosi. Tie siauros kaktos žmogeliai, kaip ir tie nerūpestingi jaunuoliai, matydami nuogą tėvo Gorijo skurdą ir bukaprotybę, nė minties negalėjo turėti, kad jis būtų buvęs turtingas ar ką sugebėjęs. O dėl moterų, kurias jis vadino savo dukterimis, tai visi buvo tos pat nuomonės kaip ponija Vokė, teigianti su rūsčia logika, kurią paprotys viską spėlioti išugdo senoms moterims, kiaurus vakarus praplepančioms.

– Jei tėvas Gorijo turėtų tokias turtingas dukteris kaip tos damos, kur jį lankydavo, tai bene jis gyventų mano namuose, ketvirtame aukšte, už keturiasdešimt penkis frankus per mėnesį ir vaikščiotų nudriskęs kaip elgeta.

Niekas negalėjo nuneigti šių išvedžiojimų. Taip tad 1819 metų lapkričio mėnesio gale, tuo metu, kai prasidėjo ši drama, kiekvienas pensiono gyventojas jau buvo susidaręs tvirtą nuomonę apie vargšą senį. Niekada jis neturėjęs nei žmonos, nei dukterų; dėl besaikio ištvirkavimo virtęs šliužu, savotišku minkštakūniu – antropomorfišku moliusku *kepurėtuju* klasės, kaip sakydavo vienas muziejaus tarnautojas, nenuolatinis valgytojas. Puarė, palyginti su Gorijo, esąs šaunus vyras, džentelmenas. Puarė kalbąs, protaująs, šnekinamas atsiliepiąs; tiesa, jis nieko nepasakąs kalbėdamas, protaudamas ar atsiliepdamas, nes įpratęs kartoti kitais žodžiais tą, kas kitų jau pasakyta; vis dėlto jis dalyvaująs šnekoje, jis esąs gyvas, atrodąs lyg ir jaučiantis žmogus; o tėvas Gorijo, pasak to muziejaus tarnautojo, amžinai stovįs ties Reomiuro

nuliu.

Eugenijus de Rastinjakas grįžo iš atostogų su tokia dvasios būseną, kuri turėtų būti pažįstama jauniems gabiems žmonėms arba tiems, kurie sunkioje padėtyje pasijunta besą nepaprasti žmonės. Pirmaisiais Paryžiaus gyvenimo metais fakultetas ne per daugiausia reikalavo darbo pirmiems mokslo laipsniams gauti, tad būdavo kada pasidžiaugti materialinio Paryžiaus regimaisiais malonumais. Studentui nelieka per daug laiko, jeigu jis nori susipažinti su kiekvieno teatro repertuaru, iširti Paryžiaus labirinto eigas, perprasti papročius, išmokti kalbos ir įgusti į savitus sostinės malonumus; lankyti geras ir prastas vietas, klausyti patinkamų paskaitų, išžiūrėti muziejų lobius. Studentas tada žavisi niekniekais, kurie jam atrodo dideli ir reikšmingi. Turi savo didį žmogų, kokį Kolež de Frans²⁶ profesorių, gaunantį algą už tai, kad išsilaiko sulig savo auditorija. Studentas pasitempia kaklaraištį ir riečia sprandą prieš kokią nors moterį, sėdinčią Komiškosios operos pirmoje galerijoje. Tolydžio vis daugiau patirdamas, jis išsineria iš kaimiško kiauto, praplečia akiratį ir pagaliau suvokia, kaip ant kits kito sudėti žmonių sluoksniai, sudarą visuomenę. Jei iš pradžių jis tik žavėjosi puikiais kariatomis, važinėjančiomis saulėtą dieną Eliziejaus laukais²⁷, tai netrukus ima jų pavydėti. Eugenijus nejučia buvo jau išėjęs šitą parengiamąją mokyklą, kai važiavo atostogų gavęs literatūros ir teisės bakalauro laipsnį. Jo vaikystės svajonės, provincijoje brendusios idėjos jau buvo išsisklaidžiusios. Pakitusi galvosena, išaugusi savimeilė leido jam blaiviomis akimis giliai žvelgti į gimtuosius namus, į šeimos židinį. Jo tėvas, motina, du broliai, dvi seserys ir teta, kurios visas turtas buvo pensija, gyveno nedideliame Rastinjakų giminės dvarelyje. Tas dvarelis, duodąs apie tris tūkstančius frankų metinių pajamų, priklausė nuo netikėtumų, kurie dažnai ištinka vynuogių augintojus, ir vis dėlto kiekvienais metais reikėdavo iš jo išspausti tūkstantį du šimtus frankų Eugenijui. Nuolatinis stygius, nuo jo kilniadvasiškai slepiamas, neišvengiamai krintąs į akis skirtumas tarp jo seserų, kurios vaikystėje atrodė tokios gražios, ir Paryžiaus moterų, kurios dabar jam buvo išsvajoto grožio tipo įsikūnijimas, neaiški ateitis tos gausios šeimynos, visiškai pasikliaujančios juo, perdėtas jo namiškių taupumas, kai laikomi po raktu mažiausi valgio trupiniai, gėrimas, savo šeimynai daromas iš vynuogių išspaudų, pagaliau daugybė smulkmenų, nevertų minėti, jam dešimteriopai išugdė norą iškilti ir pasižymėti. Kaip ir visi didžiadvasiai, jis viską norėjo pasiekti vien savo jėgomis. Bet jis buvo tikras pietietis, tad pasiryžimai, kai reikėdavo juos vykdyti, jam suduždavo į abejones, kurios paprastai apninka jaunus žmones, kada jie pasijunta atviroje jūroje nežinodami, nei kuria linkme nukreipti savo jėgas, nei kuriuo kampu laikyti bures. Jeigu iš pradžių jis ir buvo ketinęs stačia galva pasinerti į darbą, tai veikia susigalvojo, kad būtina reikia turėti pažinčių. Pastebėjęs, kiek įtakos visuomenės gyvenimui turi moterys, jis staiga ryžosi įsiveržti į diduomenę ir ten susirasti moterų globėjų: nejaugi jų stigtų jaunam vyrui, karštam ir sumaniam, kada sumanumas ir karštis dar puikiai derinasi su grakščiu stotu ir tokiu savotišku, nervingu grožiu, kuriam moterys taip noriai pasiduoda? Šitokios mintys apniko Eugenijų, kai jis

vienas klydinėjo po laukus, kur kitados linksmai bėgiodavo su savo seserimis, kurioms jis dabar atrodė labai pasikeitęs. Jo teta, ponია de Marsijak, kitados buvusi pristatyta karaliaus rūmuose, turėjo pažinčių aristokratijos viršūnėse. Ir staiga ambicingasis jaunuolis aptiko atsiminimuose, kuriais jį taip dažnai liūliuodavo teta, daugelį būdų prasimušti į visuomenę, bent jau ne mažiau reikšmingų už tuos, kurių jis mokėsi Teisės mokykloje; jis ėmė ją klausinėti, kokius giminystės ryšius dar galima būtų atnaujinti. Senoji dama, perkračiusi genealogijos medžio šakas, nusprendė, kad iš visų turtingų ir savanaudiškų giminaičių, galinčių padėti jos sūnėnui, prieinamiausia turėtų būti vikontienė de Bosean. Ji parašė šiai jaunai moteriai laišką senoviniu stiliumi ir įteikė jį Eugenijui sakydama, kad jeigu jis prieisiąs prie vikontienės, tai ji jau padėsianti jam susisiekti ir kitus gimines. Grįžęs į Paryžių, Rastinjakas po kelių dienų pasiuntė tetos laišką poniai de Bosean. Vikontienė atsakė pakvietimu į balių, kuris buvo rengiamas kita dieną.

Tokia buvo bendroji padėtis pensione 1819 metų lapkričio mėnesio pabaigoje.

Po kelių dienų Eugenijus, pabuvęs ponios de Bosean baliuje, grįžo namo apie antrą valandą nakties. Norėdamas atsigriebti už sugaištą laiką, ryžtingasis studentas dar šokdamas buvo davęs sau žodį, jog parėjęs dirbs ligi ryto. Tai buvo pirmas kartas jam nemigti per naktį šiame tyliame miesto kampelyje: pamačius diduomenės spindesį, jį audrino netikra energija. Jis nepietavo tą dieną Vokė namuose. Pensiono gyventojai galėjo manyti, kad jis pareis iš baliaus tik apyaušry, kaip jau parėjo keletą kartų iš Prado²⁸ pobūvių ar iš Odeono²⁹ balių, susipurvinęs šilkinės kojines ir nukleipęs batelius. Prieš užtaisydamas nakčiai vartus, Kristofas juos atidarė pasižiūrėti į gatvę. Kaip tik tuo metu parėjo Rastinjakas ir galėjo tyliai užlipti į savo kambarį, lydimas Kristofo, kuris eidamas garsiai beldė kojomis. Eugenijus nusirengė, įsistojo į šlepetes, apsilviko prastuoju švarku, pasikūrė durpėmis krosnį ir greit susirengė pradėti darbą, tad Kristofo griozdiškų klumpių kaukšėjimas dar spėjo nustelbti tylius jauno vyro pasiruošimus. Eugenijus pamastė valandėlę prieš įsigilindamas į teisės knygą. Jis ką tik susipažino su ponია vikontiene de Bosean, viena Paryžiaus puošniojo pasaulio karalienių, kurios namai buvo laikomi maloniausiais visame Sen Žermeno priemiestyje³⁰. Be to, tiek savo vardu, tiek savo turtais ji buvo viena iš aristokratijos viršūnių. Vargšas studentas, savo tetos de Marsijak dėka šiltai priimtas šiuose namuose, nė nenumanė, kiek aukštai gali jį iškelti tas palankumas. Būti įsileistam į tuos auksuotus salonus reiškė tą patį, ką gauti aukštos kilmės pažymėjimą. Pasirodęs šitoje visuomenėje, labiausiai rinktinėje iš visų, jis užsikariavo teisę įeiti visur. Apakintas tos draugijos blizgesio, vos keliais žodžiais pasikeitęs su vikontiene, Eugenijus pasitenkino tuo, kad būryje Paryžiaus dievaičių, susitelkusių tame pokylyje, nužiūrėjo vieną tų moterų, kurias tučtuojau įsimyli jauni vyrai. Grafienė Anastazija de Resto, aukšta, dailaus sudėjimo, buvo laikoma viena gražiausių moterų Paryžiuje. Įsivaizduokite dideles, juodas akis, nuostabią ranką, grakščiausią koją, ugningus judesius, moterį, kurią markizas de Ronkerolis pavadino grynakrauju žirgu. Tas puikus sudėjimas nė kiek netemdė kitų jos šaunių savybių; jos

formos buvo pilnos ir apvalinos, bet negalėjai tarti ją esant per daug apkūnią. *Grynakraujis žirgas, geros veislės moteris* – tokie posakiai pradėjo išstumti dangaus angelus, Osiano mergeles³¹, visą senovinę meilės mitologiją, atmestą dendizmo³². Tačiau Rastinjakui ponija Anastazija de Resto buvo tiesiog geidžiama moteris. Jis du kartus įsitaisė į kavalierių eilę, išrašytą ant jos vėduoklės, ir galėjo su ja pasikalbėti šokdamas pirmąjį kontrdansą.

– Kur aš galėčiau ateityje su jumis pasimatyti, ponija? – staiga paklausė jis su ta veržlia aistra, kuri taip patinka moterims.

– Nagi Bulonės miške³³, – tarė ji, – Bufonuose³⁴, pas mane, visur.

Ir smarkusis pietietis pasiskubino suartėti su šia žavinga grafiene tiek, kiek gali jaunas vyras suartėti su moterimi per vieną kontrdansą ir vieną valsą. Kai jis pasisakė esąs ponios de Bosean pusbrolis, ši moteris, kurią jis laikė labai žymia dama, užkvietė jį, ir jam atsivėrė keliai į ją. Iš paskutinio šypsniu, kurį grafiene jam pasiuntė, Rastinjakas suprato, kad reikia ją aplankyti. Jis turėjo laimę sutikti vieną žmogų, kuris nepasijuokė iš jo nežinojimo, laikomo mirtina nuodėme tarp garsiųjų to meto nutrūktgalvių, tų Molenkūrų, Ronkerolių, Maksimų de Trajų, de Marse, Ažuda Pinto, Vandenesų³⁵, kurie tenai švitėjo visa savo paikštybe ir sukosi apie elegantiškiausias moteris, kaip ledi Brandon, kunigaikštienė de Lanžė, grafiene de Kergaruet, ponija de Serizi, kunigaikštienė de Kariljano, grafiene Fero, ponija de Lanti, markizė d'Eglemon, ponija Firmiani, markizė de Listomer ir markizė d'Espar, kunigaikštienė de Mofrinjez ir seserys Granljė. Taip tad, savo laimei, naivus studentas susidūrė su markizu Monrivo, kunigaikštienės de Lanžė meilužiu, generolu, atlapaširdžiu kaip kūdikis, kuris jam pasakė, kad grafiene de Resto gyvena Helderio gatvėje. Būti jaunam, trokšti diduomenės, alkti moters ir matyti prieš save atsiveriant dvejus namus! Remtis viena koja į Sen Žermeno priemiestį, pas grafiene de Bosean, ir priklaupiti kita Šosė d'Antene³⁶, pas grafiene de Resto! Persmelkti žvilgsniu Paryžiaus salonų anfiladą ir kartu jaustis pakankamai gražiu vaikinu, kad rastum paramą ir globą moters širdyje! Jaustis pakankamai ambicingu, kad išdidus stotumeisi ant įtemptos virvės ir ja žengtum kaip akrobatas, kuris tikrai nekris, ir susirasti patį geriausią balansuotoją – žavingą moterį! Ar ne kiekvienas, užvaldytas tokių minčių ir moters, kurios puikus vaizdas vaidenasi priešais durpėmis kūrenamą krosnį, tarp įstatymų rinkinio ir skurdo, ar ne kiekvienas Eugenijaus vietoje stengtųsi įspėti mintimi savo ateitį, svajotų apie pasisekimus? Jo lakios mintys taip gyvai skaičiavo būsimuosius džiaugsmus, tarytum šalia jo iš tikrųjų būtų pati ponija de Resto, kai ūmai gilią nakties tylą sutrikdė atodūsis tarsi šv. Juozapo ak! ir nuaidėjo jaunuolio širdyje lyg mirštančiojo vaitojimas. Jis tyliai pravėrė duris ir, išėjęs į koridorių, pastebėjo tėvo Gorijo durų apačioje šviesos ruoželį. Pamanęs, kad jo kaimynas sunegalavo, jis prikišo akį prie rakto skylutės, pažiūrėjo į kambarį ir pamatė senį, užsiėmusį darbais, kurie pasirodė tiek nusikalstami, jog jis manė pasitarnausiąs visuomenei ištirdamas, ką naktimis veikia tariamasis makaronininkas. Tuo metu tėvas Gorijo, pririšęs prie apversto stalo skersinio padėklą ir paausinto sidabro vazą, vyniojo aplink tuos prašmatniai išdailintus

daiktus kaip ir kokį lyną ir veržė jį taip stipriai, jog tikriausiai juos sugniuždė ir pavertė metalo laužu.

„Velniai rautų! Koks vyras! – tarė pats sau Rastinjakas, žiūrėdamas į gyslotas senio rankas, kai tas virve tyliai mankė lyg tešlą paauksuotą sidabrą. – Ar jis vagis, ar vogtų daiktų slėpikas, kuris, norėdamas išvengti įtarinėjimų, apsimeta kvailiu, iškaršėliu ir gyvena lyg elgeta?“ – tarė sau Eugenijus atsitiesdamas valandėlę.

Studentas vėl prikišo akį prie rakto skylutės. Tėvas Gorijo, nurišęs virvę, paėmė sidabro masę, padėjo ją ant stalo, užtiesęs savo apklotą, ir raičiojo ją į ritinį. Ta operacija jam vyko nepaprastai lengvai.

„Nejaugi jis būtų toks stiprus kaip Lenkijos karalius Augustas³⁷?“ – pagalvojo Eugenijus, kai sidabro ritinys buvo jau beveik baigtas lyginti.

Tėvas Gorijo gailiai žiūrėjo į savo darbą, ašaros riedėjo iš akių; jis užpūtė vaško žvakę, kurios šviesoje gniutino sidabrą, ir Eugenijus išgirdo, kaip jis suvaitojęs atsigulė. „Jis pamišęs“, – pamanė studentas.

– Vargšas vaikelis! – balsiai pasakė tėvas Gorijo.

Išgirdęs šiuos žodžius, Rastinjakas nusprendė, kad jis pasielgs protingiau, jei šį įvykį nutylės ir per greitai nepasmerks savo kaimyno. Jis jau buvo beeinąs į savo kambarį, kai staiga išgirdo kažkokius sunkiai nusakomus garsus, kuriuos galėjo kelti žmonės, apsiavę tūbinėmis šlepetėmis, lipdami laiptais. Eugenijus ištempė ausis ir tikrai nugirdo pakaitom alsuojant du žmones. Negirdėdamas nei durų girgždesio, nei žmonių žingsnių, jis staiga pamatė silpną švieselę trečiame aukšte, pas poną Votreną.

„Štai kiek paslapčių miestiečių pensione!“ – tarė jis sau.

Jis nusileido kelias pakopas žemyn, ėmė klausytis, ir jo ausį pasiekė aukso skambėjimas. Greit šviesa užgeso, vėl pasigirdo dviejų alsavimas, bet durys nesugirgždėjo.

Paskui tuodu žmonės ėmė lipti žemyn, ir bildesys kaskart silpnėjo.

– Kas ten? – šūktelėjo ponė Vokė, atidariusi savo kambario langą.

– Tai aš grįžtu, mamyte Vokė, – atsakė Votrenas savo storu balsu.

„Keista! Kristofas juk buvo vartus užtaisęs, – pamanė Eugenijus, grįždamas į savo kambarį. – Reikia nemiegoti, jei nori žinoti, kas aplink tave darosi Paryžiuje.“

Šių smulkių įvykių atitrauktas nuo savo išdidžių meilės svajonių, jis sėdo dirbti. Tačiau jo dėmesį blaškė įtarinėjimai, kuriuos jam kėlė tėvo Gorijo elgesys, o dar labiau traukė nuo darbo ponios de Resto paveikslas, kuris kartkartėmis tarsi puikios ateities pranašas rodėsi jam akyse, tad pagaliau jis atsigulė ir užmigo kaip negyvas. Iš dešimties naktų, skirtų darbui, jauni žmonės septynias paprastai pramiega. Reikia turėti daugiau nei dvidešimt metų norint naktimis nemiegoti.

Kitos dienos rytą Paryžių gaubė tiršta migla, viena tų, kurios taip aptemdo miestą, jog net punktualiausi žmonės negali numanyti laiko. Dargi svarbių reikalų atlikti nenuėina laiku.

Kiekvienam atrodo, kad dar tik aštuonios, kai muša jau dvyliktą. Buvo pusė dešimtos, o ponija Vokė vis dar nesijudino iš lovos. Kristofas ir storoji Silvija, taip pat vėlai atsikėlę, tyliai gėrė kavą su grietinėle, nugriebta nuo pensiono gyventojams skirto pieno, kurį Silvija tyčia ilgai virino, kad ponija Vokė nepastebėtų tos neteisėtai paimtos dešimtinės³⁸.

– Silvija, – tarė Kristofas, mirkydamas pirmąjį griežinėlių duonos, – ponas Votrenas, kuris, šiaip ar taip, yra geras vyras, šiandakt buvo atsivedęs dar du žmones. Jei ponija imtų apie tą klausinėti, nereikia nieko prasitarti.

– Ar jis tau davė ką nors?

– Jis man davė penkis frankus už mėnesį, tai suprask taip: laikyk nasrus.

– Tai dar tik jis ir ponija Kutiur nešykštūs, o visi kiti įmanytų kairiaja atimti, ką davė dešiniaja per Naujuosius metus, – pasakė Silvija.

– Ką jie duoda, ką jie duoda! – bambėjo Kristofas. – Penkis frankus nusususius! Toks tėvas Gorijo – šit jau dveji metai pats valosi batus. Tas šykštuolis Puarė išsiverčia visai be tepalo, jis mieliau jį suėstų, nekaip teptų savo kuntaplįus. O tas nupiepęs studentėlis tai vos du frankus tepakiša. Už du frankus man nė šepėčiai neapsimoka, ir dar savo senas drapanas išpardavinėja skudurininkams. Fui, kokia landynė!

– Ką tu! – atrėmė Silvija, sriūbčiodama mažais gurkšneliais kavą. – Mūsų vietelės geriausias šiame kvartale: čia gali gyventi. Beje, o apie tą storąjį tėvuką Votreną ar tau niekas nieko nesakė, Kristofai?

– O kaipgi. Čia prieš kelias dienas sutikau gatvėje vieną poną, tai jis sako man: „Ar ne pas jus gyvena toksai storas ponas su dažytomis žandenomis?“ Aš jam atsakiau: „Ne, pone, jis jų nesidažo. Toks linksmas žmogus kaip jis tam neturi laiko.“ Vėliau aš tą pasakiau ponui Votrenui, tai jis man atsakė: „Tu labai gerai padarei, vyruti! Visada taip atsakinėk. Nieko nėr bjauresnio, kaip parodyti savo trūkumus. Dar gali vestuvės iširti.“

– Taigi, o mane prekyvietėje kažkas norėjo išklausti, gal aš, girdi, mačiusi, kaip jis persivelka marškinius. Tai buvo juoko! Bet klausyk, – tarė ji nutraukdama kalbą, – štai Val de Grasas muša be penkiolikos dešimt, o dar niekas nesikrutina!

– Na dabar! Juk visi jau išsivaikščioję. Ponija Kutiur su savo mergaite aštuoniomis išėjo į Sent Etjeno bažnyčią komunijos. Tėvas Gorijo išėjo su ryšuliu. Studentas pareis tik po paskaitų, apie dešimtą. Valydamas laiptus aš juos visus mačiau išeinant. O tėvas Gorijo man kad bakstelėjo tuo ryšuliu, kurį nešėsi; ten kažkas buvo kietas kaip geležis. Kaži ką tas žmogynas išdirbinėja? Iš jo visi tyčiojasi, o jis vis tiek puikus žmogus, net ir vertesnis už juos visus. Duot tai jis pats nedaug teduoda, bet užtat ponios, pas kurias jis mane kai kada pasiunčia, gerokai man pasuka arbatpinigių, ir kad išsipuošusios!

– Ar tos, kurias jis vadina savo dukterimis, ką? Jų berods esama viso tuzino.

– Aš tebuvo nuėjęs pas dvi, pas tas pačias, kur čia ateidavo.

– Antai jau ponija kruta, tuoj bus vėtra – man reikia eiti. Pasaugok, Kristofai, pieną nuo katino.

Silvija užlipo pas šeimininkę.

- Tai kaip čia dabar, Silvija, va jau be ketvirčio dešimt, o jūs man vis leidžiate miegoti kaip švilpikui! Dar niekada man taip nebuvo.

- Toks rūkas, kad nors peiliu rėžk.

- O kaip pusryčiai?

- Et! Jūsų įnamius velnias apniko: jie visi sulig diena išsidaužė.

- Kalbėk gi taisyklingai, Silvija, - pertraukė ją ponias Vokė, - reikia sakyti: išėjo dar neišsidienojus.

- Ak, ponias, galiu sakyti, kaip jūs norit. Šiaip ar taip, dabar galite pusryčiauti dešimtą. Tik Mišoniukė su Pūreliu dar neišsijudino. Tik jie vieni du ir teliko namuose, ir kirmija kaip kelmiai.

- Bet, Silvija, tu juos abu gretini, lyg...

- Ką „lyg“? - nutraukė Silvija ir nusikvatojo kvailu juoku. - Juodu abu - pora kaip tvora.

- Keista man, Silvija, kaip ponas Votrenas šiandakt įėjo į vidų, kad Kristofas jau buvo užsklendęs vartus?

- Taigi, kad ne, ponias. Jis išgirdo Votreną ir nulipo jam atidaryti vartų; o jūs manėt...

- Paduok man palaidinį ir bėk greičiau pusryčių žiūrėti. Pataisyk su bulvėmis likusią avioną, duok keptų kriaušių, tų, kur po du liarus.

Netrukus ponias Vokė nulipo žemyn - kaip tik tuo metu, kada katinas, kojuke nustūmęs nuo dubens lėkštę, skubina lakė pieną.

- Škic! - sušuko ji.

Katinas nušoko, paskui grįžo ir ėmė trintis jai apie kojas.

- Taigi taigi, gerinkis dabar, senas nenaudėli, - kalbėjo ji. - Silvija, Silvija!

- Kas yra, ponias?

- Pažiūrėk, ką čia katinas padarė.

- Tai tas galvijus Kristofas kaltas. Aš juk jam sakiau, kad uždengtų. Kur jis pasidėjo? Nesirūpinkite, ponias: šitas pienas buvo tėvo Gorijo kavai. Pripilsiu dar vandens, ir nieko nepastebės. Jis nieko nepastebi - net ką valgo.

- Bet kurgi jis išėjo, tas baidyklė? - tarė ponias Vokė, dėliodama ant stalo lėkštes.

- Kas jį žino. Gal su velniu riešutauti?

- Aš per ilgai miegojau, - tarė ponias Vokė.

- Užtat ponias skaisti kaip rožė...

Tuo metu pasigirdo skambutis, ir į saloną įėjo Votrenas, dainuodamas savo storu balsu:

Ilgai basčiausi aš pasauli,

Mane regėjote visur...

- O, o! Labas rytas, mamyte Vokė, - tarė jis, pamatęs šeimininkę, ir meiliai ją apkabino.

- Na jau, na jau, liaukitės!

- Sakykite „begėdi“, - pridūrė jis. - Na pasakykite, na... Tai kaip, nesakote? Palaukite, aš jums padėsiu dengti stalą. Matote, koks aš mandagus vaikiną, ar ne?

*Viliot juodbruvę, geltonkasę,
Mylėt, vaitoti...*

- Aš ką tik mačiau įdomų dalyką...

...prabėgom.

- Ką taip? - paklausė našlė.

- Tėvas Gorijo apie pusę devynių buvo Dofino gatvėje pas auksakalį, kuris supirkinėja senus sidabrinčius indus ir galionus. Jis jam pardavė už gerą kainą paauksuotų indų, gražiai sugniutintų, nors jis ir nėra to darbo meistras.

- Ką jūs, iš tikrųjų?

- Taip. Ašėjau namo palydėjęs vieną savo draugą, išvykstantį į užsienį Karališkojo pašto arkliais; palaukiau tėvo Gorijo - pažiūrėti, ką jis toliau darys. Juokas, daugiau nieko... Jis grįžo į šį kvartalą, į de Grė gatvę, ir užėjo pas vieną garsų palūkininką lupiką, vardu Gobseką, pasiutusį sukčių, kuriam būtų nė už ką lošti domino savo tėvo kaulais; tai ir žydas, ir arabas, ir graikas, ir čigonas, žmogus, kurį sunku būtų apiplėšti, nes jis pinigų laiko pasidėjęs banke.

- Tai ką iš tikrųjų tas tėvas Gorijo veikia?

- Jis nieko neveikia, - atsakė Votrenas, - jis eikvoja. Tas glušas tiek kvailas, kad baigia griauti sau gyvenimą dėl tų mergų, kurios...

- Va ir jis! - pertraukė Silvija.

- Kristofai! - šūktelėjo tėvas Gorijo, - lipk su manimi.

Kristofas nuėjo paskui tėvą Gorijo ir greit nukopė žemyn.

- Kur tu eini? - paklausė ponija Vokė.

- Atlikti vieno reikalo ponui Gorijo.

- O čia kas? - tarė Votrenas, ištraukdamas iš Kristofo rankų laišką, ant kurio buvo užrašyta: *Poniai grafienei Anastazijai de Resto*. - Ir tu eini tenai? - paklausė Votrenas Kristofą, grąžindamas jam laišką.

- Į Helderio gatvę. Man įsakyta laišką paduoti tik pačiai grafienei.

- Kas jame yra? - Votrenas pakėlė laišką prieš šviesą. - Banknotas? Ne. - Jis pradarė truputį voką. - Išpirktas vekselis! - sušuko jis pagaliau. - Po perkūnų! Štai koks kavalierius mūsų seniokas! Eik, eik, senas nenaudėli, gausi gerų arbatpinigių!

Ir, užvožęs savo plačią leteną Kristofui ant galvos, Votrenas jį pasuko lyg kokį žaisliuką.

Ant stalo buvo padėta valgyti. Silvija užkaitė pieną. Ponia Vokė pakūrė krosnį. Jai padėjo Votrenas vis niūnuodamas:

*Ilgai basčiausi aš pasaulį,
mane regėjote visur...*

Kai viskas buvo parengta, parėjo ponia Kutiur ir panelė Tajfer.

– Iš kur taip anksti, mieloji? – tarė ponia Vokė poniai Kutiur.

– Buvome pasimelsti! Sent Etjeno diu Mon bažnyčioje – juk mes šiandien einame pas poną Tajferą. Vargšė mažytė, ji dreba kaip lapelis, – kalbėjo ponia Kutiur, sėsdama prieš krosnį ir kišdama arčiau ugnies savo batus, kurie ėmė garuoti.

– Pasišildykite, Viktorina, – tarė ponia Vokė.

– Tas gerai, panele, kad jūs maldaujate gerąjį Dievulį suminkštinti jūsų tėvo širdį, – tarė Votrenas, paduodamas kėdę našlaitei. – Bet to neužtenka. Jums reikėtų draugo, kuris apsiimtų išrėžti į akis teisybę tam marių kiaulei, laukiniui, kuris, sako, turįs tris milijonus, o jums neduoda dalies. Šiais laikais gražiai mergaitei būtinai reikia dalies.

– Vargšas kūdikis, – tarė ponia Vokė. – Bet palaukite, mažyte, tas pabaisa, jūsų tėvas, užsitrauks nelaimę ant savo galvos!

Sulig šiais žodžiais Viktorinos akys sudrėko nuo ašarų, ir našlė nutilo, ženklų sudrausta ponios Kutiur.

– Kad mes nors galėtume jį pamatyti, kad aš galėčiau su juo pasikalbėti, įteikti paskutinį jo žmonos laišką... – kalbėjo komisaro išdininko našlė. – Aš niekad nediršau rizikuoti jį siųsti paštu, jis pažįsta mano rašyseną...

– *O nekaltos, nelaimingos, persekiojamos moterys!* – sušuko Votrenas, pertraukdamas jos kalbą. – Tai šit kaip jums einasi? Po keleto dienų aš pats imsiuosi jūsų reikalo, ir viskas klosis gerai.

– O pone, – tarė Viktorina, mesdama drėgną ir degantį žvilgsnį į Votreną, kurio tačiau tas nė kiek nejaudino, – jeigu jūs surastumėte būdą prieiti prie mano tėvo, pasakykite jam, kad jo meilė ir mano motinos garbė man yra brangesnės už visus pasaulio turtus. Jeigu jums pavyktų kiek sušvelninti jo rūstumą, aš melsčiausi už jus. Būkite tikras, aš nelikčiau nedėkinga...

– *Ilgai basčiausi aš pasaulį,* – pašaipiai uždainavo Votrenas.

Šiuo akimirksniu nulipo žemyn Gorijo, panelė Mišono ir Puarė, turbūt užuodę kvepiant padažą, su kuriuo Silvija taisė vakarykščią avieną. Kai tik septynetas valgytojų, palinkėję viens kitam labo ryto, susėdo prie stalo, laikrodis išmušė dešimt, ir gatvėje pasigirdo studento žingsniai.

– O, gerai, ponas Eugenijau, – tarė Silvija, – šiandien jūs pusryčiausite kartu su visais.

Studentas pasveikino valgytojus ir atsisėdo šalia tėvo Gorijo.

- Man teko šiandien išgyventi keistą nuotyki, - prašneko jis, dėdamasis didelį gabalą avienos ir atsiriekdamas duonos riekę, kurią ponias Vokė kaip paprastai išmatavo akimis.

- Nuotyki? - pasakė Puarė.

- Na, ko čia stebiesi, senas skribliu? - tarė Votrenas Puarė. - Ponas tam ir sukurtas, kad nuotykių turėtų.

Panelė Tajfer baugščiai žvilgtelėjo į jaunąjį studentą.

- Papasakokite mums savo nuotyki, - paprašė ponias Vokė.

- Vakar aš buvau baliuje pas vikontienę de Bosean, savo pusseserę, kuri turi puikius rūmus, šilku išmuštus kambarius, ir ji mums iškėlė tokį šaunų pobūvį, kuriame aš linksminasi kaip kara...

- ...liukas, - staiga įterpė Votrenas.

- Pone, - gyvai paklausė Eugenijus, - ką jūs norite tuo pasakyti?

- Aš pridėjau ...liukas dėl to, kad karaliukai daug smagiau linksminasi už karalius.

- Tas tiesa: aš daug mieliau būčiau tuo mažyčiu nerūpestingu paukšteliu negu karalium, nes... - prašneko Puarė *kartotojas*.

- Žodžiu, - kalbėjo toliau studentas, nutraukdamas jo šnektą, - aš šokau su viena gražiausių to balius moterų, su žavinga grafiene, puikiausia būtybe iš visų, mano kada nors matytų. Jos plaukus puošė persikų žiedai, prie juostos buvo prisegta gražiausia gyvų, kvepiančių gėlių puokštė. Bet ką čia! Reikėjo patiems ją pamatyti, neįmanoma šokių įjautintą moterį atvaizduoti. Ir štai šį rytą, apie devynias, aš sutikau tą dievišką grafiene pėsčią de Grė gatvėje. Ak, man širdis pradėjo šokinėti, aš maniau...

- Kad ji eina čia, - įsiterpė Votrenas, kiaurai peržvelgdamas studentą. - Ji ėjo, be abejo, pas tėvelį Gobseką, palūkininką. Jei jūs įsiskverbsite į Paryžiaus moters širdį, tai ten rasite pirmiausia palūkininką, o paskui meilužį. Jūsų grafiene vadinasi Anastazija de Resto ir gyvena Helderio gatvėj.

Išgirdęs šią pavardę, studentas įbedė žvilgsnį į Votreną. Tėvas Gorijo staiga pakėlė galvą ir pažiūrėjo į kalbančiuosius švytinčiu ir sunerimusi žvilgsniu, nustebinusi valgytojus.

- Kristofas pavėluos, ji jau bus nuėjusi! - skausmingai sudejavo Gorijo.

- Aš įspėjau, - tarė Votrenas pasilenkęs ponias Vokė į ausį.

Gorijo valgė išsiblaškęs, nematydamas ką. Niekada jis neatrodė toks suglumęs ir susimąstęs kaip dabar.

- Ponas Votrenai, koks velnias galėjo jums pasakyti jos vardą? - paklausė Eugenijus.

- Cha cha, matote! - atsakė Votrenas. - Tėvas Gorijo jį žino, tai kodėl man nežinoti?

- Ponas Gorijo? - šūktelėjo studentas.

- O ką? - tarė vargšas senis. - Ar ji vakar buvo labai graži?

- Kas?

- Ponia de Resto.

- Ar jūs matote tą seną kempinę? - tarė ponias Vokė Votrenui. - Žiūrėkite, kaip jam akys sužibo.

- Nejaugi jis ją išlaikytų? - tyliai paklausė panelė Mišono studentą.

- O, taip! Ji buvo pasiutusiai graži, - atsakė Eugenijus tėvui Gorijo, kuris jį ryte rijo akimis. - Jei nebūtų buvę ponios de Bosean, mano dieviškoji grafienė būtų buvusi baliaus karalienė; jauni vyrai tik į ją ir težiūrėjo, aš buvau dvilyktasis jos sąrašė, ji nepraleido nešokusi nė vieno kontrdanco. Kitos moterys tiesiog siuto. Jei jau vakar kas buvo laimingas, tai tik ji. Teisingai sakoma, kad nieko nėra gražesnio kaip pakeltomis burėmis fregata, šuoliais bėgantis žirgas ir šokanti moteris.

- Vakare laimės viršūnėse pas kunigaikštienę, - tarė Votrenas, - šį rytą ant paskutinės laiptų pakopos pas lupikautoją - štai jums paryžietės! Jeigu vyrai neįstengia jų nežabotos prabangos apmokėti, jos parsidavinėja. O jei parsiduoti negali, tai įmanytų savo motinas išmėsinti, kad tik rastų kuo sublizgėti. Žodžiu, joms viskas nėra už ką. Žinome jas, žinome!

Tėvo Gorijo veidas, kuris bekalbant studentui buvo nušvitęs kaip saulė giedrą dieną, nuo kandžių Votreno žodžių ūmai apsiniaukė.

- Gerai, - tarė ponias Vokė, - o kurgi jūsų nuotyčiai? Ar jūs su ja kalbėjotės, klausėte, gal ir ji norėtų teisę studijuoti?

- Ji manęs nėra matyti nematė, - atsakė Eugenijus. - Tačiau sutikti vieną gražiausių Paryžiaus moterų devintą valandą ryto de Grė gatvėje - argi tai nėra keista? Tikrai Paryžiuje ir galimi tokie nuotyčiai.

- Ėhė, būna daug keistesnių dalykų! - sušuko Votrenas.

Panelė Tajfer beveik nesiklausė - tiek ji buvo paskendus mintyse apie vizitą, kuriam ruošėsi. Ponia Kutur jai davė ženklą keltis, eiti rengtis. Kai abi damos išėjo, tėvas Gorijo pasekė jų pavyzdžiu.

- O ką, matėte? - kreipėsi ponias Vokė į Votreną ir kitus savo gyventojus. - Aišku, kad jis dėl tų moterų sugriovė sau gyvenimą.

- Niekada manęs niekas neįtikins, kad grafienė de Resto priklausytų tėvui Gorijo! - sušuko studentas.

- Bet mes, - pertraukė jį Votrenas, - nėra neketiname jūsų įtikinti. Jūs esate dar per daug jaunas, kad gerai pažintumėte Paryžių; vėliau jūs patirsite, kad čia esama tokių, kuriuos mes vadiname *aistros žmonėmis*.

Po šių žodžių panelė Mišono pažiūrėjo į Votreną reikšmingu žvilgsniu. Galėjai pasakyti - kaip pulko arklys, išgirdęs trimito garsą.

- Taigi taigi! - tarė Votrenas ir stabtelėjo norėdamas perverti ją akimis. - Argi mes nesame turėję savo aistrelių, taigi, mes?

Senmergė nunarino akis lyg vienuolė prieš statulą.

- Na taip, - varė jis toliau, - tokie žmonės yra tartum apkerėti kokios nors idėjos ir nebegali jos atsikratyti. Jie trokšta tik tam tikro vandens, pasemto iš tam tikro šaltinio, ir dar dažnai dumblino; kad jo gautų atsigerti, jie parduoda savo pačias, vaikus, jie parduoda sielą velniui. Vieniems toks šaltinis yra lošimas, birža, paveikslų arba vabzdžių rinkiniai, muzika; kitiems moteris, moteris, kuri sugeba juos pasmaginti pagal jų skonį. Tokiems siūlykite visas žemės moteris - jie tik pasijuoks iš jų, nes jie tik tos tegeidžia, kuri patenkina jų aistras. Dažnai ta moteris jų visiškai nemyli, su jais šiurkščiai elgiasi, jiems labai brangiai parduoda pasitenkinimo trupinius; tegu ir taip - vis tiek šitie juokdariai nesiliauja, jie užstato lombarde paskutinę antklodę, kad tik galėtų jai nunešti paskutinį pinigėlį. Tėvas Gorijo ir yra vienas tokių žmonių. Grafienė jį išnaudoja, nes jis moka tylėti, - štai jums ir diduomenė! Vargšas žmogynas apie ją ir galvoja. Kai kalba eina ne apie šitą aistrą, jis paprastas galviją, jūs juk matote. O ligi tikrai šneka nukrypo į ją - tuoj jo veidas nušvito kaip deimantas. Nesunku įspėti tą paslaptį. Ši rytą jis nunešė sulydyti savo auksuotą sidabrą - aš mačiau jį užeinant pas tėvuką Gobseką de Grė gatvėje. Įsidėmėkite! Sugrįžęs jis pasiuntė pas grafienę de Resto tą glušą Kristofą, kuris mums parodė adresą ant laiško su išpirktu vekseliu. Aišku, jei grafienė irgi nuėjo pas tą seną lupiką, tai reikalas buvo neatidėliotinas. Tėvas Gorijo dėl jos su malonumu iškratė kišenes. Nereikia nė per daug galvos laužyti, kad suprastum, kas čia dedasi. Iš to matote, mano jaunas studente, kad tuo pat metu, kai jūsų grafienė juokėsi, šoko, kraipėsi, vikseno persikų žiedus ir vaikščiojo pasikaišiusi suknią, jai širdį graužė kirminas, kaip sakoma, ji galvojo apie savo arba savo meilužio protestuotus vekselius.

- Man jūs keliate pasiutusį norą sužinoti teisybę. Rytoj pat einu pas poniją de Resto! - sušuko Eugenijus.

- Taip, - patvirtino Puarė, - reikia rytoj nueiti pas poniją de Resto.

- Galimas daiktas, jūs ten rasite tą žmogyną Gorijo, atėjusį atsiimti atlyginimo už savo paslaugumą.

- Vis dėlto tas jūsų Paryžius - tikras mėšlynas, - ištarė Eugenijus su pasidygėjimu.

- Ir dar koks! - pridūrė Votrenas. - Tie, kurie juo bjaurojasi sėdėdami kariatose, yra garbingi žmonės, o kurie bjaurojasi vaikščiodami pėsti, - tie niekšai. Jei turėsite nelaimę nugvelbti kokį niekniekį, jus rodys Teisingumo rūmų aikštėje kaip neregėtą pabaisą. Bet pavok milijoną - tave gerbs ir aukštins salonuose. Mes mokame trisdešimt milijonų žandarmerijai ir teisingumo įstaigoms, kad jos saugotų šitą moralą. Gražu!

- Kaip? - sušuko ponija Vokė, - nejaugi tėvas Gorijo suliedino savo auksuotą servizą?

- Ar ne su dviem balandėliais ant dangtelio? - paklausė Eugenijus.

- Na taip.

- Jis labai jį brangino, jis verkė lamdydamas puodelį ir padėklą. Iš netyčių aš tai mačiau, - tarė Eugenijus.

- Jis juos brangino kaip savo gyvybę, - atsakė našlė.

- Tai matote, kaip tas žmogynas įaistrintas! - sušuko Votrenas. - Ta moteris moka jam kudenti širdį.

Studentas užlipo į savo kambarį. Votrenas išėjo. Po valandėlės ponia Kutiur ir Viktorina sėdo į fiakrą, kurį joms surado Silvija. Puarė pasiūlė ranką panelei Mišono, ir abu išėjo į Botanikos sodą pasivaikščioti porą saulėtų valandų.

- Na va, tuodu tai kaip pats su pačia, - tarė storoji Silvija. - Šiandien pirmą kartą išėjo drauge. Jie abu tokie sausi, kad jei į viens kitą susidaužtų, tai pažirtų kibirkštys kaip nuo skiltuvo.

- Gaila būtų panelės Mišono skraistės, - nusijuokė ponia Vokė, - ji užsidegtų kaip pintis.

Parėjęs ketvirtą valandą vakaro, Gorijo pamatė dviejų smilkstančių lempų šviesoje Viktoriną paraudusiomis akimis. Ponia Vokė klausėsi pasakojimo apie bevaisį šios dienos vizitą ponui Tajferui. Jam pakyrėjęs dukters ir tos senės landymas, jis nusprendęs pagaliau išsiaiškinti reikalą ir jas priėmęs.

- Mano brangioji, - kalbėjo ponia Kutiur poniai Vokė, - tik įsivaizduokite: jis net atsisėsti nepaprašė, ir Viktorina visą laiką išstovėjo. O man jis pasakė be jokio piktumo, visiškai šaltai, kad mes nesivargintume vaikščiodamos pas jį; kad panelė - net nepasakė duktė - jam jau įgrisusi belįsdama į akis (vieną kartą per metus, bjaurybė!); kad Viktorinos motina tekėdama nieko neatsinešusi, ir ji dabar neturinti teisės ko nors reikalauti; žodžiu, jis kalbėjo tokias šiurkštybes, kad vargšė mažytė pasruvo ašaromis. Tada vargšė mergytė puolė tėvui po kojų ir jam drąsiai pasakė, kad ne dėl savęs ji neduodanti jam ramybės, bet dėl savo motinos, kad be jokio murmėjimo pasiduosianti jo valiai, tik maldaujanti perskaityti nelaimingosios velionės testamentą. Ji padavė jam laišką, tardama gražiausius pasaulyje žodžius, ir taip jausmingai, kad aš jau nežinau, iš kur ji jų ir ėmė, - matyt, pats Dievas jai diktavo, nes vargšas kūdikis kalbėjo su tokiu įkvėpimu, kad aš beklausydama verkiau kaip kvailė. Ir žinote, ką tas baisusis žmogus tuo metu veikė? Jis nagus karpėsi, paėmė laišką, vargšės ponios Tajfer ašaromis sulaistytą, numetė ant židinio ir pasakė: „Gerai.“ Jis buvo benorįs pakelti dukterį nuo žemės, o ši stvėrė jo rankas, siekė jas bučiuoti - ir jis jas ištraukė. Argi tai ne niekšybė? Jo sūnus, tas drimba, įėjo ir nė nepasisveikino su seseria.

- Juk tai žvėrys! - sušuko tėvas Gorijo.

- O paskui, - pasakojo toliau ponia Kutiur, nekreipdama dėmesio į žmogyno šūktelejimą, - tėvas ir sūnus išėjo atsisveikinę su manim ir atsiprašę, kad turį labai skubių reikalų. Štai ir visas mūsų vizitas. Nors tiek, kad jis pamatė savo dukterį. Aš nesuprantu, kaip jis gali jos išsiginti, - juodu panašūs kaip du vandens lašai.

Nuolatiniai valgytojai ir ateinantieji rinkosi vienas po kito, sveikindamiesi ir kalbėdami kits kitam niekus, kurie tam tikriems paryžiečių sluoksniams atstoja įmantrų sąmojų ir kurių svarbiausia sudedamoji dalis yra kvailybė, o visa vertė glūdi mostuose ar tarsenoje. Šios rūšies žargonas nuolat kinta. Juokas, duodąs jam pradžią, netveria ilgiau kaip mėnesį. Politikos įvykis,

teismo byla, gatvės dainuška, artisto išdaigos – viskas tarnauja šiam sąmojų žaismui, kur mintimis ir žodžiais svaidomasi lyg sviediniais. Neseniai išrasta diorama³⁹, patobulinusi panoramos optinę iliuziją, davė progos kai kuriose tapytojų dirbtuvėse prasimanyti juoką – kalbant prie kiekvieno žodžio pridėti *rama*. Tą prasimanymą į ponios Vokė namus užnešė vienas jaunas dailininkas ateidamas čia valgyti.

– Na, *ponybe* Puarė, – tarė muziejaus tarnautojas, – kaip jūsų *sveikatytėrama*?

Paskui, nelaukdamas atsakymo, jis kreipėsi į ponią Kutiur ir Viktoriną:

– Ponios, jūs kažko nuliūdusios.

– Ar ne metas griebtis *pietausenos*? – sušuko Horacijus Bjanšonas, medicinos studentas, Rastinjako draugas. – Mano pilviūkštis jau nusmuko *usque ad talones*⁴⁰.

– Bjaurus šiandien *šaltarama*, – tarė Votrenas. – Nagi pasislinkite, tėve Gorijo. Velniai žino, jūsų koja visą krosnies pakurą užstoja.

– Šviesusis pone Votrenai, – tarė Bjanšonas, – kodėl jūs sakote *šaltarama*? Tai klaida, reikia sakyti *šaltirama*.

– Ne, – atsiliepė muziejaus tarnautojas, – šaltarama teisingiau; matai, juk sakome: man šalta kojoms.

– Cha cha!

– Štai ir jo ekscelencija markizas de Rastinjakas, teisėkraipos daktaras, – sušuko Bjanšonas, nutvėręs Eugenijų už kaklo, tarytum norėdamas jį pasmaugti. – Ei, visi čionai!

Panelė Mišono įėjo pamažėli, tylomis, pasisveikino su visais ir atsisėdo šalia trijų moterų.

– Mane visada nukrečia šiurpas pamačius šitą seną šikšnosparnį, – pašnibždėjo Bjanšonas Votrenui, rodydamas į panelę Mišono. – Aš studijuoju Galio sistemą⁴¹, ir man atrodo, kad ji turi Judo gumbus.

– Tai ponas ją pažinote? – paklausė Votrenas.

– Kas gi jos nepažino, – atsakė Bjanšonas. – Garbės žodis! Ši išblyškusi senmergė man panaši į tas ilgąsias kirmėles, kurios kiaurai pragaužia rąstus.

– Va taip ir yra, jaunuoli, – tarė keturiasdešimties metų vyras, glostydamasis žandenais.

Žydėjo rožė tiek, kiek žydi visos rožės,

*Jų amžius – vienas rytas.*⁴²

– Ohoho! Štai ir puikioji *sriuborama*, – tarė Puarė, pamatęs Kristofą pagarbiai nešant dubenį su sriuba.

– Dovanokite, ponas, čia kopūstų sriuba, – pataisė ponias Vokė.

Visi jaunikliai prapliupo juoku.

– Jūs sukirstas, Puarė!

– Puarėnas sukirstas!

– Rašykite močiutei Vokė du taškus, – pasakė Votrenas.

- Ar pastebėjote kas nors, koks šį ryt buvo rūkas? - paklausė tarnautojas.

- Tai buvo, - prabilo Bjanšonas, - frenetiškas rūkas, nematytas, neregėtas, gedulingas, melancholiškas, žalias, slegiantis, gorijotiškas rūkas.

- *Gorijorama*, - pridėjo tapytojas, - todėl, kad pro jį anė nosies nebuvo matyti.

- Ei, milorde Gaurijotai, čia apie jus kalbama!

Atsisėdęs gale stalo, prie durų, pro kurias buvo nešiojami valgiai, tėvas Gorijo pakėlė galvą uostydamas duonos gabaliuką, kurį paėmė iš po servetėlės, - jis vis dar nebuvo atjunkęs nuo senų prekybininko įpročių.

- Tai ką, - sušuko ponias Vokė gaižiu balsu, perrėkdama šaukštų, lėkščių tarškesį ir kalbų triukšmą, - gal sakysite, kad duona netikusi?

- Atvirkščiai, ponias, - atsakė jis, - ši duona kepta iš pirmos rūšies Etampo⁴³ miltų.

- Iš ko jūs tai sprendžiate? - paklausė Eugenijus.

- Iš baltumo, iš skonio.

- Turbūt jūsų skonis nosyje, kad ją uostote, - tarė ponias Vokė. - Jūs darotės toks taupus, kad galų gale išrasite būdą maitintis virtuvės kvapu.

- Tik neužmirškite išsiimti patentą tam išradimui, - riktelėjo muziejaus tarnautojas, - jūs susikrausite iš to didelį turtą.

- Ką jūs čia, jis tik nori mus įtikinti, kad yra buvęs makaronų fabrikantas! - tarė tapytojas.

- Vadinasi, jūsų nosis yra retorta? - dar paklausė muziejaus tarnautojas.

- Re... kas? - paklausė Bjanšonas.

- Re-torika!

- Re-kežis!

- Re-grasas!

- Re-zonierius!

- Re-vizorius!

- Re-tenybė!

- Re-tušas!

- Re-torama!

Šie aštuoni atsakymai supyškėjo iš visų keturių valgomojo kampų kaip šūvių salvė ir sukėlė juo didesnį juoką, kad Gorijo žiūrėjo į visus kvailomis akimis, lyg stengdamasis suprasti svetimą kalbą.

- Re?.. - klausė jis greta sėdintį Votreną.

- Retabarzdis, seneliuk! - tarė Votrenas ir taip pliaukštelėjo tėvui Gorijo per skrybėlę, jog ta užsmuko jam ligi pat akių.

Nelaimingas senis, sumišęs dėl tokio netikėto užpuolimo, kurį laiką sėdėjo nusteręs. Kristofas, manydamas, kad jis jau pavalgė, nusinešė jo lėkštę su sriuba; užtat kai Gorijo, atsismaukęs skrybėlę, paėmė šaukštą, tai kaukštelėjo juo į stalą. Visi valgytojai prapliupo

juoku.

- Pone, - tarė senis, - jūsų juokai pikti, ir jeigu jūs sau leisite dar kartą...

- Na, kas bus tada, tėvuk? - pertraukė jį Votrenas.

- Jūs už tai atkentėsite vieną gražią dieną...

- Pragare, ar ne? - įsiterpė tapytojas. - Tame mažyčiame tamsiame kamputyje, kur uždaromi išdykę vaikai!

- O jūs, panele, nevalgote? - prakalbino Votrenas Viktoriną. - Tai tėtušis vis toks pat atkaklus?

- Baisu ir kalbėti, - tarė ponias Kutur.

- Reikia jam proto įvairyti, - tarė Votrenas.

- Bet panelė, - prabilo Rastinjakas, sėdėjęs šalia Bjanšono, - gali iškelti bylą, kad jai gražintų išlaikymo išlaidas, nes ji nieko nevalgo. Ei, ei, pažvelkite, kaip tėvas Gorijo įsižiūrėjo į panelę Viktoriną.

Senis, užmiršęs valgi, susimąstęs žiūrėjo į nelaimingą mergaitę, kurios veidą niukė tikras skausmas, skausmas atstumto vaiko, mylinčio savo tėvą.

- Drauguži, - tyliai tarė Eugenijus, - mes neteisingai vertiname tėvą Gorijo. Jis nėra nei kvailas, nei bejausmis. Pritaikyk jam savąją Galio sistemą ir pasakyk man, kaip jis tau atrodo. Šiąnakt aš mačiau jį lamdant paausnotą padėklą taip lengvai, lyg šis būtų buvęs vaškinis, ir jo veidas tuo metu spindėjo nepaprastu jausmu. Man jo gyvenimas atrodo toks paslaptingas, kad tikrai verta jį patyrinėti. Taip, Bjanšonai, tu gali sau juoktis, aš rimtai kalbu.

- Šis žmogus yra ypatingas reiškinys medicinos požiūriu, - atsakė Bjanšonas, - sutinku! Jei jis nori, aš jį išmėsinėsiu.

- Ne, patyrinėk jo galvą.

- Eik tu sau, jo kvailumas gali būti užkrečiamas.

Kitą dieną Rastinjakas apsirengė labai elegantiškai ir trečią valandą po pietų išėjo pas ponias de Resto, pakeliui puoselėdamas pačias padūkiausias viltis, kurios suteikia jauniems vyrams tiek puikių išgyvenimų: jie nesiskaito tada nei su kliūtimis, nei su pavojais, jie visur mato pasisekimą, vaizduotėje supoetindami savo gyvenimą, sielvartauja, liūsta, jei suirsta projektai, kurie buvo gyvi tik jų nežabotose svajonėse; jeigu jie nebūtų drovūs ir neprityrę, visuomeninis gyvenimas taptų neįmanomas. Eugenijus žingsniavo labai atsargiai, kad nesusipurvintų, bet eidamas galvojo, ką sakys ponias de Resto, iš anksto stengėsi reikiamai nusiteikti, kūrė įsivaizduojamo pokalbio replikas, rankiojo sąmojingus žodžius, taleiraniškus posakius, svarstė, kokios aplinkybės gali būti palankios išpažinti meilei, kuria jis grindė savo ateitį. Tačiau vargšas studentas vis tiek susipurvino ir prie Palė Rojalio turėjo duoti nuvalyti batus ir nupurtyti žemes nuo kelnių. „Jei aš būčiau turtingas, - tarė jis sau keisdamas pusantro franko pinigą, kurį pasiėmęs *dél visa ko*, - važiuočiau karieta ir galėčiau svajoti kiek tinkamas.“

Pagaliau jis priėjo Helderio gatvę ir paklausė ponios de Resto. Su šaltu įniršiu, kaip žmogus, įsitikinęs savo pasisekimu, jis sutiko niekinančius tarnų žvilgsnius: šie matė jį per kiemą ateinant pėsčią ir nebuvo girdėję kariatos privažiuojant prie vartų. Tie žvilgsniai buvo jam tuo juntamesni, kad jis suprato savo menkystę jau eidamas į kiemą, kur kapstė žemes puikus arklys, prašmatniai pakinkytas į vieną tų puošnių kabrioletų, kurie byloja apie išlaidų gyvenimą, apie prabangą, apie įprotį naudotis visomis Paryžiaus smagybėmis. Eugenijui tuoj sugedo nuotaika. Atviri jo smegenų stalčiai, kuriuos jis tikėjosi nusinešti pilnus sąmojų, dabar užsidarė, jis jautėsi kvailas. Liokajus nuėjo pranešti grafienei, kas atvyko, o Eugenijus stovėjo užmetęs koją už kojos prie laukiamojo kambario lango, atsirėmęs alkūne į sklendę, ir išsiblaškęs žvelgė į kiemą. Laikas jam labai prailgo, ir jis jau būtų išėjęs, jei nebūtų turėjęs to pietiečių atkaklumo, kuris, verždamasis tiesiai į tikslą, daro stebuklus.

– Ponia yra savo buduare ir labai užsiėmusi, – tarė įėjęs liokajus. – Ji man nieko nepasakė; bet gal ponas užėitumėte į saloną, ten jau kai kas laukia.

Stebėdamasis, kokią baisią galią turi šie žmonės, vienu žodžiu gebą apkaltinti ir pasmerkti savo ponus, Rastinjakas, norėdamas įžūliems tarnams parodyti, kad jis pažįsta šiuos namus, ryžtingai atidarė duris, pro kurias ką tik buvo išėjęs liokajus, tačiau visai netikėtai atsidūrė kambaryje, kur buvo sudėtos lempos, indaujos, rankšluosčių džiovintuvas ir pro kurį einama į tamsų koridorių ir į slaptuosius laiptus. Išgirdęs prieškambarėje slopinamą juoką, Eugenijus visai sumišo.

– Pone, į saloną eiti pro čia, – tarė jam liokajus su ta dirbtine pagarba, kuri panaši į pikčiausią pasityčiojimą.

Eugenijus grėžėsi taip smarkiai, jog užgriuvo ant maudyklės, bet, laimė, dar sučiupo skrybėlę, kuri jau buvo bekrintianti į vandenį. Tą pat akimirksnį ilgo, mažutės lempelės apšviesto koridoriaus gale prasivėrė durys, ir Rastinjakas išgirdo tenai ponios de Resto ir tėvo Gorijo balsus ir pasibučiavimo garsą. Jis įžengė į valgomąjį, perėjo jį sekdamas paskui liokajų ir atsidūrė pirmajame salone, kur atsistojo prie lango pastebėjęs, kad pro jį matyti kiemas. Jis norėjo įsitikinti, ar tas tėvas Gorijo iš tikrųjų yra jos tėvas Gorijo. Jam širdis ėmė smarkiai plakti, jis prisiminė baisius Votreno samprotavimus. Liokajus laukė Eugenijaus prie salono durų, bet staiga pro jas įžengė elegantiškas jaunas vyras, kuris nekantraudamas tarė:

– Aš išeinu, Morisai. Pasakykite poniai grafienei, kad aš jos laukiau ilgiau nei pusę valandos.

Šitas nemandagus žmogus, turįs, matyt, teisę būti nemandagus, niūniuodamas kažkokią itališką dainelę priėjo prie lango, kur stovėjo Eugenijus, pažiūrėti į studentą ir kartu žvilgtelėti į kiemą.

– Bet verčiau ponas grafas teiktųsi dar valandėlę palaukti. Ponia jau laisva, – tarė Morisas grįždamas į prieškambarį.

Tuo metu tėvas Gorijo, nulipęs užpakaliniais laiptais, išėjo prie didžiųjų kiemo vartų. Žmogynas pakėlė savo skėtį ir ketino jį išskeisti visai nepastebėjęs, kad vartai atidaryti ir

vidun važiuoja tilbiuri, kuriame sėdi jaunas ordinuotas vyras. Tėvas Gorijo vos spėjo atšokti atgal, kad nesuvažinėtų. Arklys pasibaidė skėčio ir staiga liuoktelėjo prieangio link. Jaunas vyras piktai atsigrėžė, pasižiūrėjo į tėvą Gorijo ir, prieš jam išeinant, linktelėjo su ta priverstine pagarba, kuri rodoma palūkininkams, kai jie yra reikalingi, arba susiteršusiems žmonėms, dėl kurių vėliau tenka rausti. Tėvas Gorijo į pasveikinimą atsakė kukliai, draugiškai, atviraširdiškai. Visa tai įvyko žaibo greitumu. Taip įsižiūrėjęs, kad nė nepastebėjo esąs ne vienas, Eugenijus ūmai išgirdo grafiinės balsą:

- A! Maksimai, jūs jau išeinate? – tarė ji priekaištajam balsu, kuriame buvo justi apmaudo.

Grafiinė nepastebėjo, kad į kiemą įvažiavo tilbiuri. Rastinjakas staiga atsigrėžė ir išvydo grafinę, koketiškai apsivilkusią balto kašmyro peniuaru su rausvais kaspinais, nerūpestingai susišukavusią, kaip mėgsta būti Paryžiaus moterys rytais; ji kvepėjo, ji, matyt, buvo ką tik po vonios, ir jos grožis, sakytumei, sušvelnintas, atrodė dar geidulingesnis, jos akys buvo drėgnos. Jauni vyrai moka viską matyti: jų sielos jungiasi su moters spinduliavimu taip, kaip augalai kad traukia iš oro jiems reikalingas medžiagas. Tad Eugenijus juto, kokios jaunos ir gaivios yra šios moters rankos nė nepaliesdamas jų. Pro kašmyrą jis matė jos rausvą krūtinę, kuri, prasiskleidus peniuarui, kartais prasidengdavo traukdama jo žvilgsnį. Jai nereikėjo gorseto, vieno dirželio užteko jos liemens grakštumui išryškinti, kaklas prašėsi glamonėjamas, kojos, apautos kurpaitėmis, buvo žavingos. Kai Maksimas paėmė pabučiuoti šią ranką, Eugenijus pastebėjo ją, o grafiinė pastebėjo Eugeniją.

- O, tai jūs, pone de Rastinjakai! Man labai malonu jus matyti, – tarė ji tokiu balsu, kuriam mielai paklūsta išmanūs žmonės.

Maksimas žiūrėjo čia į Eugeniją, čia į grafinę tokiu reikšmingu žvilgsniu, kokio turėjo pakakti įsibrovėliui išvyti. „Ak, mano miela, tikiuosi, tu dėl manęs išgrūsi lauk šį pienburnį!“ Tokiais žodžiais būtų buvę galima aiškiai ir tiksliai išversti, ką sakė žvilgsniu tas jaunas, begėdiškai išdidus vyras, kurį grafiinė Anastazija vadino Maksimu stebėdama jo veidą su tuo valios nuolankumu, kuris, jai pačiai nežinant, išduoda visas moters paslaptis. Rastinjakas pajuto šiam žmogui baisią neapykantą. Pirmiausia gražūs, geltoni, rūpestingai sušukuoti Maksimo garbiniai jam priminė, kokie baisūs jo paties plaukai. Toliau, Maksimas buvo apsiavęs dailiais ir švariais bateliais, o jo batai, nors ir kaip atsargiai jis ėjo gatvėmis, vis tiek buvo mažumą apdulkėję. Pagaliau Maksimas vilkėjo taip dailiai gulinčiu švarku, jog buvo grakštus it mergaitė, o Eugenijus dabar, apie pusę trečios, buvo su juoda eilute. Sumanus Šarantos⁴⁴ vaikas juto, kiek pranašumo teikia drabužiai šiam aukštam, laibam, šviesių akių ir išblyškusio veido dabitai, vienam tų žmonių, kurie gali pravirkdyti našlaitį. Nelaukdama Eugenijaus atsakymo, ponija de Resto skriste išskrido į kitą saloną plasnodama peniuaro skvernais tartum drugelis; ir Maksimas nusekė paskui ją. Eugenijus įsiutęs nusekė paskui Maksimą ir grafinę. Taigi jie visi trys atsidūrė drauge priešais židinį, didžiojo salono viduryje. Studentas gerai žinojo, kaip jis kliūva nekenčiamajam Maksimui; tačiau jis ir norėjo kliūti tam dabitai net rizikuodamas

nepatikti poniai de Resto. Staiga prisiminęs, kad jis matė tą jauną vyrą baliuje pas ponią de Bosean, Eugenijus suprato, kas Maksimas yra poniai de Resto; ir su tuo jaunuolišku drąsumu, kuris gali padaryti didžiausių kvailysčių arba pasiekti puikiausių laimėjimų, jis tarė pats sau: „Štai mano varžovas! Aš turiu jį nugalėti.“ Neišmanėlis! Jis nežinojo, kad grafas Maksimas de Trajis tyčia leidžiasi įžeidžiamas, dvikovoje šauna pirmasis ir užmuša savo priešininką. Eugenijus buvo įgudęs šaulys, bet šaudykloje dar niekada nebuvo numušęs dvidešimties lėlių iš dvidešimt dviejų. Jaunasis grafas krito į supamąją kėdę šalia židinio, pagriebė žnyples ir ėmė maišyti žarijas taip smarkiai, taip piktai, jog gražusis Anastazijos veidas tuoj apsiniaukė. Jaunoji moteris atsigręžė į Eugenijų ir pervėrė jį šaltu klausiamu žvilgsniu, kuris sakytė sakė: „Kodėl gi jūs neinate sau? Tokiu atveju gerai išauklėti žmonės tuojau susipranta pasakyti keletą žodžių, kuriuos laikome atsisveikinamaisiais.“

Eugenijus padarė malonią miną ir tarė:

– Ponia, aš skubėjau pamatyti jus, kad...

Jis ūmai nutilo. Durys atsidarė. Ponas, kuris važiavo tilbiuri, staiga įėjo be skrybėlės, nepasveikino grafienės, atidžiai pažvelgė į Eugenijų, ištiesė ranką Maksimui ir pasakė „laba diena“ tokiu bičiulišku tonu, kuris nepaprastai nustebino Eugenijų. Provincijos jaunuoliai nežino, kaip malonu gyventi trise.

– Ponas de Resto, – tarė grafienė studentui rodydama į savo vyrą.

Eugenijus žemai nusilenkė.

– Tai ponas de Rastinjakas, – kalbėjo toliau grafienė pristatydama Eugenijų grafui de Resto, – ponios vikontienės de Bosean giminaitis iš Marsijakų pusės. Ji aš turėjau malonumo susitikti jos paskutiniame baliuje.

Ponios vikontienės de Bosean giminaitis iš Marsijakų pusės! Šie žodžiai, grafienės išstarti kone pabrėžtinai, su tuo savotišku išdidumu, kuriuo namų šeimininkė parodo, kad ją lanko tik rinktiniai žmonės, padarė magišką įspūdį: grafas nusimetė šalto oficialumo kaukę ir pasveikino studentą.

– Labai džiaugiuosi, pone, – tarė jis, – galėdamas su jumis susipažinti.

Net pats grafas Maksimas de Trajis neramiai žvilgtelėjo į Eugenijų, ir nuo jo veido ūmai nuslinko įžūli išraiška. To galingo vardo intervencija lyg magiškos lazdelės mostelėjimas atidarė pietiečio smegenyse trisdešimt stalčių, ir jam vėl grįžo iš anksto paruošti sąmojai. Staigi šviesa ūmai nutvieskė jam aukštosios Paryžiaus visuomenės atmosferą, ligi šiol dar visai nepermatomą. Vokė namai, tėvas Gorijo šiuo metu buvo labai toli nuo jo minčių.

– Aš maniau, kad Marsijakų giminė išnykusi, – tarė Eugenijui grafas de Resto.

– Taip, pone, – atsakė šis. – Mano prosenelis riteris de Rastinjakas buvo vedęs paskutinę Marsijakų giminės įpėdinę. Jis turėjo tik vieną dukterį, kuri ištekėjo už maršalo Klarembo, ponios de Bosean senelio iš motinos pusės. Mes esame jaunesnioji šios giminės šaka, juo labiau suvargusi, kad mano prosenelis, viceadmirolas, viską prarado tarnaudamas karaliui.

Revoliucinė vyriausybė nesiteikė pripažinti mūsų ieškinio, kai buvo likviduojamas Indijos bendrovės⁴⁵ turtas.

- Ar ne jūsų prosenelis buvo laivo „Keršytojo“ vadas ligi 1789 metų?

- Tikrai taip.

- Tai jis pasižino su mano seneliu, kuris buvo „Vorviko“ vadas.

Maksimas, žiūrėdamas į poniją de Resto, nežymiai gūžtelėjo pečiais, lyg norėdamas pasakyti: „Jeigu jau jis su šituo įsileis į kalbas apie jūrų laivyną, tai mudu žuvę.“ Anastazija suprato pono de Trajo žvilgsnį. Su nuostabiu įtaigumu, būdingu moterims, ji nusišypsojo ir tarė:

- Eime, Maksimai, aš noriu jus kai ko prašyti. Ponai, mes jus paliekame drauge pasiplaukioti „Keršytoju“ ir „Vorviku“.

Ji atsistojo klastingai šypsodamasi, davė ženklą Maksimui, ir tas nusekė paskui ją į buduarą. Kai ši morganatinė pora⁴⁶ (gražus vokiškas posakis, neturįs, deja, atitikmens prancūzų kalboje) priėjo ligi durų, grafas nutraukė pašnekesį su Eugenijumi.

- Anastazija, pasilikite čia, brangioji, – sušuko jis nervingai, – juk jūs žinote, kad...

- Aš tuoj grįšiu, – atsakė ji, neleisdama jam baigti, – aš tik valandėlę, tik pasakysiu Maksimui, ką jis turi padaryti.

Ji grįžo bematant. Kaip visos moterys, kurios, būdamos priverstos studijuoti savo vyrų būdą, kad galėtų elgtis pagal savo fantaziją, numano, kiek galima sau leisti neprarandant brangaus pasitikėjimo ir užtat niekada jiems nesipriešina dėl smulkmenų, grafiene iš vyro balso suprato, kad ilgiau pasilikti buduare nebūtų saugu. Dėl to buvo kaltas Eugenijus. Užtat grafiene apmaudingu veidu ir mostu parodė į studentą Maksimui, kuris itin pašaipiai tarė grafiui, jo žmonai ir Eugenijui:

- Klausykite, jūs turite rimtų reikalų, aš nenoriu jums trukdyti. Sudie.

Jis pasuko į duris.

- Pasilikite, Maksimai! – sušuko grafas.

- Ateikite pietų, – tarė grafiene ir, dar kartą palikusi Eugenijų ir grafą, išlydėjo Maksimą į pirmąjį saloną, kur jie užtruko tol, kol atrodė, kad ponas de Resto bus jau spėjęs atsikratyti Eugenijumi.

Rastinjakas girdėjo juodu protarpiais juokiantis, kalbant, nutylant; bet buklus studentas bėrė ponui de Resto sąmojus, čia pataikavo jam, čia vėlėsi į ginčus norėdamas dar pamatyti grafiene ir sužinoti, kokie yra jos santykiai su tėvu Gorižo. Ši moteris, aiškiai įsimylėjusi Maksimą, ši moteris, valdanti savo vyrą ir kažkokiais paslaptiniais ryšiais susipainiojusi su senuoju makaronininku, jam atrodė paslaptiną mįslę. Jis būtinai norėjo iširti tą paslaptį tuo tikėdamasis visai užvaldyti šią moterį, tokią gudrią paryžietę.

- Anastazija! – antrą kartą pašaukė grafas.

- Na, mano mielas Maksimai, – tarė ji tam jaunam vyrui, – reikia nusilenkti. Ligi vakaro...

- Aš tikiuosi, *Nazi*, - sušnibždėjo jis jai į ausį, - kad jūs greitai atsikratysite to jaunikaičio, kurio akys užsidegdavo kaip žarijos, kai prasiskleisdavo jūsų peniuaras. Jis jums išpažins savo meilę, jus sukompromituos, ir jūs mane priversite jį nukauti.

- Jūs pamišote, Maksimai! - tarė ji. - Priešingai, tokie studentukai - kaip tik geriausi perkūnsargiai. Žinoma, aš pasistengsiu, kad Resto imtų jo neapkęsti.

Maksimas susijuokė ir išėjo, o grafienė jį palydėjo ir prišoko prie lango pažiūrėti, kaip jis sėdo į karietą, timptelėjo vadelėmis trypiantį arklį ir sušmaukštavo botagu. Ji grįžo tik tada, kai buvo uždaryti didieji vartai.

- Ką pasakysite, brangioji, - sušuko grafas jai įėjus, - dvaras, kur gyvena pono šeima, yra netoli Verteilio, ant Šarantos kranto. Pono prosenelis ir mano senelis yra buvę pažįstami.

- Labai džiaugiuosi, kad jūs turite bendrų pažįstamų, - abejingai atsakė grafienė.

- Daugiau negu jūs manote, - tyliai tarė studentas.

- Kaip? - gyvai tarė ji.

- Štai, - varė toliau studentas, - aš ką tik mačiau iš jūsų išeinant vieną poną, su kuriuo mes kartu gyvename tame pačiame pensione, - tėvą Gorijo.

Išgirdęs šį vardą, pagražintą žodžiu *tėvas*, grafas, tuo metu maišęs židinyje žarijas, bloškė žnyplės į ugnį taip, lyg būtų nudegęs rankas, ir atsistojo.

- Jūs, pone, galėjote pasakyti „poną Gorijo!“ - sušuko jis.

Grafienė pirmiausia išblyško pamačiusi, kad vyras nebesivaldo, paskui paraudo ir buvo regimai sumišusi; ji atsakė kuo natūralesniu balsu, lyg ir nepajutusi užgaulės:

- Nėra žmogaus, kurį mes labiau mylėtume, kaip...

Ji staiga užsikirto, pažvelgė į pianiną, tartum jai būtų atėjusi kažkokia mintis, ir tarė:

- Jūs mėgstate muziką?

- Labai, - atsakė Eugenijus paraudęs ir suglumęs: susiprato padaręs didelę kvailystę.

- Dainuojate? - sušuko ji, priėjusi prie pianino ir perbraukdama pirštais visus klavišus nuo žemiausiojo do ligi aukščiausiojo fa-rrrrra!

- Ne, ponija.

Grafas de Resto vaikštinėjo po kambarį iš vieno galo į kitą.

- Gaila! Jums trūksta labai svarbios pasisekimo priemonės. - *Ca-aro, ca-aro, ca-a-a-a-ro, non dubitare*⁴⁷, - uždainavo grafienė.

Ištardamas tėvo Gorijo vardą, Eugenijus vėl mostelėjo magiška lazdele, tačiau šį kartą įspūdis buvo visai priešingas tam, kurį padarė žodžiai: „ponios de Bosean giminaitis“. Jis pateko į tokią padėtį, kurioje atsidurtų retenybių mėgėjo iš malonės pasikviestas žmogus, kuris, neatsargiai stuktelėjęs pilną statulėlių spintą, trims ar keturioms jų nudaužia blogai prilipdytas galvas. Jis įmanęs būtų kiaurai žemę prasmegti. Ponios de Resto veidas pasidarė sausas, o jos abejingos akys vengė nelaimingo studento žvilgsnių.

- Ponia, - tarė jis pagaliau, - jūs norite pasikalbėti su ponu de Resto. Leiskite man išreikšti savo pagarbą ir paprašyti...

- Kiekvieną kartą, kada tik ateitumėte, - skubiai įterpė grafienė, rankos mostu sustabdydama Eugenijų, - būkite tikras, kad ponui de Resto, lygiai kaip ir man, padarysite didžiausią malonumą.

Eugenijus žemai nusilenkė grafams ir išėjo lydidas pono de Resto, kuris, nepaisydamas jo priešinimusi, išlydėjo jį net ligi priemenės.

- Kada tik ateis šis ponas, - tarė grafas Morisui, - nei ponios, nei manęs nėra namie.

Išėjęs į prieangį, Eugenijus pastebėjo, kad lyja.

„Še tau, kad nori! - tarė jis pats sau. - Ką tik padariau kvailystę, kurios nežinau nei priešasties, nei padarinių, ir dar susilydysiu drabužius ir skrybėlę. Nereikėjo man niekur eiti, o sėdėti savo kertelėje, kalti teisę ir galvoti tiktai apie juodą valdininko duoną. Argi man išeiti į žmones, jeigu tenai, norint manevruoti kaip pridera, reikia šitiek kabrioletų, lakuotų batų, auksinių grandinėlių, baltų odinių pirštinaičių po šešis frankus rytais, o geltonų - vakarais! Ak, tėve Gorijo, tu senas juokdary!“

Eugenijui išėjus už kiemo vartų, samdomos kariatos vežikas, matyt, ką tik pavėžinęs jaunavedžius ir norėdamas be šeimininko žinios pats šiek tiek užsidirbti, davė jam ženklą sėstis matydamas, kad jis be skėčio, juodais drabužiais, balta liemene ir lakuotais batais. Eugenijus buvo pagautas aklo siuto, kuris jauną žmogų, patekusį į bedugnę, stumia vis gilyn, tartum jis tenai tikėtusi rasti laimingą išeitį. Jis galvos linktelėjimu priėmė vežiko pasiūlymą. Įsisėdo į karietą, kur keli apelsinų žiedų lapeliukai ir galiono nuotrupėlės rodė, kad čia ką tik važiuota jaunavedžių.

- Kur ponas važiuos? - paklausė vežėjas, jau nusimovęs savo baltas pirštines.

„Suk velniai! - tarė sau Eugenijus. - Jeigu jau klimpstu, tai reikia, kad iš to bent kokios naudos būtų!“ - Į Boseanų rūmus! - pridėjo jis garsiai.

- Į katruos? - paklausė vežėjas.

Tas orus klausimas suglumino Eugenijų. Naujai iškeptas dabita nežinojo, kad yra dveji Boseanų rūmai, jam į galvą neatėjo, kiek daug jis turi giminių, kuriems jis visai nerūpi.

- Pas vikontą de Boseaną...

- Grenelio gatvė, - nutraukė jį vežėjas, linktelėjęs galva. - Matote, yra dar grafo ir markizo de Boseano rūmai, Sen Dominiko gatvėje, - pridūrė jis pakeldamas pakopą.

- Žinau puikiai, - šaltai atsakė Eugenijus. „Visas pasaulis šiandien juokiasi iš manęs, - tarė jis sau, mesdamas skrybėlę ant priešakinės sėdynės. - Štai užgaida, kurią man teks karališkai apmokėti. Na, bent jau tikrai aristokratiškai aplankysiu vadinamąją savo pusseserę. Tėvas Gorijo man jau atsiėjo mažiausia dešimt frankų, senas latras! Dievaži, papasakosiu savo nuotykius poniai de Bosean, galbūt jai bus juoko. Ji tikriausiai žino paslaptį, kokie nusikalstami ryšiai sieja šią seną beuodegę žiurkę su ta gražia moterimi. Verčiau man patikti savo

pusseserei, nekaip trainiotis apie tą nedorą ir, kaip atrodo, brangiai atsieinančią moterį. Jeigu jau gražiosios vikontienės vien tik vardas toks galingas, tai kokį svorį turi ji pati? Tad spausime aukštyn! Jeigu ką puoli danguje, turi taikyti į patį Dievą!”

Šie žodžiai yra tik trumpa santrauka tūkstančio ir vienos jo minties, tarp kurių jis blaškėsi. Jis atgavo kiek ramybės ir pasitikėjimo savimi žiūrėdamas, kaip lyja lietus. Tarė sau, kad jeigu ir išleis du brangius pinigus po šimtą sū iš tų, kur jam dar likę, tai jie bus gerai išleisti – bent nesusilydys drabužių, batų ir skrybėlės. Jį užplūdo džiaugsmas išgirdus vežėją šaukiant: „Prašom atidaryti vartus!“ Durininkas su raudona auksu išsiuvinėta livrėja atidarė girgždančius rūmų vartus, ir Rastinjakas su saldžiu pasitenkinimu pamatė savo karietą riedant po vartų skliautais, važiuojant apie kiemą ir sustojant po prieangio pastoge. Vežėjas su stora miline, mėlyna, raudonai apsiuvinėta, nuleido pakopą. Išlipdamas iš karios, Eugenijus išgirdo slopinamą juoką, sklindantį iš po peristilio. Trys ar keturi liokajai jau juokėsi iš tos prastos vestuvinės karios. Ko jie juokiasi, studentui paaiškėjo tik tada, kai jis šitą savo briką palygino su viena puikiausių Paryžiaus karietų, pakinkytų dvejetu nenulaikomų arklių su rozetėmis paausiuose, kurie kandžiojo žąslus ir kuriuos laikė pudruotas vežėjas su gražiu kaklaraiščiu, įtempęs vadeles, tartum jie norėtų ištrūkti. Šosė d’Antenė, ponios de Resto kieme, Eugenijus matė dailų dvidešimt šešerių metų vyro kabrioletą. Sen Žermeno priemiestyje laukė prabanga tviskanti didžiūno karieta, kurios nepaimtum už trisdešimt tūkstančių frankų.

„Kas čia galėtų būti? – pagalvojo Eugenijus, per vėlai supratęs, kad Paryžiuje sunku būtų rasti moterį dar neužimtą ir kad vienai tų karalienių užkariauti reikia kai ko daugiau nei kraujo. – Po velnių! Mano pusseserė tikriausiai irgi turi savo Maksimą.“

Prieangio laiptais užlipo apmirusia širdim. Priešais jį atsivėrė stiklinės durys, ir jis pamatė liokajus, kurie stovėjo rimti kaip asilai, kada juos šukuoja. Balius, kuriame jam teko dalyvauti, buvo keliamas žemutiniame Boseanų rūmų aukšte, didžiuosiuose svečių kambariuose. Nuo pakvietimo ligi baliaus nespėjęs padaryti vizito savo pusseserei, jis nebuvo dar įžengęs į pačios ponios de Bosean kambarius; todėl dabar jam teko pirmukart matyti to asmeninio skonio stebuklus, kuriais pasireiškia diduomenės moters siela ir papročiai. Juo įdomiau jam buvo, kad jis galėjo visa tai palyginti su ponios de Resto salonu. Nuo pusės penkių vikontienė priiminėdavo svečius. Penkiomis minutėmis anksčiau ji nebūtų priėmusi savo pusbrolio. Eugenijus, kuris dar nežinojo įvairių Paryžiaus etiketo taisyklių, buvo nuvestas didžiuliais baltais laiptais, apstatytais gėlėmis, išklotais raudonu kilimu, su paausiuotais turėklais, pas poniją de Bosean, dar nesusipažinęs su jos žodine biografija, viena tų kintamų istorijų, kurios kiekvieną vakarą pasakojamos į ausį Paryžiaus salonuose.

Vikontienė jau treji metai turėjo ryšių su vienu garsiausių ir turtingiausių Portugalijos aristokratų, markizu d’Ažuda Pinto. Tai buvo tie nekalti ryšiai, kurie esti tiek patrauklūs susirišusiems asmenims, jog šie tarp savęs negali pakęsti trečiojo. Ir vikontas de Boseanas pats rodė visuomenei pavyzdį, norom nenorom pripažindamas tą morganatinį ryšį. Svečiai,

kurie pirmomis šios bičiulystės dienomis užeidavo pas vikontienę antrą valandą dienos, visada ten rasdavo markizą d'Ažuda Pinto. Ponia de Bosean, negalėdama uždaryti durų, nes tai būtų buvę labai nemandagu, priimdavo svečius taip šaltai ir su jais kalbėdama taip atidžiai žiūrėdavo į lubas, jog kiekvienas suprasdavo, kad jis čia nereikalingas. Kai jau Paryžius žinojo, kad lankymasis tarp antros ir ketvirtos valandos ponią de Bosean varžo, jai buvo duota visiška ramybė. Ji vykdavo į Bufonus arba į Operą su savo vyru ir d'Ažuda Pinto, bet ponas de Boseanas, žmogus supratingas, visada palikdavo savo žmoną su portugalų vienu, kai tik susodindavo į ložę. Ponas d'Ažuda rengėsi vesti. Jis ketino imti panelę de Rošfid. Visoje aukštojoje visuomenėje tik vienas asmuo dar nieko nežinojo apie šias vedybas; tai buvo ponias de Bosean. Kai kurios draugės jau buvo jai apie tai užsiminusios, bet ji tik juokėsi iš to manydama, kad jos iš pavydo nori sudrumsti jai laimę. Vis dėlto užsakai turėjo būti paskelbti. Gražusis portugalas, kad ir buvo atvykęs pas vikontienę pranešti apie savo vestuves, vis dar neišdrįso prasitarti nė žodeliu. Kodėl? Matyt, nieko nėra sunkesnio, kaip paskelbti moteriai šitokį *ultimatumą*. Ne vienam vyrui yra lengviau stovėti priešais vyrą, kuris taiko tau kardus į širdį, kaip prieš moterį, kuri po dviejų valandų verksmingų aimanų pradeda alpti ir prašo stiprinamųjų lašų. Taip ir d'Ažuda Pinto šią valandėlę sėdėjo kaip ant adatų ir jau rengėsi išeiti galvodamas, kad ponias de Bosean kaip kitaip sužinosianti tą naujieną. Jis jai parašysiąs: laišku būsią patogiau atlikti šitą galantišką žmogžudystę nekaip gyvu žodžiu. Tuo metu vikontienės liokajus pranešė, kad atvyko ponas Eugenijus de Rastinjakas. Markizas d'Ažuda Pinto net sudrebėjo iš džiaugsmo. Žinokite gerai, kad mylinti moteris gudriau išradinėja įtarimus negu prasimano džiaugsmo įvairių. Tą akimirksnį, kai ruošiesi ją pamesti, ji įspėja mažiausio judesio prasmę greičiau nekaip Vergilijaus žirgas užuosdavo iš tolo meilės atomų dvelksmą. Užtat yra tikras dalykas, kad ponias de Bosean pastebėjo savo bičiulio suvirpėjimą, savaimingą, vos juntamą, tačiau baisų savo natūralumu. Eugenijus nežinojo, jog Paryžiuje nė pas ką nereikia lankytis, kol iš namų draugo nesi sužinojęs vyro, žmonos ir vaikų istorijų, kad nepadarytum vienos iš kvailysčių, apie kurias vaizdingai sakoma Lenkijoje: *Kinkykis penkis jaučius į savo vežimą*, žinoma, tam, kad tave ištrauktų iš balos, į kurią esi nuklimpęs. Jei tokie išsišokimai dar neturi savo vardo Prancūzijoje, tai, matyt, jie laikomi neįmanomi, nes čia taip labai paplitusios apkalbos. Nelemtai įklimpęs pas ponią de Resto, kuri nebedavė jam laiko nė penkiems jaučiams pasikinkyti į vežimą, tik toks žmogus kaip Eugenijus galėjo išlikti jaučių varovu ir pasirodyti pas ponią de Bosean. Tačiau jeigu ponias de Resto ir ponius de Trajui jis baisiai kliudė, tai poną d'Ažuda ištraukė iš keblios padėties.

– Sudie, – tarė portugalas skubiai žengdamas į duris, lig tik Eugenijus įėjo į mažą, koketišką pilkų ir rožinių tonų saloną, kuriame prabanga atrodė tik kaip elegancija.

– Bet tik ligi šio vakaro, – tarė ponias de Bosean pasukdama galvą ir pažvelgdama į markizą. – Gal nuvyktume į Bufonus?

– Aš negaliu, – atsakė jis imdamas už durų rankenos.

Ponia de Bosean atsistojo ir pasiūškė jį visiškai nekreipdama dėmesio į Eugenijų, kuris, stebuklingo prabangos tviskėjimo apakintas, tarė arabų pasakas virtus tikrove ir neišmanė kur dėtis atsidūręs prieš tą moterį ir jos nepastebimas. Vikontienė pakėlė dešinės rankos smilių ir gražiu mostu parodė markizui vietą šalia savęs. Šiame moste buvo tiek galingo aistros despotizmo, jog markizas paleido durų rankeną ir priėjo prie jos. Eugenijus pavydžiai žvelgė į jį. „Štai, – pamanė, – kieno ta puikioji karieta. Vadinasi, jei nori, kad paryžietė į tave žiūrėtų, turėk nenulaikomus arklius, tarnus su livrėjomis ir aukso kalnus.“ Prabangos demonas ūmai sugniaužė jam širdį, jį suėmė karštligiškas turto geismas, aukso troškimas ėmė smaugti jam gerklę. Jis gaudavo šimtą trisdešimt frankų trims mėnesiams. Jo tėvas, motina, broliai, seserys, teta – visi kartu neišleisdavo per mėnesį daugiau kaip du šimtus frankų. Šitas staigus jo dabartinės padėties palyginimas su siekiamuoju tikslu jį tiesiog apstulbino.

– Kodėl gi, – tarė vikontienė portugalui juokdamasi, – jūs *negalite* vykti į teatrą?

– Reikalai! Esu pakviestas pietų pas Anglijos ambasadorių.

– Meskite reikalus.

Kai žmogus kartą pradeda apgaudinėti, tai toliau jau norom nenorom turi vieną melą krauti ant kito. Ponas d’Ažuda tarė juokdamasis:

– Jūs to reikalaujate?

– Žinoma.

– Štai tą aš ir norėjau iš jūsų išgirsti, – atsakė jis, pažvelgdamas į ją taip meiliai, jog bet kurią kitą moterį būtų tuo būdu visiškai nuraminęs.

Jis paėmė ponios vikontienės ranką, pabučiavo ir išėjo.

Eugenijus persibraukė ranka per plaukus ir buvo besilenkiąs sveikintis manydamas, kad Ponia de Bosean dabar atsimins jį; tačiau ji staiga pašoko, galvotrūkčiais išbėgo į galeriją, pripuolė prie lango ir žiūrėjo, kaip ponas d’Ažuda sėda į karietą; ji įtempė ausis ir išgirdo, kaip jo tarnas vežėjui pakartojo: „Pas poną de Rošfidą.“

Išgirdusi tai ir pamačiusi, kaip ponas d’Ažuda atsisėdo karietoje, moteris nustėro lyg griausmo ištikta, ją vėl apsiaubė mirtinas nerimas. Baisesnės katastrofos kaip šita nė būti negalėjo diduomenėje. Vikontienė grįžo į savo miegamąjį, atsisėdo prie stalo ir paėmė gražaus popieriaus lapelį.

„Kadangi, – rašė ji, – jūs pietaujate pas Rošfidus, bet ne Anglijos ambasadoje, tai privalote man pasiaiškinti, aš laukiu jūsų.“

Pataisiusi vieną kitą raidę, kreivai parašytą drebančia ranka, ji padėjo raidę K, kuri turėjo reikšti „Klera de Burgon“, ir paskambino.

– Žakai, – tarė ji tuoj pat įėjusiam liokajui, – jūs nueisite pusę aštuonių pas poną de Rošfidą ir paprašysite markizo d’Ažuda. Jei ponas markizas ten bus, įteiksite jam šį laiškėlį ir atsakymo neprašysite. Jeigu jo ten nebus, grįšite ir parnešite laišką man.

– Ponios vikontienės dar laukia salone.

– Ak, iš tikrųjų! – tarė ji atidarydama duris.

Eugenijus pasijuto labai nejaukiai. Jis pagaliau pamatė vikontienę, kuri į jį prabilo tokiu tonu, kad jam nusmelkė per širdį:

– Atleiskite, pone, aš turėjau parašyti keletą žodžių, dabar jau pasiruošusi jums patarnauti.

Ji nežinojo, ką kalbanti, nes štai ką ji mąstė: „Aha, jis nori vesti panelę de Rošfid. Bet argi jis laisvas? Dar šį vakarą tos jungtuvės bus suardytos, arba aš... Bet rytoj apie jas nebebus nė kalbos.“

– Pussesere... – pratarė Eugenijus.

– Kaip? – tarė vikontienė, taip atžariai pažvelgdama į studentą, jog tą net šaltis nukrėtė.

Eugenijus suprato tą „kaip?“ Per paskutines tris valandas jis tiek mokslo išėjo, jog buvo jau daug apdairesnis.

– Ponia, – vėl prabilo jis raudonuodamas. Pasvyravo, paskui tarė: – Atleiskite man: aš esu taip reikalingas globos, jog truputėlis giminystės nieko man nekenktų.

Ponia de Bosean nusišypsojo, bet liūdnai: jinai jau juto viršum savo galvos kabančią nelaimę.

– Jeigu jūs žinotumėte, kokioje būklėje yra mano šeima, – kalbėjo jis toliau, – jūs neatsisakytumėte pabūti man gerąją pasakos dėją, kuriai malonu šalinti kliūtis savo krikšto sūnui iš kelio.

– Na gerai, pusbroli, – tarė ji juokdamasi, – kuo gi galėčiau būti jums naudinga?

– Bene aš žinau? Būti jūsų gimine, kad ir devintojo vandens, jau yra man didelė laimė. Aš sumišau ir nebežinau, ką rengiausi jums pasakyti. Jūs esate vienintelis žmogus, kurį aš pažįstu Paryžiuje. Ak, aš norėjau gauti iš jūsų patarimų, prašyti jus, kad priimtumėte mane kaip vargšą kūdikį, kuris trokšta laikytis įsikibęs jūsų sijono, kuris yra pasiryžęs dėl jūsų mirti.

– Jūs užmuštumėte ką nors dėl manęs?

– Net ir du, – atšovė Eugenijus.

– Vaikas! Taip, jūs esate vaikas, – tarė ji vos sulaukydama ašaras, – šit jūs tai mylėtumėte iš tikros širdies!

– O taip! – atsakė jis linktelėjęs galva.

Išdidus studento atsakymas vikontienę gyvai sudomino. Pietietis pirmą kartą gerai pataikė. Tarp mėlynojo ponios de Resto buduaro ir rožinio ponios de Bosean salono jis jau buvo išėjęs trimetį *Paryžiaus teisės* kursą. Apie šią teisę nekalbama, nors ji kaip tik ir sudaro aukštąjį visuomeninės teisės mokslą: gerai suprasta ir gerai taikoma, ji atveria žmogui visas duris.

– Ak, beje, – tarė Eugenijus. – Jūsų baliuje man krito į akį ponia de Resto, ir šį rytą aš buvau pas ją.

– Jūs tikriausiai labai jai kliudėte, – tarė ponia de Bosean šypsodama.

– Deja, taip! Aš esu toks nemokša, kad sukelsiu prieš save visą pasaulį, jei jūs atsisakysite man padėti. Man atrodo, kad Paryžiuje labai sunku rasti jauną, gražią, turtingą, elegantišką moterį, kuri nebūtų užimta, o man reikia tokios, kuri mane išmokytų to, ką jūs, moterys, taip

puikiai mokate dėstyti: kaip gyventi. Kad ir kur eičiau, visur rasiu kokį nors poną de Traji. Aš kaip tik ir atvykau pas jus prašyti, kad įmintumėte vieną mįslę ir man pasakytumėte, kokią kvailystę esu šiandien padaręs. Aš ten paminėjau tokį senį...

- Ponia kunigaikštienė de Lanžė, - pranešė Žakas, pertraukdamas studentą, kuris apmaudingai susiraukė.

- Jei norite, kad jums sektųsi, - tarė vikontienė patylomis, - tai pirmiausia nebūkite toks atlapaširdis.

- O! Sveika, mano brangioji, - tarė ji atsikeldama ir eidama pasitikti kunigaikštienės, kuriai paspaudė rankas taip širdingai, tartum jos būtų tikros seserys. Kunigaikštienė į tai atsakė švelniausiu meilumu.

„Štai dvi geros draugės, - pamanė Rastinjakas. - Nuo šiol aš turėsiu dvi globėjas; tų dviejų moterų polinkiai turėtų būti vienodi, ir ta antroji tikriausiai susidomės manimi.“

- Mano mieloji Antuaneta, kam aš turėčiau būti dėkinga už laimę tave matyti? - tarė ponia de Bosean.

- Nagi pamačiau poną d'Ažuda Pinto užeinant pas poną de Rošfidą ir pagalvojau, kad jūs dabar esate viena.

Ponia de Bosean, kunigaikštieniui tariant šiuos nelemtus žodžius, neprikando lūpos, neparaudo, jos žvilgsnis nepasikeitė, o kakta tarytum nušvito.

- Jei būčiau žinojusi, kad jūs užimta... - pridūrė kunigaikštienė, atsigręždama į Eugenijų.

- Tai ponas Eugenijus de Rastinjakas, vienas mano pusbrolių, - tarė vikontienė. - Gal ką nauja būsite girdėjusi apie generolą Monrivo? - staiga paklausė ji. - Serizi man vakar sakė, kad jo nebematyti, gal jis šiandien buvo pas jus?

Apie kunigaikštienę buvo kalbama, kad ją pametęs ponas Monrivo, kurį ji beprotiškai įsimylėjusi, tad šis klausimas jai pataikė į pačią širdį, ir ji paraudo atsakydama.

- Vakar jis buvo Eliziejaus rūmuose.

- Tarnybos reikalais? - paklausė ponia de Bosean.

- Klara, jūs tikriausiai žinote, - tarė kunigaikštienė, liedama žvilgsniais pagiežos srautus, - kad rytoj skelbiami pono d'Ažuda Pinto ir panelės de Rošfid užsakai!

Šis smūgis buvo per daug aštrus, vikontienė išblyško ir atsakė juokdamasi:

- Tai vienas tų gandų, kurie sudaro pramogą kvailiams. Kodėl turėtų ponas d'Ažuda suteikti Rošfidams vieną tauriausių Portugalijos pavardžių? Rošfidai yra tik vakar iškepti bajorai.

- Bet, sako, Berta gausianti dviejų šimtų tūkstančių frankų rentą.

- Ponas d'Ažuda per daug turtingas, kad jam tai rūpėtų.

- Bet, mano brangioji, panelė de Rošfid yra žavinga.

- A!

- Pagaliau šiandien jis ten pietauja, viskas jau sutarta. Man tiesiog keista, kad jūs tiek mažai težinote.

- Ir kokią kvailystę jūs ten padarėte, mielas! - kreipėsi ponias de Bosean į Eugenijų. - Brangioji Antuaneta, šis vargšas vaikinys dar taip neseniai yra patekęs į aukštąją draugiją, jog nieko nesupranta, ką mes čia kalbame. Būkite gera jam - atidėkite tą kalbą rytdienai. Rytoj, be abejo, viskas jau bus viešai žinoma, ir jūs galėsite man padaryti bičiulišką paslaugą daug tvirtesne ranka.

Kunigaikštienė atgrėžė į Eugenijų tokį nemandagų žvilgsnį, kuris žmogų persmelkia nuo galvos iki kojų, priploja prie žemės ir paverčia nieku.

- Ponia, aš visai netyčia įsmeigiau durklą į ponios de Resto širdį. Netyčia - štai mano klaida, - tarė studentas, įgimtu nuovokumu įspėjęs, kokios kandžios patyčios slypi po šių dviejų poniučių meiliais žodžiais. Mes nenutraukiame santykių su žmonėmis, kurie užgaulioja sąmoningai, ir gal dar jų pribijome, o tas, kuris sužeidžia kitą nežinodamas net padarytos žaizdos gilumo, yra laikomas kvailiu, neišmanėliu, nesugebančiu naudotis aplinkybėmis, ir visi jį niekina.

Ponias de Bosean pažiūrėjo į studentą švelniu žvilgsniu, kuriame didžiadvasiai žmonės moka sukaupti dėkingumą ir savo vertybę. Tas žvilgsnis buvo tartum balzamas, apmalšinęs sopulį, kurį ką tik uždavė studento širdžiai kunigaikštienė nužvelgdama jį antstolio taksatoriaus akimis.

- Įsivaizduokite, - kalbėjo Eugenijus toliau, - aš buvau jau bemaž laimėjęs grafo de Resto palankumą, nes, - jis atgrėžė į kunigaikštienę nuolankų ir kartu vylingą veidą, - reikia jums pasakyti, ponias: aš juk kol kas tik vargšas studentėlis, vienišas ir neturtingas...

- Nekalbėkite taip, pone de Rastinjakai. Mes, moterys, niekada nenorime to, kurio niekas nenori.

- O ką gi, - tarė Eugenijus, - man tik dvidešimt dveji metai, reikia mokėti pakelti savo amžiaus bėdas. Be to, juk čia mano išpažintis, ir kurgi rastum gražesnę klausyklą pulti ant kelių! Čia daromos tos nuodėmės, dėl kurių atgailaujama prie kitokios klausyklos.

Kunigaikštienė šaltai pasipūtė dėl šių bedieviškų samprotavimų ir pasmerkė jų blogą skonį tardama vikontienei:

- Ponas dar neprityręs...

Ponias de Bosean nuoširdžiai nusijuokė ir iš savo pusbrolio, ir iš kunigaikštienės.

- Jis neprityręs, mano brangioji, ir ieško mokytojos, kuri išmokytų jį gero skonio.

- Ponia kunigaikštienė, - kalbėjo Eugenijus, - argi nėra natūralu stengtis suprasti paslaptis, kurios mus žavi? („Na jau, - tarė jis pats sau, - esu tikras, kad kalbu joms kirpėjo frazėmis.“)

- Bet ponias de Resto, aš manau, yra pono de Trajo mokinė, - tarė kunigaikštienė.

- Apie tai aš nieko nežinojau, ponias, - atsakė studentas. - Užtat taip kvailai ir įsmukau tarp jų. Galų gale aš jau buvau gražiai besutariąs su jos vyru, kurį laiką maniausi ir žmonai esąs pakenčiamas, kol man atėjo į galvą jiems pasakyti, kad aš pažįstu žmogų, kurį mačiau ką tik išeinant užpakaliniais laiptais ir kuris koridoriaus gale buvo apkabinęs grafienę.

- Ką tokį? – paklausė abi moterys kartu.

- Senį, kuris mokėdamas už išlaikymą po du luidorus per mėnesį gyvena Sen Marso priemiesčio užkampyje, kaip ir aš, vargšas studentas; tai tikras skurdžius, iš kurio visi tyčiojasi, kurį mes vadiname tėvu Gorijo.

- Oi, koks jūs vaikas! – sušuko vikontienė. – Ponia de Resto juk yra panelė Gorijo.

- Makaronininko duktė, – pridūrė kunigaikštienė, – moterėlė, kuri buvo pristatyta karaliaus rūmuose kartu su kepėjo dukterimi. Ar neatsimenate, Klara? Karalius ėmė juoktis ir pasakė lotyniškai kažkokį sąmojų apie miltus. Žmonės... Kaip ten? Žmonės...

- *Ejusdem farinae*⁴⁸, – tarė Eugenijus.

- Taip, taip, – patvirtino kunigaikštienė.

- Ak, tai jis jos tėvas! – siaubo pagautas sušuko studentas.

- Na taip, tas žmogynas turi dvi dukteris, dėl kurių jis iš proto kraustosi, nors tiek viena, tiek kita yra jo beveik išsižadėjusios.

- Antroji, – tarė vikontienė pažvelgdama į poniją de Lanžė, – ar tik ne ta, kur ištekėjusi už vieno bankininko vokiška pavarde, kažkokio barono de Nusingeno? Ar ji ne Delfina vardu? Ar tai ne ta pati geltonplaukė, kuri turi šoninę ložę Operoje, atvyksta ir į Bufonus ir, norėdama patraukti visų dėmesį, labai garsiai juokiasi?

Kunigaikštienė tarė šypsodama:

- Bet, mano miela, aš jumis stebiuosi. Kam jūs taip domitės šitais žmonėmis? Tik žmogus, taip pakvaišęs iš meilės kaip ponas de Resto, galėjo susimiltuoti su panele Anastazija. Tik jam iš to biznio nieko nebus! Ji yra pono de Trajo rankose, ir tas ją pražudys.

- Jos išsižadėjo savo tėvo, – pakartojo Eugenijus.

- Na taip, savo tėvo, – atsakė vikontienė, – tėvo, tokio tėvo, geriausio tėvo, kuris, sako, davęs kiekvienai po penkis ar šešis šimtus tūkstančių frankų, kad jos galėtų susirasti kuo geresnę partiją, o sau tepasilikęs aštuonių ar dešimties tūkstančių frankų rentą manydamas, kad dukterys ir toliau bus jam dukterys, kad jis pas jas susikūręs du gyvenimus, dvejus namus, kuriuose būsiąs gerbiamas, slaugomas. Po dvejų metų žentai išvijo jį iš savo draugės kaip paskutinį valkatą...

Akyse ašaros ėmė tvenktis Eugenijui, kuris dar taip neseniai gaivinosi tyrais ir šventais šeimyninės meilės jausmais, dar vis tebepuoselėjo žavias jaunystės viltis ir tik pirmą dieną tebuvo Paryžiaus civilizacijos mūšio lauke. Nuoširdūs jausmai yra tokie užkrečiami, kad keletą akimirkų visi trys žiūrėjo vienas į kitą tylėdami.

- Ak, mano Dieve, – tarė ponija de Lanžė, – juk tai iš tikrųjų baisu, bet mes tai matome kiekvieną dieną. Argi nėra tam priežasties? Pasakykite man, brangioji, ar jūs pagalvojate kada nors, kas tai yra žentas? Žentas yra tas žmogus, kuriam mes, ir aš, ir jūs, auginame mažą mielą būtybę, tūkstančiais gijų susijusią su mumis, kuri septyniolika metų yra šeimos džiaugsmas, jos skaisčioji siela, kaip pasakytų Lamartinas⁴⁹, ir kuri vėliau tampa jos maru.

Kada šitas žmogus ją iš mūsų paima, tai pirmą pirmiausia griebiasi meilės kaip kirvio, kuriuo nukapoja visus šito angelo širdies jausmus, rišančius ją su šeima. Dar vakar mūsų duktė buvo viskas mums, mes – jai, o jau rytojaus dieną ji mūsų priešas. Argi mes nematome šios tragedijos kasdien? Čia štai marti begėdiškai įžūli uošviui, kuris viską paaukojo sūnui, o ten žentas meta pro duris savo uošvę. Dažnai girdžiu klausiant, kas yra dramatiška šiandieninėje mūsų visuomenėje; bet šeimos drama, kai į ją ateina žentas, yra kraupi nekalbant jau apie mūsų santuokas, kurios yra virtusios paskutine kvailybe. Aš puikiai suprantu, kas atsitiko senajam makaronininkui. Rodos, atsimenu, kad šitas Forijo...

– Gorijo, ponias.

– Taigi tas Morijo revoliucijos metu yra buvęs vienos sekcijos pirmininkas; jis sugebėjo pasinaudoti garsiuoju badmečiu ir, pardavinėdamas tada miltus dešimt kartų brangiau negu jam pačiam atsieidavo, pradėjo lobti. O miltų jis gaudavo kiek tik norėdavo. Mano senelės ūkvedys jam jų parduodavo didžiausius kiekius. Tas Norijo, žinoma, dalijosi pelnu, kaip ir visi tokie žmonės, su Visuomenės gelbėjimo komitetu⁵⁰. Atsimenu, kad ūkvedys sakydavo mano senelei, jog ji galinti gyventi visai rami Granviljė, nes jos grūdai esąs geriausias apsaugos raštas. Ir štai tas Lorijo, kuris pardavinėjo grūdus galvų kapotojams, teturi vieną aistrą. Sako, jis dievinąs savo dukteris. Vyresniąją įtupdė į de Resto namus, o antrąją užkorė ant kaklo baronui Nusingenui, turtingam bankininkui, kuris dedasi rojalistu. Jūs gerai suprantate, jog Imperijos laikais žentai nė vienas nesijaudino, kad pas juos lankosi senis iš devyniasdešimt trečiųjų metų; prie Buonapartės⁵¹ taip pat buvo galima į tai žiūrėti pro pirštus. Tačiau kai grįžo Burbonai, žmogynas pradėjo kliūti ponui de Resto, o dar labiau bankininkui. Dukterys, kurios, galimas daiktas, visada mylėjo tėvą, norėjo, kad ir vilkas būtų sotus, ir ožka sveika, bandė įtikti ir tėvui, ir vyrams; jos priiminėdavo Torijo, kada nieko nebūdavo namuose, prasimanydamas visokių meilumo pretekstų: „Tėti, ateik – mums bus jaučiau, kad mes būsime vieni!“ ir t. t. O aš manau, brangioji, kad tikrieji jausmai turi akis ir protą ir vargšui seniui širdis srūdavo krauju. Jis matė, kad dukterys gėdijasi jo; kad jeigu jos myli savo vyrus, tai jis kliūva žentams. Taigi reikėjo pasiaukoti. Jis pasiaukojo, nes buvo tėvas; jis pats save išvijoj iš namų. Matydamas savo dukteris patenkintas, jis suprato, kad gerai pasielgė. Tėvas ir vaikai buvo to mažo nusikaltimo bendrininkai. Šitai mes matome visur. Argi šis tėvas Dorijo nebuvo kaip deguto dėmė savo dukterų salonuose? Jis ten būtų kitus varžęs, o pats nuobodžiavęs. Tai, kas atsitiko šitam tėvui, gali atsitikti gražiausiai moteriai su vyru, kurį ji myli labiau už viską: jeigu ji pakrysi jam su savo meile, tai jis ją pameta ir, kad ja atsikratytų, griebiasi net niekšybių. Visi jausmai šiuo atžvilgiu yra tokie pat. Mūsų širdis yra lobis, išseikvokite jį vienu metu – ir jums galas. Mes nepakenčiame per daug nuogai rodomo jausmo, lygiai kaip ir vyro, kurio kišenėje nėra nė vieno su. Šitas tėvas atidavė viską. Jis atidavė visą savo turtą per vieną dieną. Citrina išsunkta visa, ir dukterys jos žievę išmetė į gatvę.

- Koks šlykštus pasaulis! - tarė vikontienė pašydama savo skarą ir nepakeldama akių, nes ją labai įskaudino tyčia jai taikomi ponios de Lanžė žodžiai, įpinti į šį pasakojimą.

- Šlykštus? Ne, - atsakė kunigaikštienė, - jis eina savo keliu, štai ir viskas. Jeigu aš jums tą sakau, tai tik noriu parodyti, kad manęs pasaulis už nosies nevedžioja. Aš galvoju taip pat, kaip ir jūs, - tarė ji, spausdama vikontienei ranką. - Pasaulis iš tikrųjų yra purvo duobė. Stenkimės išlikti aukštumoje.

Ji atsistojo, pabučiavo poniją de Bosean į kaktą sakydama jai:

- Jūs esate be galo graži šią valandėlę, mano brangioji. Jūsų veido spalva tokia daili, kokios aš niekada nesu mačiusi.

Ji išėjo vos pastebimai linktelėjusi pusbroliui.

- Tėvas Gorijo - nuostabus! - tarė Eugenijus, prisiminęs, kaip jis matė jį naktį lamdant auksuotą sidabrą.

Ponia de Bosean negirdėjo, ji kažką mąstė. Prabėgo keletas minučių tylos, ir vargšas studentas, nustėręs iš drovumo, nedrįso nei išeiti, nei pasilikti, nei kalbėti.

- Pasaulis yra šlykštus ir piktas, - tarė pagaliau vikontienė. - Vos tik ištinga mus kokia nelaimė, tuojau atsiranda bičiulių, kurie skuba mums apie ją pranešti ir smeigia į širdį durklą, palikdami jo rankeną mums pasigrožėti. Jau patyčios, jau apjuokos! Na, bet aš ginsiuos. - Ji iškėlė galvą kaip diduomenės dama, ir iš jos akių blykstelėjo žaibai.

- A! - nustebo ji, pamačiusi Eugenijų. - Jūs čia!

- Dar vis čia, - atsakė jis gailiu balsu.

- Tad klausykite, pone Rastinjakai, elkitės su žmonėmis taip, kaip jie nusipelnę. Jūs norite iškilti - aš jums padėsiu. Jūs pamatysite, koks gilus yra moterų sugedimas, koks niekingas vyrų pliuškumas. Nors aš jau daug buvau skaičiusi iš gyvenimo knygos, tačiau vis dar likdavo joje man nežinomų puslapių. Dabar aš žinau viską. Juo šalčiau jūs apskaičiuosite, tuo toliau nueisite. Kirskite be pasigailėjimo, ir jūsų bijos. Žiūrėkite į vyrus ir į moteris tik taip, kaip į pašto arklius: nuvarytus palikite juos dvėsti bet kurioje perkinkymo stotyje - taip jūs pasieksite savo troškimų viršūnę. Matote, jūs čia būsite niekas, jei nesusirasite moters, kuri jums rūpintųsi. Jums reikia jaunos, turtingos, elegantiškos. Tačiau jei pajustumėte tikrą jausmą, slėpkite jį kaip brangiausią lobį; neleiskite net įtarti, kad jį turite, kitaip - sveikas dingęs. Jūs jau nebūsite budelis, jūs pasidarysite auka. Jei kada nors pamilsite, saugokite gerai savo paslaptį! Neišduokite jos, kol pirma gerai neištirsite, kam atveriate širdį. Kad iš anksto apsaugotumėte meilę, kurios dar nėra, išmokite nepasitikėti pasauliu. Klausykite, Migueli... (Ji netyčia ištarė ne tą vardą ir visai to nepastebėjo.) Kad abi dukterys jo atsižadėjo ir galbūt laukia jo mirties - tai dar nėra pats baisiausias dalykas. Tai dviejų seserų tarpusavio varžytinės. De Resto yra aristokratiškos kilmės, jo žmona priimta į diduomenę, pristatyta rūmams, o jos sesuo, jos turtingoji sesuo, gražioji ponia Delfina de Nusingen, piniguočiaus žmona, miršta iš sielvarto, ją drasko pavydas, nes jai šimtas mylių ligi sesers; sesuo jai - nebe sesuo; šios dvi moterys

išsižadėjo viena kitos, kaip kad išsižadėjo savo tėvo. Ir ponias de Nusingen nulaižytų visą purvą tarp Sen Lazaro ir de Grenelio gatvių, kad tik galėtų patekti į mano saloną. Ji tikėjosi, kad de Marsė jai padės pasiekti tikslą, ir buvo pasidariusi de Marsė verge. Ji įkyrėjo de Marsė iki gyvo kaulo. De Marsė labai mažai ja domisi. Jeigu jūs man ją pristatysite, būsite jos Benjaminas⁵², ji jus dievins. Mylėkite ją paskui, jei galėsite, jei ne – bent pasinaudokite ja. Aš ją priimsiu vieną ar du kartus dideliame vakaro pobūvyje, kai bus daugybė žmonių, bet priešpriet – niekada. Aš su ja pasisveikinsiu, to užteks. Jūs užsitrenkėte grafienės duris, nes ištarėte tėvo Gorijo vardą. Taip, mano mielas: kad ir dvidešimt kartų jūs nueisite pas poniją de Resto, dvidešimt kartų jos nerasite namie. Įsakyta jūsų nebepriimti. Užtat tėvas Gorijo tenuveda jus pas poniją Delfiną de Nusingen. Gražioji ponias de Nusingen pabus jums iškaba. Pasidarykite jos išrinktuoją, ir moteris kraustysis iš proto dėl jūsų. Jos varžovės, jos draugės, jos geriausios draugės norės jus paveržti iš jos. Yra moterų, kurios myli vyrą tik tada, kai jis jau kitos pasirinktas, kaip kad yra paprastų miestiečių, kurios dėvėdamos mūsiškas skrybėles tariasi perėmusios ir mūsų manieras. Jums seksis. Paryžiuje pasisekimas yra viskas – tai galybės raktas. Jei moteris nuspręš, kad esate protingas, talentingas, tai vyrai tuo tikės, jei tik jūs jų nenuvilsite. Tada jūs galėsite visko norėti, visos durys bus jums atidaros. Tada jūs sužinosite, kas yra diduomenė, – tai kvailių ir niekšų bendruomenė. Neprisidėkite nei prie vienu, nei prie antrų. Aš duodu jums savo vardą kaip Ariadnės siūlą⁵³, kad galėtumėte įeiti į šį labirintą. Nesutepkite jo, – tarė ji palenkdamą galvą ir mesdama karalienės žvilgsnį į studentą, – gražinkite jį man švarų. Eikite, palikite mane vieną. Ir mes, moteris, turime kai kada stoti į mūšį.

– Jei jums kada prireiktų geros valios žmogaus minai padegti!.. – pertraukė ją Eugenijus.

– Kas tada? – tarė ji.

Jis sudavė ranka sau į krūtinę, nusišypsojo į pusseserės šypseną ir išėjo.

Buvo penkios valandos. Eugenijus jautėsi alkanas, jis bijojo, kad gali nesuspėti pietų. Ta baimė leido jam pajusti, kaip malonu greitai važiuoti Paryžiaus gatvėmis. Atsidavęs šitam grynai mechaniškam malonumui, jis visiškai paskendo jį apnikusiose mintyse. Jeigu jo metų jauną vyrą įžeidžia panieka, jis įsikarščiuoja, dūksta, grasina kumščiu visam pasauliui, nori keršyti ir kartu abejoja pačiu savimi. Tą valandėlę Rastinjakui nedavė ramybės šie žodžiai: „Jūs užsitrenkėte grafienės duris.“

„Eisiu pas ją, – tarė jis pats sau, – ir jeigu ponias de Bosean sakė tiesą, jeigu iš tikrųjų manęs liepta nepriimti... aš... Ponias de Resto mane ras kiekviena salone, kur tik ji eitų. Aš išmoksiu valdyti ginklą, išmoksiu šaudyti, aš nukausiu jos Maksimą!“ – „O pinigai? – šaukė jam vidaus balsas, – iš kur tu jų gausi?“ Staiga prieš jo akis sužėrėjo tviskantis grafienės de Resto rūmų turtingumas. Ten jis matė prabangą, kuri kaip tik turėjo patikti panelei Gorijo: paauksavimus, brangenybes, kurių vertingumas kriste krinta į akis, neišmintingą prasisiekėlių prabangą, išlaikytinės moters švaistymąsi. Tą akinantį paveikslą ūmai nustelbė didingi de Bosean rūmai. Vaizduotė, persikėlusį į aukštąsias Paryžiaus visuomenės sferas, jo širdžiai įkvėpė tūkstančius

nelemtų minčių, praplėsdama jo protą ir sąžinę. Jis pamatė pasaulį tokį, koks jis yra; turtingiesiems negalioja nei įstatymai, nei dorovė; jis pamatė, kad turtai yra *ultima ratio mundi* 54. „Votrenas teisingai sako: turtai yra dorybė!“ – tarė jis pats sau.

Privažiavęs Nev Sent Ženevjevos gatvę, jis greitai užlipo į savo kambarį, išnešė vežėjui dešimt frankų ir įėjo į dvokiantį valgomąjį, kur pamatė it gyvulius prie lovio aštuoniolika besistiprinančių valgytojų. Šis skurdo reginys ir šio kambario vaizdas jam kėlė siaubą. Pasikeitimas buvo per daug staigus, kontrastas per daug ryškus, kad nesukeltų jam besaikio įniršio. Iš vienos pusės – gaivūs ir žavūs pačios prašmatniausios visuomenės vaizdai, jauni, gyvastingi žmonės, meno ir prabangos stebuklų apsupti veidai, poezijos polėkio kupinos galvos, iš kitos pusės – niūrūs paveikslai purviniuose rėmuose ir veidai, kuriuose iš aistrų telikę tik virvagaliai ir mechanizmai. Pamokymai, kuriuos atstumtos moters įtūžis padiktavo poniai de Bosean, jos vylingi pažadai atgijo jaunuolio atmintyje, o skurdas juos savaip išaiškino. Rastinjakas nusprendė, kad į pralobimą jam eina du lygiagretūs keliai: jis turi remtis mokslu ir meile, pasidaryti mokytu daktaru ir drauge modernaus pasaulio žmogumi. Koks jis dar tebebuvo vaikas! Šios dvi linijos yra asimptotės, kurios niekada negali sueiti.

– Jūs labai niūrus, pone markize, – tarė jam Votrenas, metęs į jį tokį žvilgsnį, tartum šis žmogus būtų skverbęsis į slapčiausias jo širdies kerteles.

– Aš nesu nusiteikęs kęsti pašaipas tų, kurie mane vadina ponu markizu, – atsakė šis. – Tikram markizui reikia turėti šimto tūkstančių livrų rentą, o kas gyvena Vokė namuose, tas jau tikrai nėra fortūnos išrinktasis.

Votrenas pažiūrėjo į Rastinjaką tėviškai ir kartu niekinamai, tartum sakydamas: „Pienburni, man iš tavęs tik vienas kąsnis!“ Paskui atsakė:

– Jūs blogai nusiteikęs, nes jums turbūt nepavyko pas gražiąją grafieneę de Resto...

– Ji man užtrenkė duris į savo namus, kai aš pasakiau, kad jos tėvas valgo su mumis prie vieno stalo, – sušuko Rastinjakas.

Visi valgytojai sužiuro vienas į kitą. Tėvas Gorijo nuleido akis ir nusigręžė nusišluostyti ašarų.

– Jūs man prikretėt į akis tabokos, – pasakė jis savo kaimynui.

– Nuo šiol, kas įžeis tėvą Gorijo, turės reikalą su manimi, – tarė Eugenijus, pažiūrėjęs į buvusiojo makaronininko kaimyną, – jis geresnis už mus visus. Aš čia nekalbu apie moteris, – pridūrė jis, grįžtelėjęs į panelę Tajfer.

Šie žodžiai buvo veiksmo atomazga. Jie buvo ištarti tokiu tonu, kuris visus privertė nutilti. Vienas Votrenas tarė jam šaipydamsis:

– Norint paimti tėvą Gorijo savo globon ir pasidaryti jo atsakomuoju redaktoriumi, reikia mokėti gerai valdyti špagą ir gerai šaudyti pistoletu.

– Aš ir mokėsiu, – tarė Eugenijus.

– Vadinasi, nuo šiandien jūs stojate į karą?

- Galbūt, - atsakė Rastinjakas. - Tačiau aš nematau reikalo duoti kam nors savo darbų apyskaitos, kaip ir pats nesistengsiu iširti, ką kiti veikia naktimis.

Votrenas pažiūrėjo skersomis į Rastinjaką.

- Mano vaike, jeigu nenori, kad tave mulkintų marionetės, turi pats eiti į pašiūrę, o ne tenkintis vien žvilgčiojimu pro uždangos plyšius. Užteks kalbų, - pridūrė jis matydamas, kad Eugenijus jau arti pašėlimo. - Mudu pasikalbėsime truputį, kada tik jūs panorėsite.

Pietaujančiųjų nuotaika apsiniaukė ir atšalo. Tėvas Gorijo, prislėgtas gilaus skausmo, kurį jam sukėlė studento žodžiai, nesuprato, kad bendra nuomonė pasikeitė jo naudai ir kad štai vienas jaunas vyras, galįs užkirsti kelią persekiojimams, imasi jį ginti.

- Nejaugi iš tikrųjų tėvas Gorijo yra grafienės tėvas? - sušnibždėjo ponias Vokė.

- Ir baronienės, - atsakė jai Rastinjakas.

- Tam jis ir tetinka, - tarė Bjanšonas Rastinjakui, - aš čiupinėjau jo galvą: tėra tik vienas gumbelis, būtent tėvystės, tai jis ir bus *tėvas amžinasis*.

Eugenijus buvo per daug rimtas, kad Bjanšono sąmojis jį prajuokintų. Jis norėjo pasinaudoti ponios de Bosean patarimais ir dabar suko galvą, iš kur ir kaip ištraukti pinigų. Jis labai susirūpino išvydęs priešais save tuščius ir kartu pilnus gyvybės pasaulio tyrlaukius; baigę pietus, visi išsiskirstė ir jį paliko valgomajame viena.

- Tai jūs matėte mano dukterį? - tarė jam tėvas Gorijo sujaudintu balsu.

Žmogyno pažadintas iš susimąstymo, Eugenijus paėmė jam už rankos ir žiūrėjo į jį su kažkokiu gauduliu.

- Jūs esate šaunus ir garbingas žmogus, - atsakė jis. - Mes pakalbėsime apie jūsų dukteris vėliau. - Jis atsistojo nenorėdamas klausytis tėvo Gorijo, nuėjo į savo kambarį ir parašė motinai tokį laišką:

„Brangioji mamyte, pasižiūrėk, gal rasi kartais trečią krūtį man papenėti. Aš esu tokioje padėtyje, kad galiu veikiai susikurti laimę. Man reikia dvylikos šimtų frankų, ir aš turiu juos gauti būtinai. Nesakyk nieko apie mano prašymą tėvui - jis gali pasipriešinti, o jeigu aš negaučiau tų pinigų, tai taip nusiminčiau, jog turėčiau nusišauti. Aš tau viską paaiškinsiu, kai tik tave pamatysiu, nes reikėtų prirašyti ištisus tomus, kad tu suprastum padėtį, kurioje aš esu. Geroji mamyte, aš nesu nei prasilošęs, nei kam nors skolingas, bet jeigu tu nori išsaugoti gyvybę, kurią man pati esi davusi, tai būtinai turi man surinkti šią sumą. Žodžiu, aš buvau pas vikontienę de Bosean, kuri mane paėmė į savo globą. Man reikia išeiti į žmones, bet aš neturiu nė franko padorioms pirštinėms nusipirkti. Aš galiu viena duona misti, gryną vandenį gerti, kai reikia, pasninkauti, bet negaliu išsiversti be tų įrankių, kuriais šitoje šalyje dirbami vynuogynai. Man dabar klausimas - arba prasimušti į kelią, arba palikti dumble. Aš žinau, kokias viltis jūs dedate į mane, ir noriu jas kuo greičiausiai įkūnyti. Mieloji mama, parduok kai ką iš savo senoviškų papuošalų, aš greitai jų vietoje tau kitus nupirksiu. Puikiai žinau, kokia yra mūsų šeimos būklė, kad mokėčiau tinkamai įvertinti šį pasiaukojimą, ir tu turi tikėti, kad aš jų tavęs

ne be reikalo prašau, kitaip aš būčiau žvėris. Į mano prašymą žiūrėk kaip į būtinybės prispausto žmogaus šauksmą. Visa mūsų ateitis priklauso nuo tos paramos, su kuria aš turiu pradėti kovą, nes Paryžiaus gyvenimas yra amžina kova. Jeigu tai sumai sudaryti nebebūtų kitų šaltinių, kaip parduoti tetos meginimus, tai pasakyk jai, kad aš parsisiūsiu gražesnių.“ Ir t. t.

Jis parašė dar po laišką abiem seserims, prašydamas jų santaupų, o kad jos nekalbėtų šeimoje apie auką ir padarytų ją su malonumu, žadino jų jautrumą liesdamas garbės jausmo stygas, tokias įtemptas ir taip stipriai skambančias jaunose širdyse. Parašęs tuos laiškus vis dėlto nejučiomis sudrebėjo: širdis plakė, jis virpėjo. Jaunas garbėtroška žinojo, koks didis ir nesuteptas yra šių vienatvėje palaidotų sielų taurumas, žinojo, kiek skausmo sukels savo seserims ir koks kartu joms bus džiaugsmas; su koku malonumu jos, įlindusios į nuošalų kamputį, slaptomis kalbės apie savo mylimąjį brolelį. Jo sąmonėje sutvisko šviesa, ir jis išvydo jas, slapta skaičiuojančias savo mažą turtelį: matė jas su šelmišku jaunų mergaičių išradingumu ieškančias būdų, kaip *incognito* pasiūsti jam pinigų, pirmą kartą mėginančias griebtis apgaulės iš prakilnumo. „Sesers širdis yra skaistumo deimantas, švelnumo bedugnė!“ – tarė jis pats sau. Jam pasidarė gėda dėl to, ką parašė. Kokie karšti bus jų pasiryžimai, koks tyras bus jų sielų polėkis į dangų! Su kokia palaima jos aukosis! Koks skausmas užgrius jo motiną, jeigu ji negalės pasiūsti visos sumos! Šie gražūs jausmai, šios baisios aukos turės jam pabūti kopėčiomis pasiekti Delfinai de Nusingen. Ir keletas ašarų, paskutinių smilkalo grūdelių, nubertų ant švento šeimos aukuro, nuriedėjo jam iš akių. Jis vaikštinėjo po kambarį susijaudinęs ir nusiminęs. Tėvas Gorijo, pamatęs jį tokį pro praviras duris, įėjo ir tarė jam:

– Kas jums yra, pone?

– Ak, mano gerasis kaimyne, aš dar tebesu sūnus ir brolis, kaip jūs kad esate tėvas. Jūs turite pagrindo drebėti dėl grafienės Anastazijos. Ji priklauso ponui Maksimui de Trajui, kuris ją pražudys.

Tėvas Gorijo pasitraukė murmedamas kažkokius žodžius, kurių prasmės Eugenijus nesugavo. Rytojaus dieną Rastinjakas nunešė laiškus į paštą. Jis svyravo ligi pat paskutinės valandėlės, tačiau įmetė juos į dėžutę tardamas: „Aš laimėsiu!“ Tai žodis, kurį taria lošėjas arba didelis karo vadas, lemtingas žodis, kuris daugiau žmonių pražudo negu išgelbsti. Po kelių dienų Eugenijus nuėjo pas poniją de Resto ir nebuvo priimtas. Dar tris kartus atsilankė, ir visus tris kartus durys jam buvo uždarytos, nors jis ateidavo tomis valandomis, kai grafo Maksimo de Trajo tenai nebūdavo. Vikontienė sakė tiesą.

Studentas nebestudijavo. Jis nueidavo į paskaitas tik atsiliepti per patikrinimą ir, vos tik pasirodęs, tuojau pat dingdavo. Ėmė galvoti taip, kaip galvoja dauguma studentų. Atidėliojo mokymąsi ligi egzaminų; nutarė susirinkti antrųjų ir trečiųjų metų įskaitas, o paskui jau rimtai kibti į teisės studijas ir viską užbaigti vienu užsimojimu paskutinį akimirksnį. Taigi jis turėjo penkiolika mėnesių laisvo laiko ir galėjo plaukioti po Paryžiaus okeaną, suktis apie moteris ar medžioti laimę. Per šią savaitę jis du kartus matėsi su ponija de Bosean, pas kurią užeidavo tik

tada, kai nuo jos rūmų nuvažiuodavo markizo d'Ažuda karieta. Dar keletą dienų ši įžymi moteris, poetiškiausia Sen Žermeno priemiesčio būtybė, išliko nugalėtoja ir pasiekė, kad panelės de Rošfid jungtuvės su markizu d'Ažuda Pinto buvo atidėtos. Bet šios paskutinės dienos, kurios dėl baimės prarasti laimę buvo karštesnės už visas kitas, turėjo pagreitinti katastrofą. Markizas d'Ažuda, lygiai kaip ir Rošfidai, į tą vaidą ir susitaikymą žiūrėjo kaip į laimingą aplinkybę; jie tikėjosi, kad ponias de Bosean apsiprasianti su mintimi apie tas jungtuves ir galų gale paaukosianti savo rytinių valandėlių malonumus tam būtinam vyro gyvenime žingsniui. Taigi, kad ir kasdien kartodamas iškilmingiausius pažadus, ponas d'Ažuda vaidino komediją, o vikontienei patiko būti apgaudinėjama. „Užuot garbingai iššokusi pro langą, ji leidosi ritinama laiptais žemyn“, – sakydavo kunigaikštienė de Lanžė, jos geriausioji draugė. Vis dėlto šios paskutinės liepsnos žėrėjo dar gan ilgai, tad vikontienė vis tebegyveno Paryžiuje ir padėjo savo jaunajam giminaičiui, kuriam jautė prietaringą palankumą. Eugenijus pasirodė jai ištikimas ir nuoširdus tokiomis aplinkybėmis, kai moteris niekieno akyse nemato pasigailėjimo nei tikros užuojautos. Jei kuris vyras tada joms ir kalba saldžius žodžius, tai tik dėl to, kad pats ko nors tikisi.

Kad tobulai pažintų savo kovos lauką, prieš mėgindamas atakuoti de Nusingen namus, Rastinjakas gilinosi į ankstyvesnįjį tėvo Gorijo gyvenimą ir surinko apie jį tikslių žinių, kurias glaustai čia pateikiame.

Žanas Žoašenas Gorijo prieš Revoliuciją buvo paprastas makaronų įmonės darbininkas, sumanus, taupus. Kai jo darbdavys atsitiktinai tapo 1789 metų pirmojo sukilimo auka, jis pasirodė besąs tiek apsukrus, jog nupirko jo įmonę. Įsikūręs Žiusjenos gatvėje, šalia grūdų prekyvietės, jis turėjo tiek sveiko proto, jog sutiko būti sekcijos pirmininku, taip įgydamas savo verslui įtakingiausių tos pavojingos gadynės žmonių paramą. Iš to nuovokaus žingsnio gavo pradžių jo turtai, kurie ėmė augti per badmetį, tikrą ar tyčia sukeltą, kada grūdų kainos Paryžiuje milžiniškai išaugo. Vieni žmonės žudė vienas kitą prie kepyklų durų, o kiti ramiausiai pirkosi itališkų makaronų skanumynų krautuvėse. Per tuos metus pilietis Gorijo sukėlė nemažą kapitalą ir vėliau išplėtė savo įmonę, kiek tai įmanoma žmogui, turinčiam daug pinigų. Jam atsitiko tai, kas atsitinka visiems vidutinių gabumų žmonėms. Jo vidutiniškumas jį išgelbėjo. Be to, jis savo turtais pagarsėjo tik tada, kai būti turtingam nebebuvo pavojinga, tad niekam nekėlė pavydo. Atrodė, kad grūdų prekyba užvaldė jo esybę. Kai reikalas liesdavo javus, miltus, sėlenas, kai reikėdavo nustatyti jų kokybę, kilmę, rūpintis jų išlaikymu, atspėti būsimas kainas, išpranašauti, ar geras, ar blogas bus derlius, laiku prisipirkti pigia kaina grūdų, pasirūpinti jų Sicilijoje, Ukrainoje – Gorijo neturėdavo sau lygaus. Stebint, kaip jis tvarko savo reikalus, kaip aiškina grūdų eksporto ir importo įstatymus, kaip gilinasi į jų dvasią ir suvokia jų trūkumus, galima buvo manyti, kad jam tik ministru būti. Labai kantrus, veiklus, energingas, pastovus, ryžtingas, jis turėjo erelio žvilgsnį, visus aplenkėdavo, viską numatydavo, viską žinodavo, viską slėpdavo; diplomatas savo išmaningumu, kareivis savo ištvėrme žygyje. Bet už

savo specialybės ribų, išėjęs iš paprastos ir tamsios krautuvėlės, ant kurios slenksčio petimi atsirėmęs į durų staktą praleisdavo atliekamą laiką, jis vėl tapdavo kvaiša, netašytu juodadarbiu, žmogum, nesugebančiu suprasti, ką jam įrodinėji, visiškai nejautriu dvasiniams malonumams, žmogum, užmiegančiu teatre per vaidinimą, vienu tų Paryžiaus Dolibanų⁵⁵, kurie stiprūs vien savo kvailumu. Tokios prigimties žmonės beveik visi panašūs vienas į kitą. Beveik visų jų širdyje rasite kokį nors prakilnų jausmą. Du ypatingi jausmai pripildė ir iščiulpė makaronininko širdį, visas jo sultis, kaip grūdų prekyba kad suėmė visą jo protą. Jo žmona, pasiturinčio Bri dvarų nuomininko vienturtė dukterė, buvo jam religinio garbinimo, begalinės meilės objektas. Gorijo žavėjosi jos švelnia ir tvirta prigimtimi, jautria ir dailia, taip griežtai priešinga jo paties prigimčiai. Jeigu vyro širdyje yra koks įgimtas jausmas, tai nebent tik pasididžiavimas, kad nuolat globoji silpną būtybę. Dar pridėkite čia meilę, šitą gyvą visų atvirų sielų dėkingumo išpažinimą savo džiaugsmo šaltiniui, ir jūs suprasite daugybę dvasinių keistenybių. Po septynerių nesudrumstos laimės metų Gorijo, savo nelaimei, neteko žmonos, kuri buvo pradėjusi imti jį savo valdžion ne vien jausmų srityje. Kas žino, gal ji būtų sutaurinusi šią inertišką prigimtį, gal būtų jai įdiegusi pasaulio ir gyvenimo supratimą? Tokiomis aplinkybėmis Gorijo tėvystės jausmas išsivystė ligi beprotybės. Visą savo meilę, iš kurios pasityčiojo mirtis, jis nukreipė į dukteris, kurios iš pradžių visiškai patenkino jo jausmus. Kad ir kokių gražių pasiūlymų jam davė pirkliai ir fermeriai, norėdami išpiršti jam savo dukteris, jis ryžosi likti našlys. Jo uošvis, vienintelis žmogus, prie kurio jis linko, tvirtino, kad Gorijo esą prisiekęs likti ištikimas savo žmonai, nors ir mirusiai. Prekyvietės kaimynai, negalėdami suprasti šios kilnios beprotybės, juokėsi iš Gorijo ir davė jam kažkokią juokingą pravardę. Pirmutiniam, kuris jam per vyno išgertuves drįso į akis ją pasakyti, makaronininkas taip šveitė kumščiu į petį, jog tas stačia galva trenkėsi į Obleno gatvės pakraščio akmenį. Nesąmoningas pasiaukojimas, rūpestinga ir švelni Gorijo meilė savo dukterims buvo taip visiems žinoma, jog kartą vienas jo konkurentas, norėdamas jį pašalinti iš prekyvietės ir pats likti kainų šeimininku, pasakė, kad Delfiną ką tik pervažiavęs vežimas. Makaronininkas išblyško ir tuoj dingo iš prekyvietės. Jis kelias dienas sirgo – taip jį sukretė priešingi jausmai, kuriuos sukėlė tas pramanytas aliarmas. Nors jis nesmogė tam žmogui savo baisiuoju kumščiu į nugarą, bet jį išgujo iš prekyvietės sunkumų metu privertęs bankrutuoti. Mergaičių auklėjimas, suprantama, buvo neprotingas. Gaudamas daugiau nei šešiasdešimt tūkstančių livrų metinio pelno, o sau neišleisdamas nė dvylikos šimtų frankų, Gorijo jautėsi laimingas, kad gali tenkinti visas savo dukterų užgaidas: geriausiems mokytojams buvo pavesta aprūpinti jas talentais, kurie rodo gerą išauklėjimą, jos turėjo panelę auklėtoją, kuri, jų laimei, buvo protinga ir gero skonio; jos jodinėjo, turėjo savo karietą, jos gyveno taip, kaip gyvena seno turtuolio meilužės; joms pakakdavo tiktai ko panorėti, ir tėvas skubėdavo tenkinti jų norus, kad ir kiek tai būtų atsiėję; už visas tas aukas jis tereikalavo meilumo. Gorijo iškėlė savo dukteris į angelus ir jau neabejotinai – aukščiau savęs. Vargšas žmogelis, jis mylėjo jas net už tas blogybes, kurias iš jų

patirdavo. Kai dukterys sulaukė tekūtės amžiaus, jos galėjo rinktis vyrus pagal savo skonį: kiekvienai buvo skiriama kraičio po pusę tėvo turty. Anastazija, savo gražumu sužavėjusi grafą de Resto, turėjo aristokratiškų palinkimų, tad paliko tėvo namus ir iškilo į aukštesias visuomenės sferas. Delfina mėgo pinigus; ji ištekėjo už Nusingeno, vokiečių kilmės bankininko, gavusio barono titulą iš Šventosios imperijos⁵⁶. Gorijo pasiliko makaronininku. Jo dukterims ir žentams greit ėmė nebepatikti, kad jis varo savo prekybą, nors jam tai buvo visas gyvenimas. Penkerius metus priešinęs jų primygtiniams prašymams, pagaliau jis sutiko mesti prekybą, pavertęs prekių atsargas pinigais ir pasiėmęs paskutinių metų pelną; tai buvo kapitalas, duodęs, kaip skaičiavo ponias Vokė, pas kurią jis apsigyveno, nuo aštuonių ligi dešimties tūkstančių frankų metinės rentos. Jis įlindo į tą pensiją iš nevilties matydamas, kad abi jo dukterys, žentų spiriamos, atsisako ne tik jį priimti pas save, bet net su juo viešai pasimatyti.

Tai buvo viskas, ką apie tėvą Gorijo galėjo papasakoti ponas Miurė, atpirkęs iš jo įmonę. Taigi spėliojimai, kuriuos Rastinjakas buvo girdėjęs iš kunigaikštienės de Lanžė, pasitvirtino. Čia ir baigėsi šios tamsios, bet baisios Paryžiaus tragedijos ekspozicija.

Pirmosios gruodžio savaitės gale Rastinjakas gavo du laiškus – vieną iš savo motinos, antrą – iš vyresniosios sesers. Pamatęs tokias pažįstamas rašyenas, jis suvirpėjo iš džiaugsmo ir sudrebėjo iš baimės. Šie du plonučiai popieriaus lapeliai slėpė gyvenimo ar mirties sprendimą jo viltims. Jis, tiesa, kiek būgštavo prisimindamas savo giminių sunkią būklę, bet per daug gerai pažinojo jų gilią meilę, kad galėtų nesibaiminti jausdamasis iščiulpęs jų paskutinį kraujo lašą. Motinos laiškas buvo toks:

„Mano brangus vaikelį, siunčiu tau, ko esi prašęs. Gerai sunaudok tuos pinigus, nes kitą kartą, net jei tavo gyvybę reikėtų gelbėti, aš negalėčiau surinkti tokios krūvos pinigų be tėvo žinios. O tas sudrumstų visą mūsų šeimos gyvenimą. Jei dar reikėtų gauti tiek pinigų, mes būtume priversti užstatyti žemę. Man sunku yra spręsti, ko verti tavo sumanymai, nes jų nežinau; bet kokie tai sumanymai, kad tu bijai man juos atskleisti? Tokiam paaiškinimui nereikia tomų; mums, motinoms, pakanka vieno žodžio, ir tas žodis būtų man nustūmęs nerimą dėl nežinios. Neslėpsiu, kad tavo laiškas man padarė skaudų įspūdį... Mielas sūnau, kas privertė tave mano širdyje sukelti tokį siaubą? Tu labai turėjai kentėti rašydamas, nes aš labai kentėjau skaitydama. Kokiu keliu tu rengiesi eiti? Nejaugi tavo gyvenimas, tavo laimė turi priklausyti nuo to, kad tu rodysiesi tuo, kuo nesi, lankysiesi diduomenėje, kur nepritiksi, jei neleisi tiek pinigų, kiek negali gauti, jei negaiši tokio brangaus savo studijų laiko? Gerasis mano Eugenijau, tikėk motinos širdimi – kreivais keliais neprieisi nieko didžio. Kantrybė ir išsižadėjimas turėtų būti tavo padėties jaunų vyrų dorybės. Aš tavęs nebaru, aš nenorėčiau atmiešti mūsų aukos nė jokių kartėlių. Tik mano žodžiai yra ne vien pasitikinčios, bet ir pramatančios motinos žodžiai. Kaip tu žinai, kokios yra tavo pareigos, taip aš žinau, kokia yra tavo širdis, kokie kilnūs tavo siekimai. Todėl aš galiu be baimės tau tarti: eik, mano mylimasis, ženk į priekį! Aš drebu, nes esu motina; bet kiekvieną tavo žingsnį lydės nuoširdūs mūsų

linkėjimai ir laiminimai. Būk protingas, brangus vaikelis. Tu privalai būti išmintingas kaip vyriškis, ant tavo pečių guli penkių tau brangių asmenų likimas. Taip, visų mūsų gerovė yra tavo rankose, lygiai kaip tavo laimė yra mūsų laimė. Visi mes meldžiame Dievą, kad Jis tau padėtų tavo sumanymuose. Tavo teta Marsijak šituo atveju parodė negirdėtą gerumą: ji suprato net tai, ką tu man rašei apie pirštines. Juk jos „silpnybė yra vyresnėlis“, sakė ji linksma. Eugenijau, didžiai mylėk savo tetulę: ką ji dėl tavęs yra padariusi, aš papasakosiu tik tada, kai būsi laimėjęs, nes šiaip tu į jos pinigus pirštus nudegtum. Jūs, vaikai, nežinote, kas tai yra paaukoti atminimą. Bet ko mes jums nepaaukotume? Ji man pavedė pasakyti, kad ji tave bučiuojanti į kaktą ir norinti šiuo pabučiavimu įkvėpti tau galią būti visada laimingam. Ši gera ir kilni moteris būtų pati tau parašiusi, jei saugėla jai pirštų nekamuotų. Tavo tėvas laikosi gerai. 1819 metų derlius prašoko mūsų viltis. Sudie, brangus vaikelis. Apie seseris nieko nesakysiu: Lora tau rašo. Palieku jai malonumą paplepėti apie smulkius šeimos įvykius. Tepadedu tau dangus! O taip, mano Eugenijau, kad tau pasisektų! Tu man uždavei tokį skausmą, jog antrą kartą aš jo nebepakelčiau. Aš pajutau, kas tai yra būti neturtingam ir trokšti turto, kad ji galėtų atiduoti savo vaikui. Na, sudie. Neužmiršk mums rašinėti ir priimk pabučiavimą, kurį tau siunčia tavo motina.“

Baigęs skaityti šį laišką, Eugenijus ašarojo, jis mąstė apie tėvą Gorijo, kai tas lamdė savo auksuotą sidabrą ir jį pardavė norėdamas išpirkti dukters vekselį. „Tavo motina sugniužino savo brangenybes! – tarė jis pats sau. – Tavo teta tikriausiai verkė parduodama savo relikvijas! Tai kokią teisę tu turi smerkti Anastaziją? Dėl savo ateities tu pasielgei taip pat egoistiškai kaip ji dėl savo meilužio! Kieno tad egoizmas yra tauresnis – jos ar tavo?“ Studentas pajuto nepakenčiamą karštį krūtinėje. Norėjo atsisakyti kelio į diduomenę, norėjo nebepriimti tų pinigų. Pajuto tuos gražius ir kilnius sąžinės priekaištus, kuriuos retai įvertina žmonės, smerkiantys savo artimą, ir kurie dažnai leidžia dangaus angelams išteisinti žemės teisėjų pasmerktą nusikaltėlį. Rastinjakas atplėšė sesers laišką, kurio nekalti ir švelnūs žodžiai atgaivino jo širdį.

„Tavo laiškas atėjo kaip tik laiku, brangusis broli. Agata ir aš jau buvome sugalvojusios tiek įvairių būdų išleisti savo pinigus, jog nebežinojome, nė ką nuspręsti pirkti. Tu padarei kaip tas Ispanijos karaliaus tarnas, apvertęs savo pono laikrodžius, – tu mus atvedei į santarvę. Tikrai, mudvi nuolat ginčydavomės, kuriam savo norui duoti pirmenybę, o visai nesusipratome, gerasis mano Eugenijau, jog galime pinigus sunaudoti taip, kad būtų patenkinti visi mūsų troškimai. Agata net pašoko iš džiaugsmo. Žodžiu, mudvi visą dieną buvome lyg pakvaišusios, *kas matyti iš to* (tetos stilius), kad motina pagaliau griežtu balsu mums pasakė: „Kas jums šiandien yra, panelės?“ Jeigu mus būtų apibarusi, tai, manau, būtume buvusios dar labiau patenkintos. Moteris, matyt, randa džiaugsmo kentėdama dėl to, kurį myli! Tik aš viena besidžiaugdama susimąščiau ir ėmiau sielvartauti. Tikriausiai aš

būsiu bloga žmona – esu per daug išlaidi. Aš nusipirkau dvi juostas, gražų smeigtuką korseto akutėms durti, dar visokių niekniekių, tad beturėjau mažiau pinigų negu storoji Agata, kuri yra taupi ir pinigus kraute krauna kaip šarka. Ji turėjo du šimtus frankų! O aš, mano vargšas drauguži, aš teturėjau tik penkiasdešimt ekiu. Aš esu gerai nubausta, man norėtusi mesti savo juostą į šulinį – man visados bus nesmagu ją nešioti. Aš tave apvogiau. Agata buvo šauni. Ji man tarė: „Pasiųskime bendrai tuos tris šimtus penkiasdešimt frankų nuo abiejų!“ Bet aš dar nepapasakojau, kaip viskas buvo. Ar žinai, kaip mes padarėme, kad būtų pagal tavo įsakymą? Pasiėmėme savo šlovinguosius kapitalus, išėjome vienos pasivaikščioti ir, kada jau pasiekėme vieškelį, bėgte nubėgome į Riufeką ir tenai gražiausiai atidavėme visą sumą ponui Gremberui, kuris laiko pašto biurą! Atgal mes grįžome lengvesnės kaip kregždės. „Turbūt laimė mus nuo žemės kelia?“ – tarė man Agata. Mudvi dar kalbėjomės apie tūkstančius dalykų, bet to tai aš jums, pone paryžietai, nebeapasakosiu – per daug visa tai lietė jus. O, brangus broli, mes labai tave mylime – štai viskas dviem žodžiais. O dėl paslapties, tai, anot mano tetos, tokios šelmės kaip mudvi gali viską padaryti, net patylėti. Mama su teta paslaptینگai išvažiavo į Angulemą ir abi – nė žodžio apie tos kelionės aukštąją politiką; prieš tai ėjo ilgos konferencijos, į kurias nei mudvi, nei ponas baronas nebuvo pakviesti. Didžiuliais sumanymais yra užsiėmę Rastinjaku valstybės protai. Infantos ir toliau griežčiausioje paslapyje siuvinėja jos didybei karalienei muslino suknelę su permatomomis gėlėmis. Teliko du tarpai siuvinėti. Yra nutarta nebemūryti sienos nuo Verteilio pusės, tenai bus tik gyvatvorė. Žmoneliams žus kiek vaisių, vynuogių kekių, bet užtat užsieniečiai galės gėrėtis puikiu reginiu. Jeigu sosto įpėdiniui reikia nosinių, tai tebūnie jam žinoma, kad našlė karalienė de Marsijak, besirausdama savo lobiuose ir skryniuose, vardu Pompėja ir Herkulanumas⁵⁷, surado gabalą puikiausios olandiškos drobės, kurios nė nesižinojo turinti; princesės Agata ir Lora atidavė jos žinion savo siūlus, savo adatas ir savo rankas, visada truputį per daug raudonas. Abu jaunieji princai, don Henrikas ir don Gabrieliūs, vis tebesilaiko nelemtų savo įpročių: nuolat apsiryja vynuogių koše, pykdo savo seseris, nieko nesimoko, drasko paukščių lizdus, triukšmauja ir, nepaisydami valstybės įstatymų, pjausto karklų vytis rykštelėms. Popiežiaus nuncijus, šiaip kalboje vadinamas klebonu, grasina juos ekskomunikuoti, jeigu jie ir toliau niekins šventas gramatikos taisykles, o garbins nelabas šėivamedžio šaudykles. Sudie, brangusis broli! Dar nebuvo laiško, kuris būtų nešęs tau tiek laimės linkėjimų ir tiek patenkintos meilės. Tu, žinoma, daug daug mums papasakosi, kai parvažiuosi. Tu man pasakysi viską, man, nes aš esu vyresnė. Tetulė mums kalbėjo užuominomis, kad tu turįs pasisekimo diduomenėje.

Tik apie damą kalbama nutylint visa kita...

Nutylima, aišku, tik mums girdint! Klausyk, Eugenijau, jei tu nori, mes galime apsieiti be nosinaičių ir tau pasiūsime marškinių. Atsakyk man greit šiuo reikalu. Jei tau skubiai reikia gražių marškinių, gerai pasiūtų, tai mums teks griebtis darbo tuoj pat; ir jei Paryžiuje nešioja marškinius tokio kirpimo, kokio mes nežinome, tai atsiųsk mums pavyzdį, ypač rankogalių. Sudie, sudie! Aš tau bučiuoju į kaktą iš kairės pusės, į smilkinį, kuris priklauso man vienai. Kitą laiško puselę palieku Agatai prirašyti. Ji man pažadėjo neskaityti, ką aš parašiau, bet kad būčiau tikresnė, aš stovėsiu šalia, kol ji rašys. Tave mylinti sesuo
Lora de Rastinjak.“

„O, taip, – tarė sau Eugenijus, – reikia praturtėti bet kuria kaina! Jokiais lobiais neatlyginsi šitokio pasiaukojimo. Aš norėčiau joms iš karto sumokėti viso pasaulio laime. Penkiolika šimtų penkiasdešimt frankų, – tarė kiek patylėjęs. – Reikia, kad kiekvienas pinigas šautų tiesiai į taikinį! Lora teisingai sako. Po galais! Juk mano visi marškiniai storos drobės. Dėl kito laimės jauna mergaitė moka gudrauti kaip vagis. Tyraširdė sau, rūpestinga man, ji yra kaip tas dangaus angelas, kuris atleidžia žemės nuodėmes, jų nė nesuprasdamas.“

Pasaulis dabar priklausė jam! Jau ir siuvėjas buvo pakviestas, išklausinėtas, sulygtas. Matydamas poną de Traji, Rastinjakas suprato, kiek reikšmės jaunų vyrų gyvenime turi siuvėjai. Deja, nėra vidurio tarp kraštutinybių: siuvėjas yra arba mirtinas priešas, arba draugas, įgyjamas pagal sąskaitos sumą. Eugenijaus siuvėjas buvo žmogus, suprantąs tėvišką savo amato reikšmę ir laiką save ryšiu tarp jaunų vyrų dabarties ir ateities. Užtat ir Rastinjakas atsidėkodamas padėjo tam žmogui susikrauti turtą vienu tų sąmojų, kuriais jis vėliau labai išgarsėjo: „Aš žinau, – jis sakė, – dvejas jo siūtas kelnes, kurių kiekvienos padėjo nueiti ligi vedybų, davusių dvidešimt tūkstančių frankų rentos.“

Penkiolika šimtų frankų, ir drabužių kiek tik nori! Šią valandėlę vargšas pietietis neabejojo niekuo ir nusileido žemyn pusryčių su ta nenusakoma išraiška, kurią įgyja jauni vyrai, turį tam tikrą sumą pinigų. Sulig tuo akimirksniu, kai į studento kišenę įslysta pinigas, jame išauga fantastinis stulpas, į kurį jis atsiremia. Dabar jis žengia tvirčiau negu pirma, jis junta atramos tašką po savo svertu, jo žvilgsnis pasidaro aiškus, tiesus, judesiai žvalūs; dar vakar iš nusižeminimo ir baikštumo jis būtų davęsis mušamas; šiandien jis jau įmanytų apkulti kad ir patį ministrą pirmininką. Jame vyksta nepaprasti reiškiniai: jis visko nori ir viską gali, jam duokš viską, kas tik yra, jis linksmas, dosnus, veržlus. Žodžiu, neseniai buvęs besparnis paukštis dabar pakyla į erdves. Neturįs pinigų studentas gaudo malonumą trupinėlius kaip šuo, kuris per pagalį stveria kaulą, jį triuškina, laižo čiulpus ir vis bėga; o jaunas vyras, kurio piniginėje netikėtai suskamba keletas aukso pinigėlių, gardžiuojasi savo būsimais džiaugsmiais, juos nagrinėja, žavisi jais, sklando padangėmis ir jau užmiršta, ką reiškia žodis *skurdas*. Visas Paryžius jo! Amžius, kada viskas spindi, kada viskas mirga ir liepsnoja! Amžius džiūgaujančios jėgos, kuria nesinaudoja niekas – nei vyras, nei moteris! Amžius skolų ir draskančio nerimo,

kuris visus malonumus dešimteriopai padidina. Kas nėra buvęs kairiajame Senos krante, tarp Sen Žako ir Šventųjų tėvų gatvių⁵⁸, tas nieko neišmano apie žmogaus gyvenimą.

„Ak, jei Paryžiaus moterys žinotų, – tarė sau Rastinjakas rydamas ponios Vokė patiektas keptas kriaušes, kur po liarą kiekviena, – jos ateitų čionai ieškoti meilės!“

Šį akimirksnį, paskambinęs prie grotinių vartelių, į valgomąjį įėjo paštininkas ir, pasiteiravęs pono Eugenijaus de Rastinjako, įteikė jam du maišelius ir paprašė pasirašyti. Rastinjaką kaip botagu perliejo gilus, veriantis Votreno žvilgsnis.

– Jūs turėsite kuo apmokėti fechtavimo ir šaudymo pamokas, – tarė jam šis žmogus.

– Galijonai⁵⁹ atplaukė, – tarė jam ponias Vokė, pažiūrėjusi į maišelius.

Panelė Mišono saugojosi ir pažiūrėti į pinigus, bijodama parodyti savo godumą.

– Jūs turite gerą motiną, – pasakė ponias Kutur.

– Ponas turi gerą motiną, – pakartojo Puarė.

– Taip, mamytė nusileido kraujo, – tarė Votrenas. – Jūs galėsite dabar sau švaistytis, rodytis diduomenėje, gaudyti turtingas nuotakas ir šokti su grafienėmis, kurių galvos papuoštos persikų žiedais. Tik paklauskite manęs, jaunuoli: mokykitės šaudyti.

Votrenas pakėlė ranką, lyg taikydamas į savo priešą. Rastinjakas norėjo duoti arbatpinigių paštininkui, bet nieko kišenėje nerado. Votrenas pasirausė savoje ir numetė žmogui dvidešimt su.

– Jūs dabar kreditingas žmogus, – pasakė jis žiūrėdamas į studentą.

Rastinjakas buvo priverstas jam padėkoti, nors nuo to laiko, kai parėjęs iš ponios de Bosean pasikeitė su juo aštriais žodžiais, šis žmogus tapo jam nebepakenčiamas. Visą savaitę Eugenijus ir Votrenas, kai susidurdavo akis į akį, tylėjo ir sekė vienas kitą. Studentas veltui save klausė kodėl. Be abejonės, mintys iš mūsų skrieja į kitus žmones tuo galingiau, kuo galingesnės jos užgimė, ir smogia ten, kur jas nukreipia smegenys pagal tą matematikos dėsnį, kuris nustato kryptį iš vamzdžio išskridusiam patrankos sviediniui. Minčių veikimas nevienodas. Jeigu yra švelnių prigimčių, į kurias mintys įstringa ir veikia griaunamai, tai yra ir kietų prigimčių, variu kaustytų makaulių, į kurias atsimušusi kitų žmonių valia subliūkšta ir krinta atšokusi kaip kulka nuo akmeninės sienos; o dar yra sutižusių ir gurių prigimčių, kuriose kitų žmonių mintys užslopsta kaip kulkos, susmigusios į purią apkasų pylimo žemę. Rastinjako galva buvo pilna parako, ir jai sprogti tereikėjo mažiausio krestelėjimo. Jis buvo per daug jaunas ir gaivalingas, kad būtų atsparus tam minčių sklidimui, tam jausmų antkryčiui, kurio keistos apraiškos nuolat mus veikia, net mums nežinant. Savo dvasiniu vyzdžiu jis matė labai toli, lygiai kaip ir savo lūšies akimis. Kiekvienas jo dvigubas pojūtis turėjo to paslaptingo tūsumo, to lankstumo pulti ir trauktis, kuriuo mus stebina didieji žmonės, kovotojai, sugebą pajusti kiekvieną silpną vietelę priešininko šarve. Pridėkime dar, kad per paskutinį mėnesį jame atsiskleidė daug teigiamų savybių, bet tiek pat ir ydų. Dėl jo ydų buvo kalta aukštoji visuomenė ir kaskart augą troškimai. Iš teigiamųjų savybių jis turėjo tą pietiečio judrumą, kuris

verčia žengti tiesiai prie kliūtis su tvirtu pasiryžimu ją nugalėti ir kuris neleidžia žmogui iš anos pusės Luaros pakęsti bet kokio netikrumo; šią ypatybę šiauriečiai laiko yda: jų nuomone, nors ši ypatybė iškėlė Miurata⁶⁰, bet ji taip pat jį ir pražudė. Iš to reikėtų daryti išvadą, kad jei pietiečiui pavyktų sujungti šiauriečių gudrumą su anos pusės Luaros drąsa, tai jis būtų tobulas žmogus ir galėtų tapti Švedijos karaliumi. Užtat Rastinjakas negalėjo ilgai rimti Votreno baterijų ugnyje neišsiaiškinęs, ar jam šis žmogus yra draugas, ar priešas. Kartais jam atrodydavo, kad šis keistas žmogus permano jo norus ir skaito jo širdyje, o jo paties taip viskas uždara, tartum jis būtų nepajudinamas, giliamintis sfinksas, kuris viską žino, mato, o nieko nesako. Jausdamas pilną piniginę, Eugenijus padrąsėjo.

– Malonėkit truputį palaukti, – tarė jis Votrenui, kuris, išgėręs paskutinį gurkšnį kavos, buvo beišeinąs.

– Koks reikalas? – paklausė keturiasdešimties metų žmogus, užsimovęs plačiakraštę skrybėlę ir pasiėmęs metalinę lazda, kurią mėgdavo sukioti rankoje kaip vyras, kuris neišsigąstų nė keturių plėšikų.

– Noriu jums gražinti skolą, – atsakė Rastinjakas ir, tuojau pat atišęs vieną maišelį, atskaitė šimtą keturiasdešimt frankų poniai Vokė. – Gerai atsiskaitysi – gerų draugų įgysi, – tarė jis našlei. – Mes dabar kvit lig švento Silvestro. Iškeiskite man šimtą su.

– Su gerais draugais gerai ir atsiskaitysi, – pakartojo Puarė, pažvelgdamas į Votreną.

– Prašom dvidešimt su, – tarė Rastinjakas, duodamas pinigą sfinksui su peruku.

– Galėtum pamanyti, kad jūs bijotės palikti man kuo nors skolingas? – sušuko Votrenas, persmeigdamas raganiaus akimis jaunuoliui širdį ir prasišiepdamas tuo įžūliu, cinišku šypsniu, kuris jau daug kartų vos neįsiutino Eugenijaus.

– Nagi... taip, – atsakė studentas, laikydamas abu savo maišelius rankose ir pakilęs eiti į savo kambarį.

Votrenas buvo beeinąs pro duris į saloną, o studentas ketino eiti pro tas, kur vedė į laiptus.

– Ar jūs žinote, ponas markize de Rastinjakorama, kad tai, ką jūs man pasakėte, nėra visiškai mandagu, – tarė Votrenas, užtrenkdamas salono duris ir eidamas prie studento, kuris žiūrėjo į jį šaltu žvilgsniu.

Rastinjakas uždarė valgomojo duris ir išsivedė Votreną į prielaiptį, skiriantį valgomąjį nuo virtuvės, iš kur buvo aklinės durys į sodą, o viršum jų – langelis su metaliniais virbais. Čia studentas, girdint iš virtuvės išlindusiai Silvijai, tarė:

– *Pone Votrenai, aš ne markizas ir mano pavardė ne Rastinjakorama.*

– Jie susimuš, – tarė panelė Mišono abejingai.

– Susimuš! – pakartojo Puarė.

– Gal ne, – atsiliepė poniai Vokė, glostydamą pinigų krūvelę.

– Bet žiūrėkite – jie eina po liepomis! – sušuko panelė Viktorina, atsistojusi pažvelgti į sodą. –

Vis dėlto vargšas jaunuolis teisus.

- Einam sau, brangioji, - tarė ponia Kutiur, -tie dalykai mūsų neliečia.

Pakilusios eiti, ponia Kutiur ir Viktorina prie durų sutiko storulę Silviją, kuri joms užstojo kelią.

- Girdėjote? - tarė ji. - Nagi ponas Votrenas pasakė ponui Eugenijui: „Pasiaiškinkime!“ Paskui paėmė jį už rankos, ir štai dabar jie vaikščioja po mūsų artišokus.

Šį akimirksnį pasirodė Votrenas.

- Mamyte Vokė, - tarė jis šypsodamasis, - nenusigąskite: aš noriu po liepomis išmėginti savo pistoletus.

- Oi, pone, - tarė Viktorina sunarindama rankas, - kodėl jūs norite nušauti poną Eugenijų? Votrenas žengė du žingsnius atgal ir atidžiai pažvelgė į Viktoriną.

- Vėl istorija! - sušuko jis pašaiptu balsu, nuo kurio mergaitė visa išraudo. - Jis juk malonus vaikinys, šis jaunuolis, ar ne? - pridūrė jis. - Jūs man davėte gerą mintį. Aš judu abu padarysiu laimingus, mano gražioji.

Ponia Kutiur stvėrė savo augintinę už rankos ir išsivedėšnibždėdama jai į ausį:

- Na, Viktorina, aš jūsų nebepažįstu šį rytą.

- Aš nenoriu, kad pas mane šaudytumėtės iš pistoletų, - tarė ponia Vokė. - Jūs išgąsdinsite visus kaimynus, ir tuoj ateis policija.

- Galite būti rami, mamyte Vokė, - atsakė Votrenas. - Viskas bus gerai, mes eisime į šaudyklą. - Jis priėjo prie Rastinjako ir familiariai paėmė jį už rankos. - Jei įrodyčiau jums, kad per trisdešimt penkis žingsnius aš penkis kartus iš eilės pataikau į vynu tūzą, tai ir tas jums neišvartų drąsos. Jūs man atrodote kiek per ūmus ir galite duotis užmušamas kaip paskutinis mulkis.

- Jūs jau traukiatės atgal? - tarė Eugenijus.

- Nekaitinkite man tulžies, - atsakė Votrenas. - Šiandien nešalta, prisėskime štai ten, - kalbėjo jis rodydamas žalius suolus. - Ten niekas mūsų negirdės. Noriu pakalbėti su jumis. Jūs esate geras vaikinukas, ir aš netrokštu jums nieko bloga. Aš jus myliu, tikėkite Mirt... (šimts perkūnų!), tikėkite Votrenu. Dėl ko jus myliu, vėliau pasakysiu. O dabar pažįstu jus, tarsi būčiau jūsų leidėjas, ir tą aš jums įrodysiu. Pasidėkite čia savo maišelius, - tarė jis rodydamas apskritą stalą.

Rastinjakas pasidėjo pinigus ant stalo ir atsisėdo labai susidomėjęs to žmogaus elgsenos staigia permaina - jis ką tik ketino jį nukauti, o dabar jau dedasi lyg koku jo globėju.

- Jums labai norėtūsi žinoti, kas aš toks, ką aš veikiu, ką esu veikęs, - kalbėjo Votrenas toliau. - Jūs esate per daug smalsus, mano vaikuti. Na na, nurimkite. Jūs daug ką išgirsite! Aš esu daug bėdų turėjęs. Pirmiausia išklauskite mane, paskui man atsakysite. Štai mano būtasis gyvenimas trimis žodžiais. Kas aš toks? - Votrenas. Ką aš veikiu? - Kas man patinka. Toliau. Norite pažinti mano būdą? Aš esu geras tiems, kurie man gera daro arba kieno širdis kalba man į širdį. Tiems aš viską leidžiu, jie gali mane spardyti, ir aš jiems nepasakysiu: *saugokis!* Bet, po šimts pypkių, aš esu piktas kaip velnias tiems, kurie mane erzina arba kurie man

nepatinka. Čia verta jums priminti, kad man užmušti žmogų yra tas pat kaip va! – pasakė jis ir nusispjovė. – Tačiau aš stengiuosi užmušti padoriai, kada to būtinai reikia. Aš esu tas, ką žmonės vadina artistu. Aš esu skaitęs Benvenuto Čelinio memuarus⁶¹, aš, tas pats, kurį prieš save matote, ir dar itališkai! Iš to žmogaus, to puikaus nutrūktgalvio, išmokau pamėgdžioti apvaizdą, kuri mus žudo kas žingsnis, ir mylėti grožį visur, kur tik jis yra. Be to, argi tai nėra gražus dalykas – lošti vienam prieš visą žmonių ir laimėti? Aš esu daug galvojęs apie jūsiškės šių laikų visuomenės netvarką. Mano vaikuti, dvikova yra vaikų žaislas, kvailystė. Kai iš dviejų gyvų žmonių vienas turi dingti, tik paskutinis kvailys gali pasiduoti atsitiktinumui. Dvikova? Traukimas burtų: tau arba man! Štai ir viskas. Aš pataikau penkis kartus iš eilės į vynu tūzą, vieną kulką sodindamas ant kitos, ir tai iš trisdešimt penkių žingsnių! Kai žmogus turi tokį gabumėlį, tai, atrodo, gali būti tikras, kad nudžiausi savo priešą. Na ir kas? Man yra tekę šauti į žmogų iš dvidešimties žingsnių, ir nepataikiau. O tas nenaudėlis savo gyvenime nebuvo čiupinėjęs pistoleto, ir štai, žiūrėk, – tarė šis nepaprastas žmogus, atsagstęs savo liemenę ir rodydamas gauruotą it meškos nugara krūtinę, apžėlusią rudais plaukais, nuo kurių darėsi bjauru ir kartu baisu, – tas pienburnis apsvilino mano kailį, – pridūrė jis, kišdamas Rastinjako pirštą į duobę savo krūtinėje. – Bet tada aš dar buvau vaikas, jūsų amžiaus – dvidešimt vienerių metų. Aš tada dar tebetikėjau kai kuo, tebetikėjau moters meile, krūva kvailysčių, į kurias jūs dabar pasinėšęs marmalintis. Mes būtume kovęsi, ar ne? Jūs galėjote mane nukauti. Sakykime, aš būčiau po žemėmis. Kas būtumėte jūs? Tektų sprukti, mauti į Šveicariją, valgyti tėtės pinigus, o jų ir taip striuka. Aš jums nušviesiu, kokioje būklėje jūs esate, bet padarysiu tai, kaip pranašesnis žmogus, kuris ištyręs, kaip yra šiame pasaulyje, pamatė, kad tik du kelius galima pasirinkti: arba aklą paklusnumą, arba maištą. Aš nesilenkiu niekam. Aišku? Ar jūs žinote, ko jums reikia einant tuo ruožu, kuriuo dabar pasukote? Milijono, ir tai tučtuojau; o jei ne, tai vargšė mūsų galvelė: tada mes galime pataikyti į Sen Klu tinklus⁶², kur pasitikrinsime, ar yra aukščiausioji esybė. Tą milijoną – aš jį duosiu jums.

Jis valandėlę patylėjo nenuleisdamas nuo Eugenijaus akių.

– Aha! Jūs jau palankiau žiūrite į savo tėvuką Votreną. Išgirdęs šį žodį, jūs pasidarėte panašus į mergaitę, kuriai sakoma: „šį vakarą“, ir ji paskui puošiasi, laižosi kaip katė lakdama pieną. Puiku. Tai va, pasikalbėsime atvirai! Štai kokia jūsų padėtis, jaunikai! Jūs turite ten, kaime, tėvą, motiną, tetą, dvi seseris (aštuoniolikos ir septyniolikos metų), du broliukus (penkiolikos ir dešimties metų) – štai ir visa jūsų įgula. Teta auklėja jūsų seseris. Klebonas moko lotynų kalbos abudu brolius. Šeima valgo dažniau kaštonų sriubą negu baltą duoną, tėtis labai tausoja savo kelnes, o mama vos įstengia pasisiūdinti vieną suknelę žiemai ir vieną vasarai, seserys verčiasi kaip išmanydamos. Aš viską žinau, aš esu buvęs pietuose. Tokie turi būti jūsų reikalai, jeigu jums siunčia dvylika šimtų frankų per metus ir jeigu jūsų žemelė teduoda tris tūkstančius pelno. Mes samdome vieną virėją ir vieną tarną – reikia išlaikyti fasoną, tėtė yra baronas. Kai dėl mūsų pačių, tai mes išdidūs, Boseanai mums giminės, tik pas juos vaikštome pėsti; mes

trokštame turtu, tik neturime nė vieno su; valgome motulės Vokė *édalą*, o mėgstame puikius pietus Sen Žermeno priemiestyje; miegame paprastame migyje, o trokštame rūmų! Aš nepeikiu jūsų norų. Būti išdidžiam, širdele, ne kiekvienam lemta. Pasiklauskite moterų, kokių vyrų jos labiausiai pageidauja, – išdidžių. Išdidžių strėnos tvirtesnės, jų kraujyje daugiau geležies, jų širdis karštesnė negu kitų vyrų. O moteris yra tokia laiminga, tokia graži tomis valandėlėmis, kai ji pasijunta stipri, jog iš visų vyrų ji labiausiai vertina tą, kurio didžiausia jėga, net nepaisydama, kad gali būti jo sutriuškinta. Aš išskaičiavau jūsų troškimus todėl, kad noriu jums užduoti vieną klausimą. Štai jis. Mes esame išbadėję kaip vilkas, mūsų dantys aštrūs – tad ko mums griebtis, kad būtų kas į puodą dėti? Mums pirmiausia reikia sukrimsti įstatymų kodeksą, tai nėra labai malonu, ir nieko iš to neišmoksime, bet taip reikia. Tegu. Pasidarysime advokatu, vėliau, tapę prisiekusiųjų teismo pirmininku, grūsime į katorgą su įdegintomis petyje raidėmis vargšus žmonelius, vertesnius už save, kad įrodytume turtuoliams, jog jie gali ramiai miegoti. Tai nėra smagu ir, be to, ilgai trunka. Pirmiausia dvejus metus karksoti Paryžiuje, į visokius skanėstus, kurie mums seilę traukia, žiūrėti, bet jų nepaliesti. O tas kamuoja – visada trokšti ir niekad nebūti pasotintam. Jei jūs būtumėte koks išblyškėlis, jei būtumėte moliuskų padermės, jums nebūtų ko bijoti; bet mes turime siautulingą liūto kraują ir esame pasinešę pridirbti per dieną dvidešimt kvailysčių. Todėl jūs sugniušite nuo šitos kančios, pačios baisiausios iš visų, kokias tik mes žinome gerojo Dievulio pragare. Sakysime, jūs būsite išmintingas, gersite sau pieną ir rašysite elegijas; tačiau nors ir koks didžiadvasis būtumėte, vis tiek reikės, iškentus daugybę nemalonumų ir nepriteklių, nuo kurių šuo pasiustų, tapti pirmiausia kurio nors kvailio pavaduotoju kokioje nors skylėje, kur valdžia numes tūkstantį frankų algos, kaip mėsininkas kad numeta kaulą šuniui. O tu lok vagis, gink turtuolius, siųsk į giljotiną geraširdžius žmones. Labai ačiū! Jeigu jūs neturėsite protekcijos, tai ir supūsite provincijos tribunole. Kai būsite mažne trisdešimties metų, tapsite teisėju su dvylika šimtų frankų metams, jei dar nebūsite numetęs mantijos į patvorį. Pasiekęs keturiasdešimtuosius, vesite kokio malūnininko dukterį su maždaug šešiais tūkstančiais livrų rentos. Ačiū. O jei protekcijų turėsite, tai, sulaukęs trisdešimtųjų, būsite karališkasis prokuroras su tūkstančiu ekiu algos ir vesite mero dukterį. Bet jeigu padarysite vieną kitą nedidelę politinę niekšybę, pavyzdžiui, rinkimų biuletenyje, kur parašyta *Maniuelis*, jūs perskaitysite *Vilelis*⁶³ (panašiai skamba, todėl sąžinė rami), jūs apie keturiasdešimtuosius metus tapsite generaliniu prokuroru ir galėsite iškilti į deputatus. Tiktai įsidėmėkite, mano mielas vaikuti, kad mes būsime apipešioję savo sąžinę, kad būsime dvidešimt metų kamavęsi, kentę niekam nerodomą skriaudą, o mūsų seserys bus likusios senmergėmis. Turiu garbės dar pažymėti, kad visoje Prancūzijoje tėra tik dvidešimt generalinių prokurorų ir kad jūsų, kandidatų į tas vietas, yra dvidešimt tūkstančių, o tarp jūsų pasitaiko tokių komediantų, kurie parduotų savo šeimas, kad tik užsiristų ant aukštesnės pakopos. Jeigu šitas amatas jums ne prie širdies, pasidairykite ko kito. Gal baronas de Rastinjakas norėtų būti advokatu? Puiku! Dešimt metų vargti, leisti po

tūkstantį frankų per mėnesį, turėti biblioteką, kabinetą, lankytis aukštojoje visuomenėje, bučiuoti mantiją prisiekusiam advokatui, kad gautume bylų, šluoti liežuviu teismo rūmus. Jei tas amatas duotų jums ką nors dora, aš nieko nesakyčiau; bet raskite Paryžiuje penkis advokatus, kurie, būdami penkiasdešimties metų, uždirbtų daugiau kaip penkiasdešimt tūkstančių frankų per metus! Žinote, užuot taip nusismulkinęs, aš jau verčiau pasidaryčiau jūros plėšiku. Na, tai iš kur imti pinigų? Visa tai nėra linksma. Mums yra dar vienas šaltinis – piniginga žmona. Gal norėtumėte vesti? Tai reiškia pasirišti akmenį po kaklu; be to, jeigu vestume dėl pinigų, kas liktų iš mūsų garbės, iš mūsų taurumo? Verčiau tad šiandien pat pradėti maištą prieš visuomenės papročius. Vesti dėl pinigų būtų ne kas kita, kaip žalčiui šliaužioti prieš moterį, laižyti kojas uošvei, daryti tokias niekšybes, kuriomis net kiaulė pasišlykštėtų, tfu! Ir kadgi bent laimę tenai rastumėte. Ne, vedęs dėl pinigų jūs jausitės kaip pamazginė. Jau verčiau kautis su vyrais negu krimstis su žmona. Tai va kaip atrodo gyvenimo kryžkelė, jaunuoli: rinkitės. Tik jūs jau esate pasirinkę! Jūs buvote nuėjęs pas savo giminaitę de Bosean, pauostėte tenai prabangos. Jūs buvote pas poniją de Resto, tėvo Gorijo dukterį, ir užuodėte paryžietę. Tą dieną jūs grįžote namo su vienu žodžiu, aiškiai įrašytu jūsų kaktoje, kurį aš lengvai perskaičiau: *iškilti!* Iškilti bet kokia kaina. Puiku! – tariau aš, – štai vyras, kuris man patinka. Jums prireikė pinigų. Iš kur jų paimti? Jūs iščiulpėte kraują savo seserims. Visi broliai daugiau ar mažiau apgaudinėja savo seseris. Tie penkiolika šimtų frankų, išplėštų – Dievas žino kaip – iš ūkio, kur daugiau auga kaštonų negu penkiafrankių, išlakstys jums kaip kareiviai plėšikai. O ką veiksime toliau? Dirbsite? Darbas, kaip jūs šiuo metu jį suprantate, duoda senatvėje kambarį pas motulę Vokė tokiems tipams kaip Puarė. Kaip praturtėti greitai – štai uždavinys, kurį šiuo metu stengiasi išspręsti penkiasdešimt tūkstančių jaunų vaikų, esančių tokioje būklėje kaip jūs. Jūs – vienas jų. Pagalvokite, kokių pastangų reikės ir kokia bus nuožmi kova. Jūs turėsite būti vienas kitą kaip vorai butelyje, nes juk nėra penkiasdešimties tūkstančių gerų vietų. Ar jūs žinote, kaip čia žmonės prasiskina kelią? Genijaus spindesiu arba įmantriomis niekšybėmis. Į tą žmonių tirštybę turi įlėkti kaip patrankos sviedinys arba įšliaužti kaip maras. Dorovė čia niekam netinka. Žmonės lenkiasi genijaus galybei, nekenčia jo, stengiasi jį apšmeižti, nes jis ima nesidalydamas; betgi lenkiasi jam, jei tik jis tvirtai laikosi; žodžiu, prieš jį klūpo ant kelių ir jį garbina, kai neįstengia jo suminti dumblyne. Niekšybių – gyvas velnias, talentų – reta. Užtat niekšybe ginasi vidutinybė, kurios visur pilna ir kurios geluonį jūs pajusite visur. Jūs matysite moterų, kurių vyrai gauna algos iš viso šešis tūkstančius frankų, o jos vien savo tualetui išleidžia daugiau kaip dešimtį tūkstančių. Matysite tarnautojų, kurie uždirbdami dvylika šimtų frankų perka dvarus. Jūs matysite moterų, kurios pasidavinėja, kad galėtų Prancūzijos pero sūnaus karietoje pasivažinėti viduriniu Lonšano keliu. Jūs jau matėte, kaip tas vargšas mulkis tėvas Gorijo išpirko vekselius savo dukteriai, kurios vyras turi penkiasdešimt tūkstančių livrų rentos. Kertu lažybų, kad jūs poros žingsnių nežengsite Paryžiuje nesutikdami pragariškų suktybių ir klastų. Guldau galvą, kad jūs nusvilsite nagus nuo pirmos jums

patikusios moters, jei tik ji bus turtinga, jauna ir graži. Visos jos, dangstydamosi įstatymais, kariauja su vyrais dėl įvairiausių priežasčių. Aš nebaigčiau šnekos, jei reikėtų jums išdėstyti visas išgales, ką jos išdarinėja dėl meilužių, dėl skarmalų, dėl vaikų, dėl namų ūkio arba iš pliuškumo – retai kada iš gerų norų, būkite tikras. Užtat padorus žmogus – bendras visų priešas. Bet kaip jūs manote, kas yra padorus žmogus? Paryžiuje padorus žmogus yra tas, kuris tyli ir atsisako nuo savo dalies. Aš čia nekalbu apie tuos vargšus helotus⁶⁴, kurie už visus triūsia niekada negaudami atlyginimo už darbą ir kuriuos vadinu Dievulio avinų brolija. Tikrai, ten dorybė žydi visa savo paika skaistybe, bet užtat ten amžinas skurdas. Įsivaizduoju, kokią miną nutaisytų šie geri žmoneliai, jei Dievas mums iškirstų piktą juoką ir į paskutinįjį teismą neatvyktų. Tai va, jeigu jūs norite greitai iškilti, jūs turite būti turtingas arba dėtis toks. Kad praturtėtum, reikia lošti iš didelių sumų, nes šiaip – apgaus, ir – sveikas dingęs. Jei šimtinėje profesijų, kurių jūs galite griebtis, susiras dešimt žmonių, kuriems pavyko greitai iškilti, visuomenė juos apšauks vagimis. Darykite išvadas. Štai gyvenimas toks, koks iš tikro yra. Jis nėra kiek nėra gražesnis už virtuvę: ir smirdi taip pat, ir reikia susitepti rankas, jei nori pasitaisyti gerai pavalgyti; reikia tik mokėti gerai nusiplauti – štai ir visa mūsų laikų moralė. Jei aš jums taip kalbu apie pasaulį, tai dėl to, kad turiu teisę, aš jį pažįstu. Gal manote, kad aš jį smerkiu? Anaipol! Jis toks visada buvo. Moralistai jo nepakeis. Žmogus yra netobulas. Jis kartais yra daugiau ar mažiau veidmainys, ir kvailiukai tada sako, kad jis doras arba nedoras. Aš nekaltinu turtingųjų ir neginu skurdžių: žmogus yra toks pat viršuje, apačioje ir per vidurį. Iš kiekvieno milijono šių aukštos rūšies galvijų atsiranda dešimtys šaunių vyrų, kurie pasikelia aukščiau visko, net aukščiau įstatymų; tokis esu aš. Ir jūs, jei esate pranašesnis žmogus, eikite tiesia linija ir iškėlęs galvą. Bet jums teks kovoti su pavydu, su šmeižtu, su vidutinybe, su visu pasauliu. Napoleonas buvo susidūręs su karo ministru, kuris vadinosi Obri⁶⁵ ir kuris vos neišgrūdo jo į kolonijas. Tirkite save! Persitikrinkite, ar jūs galėsite kiekvieną rytą keltis su didesne valios jėga negu buvote iš vakaro. Kai taip viskas yra, aš jums duosiu vieną pasiūlymą, kurio niekas neatmestų. Klausykite gerai. Aš, matote, turiu vieną idėją. Mano idėja yra pradėti ramų, patriarchališką gyvenimą kokiame dideliame, bent šimto tūkstančių margų dvare, pavyzdžiui, kur nors Jungtinių Amerikos Valstijų pietuose. Aš ten būčiau plantatorius, turėčiau vergų; pardavinėdamas jaučius, taboką, mišką sukalčiau keletą gražių milijoniukų, jausčiausi kaip valdovas, daryčiau kas man patinka, gyvenčiau tokį gyvenimą, kokio niekas nesupranta čionai, kur žmonės lindi tinkuotuose urvuose. Aš esu didelis poetas. Tik eilių nerašau: mano poezija – mano darbuose ir jausmuose. Šiuo metu iš viso teturiu penkiasdešimt tūkstančių frankų, už kuriuos vargiai nusipirkčiau keturiasdešimt negrų. Man reikia dviejų šimtų tūkstančių frankų, nes noriu turėti du šimtus negrų, kad galėčiau pagal savo skonį patriarchališkai gyventi. Negrai, matote, yra kaip naujagimiai, su kuriais daryk ką nori, ir nėra smalsiausias karališkasis prokuroras niekad nepareikalaus ataskaitos. Iš to juodojo kapitalo per dešimt metų aš susikrausiu tris – keturis milijonus. Jei man tai pavyks, niekas manęs neklaus:

kas tu toks? Aš būsiu ponas Keturi Milijonai, Jungtinių Valstijų pilietis. Man tada bus penkiasdešimt metų, bet aš dar nebūsiu suguręs ir galėsiu saviškai pasilinksinti. Striukai drūtai, jei aš jums įtaisysiu milijoną kraičio, ar duosite man du šimtus tūkstančių frankų? Dvidešimt nuošimčių už tarpininkavimą – hm, argi taip brangu? Jūs pasistengsite, kad pačiuotė jus mylėtų. Tuoj po vestuvių jūs imsite rodyti nerimą, sąžinės graužimą, dėsitės liūdnas dvi savaites. Viena gražią naktį, pasirangęs, pasimaivęs, tarp dviejų bučinių pareikšite žmonai turįs du šimtus tūkstančių frankų skolos, vadindamas ją mano meile! Šį vodevilį vaidina kiekvieną dieną jauni vyrai, ir tai patys rinktiniai. Jauna moteris negina piniginės tam, kuris pavergė jos širdį. Manote, kad jums tie pinigai žus? Ne! Jūs susirasite būdą atgauti tuos du šimtus tūkstančių iš kokio nors verslo. Su tiek pinigų ir su tokiu protu jūs susikrausite turtą, kokio tik panorėsite. *Ergo*, per šešis mėnesius jūs būsite sukūręs laimę sau, savo mielajai žmonelei ir savo tėvukui Votrenui, nekalbant jau apie jūsų šeimą, kuri žiemą pūkšto atgrubusius pirštus neturėdama malkų. Nesistebėkite nei mano pasiūlymais, nei mano prašymu! Paryžiuje iš šešiasdešimties šaunių jungtinių keturiasdešimt septynerios daromos panašiais sandėriais. Notarų rūmai privertė poną...

– Tai ką gi aš turiu daryti? – godžiai paklausė Rastinjakas pertraukdamas Votreną.

– Beveik nieko, – atsakė šis žmogus ir nejučia krūptelėjo iš džiaugsmo kaip žvejys, pajutęs, kad ant meškerės kimba žuvis. – Klausykite manęs gerai! Neturtingos, nelaimingos ir skurstančios mergaitės širdis yra kempinė, baisia ištroškusi meilės, sausa kempinė, kuri tučtuojau išmirksta, lig tik į ją nukrinta lašelis jausmo. Suktis prie jaunos mergaitės, kurią sutinki vienišą, nusiminusią, skurstančią, kada ji visai nenumano būsianti turtinga, – po plynių, juk tai tas pat, kaip turėti rankoje keturis tūzus, kaip žinoti loterijos numerius, tas pat, kaip lošti biržoje žinant naujienas. Jūs pastatysite ant stulpų nesuardomą santuokos rūmą. Teatplaukia šitai mergaitei milijonai – ji svies juos jums po kojų kaip akmenukus. „Imk, mano mylimasis! Imk, Adolfai, Alfredai! Imk, Eugenijau!“ – sakys ji, jei Adolfas, Alfredas arba Eugenijus bus turėjęs pakankamai proto jai pasiaukoti. Tai, ką aš vadinu pasiaukojimu, yra, pavyzdžiui, parduoti seną fraką ir už tuos pinigus drauge nueiti į „Mėlynąjį ciferblatą“ pavalgyti virtinukų su šampinjonais, o iš ten vakare užsukti į *Ambigiu Komik*[66](#); arba užstatyti lombarde laikrodį ir padovanoti jai šaliką. Aš jau nekalbu apie įvairias terlionės meilės laiškuose ir visokias išdaigas, kurias taip mėgsta moterys, pavyzdžiui, ant laiško, jei gyvenimi toliau, užvarvinti vandens lašą, lyg ašara būtų nuriedėjusi, – man jūs atrodote gerai mokąs širdies žargoną. Paryžius, matote, yra tartum Naujojo pasaulio miškas, kur knibžda dvidešimt laukinių tautelių – ilinojų, huronų[67](#) – gyvenančių iš laimikio, kurį pateikia įvairios visuomenės klasės. Jūs esate milijonų medžiotojas. Juos gaudydami jūs naudojate spąstais, švilpynėmis, masalu. Visokių yra medžioklių. Vienas medžioja kraitį, kitas – svetimos įmonės likvidaciją; šitie žvejoja sąžines, anie parduoda savo bendrininkus surištomis rankomis ir kojomis. Kas grįžta iš medžioklės su pilnu krepšiu, yra sveikinamas, iškilmingai sutinkamas ir priimamas į gerą draugiją. Būkime

teisingi šiai vaišingai žemei: jūs gyvenate mieste, kuris yra maloniausias visame pasaulyje. Jei išdidi kitų Europos sostinių aristokratija atsisako įsileisti nieką milijonierių, tai Paryžius jam tiesia rankas, skuba į jo rengiamus pokylius, kartu valgo ir daužiasi taurėmis su jo niekšybe.

- Bet kur rasti tokią merginą? - paklausė Eugenijus.

- Ji yra čia pat, šalia jūsų!

- Panelė Viktorina?

- Taip!

- Kaip tai?

- Ji jau myli jus, ta mūsų mažytė baronienė de Rastinjak.

- Ji neturi nė vieno sū, - atkirto Eugenijus nustebęs.

- Aa! Štai mes ir priėjome prie reikalo. Dar pora žodžių, - kalbėjo Votrenas, - ir jums viskas paaiškės. Jos tėvas Tajferas yra senas nenaudėlis, kuris, kaip žmonės kalba, per revoliuciją yra užmušęs savo draugą. Tai yra vienas tų mano smarkuolių, kurie gina nuomonių laisvę. Jis yra bankininkas, svarbiausias „Frederiko Tajfero ir b-vės“ banko dalininkas. Jis teturi vieną sūnų, kuriam nori perduoti visą savo turtą nuskriausdamas Viktoriną. O aš nemėgstu tokių neteisybių. Aš esu kaip Don Kichotas, mėgstu ginti silpnuosius nuo stipriųjų. Jeigu tokia būtų Dievo valia, kad Tajferas netektų sūnaus, jis priimtų pas save dukterį; jis norėtų turėti kokį nors įpėdinį - tokia jau žmogaus įgimta kvailystė, o jis nebegali turėti daugiau vaikų, aš žinau tą. Viktorina yra švelni ir meili; ji tuojau patrauktų į save tėvą ir savo jausmų botagu priverstų jį suktis kaip vilkutį! Ji bus per daug jautri jūsų meilei, kad jus užmirštų, jūs ją vesite. O aš imuosi Apvaizdos vaidmens, aš vykdysiu Viešpaties Dievo valią. Aš turiu vieną draugą, už kurį kadaise esu aukojęsis - vieną Luaros armijos⁶⁸ pulkininką, neseniai perkeltą į karaliaus gvardiją. Jis klauso mano patarimų ir užtat pasidarė ultraroyalistu. Jis nėra iš tų mulkių, kurie tvirtai laikosi savo pažiūrų. Dabar turėčiau jums duoti vieną patarimą, mano angelėli: savo pažiūrų laikykitės ne daugiau kaip savo žodžio. Jei jų kam nors prireiks, parduokite. Žmogus, kuris didžiuojasi niekada nekeičiąs savo pažiūrų, - tai žmogus, apsiimęs eiti visada tiesiu keliu, - tai kvailys, tikįs neklaidingumu. Nėra jokių principų - yra tik įvykiai; nėra jokių įstatymų - yra tik aplinkybės. Pranašus žmogus ima į rankas įvykius ir aplinkybes ir juos valdo. Jeigu būtų kokie pastovūs principai ir įstatymai, tai žmonės jų nekeistų taip, kaip keičia marškinius. Žmogus neprivalo būti išmintingesnis už visą tautą. Žmogus, visų mažiausiai nusipelnęs Prancūzijai⁶⁹, yra stabas, garbinamas už tai, kad visko ėmėsi su įkarščiu; daugių daugiausia jis vertas pastatyti muziejuje, tarp mašinų, pridėjus etiketę „Lafajet“; o kunigaikštis, į kurį visi svaido akmenimis⁷⁰ ir kuris taip niekina žmoniją, jog spjauna jai į veidą tiek priesaikų, kiek ji iš jo reikalauja, Vienos kongrese iškovojo, kad Prancūzija nebūtų padalyta: jį reikėtų vainikuoti, bet jis purvais drabstomas. O aš pažįstu pasaulį, aš žinau daugelio žmonių paslaptis! Gana. Aš tik tada turėsiu nepakeičiamas pažiūras, kai rasiu tris galvas, kurios vienodai taikys bent vieną principą, tik man ilgai reikės laukti! Nė viename teisme nerasite trijų teisėjų, kurie būtų vienos

nuomonės dėl to paties įstatymų straipsnio. Aš grįžtu prie to vyro, apie kurį kalbėjau. Jis patį Jėzų Kristų prikaltų ant kryžiaus, jei tik aš jam liepčiau. Tėvukas Votrenas tars tik vieną žodį, ir jis pasistengs susiginčyti su tuo nenaudėliu, kuris neatsiunčia nė šimto sū savo vargšei seseriai, ir...

Čia Votrenas pakilo, atsistojo gynimosi padėtyje ir sumojavo lyg fechtuotojas smeigdamas špaga.

- Ir po velėna, - pridūrė jis.

- Koks siaubas! - sušuko Eugenijus. - Jūs juokaujate, pone Votrenai?

- Na jau, na jau, ramiau, - atsakė žmogus. - Nebūkite vaikas. Bet jei jums tai patinka, piktinkitės, siuskite! Sakykite, kad aš begėdis, niekšas, plėšikas, banditas, tik nevadinkite manęs apgaviku nei šnipu! Na, plūskite, išliekite širdį! Aš jums atleidžiu - tas taip natūralu jūsų amžiuje. Aš kaip tik toks buvau! Tik apsisvarstykite. Jūs dar blogiau padarysite vieną gražią dieną. Jūs pradėsite suktis apie kokią gražuolę ir imssite iš jos pinigų. Jūs apie tai jau galvojote! - pridūrė Votrenas. - Nes kaipgi jūs iškilsite, jei savo meilės nepaversite pinigų? Dorybė, mano mielas studente, neskaldoma: ji arba yra, arba jos nėra. Mes girdime kalbant, kad reikia daryti atgailą dėl savo nuodėmių. Tai bent sistema - pagal ją galima nusikratyti kalčių gailesčio aktu! Suvilioti moterį, kad pakiltum ant aukštesnės socialinių kopėčių pakopos, pasėti nesantaiką tarp vienos šeimos vaikų, pagaliau nusileisti ligi tų visų begėdybių, kurios daromos namų židinio priedangoje vaikantis smagumų ar egoistiniais sumetimais, - ar jūs manote, kad tai yra tikėjimo, vilties ir meilės aktai? Kodėl tik du mėnesiai kalėjimo diduomenės šmaikštuoliui, kuris per vieną naktį atima vaikui pusę turto, ir kodėl katorga nelaimingam bėdžiui, kuris kaltę sunkinančiomis aplinkybėmis pavagia tūkstančio frankų banknotą? Štai jūsų įstatymai! Nėra juose nė vieno straipsnio, kuris nevestų prie nesąmonės. Pirštinėtas saldžialiežuvis surengia žudynes, kur nepralieja kraujo, bet slapta užneria kilpą; vagis atsidaro duris visrakčiu: du nakties darbeliai! Tarp to, ką aš jums siūlau, ir to, ką jūs kada nors padarysite, yra nebent kelių kraujo lašų skirtumas. Nejaugi jūs tikite, kad yra kas nors pastovaus šiame pasaulyje! Niekinkite žmones ir ieškokite akių, kur galima landyti pro įstatymų tinklą. Didelių neaiškios kilmės turtų paslaptis yra užmirštas nusikaltimas, užmirštas dėl to, kad vykusiai padarytas.

- Nutilkite, meldžiamasis! Aš nebenoriu daugiau klausyti, jūs priversite mane abejoti pačiu savimi. Šiuo metu jausmas man yra visa išmintis.

- Kaip jums patinka, mano mielas berniuk. Aš tikėjau, kad jūs esate stipresnis, - tarė Votrenas. - Aš jums daugiau nieko nesakysiu. Beje, dar vienas, paskutinis žodis.

Jis pažiūrėjo įsispyręs į studentą.

- Jūs žinote mano paslaptį.

- Jaunas vyras, kuris atmeta jūsų pasiūlymą, mokės ją užmiršti!

- Čia jūs gerai pasakėte, tai man patinka. Kitas, matote, būtų mažiau skrupulingas. Atsiminkite, ką aš norėčiau jums padaryti. Aš jums duodu dvi savaites laiko. Taip arba ne.

„O, kokia geležinė šio žmogaus logika! – tarė sau Rastinjakas, žiūrėdamas į Votreną, kuris ramiausiai nuėjo pasibrukęs po pažastim lazda. – Jis man stačiokiškai pasakė tą patį, ką ponias de Bosean įvilko į gražią formą. Jis man draskė širdį plieniniais nagais. Ko aš ketinu eiti pas poniją de Nusingen? Jis tuoj atspėjo motyvus, vos tik jie manyje gimė. Šis piktadarys man dviem žodžiais pasakė apie dorovę daugiau, nekaip aš buvau patyręs iš žmonių ir knygų. Jeigu dorovė nepakenčia nuolaidų, tai aš, vadinasi, esu apvogęs savo seseris?“ – tarė jis mesdamas maišelį ant stalo.

Jis atsisėdo ir paskendo svaiginančiose mintyse: „Būti ištikimam dorovei – tauri kankynė! Po galais! Visas pasaulis tiki dorove, bet kas yra doras? Tautos garbina laisvę kaip kokį stabą, bet kur rasi pasaulyje laisvą tautą? Mano jaunystė tebėra tyra kaip giedras dangus; norėti iškilti ir pralobti – ar tai nereikia ryžtis meluoti, lankstyti, vėl riesti sprandą, pataikauti, veidmainiauti? Ar tai nereikia sutikti liokajauti tiems, kurie yra melavę, lankstęsi, šliaužioję? Prieš pasidarant jų bendrininku, reikia jiems tarnauti. O ne! Aš noriu dirbti prakilniai, garbingai, triūsti dieną naktį ir už savo laimę niekam daugiau nebūti skolingas, tik savo triūsui. Mano kelias į laimę bus labai lėtas, bet užtat kas vakaras mano galva ilsėsis ant pagalvio, nedrumsčiama nė vienos piktos minties. Kas gali būti gražesnio, kaip pažvelgti į savo gyvenimą ir pamatyti jį skaistų kaip leliją? Aš ir mano gyvenimas – mudu esame tartum jaunikis ir sužadėtinė. Votrenas man parodė, kas darosi praėjus dešimčiai metų po jungtųjų. Po velnių! Galva man svaigsta. Apie nieką nenoriu galvoti – širdis yra geriausias vadovas.“

Eugenijų iš tų svajonių pažadino storosios Silvijos balsas. Ji pranešė, kad atvyko jo siuvėjas, kuriam Eugenijus pasirodė su dviem pinigų maišeliais rankose dėl to nė kiek nejausdamas nesmagumo. Prisimatavęs vakarinius drabužius, jis apsivilko naują rytinę eilutę, kuri jį visiškai pakeitė.

„Aš tiek pat vertas, kiek ir ponas de Trajis, – tarė sau Eugenijus. – Pagaliau aš atrodau džentelmeniškai!“

- Pone, – tarė tėvas Gorijo įeidamas pas Eugenijų, – jūs klausėte, ar aš žinau, pas ką lankosi ponias de Nusingen.

- Taip!

- Tai va! Ateinantį pirmadienį ji bus baliuje pas maršalą Kariljano. Jei jūs galėsite ten būti, jūs man pasakysite, ar mano dukterys smagiai linksminosi, kaip buvo pasipuošusios, žodžiu – viską.

- Kaip jūs tai sužinojote, mano gerasis tėve Gorijo? – paklausė Eugenijus sodindamas jį prie ugnies.

- Jos kambarinė man tai pasakė. Aš viską sužinau, ką jos veikia, iš Teresės ir Konstancijos, – atsakė jis nušvitęs.

Senis buvo panašus į meilužį, dar pakankamai jauną, kad galėtų džiaugtis savo gudria klasta, kuri jį suartina su mylimąja jai apie tai nė nežinant.

– Jūs jas matysite, taigi! – tarė jis naiviai rodydamas skausmingą pavydą.

– Nežinau, – atsakė Eugenijus. – Aš tuoj einu pas ponią de Bosean paklausti, gal ji galėtų mane pristatyti maršalienei.

Eugenijus su savotišku slaptu džiaugsmu galvojo pasirodysiąs vikontienei su tokiu apdaru, kokį toliau nešiosiąs visada. Tas, ką moralistai vadina žmogaus širdies bedugnėmis, tėra apgaulingos svajonės, nevalingi savanaudiški potraukiai. Tos peripetijos, apie kurias tiek deklamuojama, tie staigūs posūkiai kyla iš to, kad žmogus trokšta kuo daugiau malonumų. Pamatęs save gražiai apsivilkusį, su naujomis pirštinėmis, gerai apsiavusį, Rastinjakas užmiršo savo dorovingus pasiryžimus. Jaunystė nedrįsta žiūrėti į sąžinės veidrodį, kai suka į negerą kelią, o subrendęs amžius jau yra tame veidrody save matęs – čia glūdi visas šių dviejų gyvenimo tarpnių skirtumas. Jau kelios dienos, kai du kaimynai, Eugenijus ir tėvas Gorijo, pasidarė geri bičiuliai. Jų slapta draugystė turėjo psichologinį pagrindą, tas pačias šaknis, iš kurių išaugo priešiškas tarp Votreno ir studento. Drąsus filosofas, kuris panorėtų nustatyti mūsų jausmų įtaką fiziniam pasauliui, be abejonės, rastų ne vieną akivaizdus jų materialumo įrodymą santykiuose tarp mūsų ir gyvulių. Koks fizionomistas atspės kieno nors būdą greičiau už šunį, kuris bematant permano, ar nepažįstamas žmogus jį myli, ar ne? *Giminingi atomai* – visų vartojamas posakis, virtęs priežodžiu, – yra vienas tų reiškinių, kurie laikosi kalboje, tuo paneigdami filosofiškas niekų pasakas, kuriomis užsiima žmonės, mėgstą svaidytis tuščiais žodžiais. Žmogus jaučia esąs mylimas. Jausmas atsimuša visur ir sklinda per erdvę. Laiškas yra siela, jis yra toks tikras rašančiojo balso aidas, jog jautrios sielos žmonės jį laiko viena didžiausių meilės brangenybių. Tėvas Gorijo, kurį nesąmoninga nuovoka iškėlė į šuniškos prigimties aukštybes, uoste suuodė užuojautą, nuostabų gerumą ir jaunuolišką simpatiją, gimusią jam studento širdyje. Tačiau ši besimezganti bičiulystė dar nebuvo priėjusi ligi atvirumo. Jei Eugenijus ir pasisakė norįs matytis su ponija de Nusingen, tai visai ne dėl to, kad būtų tikėjęsis, jog senis jį įvesiąs į jos namus; vis dėlto jis vylėsi išgirsiąs kokį nors atvirą žodį, galintį jam praversti. Tėvas Gorijo iki šiol kalbėjo apie savo dukteris vien tai, ką leido sau pasakyti prie kitų žmonių tą dieną, kai Eugenijus grįžo po dviejų savo vizitų.

– Brangus mano pone, – tarė jis Eugenijui rytojaus dieną, – kaip jūs galėjote pamanyti, jog ponija de Resto ant jūsų supyko už tai, kad ištarėte mano vardą? Abidvi dukterys mane labai myli. Aš esu laimingas tėvas. Tiktai mano abu žentai su manimi netikusiai elgėsi. Aš nenorėjau užduoti širdies toms brangioms būtybėms savo nesutarimais su jų vyrais ir todėl bemeilijau su jomis matytis slapta. Šis paslaptinumai man teikia tūkstančius džiaugsmų, kurių nesupranta kiti tėvai, galį matyti savo dukteris kada tik nori. O aš to negaliu, suprantate? Užtat kai gražus oras, aš einu į Eliziejaus laukus, pirma išsiklausęs kambarinių, ar mano dukterys važiuos pasivažinėti. Aš jų laukiu pagal kelią, man širdis sujuda, kai jų kariatos priartėja, aš gėriuosiu jų

drabužiais, jos pravažiudamos meta man mažytį šypsnį, kuris man auksu apipila visą gamtą lyg kokios gražios saulės spindulys. Ir aš stoviu, laikiu, kol grįš. Aš vėl jas pamatau! Oras joms tinka – jos įraudusios. Girdžiu kalbant aplinkui: „Antai, kokia graži moteris!“ Šie žodžiai man pradžiugina širdį. Juk tai mano kraujas! Aš myliu tuos arklius, kurie jas veža, aš pats norėčiau būti vietoj to šuniuko, kurį jos laiko ant kelių. Aš gyvenu jų malonumais. Kiekvienas myli savotiškai, mano meilė niekam juk nekliūva, tai kodėl žmonės taip manimi rūpinasi? Aš esu savitai laimingas. Nejaugi aš prasižengiu įstatymams, jei vakarais einu pasižiūrėti savo dukterų, kai jos važiuoja į balių? Koks man sielvartas, kai pavėluoju ir kai man pasako: „Ponia jau išvažiavo.“ Vieną kartą aš išlaukiau ligi trečios valandos ryto, kad pamatyčiau Nazi, kurios nebuvau matęs dvi dienas. Aš vos nesprogau iš džiaugsmo! Aš jus prašau, kalbėkite man tik apie tai, kokios mano dukterys yra geros. Jos apibertų mane visokiausiomis dovanomis, tik aš joms draudžiu, aš sakau joms: „Nelaidykite pinigų! Kam man dovanos? Man nieko nereikia.“ Iš tikrųjų, brangusis mano pone, kas gi aš? Niekam tikęs lavonas, kurio siela ten, kur mano dukterys. Kai jūs pamatysite ponią de Nusingen, jūs pasakysite, katra jų labiau jums patinka, – tarė žmogynas kiek patylėjęs, matydamas, kad Eugenijus ketina traukti pasivaikščioti į Tiuilri [71](#) parką, kol galės eiti pas ponią de Bosean.

Šitas pasivaikščiojimas studentui buvo lemtingas. Kelios moterys atkreipė į jį akis. Jis buvo toks gražus, toks jaunas, toks puošnus ir elegantiškas! Matydamas, kad juo domisi, beveik žavisi, jis nebegalvojo daugiau nei apie savo seseris, nei apie tetą, kurias buvo apiplėšęs, nei apie savo dorovingus pasiryžimus. Jis pajuto viršum savo galvos pralekiantį demoną, kurį taip lengva palaikyti angelu, tą šėtoną spalvotais sparnais, kuris sėja rubinus, svaido aukso strėles į rūmų frontonus, nudažo purpuru moterų veidus, apgaubia paiku žvilgėjimu sostus, kurių kilmė tokia paprasta; jis pasiklausė triukšmingos tuštybės dievaičio, tuštybės, kurios blizgučiai mums atrodo galimybės simbolis. Votreno žodžiai, kad ir kokie ciniški, giliai įsmigo jam į širdį, lygiai kaip skaisčiai mergaitei kad įstringa į atmintį šlykštus profilis senos tualetų reikmenų pardavėjos, kuri jai pasakė: „Aukso ir meilės – iki kaklo!“ Nerūpestingai paklajojęs, apie penktą valandą Eugenijus nuėjo pas ponią de Bosean, ir čia jį ištiko vienas tų baisių smūgių, prieš kuriuos jaunos širdys yra beginklės. Ligi tol jis vis rasdavo vikontienę kupiną to mandagaus palankumo, to saldaus meilumo, kurį išugdo aristokratiškas auklėjimas ir kuris esti tobulas tik tada, kai eina iš širdies.

Kai jis įėjo, ponias de Bosean jam šaltai linktelėjo ir sausai tarė:

– Pone de Rastinjakai, aš negaliu jūsų priimti, bent jau šiuo metu! Aš užsiėmusi...

Pastabiam žmogui – o Rastinjakas greit pasidarė pastabus – šie žodžiai, mostas, žvilgsnis ir balso tonas buvo luomo charakterio ir įpročių istorija. Jis pajuto geležinę ranką po aksomo pirštinaite; savimeilę, egoizmą po mandagumo formomis; medį po politūra. Jis suprato pagaliau sąvoką MES, KARALIUS, kuri prasideda po sosto skliautais ir baigiasi po paskutinio bajorpalaikio šalmu. Eugenijus buvo per daug lengvai patikėjęs moters kilnumu

pasikliaudamas jos žodžiu. Kaip ir visi nelaimingieji, jis buvo nuoširdžiai pasirašęs nepaprastai malonią sutartį, kuri turi susaistyti geradarį su šelpiamuoju ir kurios pirmasis straipsnis nustato visišką taurių širdžių lygybę. Geradarybė, kuri sujungia dvi būtybes į vieną, yra dangiškoji aistra, tokia pat nesuprantama, tokia pat reta kaip tikroji meilė. Ir viena, ir antra yra puiki kilnių sielų dovana. Rastinjakas norėjo patekti į kunigaikštienės de Kariljano balių ir nurijo tą šalčio dvelktelejimą.

- Ponia, - tarė jis sujaudintu balsu, - jei aš neturėčiau svarbaus reikalo, nebūčiau ėjęs jūsų trukdyti. Būkite maloni ir leiskite man vėliau aplankyti jus - aš lauksiu.

- Na, gerai, ateikite pas mane pietų, - tarė ji kiek susidrovėjusi dėl savo žodžių šiurkštumo; ši moteris iš tiesų buvo tiek pat gera kiek ir didi.

Kad ir sujaudintas to staigaus pasikeitimo, Eugenijus vis dėlto tarė sau išeidamas: „Šliaužiok, kęsk viską. Kokios turi būti kitos moterys, jei geriausioji jų viena akimirka užmiršta pažadėtą draugiškumą ir paspiria tave kaip kokią nuvalkiotą kurpę? Vadinasi, kiekvienas sau? Tas tiesa, kad jos namai nėra kokia krautuvėlė, ir aš pats kaltas, kad privalau jos paslaugos. Reikia, kaip sako Votrenas, pasidaryti patrankos sviediniu.“

Karčios studento mintys bematant išsiblaškė, lig tik jis pagalvojo, kaip bus malonu pietauti pas vikontienę. Taigi, lyg taip būtų nuskirta lemties, visi, net mažiausi jo gyvenimo įvykiai sutartinai stūmė jį į tą kelią, kur, anot baisiojo Vokė namų sfinkso, jis privalėjo tarsi mūšio lauke žudyti kitus, kad jo paties nenužudytų, apgaudinėti, kad jo paties neapgautų; kur prieš įeidamas turi atstumti į šalį sąžinę, širdį, užsidėti kaukę, be gailesčio žaisti žmonėmis ir kaip Spartoje⁷² neregimas gaudyti laimę, kad pelnytum pergalės vainiką.

Grįžęs pas vikontienę, Eugenijus rado ją tokią pat nuostabiai gerą, kokia ji buvo jam visada. Jie abu nuėjo į valgomąjį, kur vikontas laukė savo žmonos. Čia švitėjo ta stalo prabanga, kuri Restauracijos laikais buvo, kaip visi žinome, pasiekusi aukščiausią laipsnį. Ponas de Boseanas, kaip ir daugelis visko persisotinusių žmonių, nebeturėjo kitų malonumų, tik skaniai pavalgyti; smaguriavimo srityje jis priklausė Liudviko XVIII ir kunigaikščio d'Eskaro⁷³ mokyklai. Užtat jo stalas pasižymėjo dviguba prabanga - ir tuo, kas padėta, ir tuo, kame padėta. Panašaus reginio Eugenijaus akys niekada nebuvo mačiusios, nes jis pirmą kartą valgė pietus tokiuose namuose, kur visuomeninės padėties didybė yra paveldima. Tais laikais jau buvo išėjusios iš mados vakarienės, kuriomis kitados, Imperijos laikais, baigdavosi pokyliai, kada kariai turėdavo stiprintis jėgas, kad pasiruoštų visoms būsimums kovoms tiek šalies viduje, tiek už jos sienų. Eugenijus ligi šiol buvo buvęs tik baliuose. Aplombas, kuriuo jis vėliau taip labai pasižymėjo ir kurį jau buvo pradėjęs savyje ugdyti, neleido jam paikai stebėtis. Tačiau matant meniško išdirbio sidabrą ir tūkstančius prašmatnaus stalo dailenybių, pirmą kartą stebintis tokiu tyliu patarnavimu, sunku būtų karštos vaizduotės žmogui nepripažinti, jog šitoks gyvenimas, visada gražus, elegantiškas, yra vertesnis už aną gyvenimą, pilną išsižadėjimo, kurį jis buvo norėjęs pasirinkti rytą. Vieną akimirksnį jis mintimi nuskrido į savo pensoną; jį

taip nupurtė šiuropas, jog prisiekė sausio mėnesį išeiti iš jo, kad galėtų įsikurti padoresniuose namuose, o drauge ir pabėgti nuo Votreno, kurio plačią leteną juto ant savo peties. Pagalvojus apie tūkstančius formų, kuriomis valkstosi Paryžiuje sugedimas, viešas ar slaptas, mąstančiam žmogui kyla klausimas: kas per kvailystė, kad valstybė dar čia steigia mokyklas ir telkia į jas jaunimą, kodėl čia dar gerbiamos gražios moterys, kodėl mainikautojų išstatytas auksas magišku būdu neišgaruoja iš jų skrynučių. Tačiau kai pagalvoji, kad maža tepasitaiko nusikaltimų, net paprastų nusižengimų, kuriuos daro jauni žmonės, tai kokios pagarbos yra verti tie kantrūs tantalai⁷⁴, kurie grumiasi patys su savimi ir beveik visada laimi! Jei atvaizduotume kaip reikiant jauną studentą kovoje su Paryžiumi, tai būtų dramatiškiausias mūsų modernios civilizacijos siužetas. Ponia de Bosean žvilgčiojo į Eugenijų skatindama jį kalbėti – prie vikonto jis nesiryžo prašnekti.

– Ar vakare nuvesite mane į Italų operą? – paklausė vikontienė savo vyrą.

– Jūs negalite abejoti, kad man būtų malonu jums paklusti, – atsakė jis su pašaipiu mandagumu, kurį studentas palaikė tikru, – tačiau man būtinai reikia nueiti su kai kuo pasimatyti į Varjetę.

– „Su meiluže“, tarė ji sau.

– Tai d’Ažuda nebus pas jus šį vakarą? – paklausė vikontas.

– Ne, – atsakė ji irzliai.

– Na ką gi, jeigu jums būtinai reikalingas palydovas, pasikvieskite poną de Rastinjaką.

Vikontienė šypsodamasi pažvelgė į Eugenijų.

– Tatai jus sukompromituos, – tarė ji.

– „Prancūzas mėgsta pavojus, nes jie jam atneša garbę“, yra pasakęs Šatobrianas⁷⁵, – atsakė Rastinjakas nusilenkdamas.

Po kelių minučių jis jau švilpė karietoje šalia ponios de Bosean į madingąjį teatrą ir tarėsi atsidūręs kerų pasaulyje, kai įėjo į ložę priešais sceną ir pamatė, kad visos lornetės atkreiptos čia į jį, čia į vikontienę, kurios tualetas buvo žavingas. Jis žengė iš burtų į burtus.

– Jūs norėjote su manim pasikalbėti, – tarė jam ponia de Bosean. – O, žiūrėkite, štai ponia de Nusingen trečioje ložėje nuo mūsų. Jos sesuo ir ponas de Traji sėdi iš kitos pusės.

Tardama šiuos žodžius vikontienė pažiūrėjo į ložę, kur sėdėjo panelė de Rošfid, ir, kadangi pono d’Ažuda tenai nebuvo, jos veidas nepaprastai nušvito.

– Ji žavi, – tarė Eugenijus įsižiūrėjęs į ponią de Nusingen.

– Jos blakstienos baltos.

– Taip, bet koks gražus, lieknas liemuo!

– Jos rankos storos.

– Akių gražumas!

– Jos veidas pailgas.

– Bet pailgos formos yra prakilnumo žymė.

- Laimė, kad jo bent čia ji turi. Žiūrėkite, kaip ji ima ir laiko lornetą! Gorijo prasimuša iš kiekvieno jos judesio, - tarė vikontienė, labai nustebindama Eugeniją.

Iš tikrųjų ponias de Bosean pro lornetą apžiūrino salę ir atrodė visai nekreipianti dėmesio į poniją de Nusingen, betgi nepraleido nepastebėjusi nė vieno jos mosto. Publika buvo rinktinio gražumo. Delfinai de Nusingen nemaža buvo garbė, kad ja taip susidomėjo jaunas, gražus ir elegantiškas ponios de Bosean pusbrolis; jis žiūrėjo tik į ją.

- Jei jūs nenuleisite nuo jos akių, kils skandalas, pone Rastinjakai. Jūs nieko nepasieksite, jei taip pulsitės žmonėms ant galvos.

- Brangioji pussesere, - tarė Eugenijus, - jūs jau paėmėt mane į savo globą; jei jūs norite baigti, ką pradėjote, aš jūsų nieko daugiau neprašysiu, tik tos vienos paslaugos, kuri jums bus nesunki, o man suteiks daug laimės. Aš įsimylėjęs.

- Jau?

- Taip.

- Ir šitą moterį?

- Argi mano troškimai rastų atbalsį kitur? - tarė jis įdėmiai žvelgdamas į savo pusseserę. - Kunigaikštienė de Kariljano yra artima kunigaikštienės de Beri draugė, - kalbėjo jis kiek patylėjęs. - Jūs ją veikiausiai sutiksite. Būkite maloni, pristatykite mane jai ir nuveskite į balių, kurį ji rengia pirmadienį. Ten aš sutiksiu poniją de Nusingen ir pradėsiu savo pirmąjį mūšį.

- Su mielu noru, - tarė ji. - Jeigu jau jinai krito jums į akį, tai jūsų širdies reikalai eina puikiai. Štai de Marsė kunigaikštienės Galation ložėje. Ponias de Nusingen tai kankynė, ji niršta. Nerasi geresnio momento prieiti prie moters, ypač prie bankininko žmonos. Tos Šosė d'Anteno moterys visos yra kerštingos.

- Kaip jūs elgtumėtės panašiu atveju?

- Aš? Kentėčiau tylomis.

Tą akimirką markizas d'Ažuda įėjo į ponios de Bosean ložę.

- Mečiau savo visus reikalus, kad galėčiau jus pamatyti, - tarė jis, - ir tą sakau jums tam, kad mano atvykimo nelaikytumėte pasiaukojimu.

Vikontienės veido spinduliavimas parodė Eugenijui, kuo skiriasi tikrosios meilės išraiška nuo paryžiečių kokečių maivymosi. Jis su nuostaba gėrėjosi savo pussesere, pasidarė tylus ir atsidusęs užleido vietą ponui d'Ažuda. „Kokia tauri, kokia kilni būtybė yra moteris, kuri šitaip myli! - tarė jis sau. - Ir šitas žmogus nori ją apvilti dėl kokios lėlės! Kaip galima ją apvilti?“ Savo širdyje jis pajuto vaikišką siutą. Atrodo, įmanytų pulti ponias de Bosean į kojas, jis troško demono galybės, kad tik galėtų nusinešti ją savo širdyje, kaip erelis kad pasigrobia nuo lygumos ir nusineša į savo lizdą baltą ožkelę, dar žindulę. Jis pasijuto pažemintas šitame didžiuliame Grožio muziejuje neturėdamas savo paveikslo - mylimosios, kuri būtų jo. „Turėti mylimąją ir gyventi nelyginti karaliui, - tarė jis sau, - tai galybės ženklas!“ Ir jis pažvelgė į poniją de Nusingen, kaip įžeistas žmogus kad žiūri į savo priešininką. Vikontienė atsigrėžė į jį ir

vienu žvilgsniu pasiuntė jam tūkstantį dėkui už jo diskretiškumą. Pirmasis aktas pasibaigė.

– Ar jūs pakankamai pažįstami su ponija de Nusingen, kad galėtumėte jai pristatyti poną de Rastinjaką? – paklausė ji markizą d’Ažuda.

– O, jai bus tikrai malonu su ponu susipažinti, – atsakė markizas.

Gražusis portugalas atsistojo, paėmė studentą už parankės, ir tas akies mirksniu atsidūrė pas poniją de Nusingen.

– Ponia baronienė, – tarė markizas, – turiu garbę pristatyti jums riterį Eugenijų de Rastinjaką, vikontienės de Bosean pusbrolių. Jūs jam darote tokį stiprų įspūdį, jog aš panorau padaryti jį visiškai laimingą priartindamas jį prie jo dievaitės.

Šie žodžiai buvo ištarti su tam tikra juokaujama gaidėle, kuri dengia kiek šiurkštoką mintį, tačiau gerai pritaikyta niekada nebūna moterims nemiela. Ponia de Nusingen nusišypsojo ir pakvietė Eugenijų sėstis į tik ką išėjusio savo vyro kėdę.

– Aš jūsų nedrįstu prašyti pasilikti pas mane, – tarė ji jam. – Kas turi laimę būti šalia ponios de Bosean, tas neapleidžia tos vietos.

– Bet, ponija, – tyliai pasakė Eugenijus, – man atrodo, kad aš įtiksiu savo pusseserei pasilikdamas pas jus. Prieš ateinant ponui markizui mes kalbėjome apie jus ir jūsų prakilnumą, – pridūrė jis garsiai.

Ponas d’Ažuda nuėjo.

– Pone, – tarė baronienė, – jūs iš tikrųjų pas mane pasiliekate? Vadinasi, mes susipažinsime. Ponia de Resto man jau sužadino labai gyvą norą jus pamatyti.

– Kokia ji vis dėlto dviveidė: juk ji man uždarė savo namų duris.

– Kaip tai?

– Ponia, aš jaučiu pareigą pasakyti jums priežastį, bet aš šaukiuosi viso jūsų atlaidumo patikėdamas jums šitokią paslaptį. Aš esu jūsų tėvelio kaimynas. Aš nežinojau, kad ponija de Resto yra jo duktė. Aš buvau toks neapdairus, jog pradėjau, nieko bloga nemanydamas, apie jį kalbėti, ir tuo užsitraukiau jūsų sesers ir jos vyro rūstybę. Jūs nepatikėsite, kaip kunigaikštienė de Lanžė ir mano pusseserė pasmerkė šitokį tėvo išsižadėjimą; jis atrodo joms labai miesčioniškas. Aš joms papasakojau tą sceną, – jos juokėsi iki ašarų. Kaip tik tada, gretindama jus su jūsų seseria, ponija de Bosean labai palankiai atsiliepė apie jus ir man papasakojo, kokia gera jūs esate mano kaimynui, ponui Gorijo. Iš tiesų kaip jo nemylėti? Jis jus taip aistringai dievina, kad net man pavydu. Mudu kalbėjome apie jus šį rytą dvi valandas. Paskui, sujaudintas viso to, ką man papasakojo jūsų tėvas, šįvakar, per pietus pas pusseserę, pasakiau jai, kad jūs negalite būti tokia graži, kokia esate gera. Tikriausiai norėdama dar pakurstyti tokį karštą susižavėjimą ponija de Bosean mane atvedė čia, su jai būdingu meilumu tardama, kad aš galėsiąs čia jus pamatyti.

– Vadinasi, pone, – tarė bankininko žmona, – aš jau turiu būti jums dėkinga? Dar kiek – ir mudu būsime seni draugai.

- Nors ir draugystė su jumis turėtų būti ne bet koks jausmas, - tarė Rastinjakas, - bet aš niekada nenorėčiau būti jūsų draugu.

Šios paikos šnekos, nuolat vienodai kartojamos debutantų, moterims visada yra žavios, ir banalios jos atrodo tik tada, kai jas skaitai abejingai. Jauno vyro mostas, balsas, žvilgsniai joms suteikia neapskaičiuojamą vertę. Ponia de Nusingen Rastinjakas pasirodė labai malonus. Negalėdama, kaip ir visos moterys, nieko pasakyti į taip stačiai duodamus studento klausimus, ji nukreipė kalbą kita linkme.

- Taip, mano sesuo kenkia pati sau taip elgdamasi su vargšu tėvu, kuris iš tiesų mums buvo kaip Dievas. Man ponas de Nusingenas turėjo griežtai prisakyti matytis su tėvu vien rytais - tik tada aš jam tuo reikalu nusileidau. Bet ilgai dėl to buvau nelaiminga. Aš verkdavau. Ši prievarta, ištikusi po santuokos gyvenimo brutalybių, buvo viena priežasčių, kurios labiausiai man sudrumstė šeimos rimtį. Iš tiesų aš esu pati laimingiausia Paryžiaus moteris žmonių akyse, o pati nelaimingiausia tikrovėje. Jūs galite mane palaikyti pamišėle, kad aš taip jums kalbu. Bet jūs pažįstami su mano tėvu, ir jau vien dėl to jūs negalite būti man svetimas.

- Jūs niekada nesutiksite žmogaus, - tarė jai Eugenijus, - kuris karščiau už mane geistų jums priklausyti. Ko jūs visos ieškote? Laimės, - ištarė jis balsu, smingančiu į pačią širdį. - Tad štai! Jeigu moteriai laimė yra būti mylimai, dievinamai, turėti draugą, kuriam galima patikėti savo troškimus ir svajones, savo sielvartus ir džiaugsmus, pasirodyti visu savo sielos nuogumu, su savo gražiomis ydomis ir dailiomis teigiomybėmis, be baimės būti apviltai, - tikėkite manimi, tokią ištikimą, visada degančią širdį teturi jaunas žmogus, gyvenęs iliuzijomis, kuris įmanytų numirti sulig pirmu jūsų rankos pamojimu, kuris dar nepažįsta pasaulio ir nieko nenori apie jį žinoti, nes jūs esate jam pasaulis. Aš, štai matote, - jūs juoksitės iš mano naivumo, - aš ateinu iš provincijos gilumos, dar visiškai neprityręs, ligi šiol tepažinęs tik skaisčias sielas; ir aš buvau manęs gyventi be meilės. Netikėtai susitikau savo pusseserę, kuri mane priglaudė prie savo širdies: ji išmokė mane pažinti neišsemiamus meilės lobius. Aš esu kaip Kerubinas⁷⁶, mylįs visas moteris ir su ilgesiu laukiąs, kada galėsiu vienai jų atsidėti. Kai įėjau čia ir pamačiau jus, pasijutau lyg kokio srauto į jus nešamas. Kiek jau aš apie jus mąščiau! Bet nė nesvajojau, kad jūs būtumėt tokia graži, kaip esat iš tikrųjų. Ponia de Bosean mane draudė, kad taip nuolat nežiūrėčiau į jus. Ji nežino, koks saldumas žiūrėti į jūsų dailias raudonas lūpas, į jūsų veido baltumą, į jūsų romias akis... Štai ir aš kalbu jums beprotybes, bet leiskite man jas kalbėti.

Niekas taip nepatinka moterims, kaip klausytis tokių saldžių žodžių tėkmės. Net rūščiausia davatka jų klausosi, dargi tada, kai jai nevalia į juos atsiliepti. Šitaip pradėjęs Rastinjakas varė savo litaniją koketiškai prislopintu balsu; o ponia de Nusingen drąsino Eugenijų šypsniais, retkarčiais pasižiūrėdama į de Marsė, kuris vis nėjo iš kunigaikštienės Galation ložės. Rastinjakas išbuvo pas ponią de Nusingen tol, kol vyras atėjo jos vestis namo.

- Ponia, - tarė jai Eugenijus, - man būtų labai malonu jus aplankyti prieš kunigaikštienės de Kariljano balių.

- *Katanki ponía jus užprašė*, - tarė baronas, storas elzasietis, kurio apskritas veidas bylojo apie pavojingą suktumą, - *jūs kalite pūti tikras, kad pūsite malioniai priimtas*.

„Mano reikalai eina gerai, nes ji neįsižeidė išgirdusi mane sakant: „Ar mylėsite mane?“ Mano žirgas pažabotas - tereikia sėsti balnan ir jį valdyti“, - tarė sau Eugenijus eidamas atsisveikinti su ponía de Bosean, kuri pakilo ir išėjo su d’Ažuda. Vargšas studentas nežinojo, kad baronienė buvo išsiblaškiusi ir kad laukė iš de Marsė vieno tų lemiamų laiškų, kurie širdį plėšo. Visiškai laimingas dėl tariamo savo pasisekimo, Eugenijus palydėjo vikontienę ligi peristilio, kur kiekvienas laukė savo karietos.

- Jūsų pusbrolis nebepanašus į save, - juokaudamas pasakė portugalas vikontienei, kai Eugenijus nuo jų nuėjo. - Jis išsprogdins banką. Jis vikrus kaip ungurys, ir aš manau - jis nužengs toli. Tik jūs viena mokėjote jam nužiūrėti moterį kaip tik tuo momentu, kada ji reikalinga paguodos.

- Bet reikia žinoti, - tarė ponía de Bosean, - ar ji tebemyli tą, kuris ją meta.

Studentas grįžo pėsčias iš Italų teatro į Nev Sent Ženevjevės gatvę puoselėdamas kuo saldžiausius projektus. Jis gerai matė, su koku atidumu ponía de Resto sekė jį tiek vikontienės, tiek ponios de Nusingen ložėse, ir pasidarė išvadą, kad dabar grafienės durys nebebus jam uždaros. Taigi jo buvo lyg jau ir laimėtos keturios svarbios pažintys pačioje Paryžiaus diduomenės širdyje, nes jis tikėjosi patikti ir maršalienei. Per daug nesirūpindamas priemonėmis, jis iš anksto spėjo, jog painiame to aukštuomenės pasaulio interesų žaisme reikia tvirtai įsikibti į kokį ratą, kad atsidurtum mašinos viršuje, ir jautėsi turįs pakankamai jėgų tam ratui sustabdyti. „Jei ponía de Nusingen domisi manimi, aš išmokysiu ją valdyti savo vyrą. Tas jos vyras žarsto auksą, jis galės man padėti vienu mostu pralobti.“ Eugenijus to nesakė sau tiesiog, nes jis dar nebuvo toks politikas, kad galėtų situaciją pasverti, įvertinti ir apskaičiuoti; šios mintys plaikstėsi jo horizonte kaip lengvučiai debesėliai, ir nors jos nebuvo tokios stačiokiškos kaip Votreno, vis dėlto jei jis būtų jas išbandęs tiriamojoje sąžinės ugnyje, jos nebūtų pasirodžiusios visiškai grynos. Per daugelį tokių sąžinės sandėrių žmonės prieina ligi tos palaidos dorovės, kurią išpažįsta dabartinė epocha, kada rečiau nei kitais laikais sutinkame tų tiesaus būdo, geros valios žmonių, kurie niekad nepasiduoda piktam, kuriems mažiausias nukrypimas nuo tiesaus kelio yra nusikaltimas: didingi dorovės paveikslai, kuriems turime padėkoti už du šedevrus - Moljero [Alsestą](#)⁷⁷ ir Dženę [Dins](#)⁷⁸ bei jos tėvą neseniai pasirodžiusiame Valterio Skoto kūrinyje. Galimas daiktas, kad priešingas paveikslas, vaizduojas šunkelius, kuriais aukštosios visuomenės žmogus, garbėtroška, valkioja savo sąžinę mėgindamas prasmukti pačiais blogio pakraščiuokais, kad nueitų į savo tikslą išlaikydamas išorinį padorumą - gal toks paveikslas būtų ne mažiau gražus ir dramatiškas.

Žengdamas per savo pensiono slenkstį, Rastinjakas buvo jau įsimylėjęs ponią de Nusingen, ji jam atrodė grakšti, liekna kaip kregždutė. Svaiginanti jos akių saldybė, švelnutis, šilkinis jos odos audinys, po kuriuo tartum jauti sruvenantį kraują, kerintis jos balso skambesys, jos

geltoni plaukai – viskas įstrigo jam atmintin; galbūt nuo greito ėjimo sujudęs kraujas dar labiau įaistrino jį. Studentas stipriai pasibeldė į tėvo Gorijo duris.

– Kaimyne, – tarė jis, – aš buvau suėjęs ponią Delfiną.

– Kur?

– Italų teatre.

– Ar smagu buvo jai? Prašom į vidų.

Ir žmogelis, vienmarškinis iššokęs iš lovos, atidarė duris ir vėl greitai atsigulė.

– Kalbėkite man apie ją, – paprašė jis.

Pirmą kartą patekęs pas tėvą Gorijo, Eugenijus, ką tik gėrėjęsis dukters tualetu, neįstengė užgniaužti nusistebėjimo, kad tėvas gyvena tokioje lindyneje. Langas buvo be užuolaidos; popieriniai sienų apmušalai nuo drėgmės daugelyje vietų atšokę ir susisukę, ir pro juos matėsi nuo dūmų parudavęs tinkas. Žmogelis gulėjo prastoje lovoje, turėjo tik menkutę antklodę ir vatinį apklotėlį kojoms, susiūtą iš ponios Vokė sunešiotų suknių gabalų. Grindys buvo drėgnos, storai nugultos dulkių. Priešais langą stovėjo senoviška raudonmedžio komoda išgaubtu pilvu, su žalvarinėmis vynuogienojo pavidalo rankenėlėmis, pagražintomis lapais arba žiedais; tai buvo senas baldas su mediniu viršumi, ant kurio stovėjo vandens ąsotis, įstatytas prausiamajame dubenyje, ir visi skutimosi įrankiai. Kampe batai, lovos galvūgalyje – spintelė be durelių ir marmurinio viršaus; kampe pagal židinį, kuriame nematyti kūrenimo žymių, – keturkampis riešutmedžio stalas, ant kurio skersinio tėvas Gorijo tada lamdė sidabrinis indus. Dar prastas rašomasis staliukas, ant kurio pamesta žmogyno skrybėlė, krėslas su išduobta šiaudine sėdyne, dvi kėdės – šit ir visas kambarėlio apstatymas. Lovos baldakimas, parištas prie lubų skuduru, buvo iš prastos medžiagos gabalų, baltai ir raudonai languotų. Skurdžiausias miesto nešikas tikriausiai geriau buvo įsikūręs savo palėpėje negu tėvas Gorijo pas ponią Vokė. Šio kambario vaizdas kėlė šiurpą ir gniaužė širdį – jis buvo panašus į niūriausią kalėjimo kamerą. Laimė, Gorijo nepastebėjo Eugenijaus veido išraiškos, kada šis statė žvakidę ant spintelės. Žmogelis atsivertė į jo pusę apsiklojęs ligi pat smakro.

– Na, sakykite, katra jums labiau patinka – ponia de Resto ar ponia de Nusingen?

– Aš labiau vertinu ponią Delfiną, – atsakė studentas, – už tai, kad ji labiau myli jus.

Išgirdęs šiuos karštai išstartus žodžius, žmogelis iškišo ranką iš po antklodės ir paspaudė ranką Eugenijui.

– Dėkui, dėkui, – atsakė senis susijaudinęs. – Ką gi jinai apie mane jums kalbėjo?

Studentas pakartoto baronienės žodžius juos pagražindamas, o senis klausėsi jų tartum paties Dievo žodžių.

– Brangus mano vaikelis! Taip taip, ji labai myli mane. Bet netikėkite tuo, ką ji pasakė apie Anastaziją. Abi seserys, matote, pavydi viena kitai; tai dar vienas jų švelnumo įrodymas. Ponia de Resto mane taip pat labai myli. Aš tą žinau. Tėvas su savo vaikais – tai taip kaip Dievas su mumis: jis mato jų širdies gelmes ir sveria jų sumanymus. Jos abi yra lygiai meilingos O! Jeigu

aš turėčiau gerus žentus, aš būčiau per daug laimingas. Matyt, nėra čia, žemėje, visiškos laimės. Kad aš galėčiau pas jas gyventi ir nieko daugiau, tik girdėti jų balsą, jausti jas arti savęs, matyti jas pareinant, išeinant, kaip tada, kai jos gyveno pas mane, man širdis šokinėtų iš džiaugsmo. Ar gražiai jos buvo pasipuošusios?

- Taip, - tarė Eugenijus. - Bet, pone Gorijo, kaip jūs galite turėdamas tokias turtingas dukteris gyventi šitokioje landynėje?

- Atvirai sakant, kuriam galui man dar kokie gerumai? - atsakė tas, apsimesdamas visiškai ramus. - Aš negaliu jums to gerai paaiškinti, aš nemoku nė dviejų žodžių į daiktą sudėti kaip reikia. Viskas yra čia, - tarė jis, duodamas sau į krūtinę. - Visas mano gyvenimas - mano dukterys. Jeigu jos linksmos, jeigu jos laimingos, gražiai išsipuošusios, jeigu jos vaikščioja kilimais, tai argi svarbu, kokius drabužius aš nešioju arba koks tas guolis, kuriame aš miegu? Man nė kiek nešalta, jei tik joms šilta, man nė kiek neliūdna, jei tik jos juokiasi. Neturiu kitų sielvartų, kaip tik jų sielvartus. Kai jūs būsite tėvas, kai jūs, išgirdęs čiauškant savo vaikus, tarsite sau: „Tai mano paties dalis“, kai jūs pajusite, kad tos būtybės suaugusios su kiekvienu jūsų kraujo lašeliu ir kad jos - gražiausias to kraujo žiedas - nes taip yra! - jums tada atrodys, kad esate jų kailyje, jums atrodys, kad ir jūs judate, kai jos vaikščioja. Jų balsas man aidi visur. Kai jos liūdnos, jų žvilgsnis stingdo man kraują. Kada nors jūs patirsite, kad galima būti labiau laimingam jų laime negu savąja. Aš neįstengiu jums to paaiškinti: tai kažkokios vidinės pajautos, kurios viską užlieja džiaugsmu. Vienu žodžiu, aš gyvenu trilypi gyvenimą. Norite, kad aš jums pasakyčiau keistą dalyką? Tik tapęs tėvu, aš supratau Dievą. Jis visas yra visur, dėl to kad kūriniai iš jo paeina. Pone, toks pat ir mano ryšys su dukterimis. Tik aš labiau myliu savo dukteris negu Dievas pasaulį, nes pasaulis ne toks gražus kaip Dievas, o mano dukterys gražesnės už mane. Jos taip giliai įaugusios į mano sielą, jog aš nujaučiau, kad jūs šį vakarą matysite jas. Dieve mano! Kad atsirastų žmogus, kuris padarytų mano Delfinutę tokią laimingą, kokia esti moteris, kada ji labai mylima, - aš jam batus valyčiau, aš lakstyčiau visur, kur tik jis mane siųstų. Aš sužinojau iš jos kambarinės, kad tas ponaitis de Marse yra tikras šuo. Mane pagavo noras nusukti jam sprandą. Nemylėti tokios grožybės, tokio lakštingalos balso, tokio kūno dailumo! Kur jos akys buvo, kada ji tekėjo už to elzasiečio, to storo stuobrio? Joms abiem reikėjo gauti jaunus, gražius ir mielus vyrus. Ką gi, jos pasielgė, kaip norėjo.

Tėvas Gorijo buvo iškilnus. Niekada Eugenijus nebuvo matęs jo tokio nušvitusio tėviškos meilės ugnimi. Verta pažymėti tą įtaigos galią, kuri slypi jausmuose. Kad ir koks šiurkštus yra žmogus, bet lig tik jis ima reikšti stiprų ir nuoširdų jausmą, tuoj iš to jausmo pradeda skliti ypatingos srovės, kurios pakeičia jo veido išraišką, sugyvina judesius, nuspalvina balsą. Dažnai net didžiausias apdiržėlis, aistros veikiamas, iškyla į iškalbingumo viršūnes, jei ne žodžiais, tai bent mintimis, ir atrodo sklandąs spindulių sferoje. Tą valandą šito žmogyno balse, moste buvo justa ta užkrečiama galia, kuria pasižymi didieji aktoriai. Bet ar mūsų gražieji sielos sąjūdžiai nėra valios poezija?

- Na, jūs turbūt nesupyksite sužinojęs, - tarė jam Eugenijus, - kad ji, be abejo, greit nutrauks ryšius su tuo de Marsė. Tas gražuolis pametė ją ir dabar šliejasi prie kunigaikštienės Galation. O aš - aš šį vakarą jau įsimylėjau ponią Delfiną.

- Štai kaip! - sušuko tėvas Gorijo.

- Taip, ir aš jai, regis, būsiu patikęs. Mudu bent valandą kalbėjome apie meilę, o poryt, šeštadienį, aš ketinu eiti jos aplankyti.

- O! Kaip aš jus mylėčiau, mano brangusis pone, jeigu jūs jai patiktumėte! Jūs esate geras, jūs jos nekankinsite. Jeigu jūs ją apgautumėte, aš perpjaučiau jums gerklę nieko nelaukęs. Moteris du kartus nemyli, ar jūs tai žinote? Dieve mano! Juk aš kalbu kvailybes, pone Eugenijau. Čia jums šalta. Dieve mano! Tai jūs, vadinasi, girdėjote ją kalbant? Ką gi ji prašė man pasakyti?

„Nieko“, - tarė pats sau Eugenijus, o balsu atsakė:

- Ji manęs prašė pasakyti, kad siunčia jums dukters pabučiavimą.

- Sudie, kaimyne, skaniai miegokite, gražius sapnus sapnuokite; manieji jau išsipildė sulig tuo vienu jūsų žodžiu. Dievas tepadedą jums pasiekti, ko jūs trokštate. Šį vakarą jūs buvote man tartum gerasis angelas, jūs man atnešėte oro, kuriuo kvėpuoja mano duktė.

„Vargšas žmogelis, - tarė sau Eugenijus eidamas gulti. - Čia galėtų susigraudinti ir akmeninė širdis. Jo duktė apie jį tiek tegalvojo, kiek apie turkų sultoną.“

Po šio pasikalbėjimo tėvas Gorijo pradėjo laikyti savo kaimyną nelauktu patikėtiniu, draugu. Užsimezgė tarp jų tokie ryšiai, kokie tik ir galėjo sieti šitą senį su kitu žmogumi. Jausmai niekada neapsirinka. Tėvas Gorijo nujautė, kad jis bus arčiau savo dukters Delfinos, meiliau bus jos priimamas, jei Eugenijus pasidarys brangus baronienei. Be to, jis atskleidė jaunuoliui vieną savo sielvartą. Ponia de Nusingen, kuriai tūkstantį kartų per dieną jis linkėjo laimės, nebuvo pažinusi meilės saldybių. Be abejo, Eugenijus - jo žodžiais tariant - vienas maloniausių jaunuolių, kiek tik jis jų matęs, ir senis, atrodo, nujautė, kad jis suteiks visus tuos malonumus, kurių jai ligi šiol neteko patirti. Užtat žmogynas prisirišo prie savo kaimyno tolydžio augančiu palankumu, be kurio tikriausiai nesuprastume šios istorijos galo.

Kitos dienos rytą, pusryčiaujant, tėvo Gorijo meilumas, su kuriuo jis žvilgčiojo į Eugenijų, atsisėdusį šalia jo, keletas studentui pasakytų žodžių ir jo veido, paprastai panašaus į gipso kaukę, pasikeitimas nustebino pensiono gyventojus. Votrenas, kuris pamatė studentą pirmą kartą po jų pasikalbėjimo, atrodė, norėjo perskaityti, kas vyksta jo sieloje. Prisimindamas šio žmogaus planus, Eugenijus, kuris prieš užmigdamas naktį matavo jo žvilgsniui atsiskleidusius plačius laukus, dabar nenoromis galvojo apie panelės Tajfer kraitį ir nepajėgė susilaikyti nežiūrėjęs į Viktoriną taip, kaip žiūri į turtingą paveldėtoją net visų padoriausias jaunuolis. Netikėtai jų akys susitiko. Vargšė mergaitė netruko pripažinti, kad Eugenijus labai gražus su savo naujais drabužiais. Žvilgsnis, kuriuo juodu pasikeitė, buvo pakankamai reikšmingas, kad Eugenijus įsitikintų, jog tai apie jį sukasi miglotos jos svajos, kurias visos jaunos merginos

sutelkia į pirmą patrauklų žmogų. Kažkoks balsas jam šaukė: aštuoni šimtai tūkstančių! Bet tučtuojau jis grįžo prie vakarykščių prisiminimų ir pagalvojo, kad jo įsikalbėta meilė poniai de Nusingen bus priešnuodis šitoms blogoms, nenoromis kylančioms mintims.

– Vakar Italų teatre vaidino Rosinio „Sevilijos kirpėją“. Aš niekada nebuvau girdėjęs tokios žavingos muzikos, – kalbėjo jis. – Dieve mano, kokia laimė turėti ložę teatre!

Tėvas Gorijo sugavo šiuos žodžius, lekiančius oru, kaip kad šuo sugauna savo šeimininko judesius.

– Jūs, vyrai, gyvenate kaip inkstai taukuose, – tarė ponias Vokė, – jūs galite veikti, kas jums patinka.

– Kaip jūs grįžote namo? – paklausė Votrenas.

– Pėsčias, – atsakė Eugenijus.

– O aš, – tarė gundytojas, – nenorėčiau pusės malonumo; norėčiau nuvažiuoti sava karieta, į savą ložę ir grįžti sau patogiai. Viskas arba nieko – štai mano šūkis!

– Ir labai geras, – pritarė ponias Vokė.

– Jūs turbūt eisite pas poniją de Nusingen, – tarė patylom Eugenijus tėvui Gorijo. – Ji tikriausiai priims jus išskėstomis rankomis; ji norės išgirsti iš jūsų tūkstančius smulkmenų apie mane. Esu patyręs, jog ji padarytų visa, kad tik būtų priimta mano pusseserės, vikontienės de Bosean. Neužmirškite jai pasakyti, jog aš ją per daug myliu, kad negalvočiau, kaip jai išrūpinti tą malonumą.

Rastinjakas skubiai nuėjo į universitetą, jis norėjo kuo mažiausiai laiko išbūti šiuose nepakenčiamuose namuose. Praklydinėjo beveik visą dieną graužiamas vaizduotės karštligės, kurią pažįsta visi jaunuoliai, jaudinami per daug drąsių vilčių. Votreno samprotavimai jį vertė susimąstyti apie visuomenės gyvenimą. Taip bemąstydamas jis susitiko Liuksemburgo sode [79](#) savo draugą Bjanšoną.

– Iš kur tu ištraukei tokią rimtą miną? – tarė jam studentas medikas, imdamas jį už parankės ir vesdamasis pasivaikščioti priešais rūmus.

– Mane kamuoja piktos mintys.

– Kokios? Nuo minčių galima pagyti.

– Kaip?

– Joms paklusti.

– Tu juokauji, nežinodamas, koks reikalas. Ar esi skaitęs Ruso?

– Taip.

– Prisimeni tą vietą, kur jis klausia skaitytoją, kaip jis pasielgtų tuo atveju, jei galėtų praturtėti vien tiktai savo valios jėga užmušdamas Kinijoje seną mandariną, pats nė nepajudėjęs iš Paryžiaus?

– Taip.

– Na ir ką?

- È! Aš jau baigiu doroti trisdešimt trečią mandariną.

- Nejuokauk. Taigi štai, jei tau įrodytų, kad tai įmanoma ir kad tau pakanka tik galva linktelėti, ar padarytum taip?..

- Ar jis labai senas, tas mandarinas? Bet matai, jaunas ar senas, paralitikas ar sveikas, kaip kažin ką... po velnių! Ne, niekadosis!

- Tu šaunus vyras, Bjanšonai. Bet jei tu taip mylėtum moterį, jog įmanytum dėl jos parduoti savo sielą pragarui, ir jeigu jai reikėtų pinigų, daug pinigų jos tualetui, jos karietai, pagaliau visoms jos užgaidoms?

- Bet tu man atimi protą ir nori, kad aš protaučiau.

- Tad štai, Bjanšonai, aš esu pamišęs – gydyk mane. Aš turiu dvi seseris, du grožio ir tyrumo angelus, ir noriu, kad jos būtų laimingos. Iš kur paimti per penkerius metus du šimtus tūkstančių frankų jų kraičiui? Matai, susidaro kartais gyvenime tokios aplinkybės, kad reikia lošti didelėmis sumomis ir neekvoti laimės skatikams gaudyti.

- Juk tu keli klausimą, kuris iškyla kiekvienam žmogui žengiant į gyvenimą, ir nori perkirsti Gordijaus mazgą⁸⁰ kardu. Norint šitaip elgtis, mano mielas, reikia būti Aleksandru, o jei ne – pateksi į kalėjimą. O aš tai būsiu laimingas su savo kuklia dalia, sukurta provincijoje, kurią be jokių gudrumų paveldėsiu iš savo tėvo. Žmogaus troškimai gali būti lygiai tobulai pasotinami mažame ratuke kaip ir milžiniško skersmens rate. Napoleonas dukart per dieną pietų nevalgydavo ir negalėjo turėti daugiau meilužių, kaip jų įsitaiso medicinos studentas, gyvendamas kapucinų bendrabutyje. Mūsų laimė, mielasis, visada laikosi tarp mūsų padų ir viršugalvio; ar ji atsieina milijoną per metus, ar šimtą luidorų – vidutinis mūsų pasitenkinimas yra toks pat. Išvada – tegu sau gyvena tas kinas.

- Dėkui, tu man padėjai, Bjanšonai! Mes visada būsime draugai.

- Bet klausyk, – tarė studentas medikas, – eidamas iš Kiuvjė⁸¹ paskaitos Botanikos sode aš pastebėjau Mišono ir Puarė ant suoliuko bešnekučiuojant su vienu ponu, kurį esu matęs pernykščių sąmyšių metu prie Atstovų rūmų. Jis man atrodo policijos agentas, apsimetęs padoriu piliečiu rentininku. Pasekime tą porelę: paskiau pasakysiu kodėl. Sudie, skubu į patikrinimą universitete ketvirtą valadą.

Parėjęs į pensioną, Eugenijus rado jo belaukiantį tėvą Gorijo.

- Štai, – tarė žmogynas, – prašom, laiškas nuo jos. Kokia graži rašysena, a?

Eugenijus atplėšė laišką ir perskaitė:

„Pone, tėvas man sakė, kad jūs labai mėgstate italų muziką. Aš būčiau labai laiminga, jeigu jūs padarytumėte man malonumą – priimtumėte vietą mano ložėje, šeštadienį klausysimės Fodor ir Pelegrinio⁸², aš esu tikra, kad jūs neatsisakysite. Ponas de Nusingenas kartu su manim kviečia jus atvykti pas mus šeimyniškų pietų. Jei jūs sutiksite, jis bus labai patenkintas, nes jūs išvaduosite jį iš varginančios vyro pareigos lydėti žmoną į

teatrą. Atsakymo nesiųskite, ateikite. Priimkite mano linkėjimus.

D. de N.“

– Parodykite jį man, – tarė žmogynas Eugenijui, kai šis perskaitė laišką. – Jūs eisite, tiesa? – pridūrė jis, pauostęs popierių. – Kaip skaniai kvepia! O, jos pirštai jį čiupinėjo!

„Moteris taip nesikaria vyrui ant kaklo, – tarė sau studentas. – Ji nori pasinaudoti manimi, kad susigrąžintų de Marsė. Tiktai iš apmaudo tegalima šitaip elgtis.“

– Na, – tarė tėvas Gorijo, – apie ką jūs galvojate?

Eugenijus nepažino to tuštybės kvaitulio, kurio buvo pagautos tuo metu kai kurios moterys, ir nežinojo, kad, norėdama patekti tarp Sen Žermeno aristokratų, bankininko žmona būtų įmaniusi viską paaukoti. Tais laikais užėjo moda labiausiai vertinti tas moteris, kurias priimdavo Sen Žermeno draugija, vadinamosios Mažųjų rūmų damos, tarp kurių ponija de Bosean, jos bičiulė kunigaikštienė de Lanžė ir kunigaikštienė de Mofrinjez buvo pačios pirmosios. Tik vienas Rastinjakas nežinojo, kas per karštis buvo suėmęs Šosė d’Anteno moteris veržtis į aukštesnį visuomenės ratą, kur spindėjo jų lyties žvaigždynai. Tačiau jo nepasitikėjimas išėjo jam į gera: leido jam šaltai į viską žiūrėti ir teikė liūdną galimybę pačiam kelti sąlygas, užuot jas priiminėjus.

– Taip, eisiu, – tarė jis.

Taigi Eugenijų traukė pas poniją de Nusingen smalsumas, bet jei ši moteris būtų jį paniekinusi, galimas daiktas, pas ją būtų nuvedusi jį aistra. Vis dėlto rytojaus dienos ir išvykimo valandos jis laukė nekantraudamas. Jaunam vyrui pirmoji intriga galbūt yra tokia pat žavi, kaip ir pirmoji meilė. Įtikėjimas pasisekimu gimdo tūkstančius džiaugsmų, kurių vyrai nepripažįsta, tačiau kurie sudaro visą kai kurių moterų žavesį. Geismas atsiranda ne tik iš sunkumo, bet ir iš lengvumo laimėti. Visas žmonių aistras, be abejonės, kursto ir palaiko viena arba antra šių dviejų priežasčių, kurios turi pasidalijusios meilės karalystę. Galimas daiktas, šis pasidalijimas eina iš didžiojo temperamentų klausimo, kuris, šiaip ar taip kalbėsime, dominuoja visuomenėje. Jei melancholikams reikalinga koketerija kaip skatinimas, tai nervingi žmonės ar sangvinikai traukiasi iš kovos lauko, kai tik priešinimasis per ilgai užtrunka. Kitaip tariant, elegija iš esmės yra tiek pat limfatiška, kiek ditirambas tulžingas. Puošdamasis Eugenijus gardžiavosi visais tais mažais pomėgiais, apie kuriuos nedrįsta šnekėti jauni žmonės bijodami, kad iš jų nesijuoktų, tačiau kurie glosto jų savimylą. Jis šukavosi plaukus galvodamas, kad gražios moters žvilgsnis slidinės juodomis jo garbanomis. Jis vaikiškai maivėsi prieš veidrodį lyg jauna mergaitė, taisydamasi į balių. Lygindamas frako raukšleles, jis su pasitenkinimu žiūrėjo į savo liekną liemenį. „Tikrai, pasitaiko matyti ir prastesnės figūros vyrų“, – tarė jis sau. Kai jis vėliau nulipo žemyn, visi pensiono gyventojai jau sėdėjo prie stalo. Jis linksmai priėmė visą spiečių juokų ir sąmojų, kuriais buvo sutiktas jo išsipustymas. Toks jau yra miestiečių pensionuose būdingas paprotys – triukšmingai stebėtis gražiai apsirengusiu žmogumi. Visiems,

kurie tik čia užsivelka naują švarką, kiekvienas būtinai stengiasi pasakyti savo žodį.

- Kt kt kt kt! - supliauškėjo Bjanšonas liežuvium į gomurį, tartum ragindamas arklį.

- Oo! Stotas kaip kunigaikščio ar pero, - tarė ponias Vokė.

- Jūs žengiate į pergalę, pone? - pastebėjo panelė Mišono.

- Kakarieku! - šūktelėjo dailininkas.

- Mano sveikinimai jūsų ponias žmonai, - tarė muziejaus darbuotojas.

- Ponas turi žmoną? - paklausė Puarė.

- Žmoną su pertvaromis, kur neskęsta vandeny, garantuotai neblunka, kaina nuo dvidešimt penkių iki keturiasdešimt, raštas - paskutinės mados langeliukai, gerai plaunasi, patogi nešioti, pusiau lininė, pusiau medvilninė, pusiau vilnonė, geras vaistas nuo dantų sopėjimo ir nuo kitų ligų, pripažintų Karališkosios medicinos akademijos! Labiausiai tinka vaikams, o dar labiau - nuo galvos skaudėjimo, nutukimo ir kitų virškinamojo trakto sutrikimų, nuo akių ir ausų ligų, - šaukė Votrenas, juokingai berdamas žodžius tokiu tonu, kaip šaukia turguje fokusininkas. - „Bet kiekgi kaštuoja toksai stebuklas? - paklauskite manęs, ponai. - Du su?“ Ne, visiškai nieko. Čia tas, kas liko nuo mūsų tiekimo Didžiajam Mogolui, o tą likutį troško pamatyti visi Europos valdovai, neišskiriant nė Badeno diiindžiojo kunigaikščio! Prašom eiti tiesiai priešais save! Ir užsukti į kasą. Ei, muzika! Brum, la la, dzin, la la, bum bum! Ponas klarnetininke, tu blogai groji, - tarė jis užkimusiu balsu, - aš tau kirsiu per nagus!

- Dieve, koks malonus tas žmogus! - tarė ponias Vokė ponias Kutiur, - su juo man niekad nebūtų nuobodu.

Tarp juokų ir pokštų, kuriuos sukėlė komiška Votreno prakalba, Eugenijus spėjo pastebėti vogčiomis į jį žvilgtelint panelę Tajfer, kuri pasilenkė prie ponios Kutiur ir pašnibždomis pasakė jai keletą žodžių.

- Štai ir kabrioletas, - tarė Silvija.

- Kurgi mes pietaujame? - paklausė Bjanšonas.

- Pas ponias baronienę de Nusingen. Pono Gorijo dukterį, - atsakė studentas.

Sulig šiuo žodžiu visų akys nukrypo į buvusį makaronininką, kuris žiūrėjo į Eugenijų su kažkokiu pavydu.

Rastinjakas atvažiavo į Sen Lazaro gatvę, priešais vienus tų lengvučių namų su laibutėmis kolonomis ir prastais portikais, kurie laikomi Paryžiuje *dailiais*, tikrus bankininko namus, perkrautus brangenybių, gipso lipdinių, su marmuro mozaika išklotomis laiptų aikštelėmis. Jis rado ponias de Nusingen mažame itališkos tapybos salone, kurio dekoras buvo panašus į kavinių. Baronienė atrodė liūdna. Pastangos, kuriomis ji bandė paslėpti savo susikrimtimą, Eugenijų juoba sudomino, kad buvo nuoširdžios. Jis tikėjosi savo atvykimu ją nudžiuginsiąs, o čia rado visiškai nusiminusią. Šis nusivylimas įžeidė jo savimylą.

- Aš mažai teturiu teisės į jūsų pasitikėjimą, ponias, - tarė jis, pabandęs išgauti, kas ją slegia, - tačiau jei aš jus varžau, tai tikiu jūsų gera valia, kad man pasakysite tai atvirai.

- Pasilikite, - tarė ji, - aš būčiau vieniša, jeigu jūs išeitumėt. Nusingenas pietauja mieste, ir aš nenorėčiau būti viena - man reikia išsiblaškyti.

- Bet kas gi jums yra?

- Jums tai galėčiau pasakyti pačiam paskutiniam, - sušuko ji.

- Aš noriu tą žinoti. Vadinasi, ir aš turiu ką bendra su ta jūsų paslaptimi?

- Gali būti! Bet ne, - pridūrė ji, - tai šeimos nesantaikos, kurios turi likti palaidotos širdies gelmėse. Argi aš jums nesakiau užvakar? Aš nesu laiminga. Aukso grandinės yra visų sunkiausias.

Kai moteris sakosi jaunam vyrui, kad ji nelaiminga, tai tas jaunas vyras, jei jis supratingas, gražiai pasipuošęs, jei jo kišenėj yra atliekamų penkiolika šimtų frankų, tikriausiai pagalvos taip, kaip Eugenijus, ir virs paikšu.

- Ko jūs galėtumėte trokšti? - atsakė jis. - Jūs esate graži, jauna, mylima, turtinga.

- Nekalbėkime apie mane, - tarė ji liūdnai palingavusi galva. - Mes pietausime drauge, vienu du, važiuosime pasiklausyti gražiausios muzikos. Ar aš jums patinku? - paklausė ji, pakildama ir rodydama savo baltą kašmyro suknią su persiškais raštais, nepaprastai brangią ir dailią.

- Aš norėčiau, kad jūs visiškai būtumėte mano, - tarė Eugenijus. - Jūs esate žavinga.

- Jūs turėtumėt liūdną nuosavybę, - tarė ji karčiai šypsodamasi. - Niekas čia jums nebyloja apie nelaimę, o vis dėlto, kad ir kaip viskas atrodytų, aš labai nusiminusi. Mano sielvartai neduoda man miegoti, aš pasidarysiu negraži.

- O, tai negalimas daiktas, - tarė studentas. - Bet man labai įdomu sužinoti, kokie tai rūpesčiai, kurių atsidavusi meilė negalėtų išsklaidyti?

- Ak, jeigu aš jums viską išpažinčiau, jūs pabėgtumėte nuo manęs, - tarė ji. - Jūs mylite mane tuo tarpu tik iš mandagumo, kuris įprastas vyrams; bet jei jūs tikrai mane mylėtumėte, jūs baisiai nusimintumėte. Jūs matote, kad aš privalau tylėti. Meldžiamasis, kalbėkime apie ką kita. Eikime pažiūrėti mano kambarių.

- Ne, likime čia, - atsakė Eugenijus sėsdamas ant sofos priešais židinį, šalia ponios de Nusingen, ir drąsiai paimdamas jos ranką.

Ji leido ją paimti ir dargi spustelėjo stipriai jauno vyro ranką, tuo išduodama didelį savo nerimą.

- Paklauskite, - tarė Rastinjakas, - jeigu jus kankina sielvartai, jūs turite juos man pasisakyti. Aš noriu jums įrodyti, kad myliu jus dėl jūsų. Arba jūs kalbėsite ir pasakysite man savo rūpesčius, kad aš galėčiau juos išsklaidyti, net jei prireiktų šešis žmones užmušti, arba aš išėsiu ir niekada nebegrįšiu.

- Gerai! - sušuko ji, staiga pagauta paklaikusios minties, jog net pliaukštelėjo sau į kaktą, - aš tuojau jus išmėginsiu. „Taip, - tarė ji sau, - teliko tik ši paskutinė priemonė.“

Ji paskambino.

- Ar pono karieta pakinkyta? - paklausė ji liokajų.

- Taip, poniam.

- Aš ja važiuoju. Jam paduokite mano karietą ir mano arklius. Pietus patieksite tik septintą valandą.

- Na, eikime, - tarė ji Eugenijui, kuris tarėsi sapnuojęs, kai atsidūrė pono de Nusingeno karietoje, šalia šios moters.

- Į Palė Rojalį, - tarė ji vežėjui, - prie Prancūzų teatro.

Važiuojant ji atrodė susijaudinusi ir nieko neatsakė į daugybę Eugenijaus klausimų; jis nežinojo, ką galvoti apie šį nebylų, sutelktą, nesuprantamą užsispyrimą.

„Viena akimirka ji iš manęs ištrūks“, - tarė jis sau.

Kai karieta sustojo, baronienė vienu žvilgsniu nutildė audringus studento žodžius: šis jau buvo per daug įsismaginęs.

- Jūs mane labai mylite? - tarė ji.

- Taip, - atsakė jis slėpdamas staiga jį pagavusį nerimą.

- Jūs nieko blogo nepamanysite apie mane, kad ir kažin ko aš jus paprašyčiau?

-Ne.

- Jūs esate pasiryžęs manęs klausyti?

- Aklai.

- Ar esate kada nors lošęs? - paklausė ji virpančiu balsu.

- Niekada.

- Ak, aš atgaunu kvapą. Jūs turėsite laimę. Štai mano pinigė, - tarė ji. - Imkite! Joje yra šimtas frankų - tai viskas, ką turi ši laiminga moteris. Eikite į lošimo namus, aš tiksliai nežinau, kur jie yra, žinau tik, kad turi būti prie Palė Rojalio. Paleiskite tą šimtą frankų į lošimą, kuris vadinasi ruletė, ir - arba praloškite viską, arba atneškite man šešis tūkstančius frankų. Kai grįšite, aš papasakosiu jums, kas mane slegia.

- Tegriebia mane visi velniai, jeigu aš bent kiek nusimanau, ką turiu daryti, bet aš paklausysiu jūsų, tarė jis, džiaugsmingai pagalvojęs: „Ji save kompromituoja mano akivaizdoje, ji manęs nebegalės atstumti.“

Eugenijus ima dailią pinigė, bėga į Nr. 9 pirma pasiklausęs vieną drabužių pirklių, kur yra artimiausi lošimo namai. Lipa laiptais, drabužinėje paduoda skrybėlę; įeina į vidų ir klausia, kur yra ruletė. Lankytojai stebisi, kai tarnas veda jį prie ilgo stalo. Eugenijus, visų žiūrovų lydintas, nesidrovėdamas klausia, kur reikia statyti.

- Jei jūs padėsite luidorą ant vieno šitų trisdešimt šešių numerių ir tas numeris išeis, jūs gausite trisdešimt šešis luidorus, - paaiškina jam garbingos išvaizdos senukas baltais plaukais.

Eugenijus meta šimtą frankų ant savo amžiaus skaitmens - dvidešimt vieno. Nuostabos aiktelėjimas pasigirsta pirmiau negu jis susivokia. Jis išlošia nieko nesuprasdamas.

- Atsiimkite savo pinigus, - sako jam senukas, - dukart šitaip niekas neišlošia.

Eugenijus ima grėbliuką, kurį jam paduoda tas senas ponas, prisitraukia tris tūkstančius šešis šimtus frankų ir vis dar nesuprasdamas lošimo padeda juos ant raudonojo. Publika žiūri į jį su pavydu matydama, kad jis lošia toliau. Ratas sukasi, jis vėl laimi, ir bankininkas pažeria jam dar tris tūkstančius šešis šimtus frankų.

– Jūs išlošėte septynis tūkstančius du šimtus frankų, – sako jam į ausį senasis ponas. – Paklauskite manęs ir meskite lošti: raudonasis išėjo jau aštuonis kartus. Jei jūs esate gailėstingas, tai įvertinsite šį gerą patarimą ir sušelpsite buvusį Napoleono prefektą, kuris šiuo metu labai vargsta.

Rastinjakas apdujęs leidžia žilajam senukui pasiimti dešimt luidorų ir lipa žemyn su septyniais tūkstančiais, dar nieko nesuprasdamas apie lošimą, bet apstulbintas sėkmės.

– Štai! Kur mane vešitės dabar? – taria jis, rodydamas septynis tūkstančius frankų poniai de Nusingen, kai vežėjas uždarė kariatos dureles.

Delfiną suspaudžia jį kaip padūkusi savo glėby ir pabučiuoja stipriai, bet be aistros.

– Jūs mane išgelbėjote! – ir džiaugsmo ašaros gausiai teka jos skruostais. – Aš tuoj jums viską pasakysiu, mano drauge. Jūs būsite mano draugas, tiesa? Matote mane turtingą, visko pertekusią, – nieko man netrūksta ar bent atrodo, kad nieko netrūksta. Tad žinokite, kad ponas de Nusingenas neduoda man į rankas nė vieno su; jis apmoka visas mano išlaidas, mano kariatas, mano ložes; skiria man tualetui sumą, kurios neužtenka, – jis tyčiomis, apskaičiuodamas stumia mane į slaptą skurdą. Aš esu per daug išdidis, kad iš jo prašyčiau. Argi aš nebūčiau paskutinis padaras, jei pirkčiau iš jo pinigų ta kaina, kuria jis nori man juos parduoti! Kaipgi aš, turėdama septynis šimtus tūkstančių frankų, taip leidausi apgrobiama? Iš išdidumo, iš pasipiktinimo. Mes esame tokios jaunos, tokios naivios, kai pradėdame vedybinį gyvenimą! Žodžiai, kuriais reikėjo man prašyti iš vyro pinigų, draskė man gerklę; aš nediršau niekada, aš eikvojau savo santaupas ir tą, ką man duodavo vargšas mano tėvas; paskui aš įsiskolinau. Vedybos mane baisiausiai apvylė, aš negaliu jums visko pasakyti; tegu pakaks jums žinoti, kad aš pulčiau pro langą, jei man reikėtų gyventi su Nusingenu kitaip negu atskiruose kambariuose. Kai man reikėjo prisipažinti, kad aš pasidariau skolų kaip ir visos jaunos moterys, – pirkau brangenybių ir šiaip kokius įgeidžius tenkinau (mano vargšas tėvas mus buvo pripratinęs nieko sau neatsakyti) – aš kančias kentėjau, bet pagaliau suradau drąsos jam pasisakyti. Argi aš neturėjau savo dalies? Nusingenas užsidegė, sakė, kad aš jį nusmukdysianti, prikalbėjo baisių dalykų! Aš norėjau tada kiaurai žemę prasmegti. Kadangi jis buvo paėmęs mano dalį, tai skolas užmokėjo; bet paskyrė nuo to laiko mano asmeniškoms išlaidoms tam tikrą sumą, su kuria aš dėl šventos ramybės sutikau. Paskui panorėjau patenkinti savimylą vienam žmogui, kurį jūs pažįstate, – kalbėjo ji. – Nors aš esu jo apvilta, bet būčiau neteisinga, jei nepripažinčiau jam būdo kilnumo. Vis dėlto galų gale jis mane begėdiškai pametė! Niekad negalima pamesti moters, kuriai sunkią valandą numetei krūvą aukso! Ją reikia visada mylėti. Jums dvidešimt vieneri metai, jūsų siela skaisti, jūs jaunas ir tyras – jūs

manęs paklauskite, kaip gali moteris priimti auksą iš vyro? Dieve mano! Argi nėra natūralu viskuo dalytis su tuo, kam esi dėkingas už laimę? Kai esi atsidavęs visam, bene dar suksi galvą dėl mažos to viso dalelės? Pinigas tik tada įgyja šokią tokią reikšmę, kai nebėra jausmo. Argi meilė mūsų nesuriša visam gyvenimui? Argi mes galvojame apie išsiskyrimą, kai tikime, kad mus labai myli? Jūs mums prisiekinėjate amžiną meilę, tad ar galime mes dar turėti atskirų interesų? Jūs nežinote, kiek aš iškentėjau šiandien, kai Nusingenas man griežtai atsisakė duoti šešis tūkstančius frankų, nors kas mėnesį tiek duoda savo meilužei, operos mergiotei ! Aš norėjau nusižudyti. Beprotiškiausios mintys man lėkė per galvą. Buvo valandėlių, kai aš pavydėjau tarnaitai, savo kambarinei. Kreiptis į tėvą – beprotybė. Mudvi su Anastazija jį užplovėme; vargšas mano tėvas pats save parduotų, jeigu tik galėtų gauti šešis tūkstančius frankų. Būčiau tik be reikalo jam širdį uždavusi. Jūs mane išgelbėjote nuo gėdos ir mirties – aš buvau apkvaišusi iš skausmo. Ak pone! Aš jums turėjau tai paaiškinti, užtat kad pasielgiau su jumis visiškai beprotiškai. Kai jūs nuėjote ir dingote man iš akių, aš norėjau bėgti pėsčia... Kur? Pati nežinau. Štai jums pusės Paryžiaus moterų gyvenimas: iš pažiūros prabanga, o sieloje – nežmoniški rūpesčiai. Aš pažįstu vargšių, dar nelaimingesnių už mane. Yra juk net tokių moterų, kurios priverstos prašyti tiekėjus klastoti sąskaitas. Kitos turi vogti nuo savo vyrų: vieni jų mano, kad kašmyras po du tūkstančius frankų gaunamas už penkis šimtus, kiti – kad penkių šimtų frankų vertės kašmyras perkamas už du tūkstančius. Pasitaiko tokių nelaimingų moterų, kurios badu marina savo vaikus ir rankioja po skatiką suknelei. Aš bent nesu susiteršusi šitomis niekingomis apgavystėmis. Dabar galas mano kančioms. Jei kai kurios moterys pasidavinėja savo vyrams norėdamos juos valdyti, tai aš esu bent laisva! Jei tik panorėčiau, Nusingenas mane auksu apipiltų, bet man verčiau verkti priglaudus galvą prie krūtinės tam, ką aš galiu gerbti. O, šį vakarą ponas de Marsė neturės teisės žiūrėti į mane kaip į moterį, kuriai yra užmokėjęs.

Ji prisidengė rankomis veidą, slėpdama nuo Eugenijaus ašaras, bet jis atitraukė jos rankas, norėdamas atidžiai į ją įsižiūrėti: prakilni ji buvo šią valandą.

– Maišyti pinigus su jausmais – argi tai ne baisu? Jūs negalėsite manęs mylėti, – tarė ji.

Šis mišinys gerų jausmų, keliančių moteris į aukštybes, ir ydų, į kurias stumia jas dabartinė visuomenės santvarka, sukretė Eugenijų, ir jis kalbėjo švelnius, guodžiančius žodžius, gėrėdamasis šia gražia moterimi, kuri, prasiveržus skausmui, pasirodė taip naiviai neapdairi.

– Jūs nepanaudosite to, ką pasakiau, prieš mane? – tarė ji. – Prižadėkite man.

– Ak, ponija! Man tai neįmanoma.

Ji paėmė jo ranką ir prisispaudė prie širdies, reikšdama dėkingumą ir nuoširdų meilumą.

– Jūsų dėka štai aš vėl laisva ir linksma. Aš gyvenau lyg sugniaužta geležinės rankos. Dabar noriu gyventi paprastai, nesišvaistyti. Jums, mano drauge, aš patiksiu tokia, ar ne? Šitą pasilikite sau, – tarė ji tepaimdama šešis banknotus. – Sąžiningai sprendžiant, esu jums skolinga tris tūkstančius, nes aš taip suprantu, kad mes esame pusininkai.

Eugenijus gynėsi kaip mergaitė. Bet kai baronienė jam pasakė:

– Aš jus laikysiu savo priešu, jei nebūsate mano bendrininkas, – jis paėmė pinigus.

– Tai bus atsarga nelaimės atvejui, – tarė jis.

– Va šito žodžio aš ir bijau! – sušuko ji blykšdama. – Jeigu jūs norite, kad aš jums būčiau šis tas, prisiekite man, – tarė ji, – kad daugiau niekada nebegrįšite lošti. Dievuliau mano! Man jus išvesti iš kelio! Aš numirčiau iš skausmo.

Jie parvažiavo. Kontrastas tarp šito skurdo ir šitos prabangos glumino studentą, ir jo ausyse vėl ėmė skambėti kraupūs Votreno žodžiai.

– Sėskite čia, – tarė baronienė, eidama į savo kambarį ir rodydama į sofą prie židinio, – turiu parašyti labai sunkų laišką! Patarkite man.

– Nerašykite nieko, – tarė jai Eugenijus, – įdėkite pinigus į voką, užrašykite adresą ir pasiųskite per kambarinę.

– Betgi jūs – mieliausias žmogus! – tarė ji. – Štai ką reiškia būti išauklėtam! Tai grynai pagal Boseanų dvasią, – kalbėjo ji šypsodamasi.

„Ji žavinga“, – tarė sau Eugenijus, kaskart labiau ją pamildamas. Jis žvalgėsi po kambarį, dvelkiantį goslia turtingos kurtizanės elegancija.

– Jums čia patinka? – tarė ji, skambindama savo kambarinei. – Terese, nuneškite pati šį laišką ponui de Marsė ir įteikite jam pačiam. Jei jo nerastumėte namie, parneškite atgal.

Teresė išėjo metusi į Eugenijų šelmišką žvilgsnį. Pietūs buvo patiekti. Rastinjakas padavė ranką poniai de Nusingen ir nuėjo su ja į šaunų valgomąjį. Čia jis išvydo tą pačią stalo prabangą, kuria gėrėjosi pas savo pusseserę.

– Tomis dienomis, kai Italų teatre bus vaidinimai, jūs ateisite pas mane pietų, o paskui mane lydėsite į teatrą.

– Aš priprasčiau prie tokio saldaus gyvenimo, jei jis turėtų ilgai tverti; bet aš – vargšas studentas, kuriam reikia pirma kalti sau ateitį.

– Ji pati ateis, – tarė jina juokdamasi. – Matote, viskas susitvarko: aš nesitikėjau būti tokia laiminga.

Yra tokia moterų prigimties ypatybė: įmanomais dalykais jos įrodinėja neįmanomus ir savo nujautimais verčia perniek faktus.

Kai ponia de Nusingen ir Rastinjakas įėjo į ložę Bufonų teatre, ji švitėjo tokiu pasitenkinimu ir užtat buvo tokia graži, jog kiekvienas leido sau apie ją paliežuvauti, nes moterys niekaip negali atsižadėti mažų apkalbų, kurios dažnai verčia tikėti prasimanytomis nedorybėmis. Kas pažįsta Paryžių, tas niekuo netiki, kas ten yra kalbama, ir nieko nekalba apie tai, kas ten yra daroma. Eugenijus paėmė baronienės ranką, ir jie kalbėjosi stipresniais ar lėtesniais rankų paspaudimais, taip dalydamiesi muzikos sukeltais įspūdžiais. Jiems šis vakaras buvo svaiginantis. Juodu išėjo kartu, ir ponia de Nusingen panoro pavėžinti Eugenijų ligi Naujojo tilto, bet visą kelią nesutiko padovanoti jam nė vieno tokio karšto pabučiavimo kaip prie Palė

Rojalio. Eugenijus jai prikišo tą nenuoseklumą.

- Tada, - atsakė ji, - aš norėjau atsidėkoti jums už netikėtą pasiaukojimą; dabar tai būtų pažadas.

- O jūs nenorite man nieko pažadėti, nedėkingoji!

Jis supyko. Vienu tų nekantrių judesių, kurie nudžiugina meilužius, ji ištiesė jam ranką pabučiuoti, jis priėmė ją pasipūtęs, ir tas jai labai patiko.

- Ligi pirmadienio baliuje, - tarė ji.

Eidamas pėsčias gražią mėnesienos naktį, Eugenijus giliai susimąstė. Jis buvo kartu laimingas ir nepatenkintas: laimingas, kad spėjama šios avantiūros atomazga žadėjo jam vieną gražiausių ir elegantiškiausių Paryžiaus moterų, jo troškimų įsikūnijimą; nepatenkintas, kad matė griūvant savo praturtėjimo planus. Dabar jis persitikrino, kokios realios buvo tos neaiškios mintys, kurios užvakar jam kvaršino galvą. Nepasisekimas visada iškelia aikštėn mūsų troškimų jėgą. Kuo daugiau Eugenijus ragavo Paryžiaus gyvenimo, tuo mažiau turėjo noro palikti nežinomas skurdžius. Jis glamžė kišenėje tūkstantinę, išradinėdamas tūkstančius samprotavimų, kurie leistų pripažinti ją sava. Pagaliau priėjo Nev Sent Ženevjevos gatvę ir, kai užlipo laiptais, pamatė šviesą: tėvas Gorijo buvo palikęs praviras duris ir degančią žvakę, kad studentas nepamirštų, anot jo, *papasakoti jam apie dukterį*. Eugenijus nieko nuo jo nenuslėpė.

- Še tau! - sušuko tėvas Gorijo, iš pavydo baisiausiai nusiminęs. - Jos mano, kad aš jau pribaigtas. Bet aš dar turiu trylika šimtų livrų rentos! Dieve mano, kodėl gi ji, vargšėlė, neatėjo pas mane? Aš būčiau pardavęs vertybės popierius, būtume paėmę jai iš to kapitalo, o iš liekanos būčiau susitaisęs sau rentą ligi mirties. Kodėl jūs, gerasis kaimyne, neatėjote man pasakyti, kokie ją spaudžia rūpesčiai? Kaip jūs išdrįsote paleisti į lošimą tą paskutinį jos šimtelį frankų? Širdis pusiau plyšta. Tai va, kas yra žentai! O, jei pasiekčiau, aš juos pasmaugčiau. Dieve mano! Verkė... Ji verkė?

- Galvą padėjusi ant mano liemenės, - atsakė Eugenijus.

- O, atiduokite ją man, - tarė tėvas Gorijo. - Kaip! Čia būta mano dukters, mano brangiosios Delfinos ašarų, o juk maža ji niekad nėra verkusi! O, aš jums atpirksiu kitą, nenešiokite šitos, palikite ją man. Pagal sutartį ji gali naudoti savo dalį. A, tuojau, rytoj pat eisiu pas Dervilį, pas advokatą. Aš pareikalausiu, kad jos dalis būtų skyrium padėta. Aš žinau įstatymus, aš senas vilkas, aš dar parodysiu savo dantis.

- Gerai, tėve, štai tūkstantis frankų, kurį ji norėjo man atiduoti iš mūsų laimikio. Palaikykite juos jai... šioje liemenėje.

Gorijo pažvelgė į Eugenijų, paėmė jo ranką, ir ant jos nukrito ašara.

- Jums seksis gyvenime, - tarė jam senis. - Dievas, matote, yra teisingas. Aš žinau, kas tai yra dora, ir galiu jus užtikrinti, kad labai mažai tėra tokių žmonių kaip jūs. Tai jūs, vadinasi, taip pat norite būti mano brangiu vaikelium? Na, eikite, išsimiegokite. Jūs galite miegoti, jūs dar nesate tėvas. Ji verkė, aš sužinojau dabar; o aš va ramiausiai čia sėdėjau ir ėdžiau kaip gyvulys

tada, kai ji kentėjo; aš, aš, kuris parduočiau tėvą, sūnų ir Šventąją Dvasią, kad tik neduočiau nuriedėti nė vienai jų ašarai.

„Dievaži, – tarė sau Eugenijus guldamas, – atrodo, aš būsiu doras žmogus visą gyvenimą. Kaip malonu klausyti sąžinės balso.“

Gal tik tie, kurie tiki Dievą, gali daryti gera niekieno nematomi, o Eugenijus tikėjo.

Rytojaus dieną, prieš pat balių, Rastinjakas nuėjo pas ponią de Bosean, kuri nusivedė jį pristatyti kunigaikštieni de Kariljano. Čia jis buvo labai maloniai priimtas ir rado ponią de Nusingen. Delfina buvo išsipusčiusi – ji norėjo patikti visiems ir tuo būdu ypač patikti Eugenijui, kurio žvilgsnio ji nekantriai laukė tardamasi neparodanti savo nekantrumo. Tiems, kurie sugeba atspėti moters jausmus, tokie akimirksniai yra kupini džiaugsmo. Kas gi nėra jautęs malonumo versti pašnekovę laukti pagyrimo, žaismingai slėpti, kad ji tau patinka, tyčia sukeltame nerime ieškoti prisipažinimo, džiaugtis būgštavimais, kuriuos išsklaidys kiekvienas šyptelėjimas? Per šį balių studentas staiga pamatė, kiek toli jį gali nešti jo padėtis, ir suprato, kad jis turi vietą diduomenėje, nes ponija de Bosean jį pripažino savo pusbroliu. Pergalė prieš ponią baronienę de Nusingen, kurią jam jau visi priskyrė, taip ryškiai jį iškėlė, jog visi jauni vyrai svaidė į jį pavydo žvilgsnius; keletą jų sugavęs, jis pirmusyk paragavo, kokia maloni yra tuščia puikybė. Vaikštinėdamas iš vieno salono į kitą, eidamas per svečių būrelius, jis girdėjo giriant jo laimę. Moterys visos pranašavo jam didelį pasisekimą. Delfina, bijodama jo netekti, pažadėjo jam šį vakarą neatsakyti bučinio, kurio taip atkakliai gynėsi užvakar. Šiame pokylyje Rastinjakas gavo nemaža pakvietimų. Jį pusseserė pristatė kelioms ponions, kurios visos manėsi esančios šaunios ir kurių namai buvo laikomi labai maloniais; jis pasijuto įsigavęs į patį aukštąjį ir patį gražųjį Paryžiaus pasaulį. Taigi šis vakaras jam turėjo puikaus debiuto žavumą; jis galėjo jį prisiminti ligi pat senatvės, kaip mergaitė kad prisimena balių, kuriame ji susilaukė didelio pasisekimo.

Rytojaus dieną, kada jis pusryčiaudamas, visiems girdint, pasakojo tėvui Gorijo apie savo laimėjimus, Votrenas velniškai šypsojosi.

– Ir jūs manote, – sušuko šis nuožmusis logikas, – kad jaunas vyras, turįs pasisekimą, gali gyventi Nev Sent Ženevjevos gatvėje, ponios Vokė namuose, pensione, žinoma, be galo gerbtiname visais kitais atžvilgiais, tiktai anaipol ne elegantiškame? Jis pasiturintis, jis gali pasigirti savo ištekliais, gali didžiutis laikinai davęs pastogę vienam Rastinjakui, bet, šiaip ar taip, jis yra Nev Sent Ženevjevos gatvėje ir nežino, kas yra prabanga, nes tai gryna *patriarchalorama*. Jaunasis mano bičiuli, – kalbėjo Votrenas tėviškai ir pašaipiai, – jeigu jūs norite Paryžiuje būti žymi figūra, jums reikia laikyti trejetą arklių, tilbiuri rytiniams pasivažinėjimams, karietą vakariniams, iš viso devyni tūkstančiai frankų važiuotei. Jūs būsite nevertas savo pašaukimo, jei neišleisite bent trijų tūkstančių frankų siuvėjui, šešių šimtų frankų kvepalams, šimto ekiu batsiuviui, šimto ekiu kepurininkui. Skalbėja jums atsieis tūkstantį frankų. Jaunieji dabitos negali sau leisti nešioti bet kokių baltinių, nes šie juk

labiausiai ir traukia visų akis. Meilė ir bažnyčia reikalauja gražių užtiesalų savo altoriams. Jūs jau turite keturiolika tūkstančių. Nė nebesakau, kiek išleisite lošdamas, eidamas lažybų, pirkdamas dovanas! Neįmanoma kišenėje nešiotis mažiau kaip du tūkstančius frankų. Aš esu taip gyvenęs ir žinau, kiek tai atsieina... Prie šių svarbiausių išlaidų pridėkite tris šimtus luidorų valgiui, tūkstantį frankų pastogei. Tai šit, mano vaike, jau turime dvidešimt penkis tūkstančius išlaidų per metus, o be jų mes dribsime į dumblynę, išstatysime save pajuokai ir liksime be ateities, pasisekimo ir meilužių! Užmiršau dar priskaityti liokajų ir arklių prižiūrėtoją! Negi jums Kristofas visą laiką nešios meilės laiškus? Negi juos rašysite tokiame popieriuje, kurį dabar vartojate? Tai būtų savižudybė. Tikėkite seniu, turinčiu didelę patirtį! – pridūrė jis traukdamas *rinforzando* savo bosu. – Arba kraustykitės į dorybingą palėpę ir tenai tuokitės su darbu, arba rinkitės kitą kelią.

Ir Votrenas mirktelejo mesdamas skersą žvilgsnį į panelę Tajfer, tarsi tuo primindamas ir suglausdamas visus gundymus, kuriuos pasėjo studento širdyje norėdamas ją sugadinti.

Keliolika dienų Rastinjakas praleido jau labai lengvabūdiškai. Jis pietaudavo beveik kasdien su ponia Nusingen, kurią lydėjo į pobūvius. Grįždavo trečią ar ketvirtą valandą ryto, keldavosi apie vidurdienį, apsitvarkydavo ir, jei būdavo gražus oras, eidavo su Delfina pasivaikščioti į Bulonės mišką, taip eikvodamas laiką, kurio nemokėjo branginti, traukdamas savin visą prabangos mokslą, visas jos viliones su tokiau karščiu, su koku nekantri datulių palmės moteriškojo žiedo taurelė laukia apvaisinamųjų savo himenėjaus dulkelių. Jis lošdavo iš didelių sumų, prakišdavo arba laimėdavo daug ir galų gale priprato prie iškrypusio Paryžiaus jaunų žmonių gyvenimo. Iš pirmų laimėjimų jis pasiuntė penkiolika šimtų frankų motinai ir seserims, prie gražinamos skolos pridėdamas gražių dovanėlių. Nors buvo pasiskelbęs norįs išsikelti iš ponios Vokė namų, tačiau paskutinėmis sausio mėnesio dienomis tebegyveno juose ir nežinojo, kaip iš ten išeiti. Beveik visi jauni žmonės yra pavaldūs tam pačiam įstatymui, iš pažiūros neišaiškinamam, kurio pagrindas yra pati jaunystė ir savotiškas įkarštis, su kuriuo jie gaivališkai veržiasi prie malonumų. Ar būtų turtingi, ar vargšai, jie niekada neturi pinigų būtiniausiems reikalams, o jų visada suranda savo įgeidžiams tenkinti. Švaistydami visa, kas gaunama skolon, jie yra šykštūs tiems daiktams, už kuriuos tuoj pat reikia mokėti, ir atrodo, kad jie keršija už tą, ko neturi, eikvodami tai, ką gali turėti. Taigi, aiškiau pasakius, studentas labiau saugo savo skrybėlę negu švarką. Siuvėjui didelės pajamos leidžia nuolat būti kreditorium, o kepurininko uždarbis menkutis, ir jis priverstas būti pačiu nesukalbamiausiu žmogum iš visų, su kuo studentui tenka derėtis. Jeigu jaunas vyras, sėdėdamas teatro balkone, traukia į save gražių moterų lornetes labai puikia liemene, tai dar nežinia, ar jis su kojineėmis; kojinių pardavėjas yra taip pat didelis jo piniginės graužikas. Rastinjakas buvo kaip tik toks, jo piniginė, visada tuščia poniai Vokė, visada pilna pliuškio užmačioms, gyveno potvyniais ir atoslūgiais, kurie nesiderino su būtiniausių reikalų apmokėjimu. Norint mesti pasmirdusį, prastą pensioną, kuris nuolat žeidė jo savimylą, reikėjo juk užmokėti už mėnesį šeimininkei ir

nusipirkti baldus puošniam butui, o tai niekaip nebuvo įmanoma. Rastinjakas sugebėdavo už išloštus pinigus brangiai pirkti iš juvelyro auksinius laikrodžius, grandinėles, o paskui, prireikus pinigų lošimui, juos nešdavo į lombardą, niūrų ir diskretišką jaunimo draugą, bet jam trūkdavo ir išradingumo, ir drąsos, kai reikėdavo mokėti už valgį, už kambarį arba nusipirkti daiktų, būtinai reikalingų gražiam gyvenimui. Kasdieniški reikalai, skolos, užtrauktos paprasčiausioms reikmėms tenkinti, nebežadino jam energijos. Kaip daugumas žmonių, gyvenančių atsitiktinybėmis, jis iki paskutinės valandėlės delsdavo mokėti skolas, šventas miesčionių akyse, kaip kad darydavo ir Mirabo⁸³, kuris už duoną tik tada mokėdavo, kai jam sąskaitą pateikdavo grasinančia vekselio forma. Pastaruoju metu Rastinjakas iššvaistė visus pinigus ir prasiskolino. Studentas pradėjo suprasti, kad jam toliau nebegalima taip gyventi neturint nuolatinio pajamų šaltinio. Tačiau kad ir aimanuodamas dėl savo netikros būklės, kad ir jos skaudinamas, jis jautėsi nepajėgus atsisakyti palaidų to gyvenimo smagumų ir troško bet kuria kaina taip gyventi toliau. Atsitiktinybės, iš kurių jis tikėjosi praturtėti, pasirodė besančios chimeriškos, o realios kliūtys augo. Įsigavęs į ponų de Nusingenų namų paslaptis, jis pamatė, kad, norint paversti meilę praturtėjimo įrankiu, reikėtų ligi dugno išgerti gėdos taurę ir išsižadėti kilnių idėjų, kurios atperka jaunystės nuodėmes. Toks tad buvo gyvenimas, su kuriuo jis susirišo: iš paviršiaus jis blizga, bet iš vidaus jį graužia visi sąžinės kirminai, o jo lakūs džiaugsmas brangiai apmokami nuolatinio nerimu; jis klimpo į tą gyvenimą taisydamasis kaip Labriujero⁸⁴ išsiblaškęs guolį purviname griovyje; tačiau, kaip ir tas išsiblaškęs, jis dar tebuvo susiteršęs tik drabužius.

– Tai ką, užmušėme mandariną? – tarė jam vieną dieną Bjanšonas eidamas nuo stalo.

– Dar ne, – atsakė šis, – bet jis jau kriokia.

Studentas medikas tuos žodžius palaikė juoku, bet tai nebuvo juokai. Eugenijus, kuris pirmą kartą po ilgos pertraukos pietavo pensione, pasirodė labai susimąstęs per pietus. Po deserto, užuot išėjęs, jis pasiliko valgomajame ir, prisėdęs prie panelės Tajfer, protarpiais svaidė į ją reikšmingus žvilgsnius. Keli valgytojai dar tebesėdėjo prie stalo ir kramtė riešutus, kiti vaikštinėjo tęsdami pradėtą kalbą. Kaip beveik kas vakarą, kiekvienas ėjo iš valgomojo kada tinkamas, destis, kiek įdomūs buvo jam pasikalbėjimai arba kaip gerai jis virškino. Žiemą retai kada valgomasis visai ištuštėdavo prieš aštuonias. Tuo metu keturios moterys pasilikdavo vienos ir atsigriebdavo už tylėjimą, kurio joms tekdavo laikytis tarp vyrų. Nustebintas Eugenijaus susimąstymo, Votrenas pasiliko valgomajame, nors pirma buvo apsimetęs skubiai išeinąs, ir taip laikėsi, kad Eugenijus jo nematytų ir manytų jį išėjus. Ir vėliau, užuot prisidėjęs prie paskutinių išeinančiųjų, jis vogčiomis stoviniavo salone. Jis skaitė, kas vyksta studento sieloje, ir nujautė, kad artėja krizė. Rastinjakas iš tiesų buvo keblioje padėtyje, kurią daugelis jaunų žmonių yra gavę pažinti. Mylėdama ar koketuodama ponia de Nusingen pervarė Rastinjaką per visas tikrosios aistros kančias, taikydama visus moteriškosios diplomatijos išteklius, vartojamus Paryžiuje. Susikompromitavusi diduomenės akyse, kad išlaikytų prie

savęs ponios de Bosean pusbrolij, ji svyravo, ar iš tikrųjų suteikti jam teises, kuriomis, iš šalies žiūrint, jis atrodė besinaudojās. Jau visas mėnuo ji taip kaitino Eugenijui jausmus, jog pagaliau įskaudino jam širdį. Jeigu jų draugystės pradžioje studentas manė esąs padėties viešpats, tai vėliau ponia de Nusingen paėmė viršų dėl tų manevrų, kurie sujudino Eugenijuje visus – geruosius ir bloguosius – jausmus dviejų ar trijų žmonių, glūdinčių kiekviename jauname paryžietyje. Ar toks jos elgesys buvo iš anksto apgalvotas? Ne, moterys yra visada nuoširdžios, net ir klastingiausiai elgdamosi, nes jos visada klauso kurio nors natūralaus jausmo. Galimas daiktas, kad Delfina, staiga taip labai pasidavusi to jauno vyro valdžiai ir parodžiusi jam tiek palankumo, paskui paklausė savo vertybės jausmo, kuris ją spyrė arba atsikariauti nuolaidas, arba delsti. Juk taip natūralu paryžietei netgi tuo metu, kai aistra ją neša, atidėlioti nuopuolio valandą, mėginti širdį to, kuriam ji ketina atiduoti savo ateitį! Visi ponios de Nusingen lūkesčiai buvo pirmą kartą apvilti, ir jos ištikimybė jaunam egoistui neįvertinti. Ji turėjo teisę nepasitikėti. Ir Eugenijaus elgesyje, kai jam greitas pasisekimas buvo susukęs galvą, galbūt ji pastebėjo savotiškos nepagarbos, atsiradusios dėl keistos jūdviųjų padėties. Ji, be abejonės, geidė tokio amžiaus vyrui pasirodyti imponantiška, geidė pakelti prieš jį galvą, nes taip ilgai jautėsi menka prieš tą, kuris ją pametė. Ji nenorėjo, kad Eugenijui atrodytų, jog ją lengva paimti, ir nenorėjo kaip tik dėl to, kad jis žinojo, jog ji priklausė de Marsė. Tas jaunas paleistuvis, tikras pabaisa, buvo pavergęs ją žeminantiems pasismaginimams, užtat dabar, vaikštinėdama po žydinčius meilės sodus, ji jautė tokį saldų džiaugsmą, jog jai, be abejo, buvo vienas malonumas gėrėtis visais jų renginiais, ilgai klausytis širdies virpulio ir leistis ilgai glamonėjamai nekaltų vėjelio dvelksmų. Tikroji meilė kentėjo už netikrąją. Ši nesąmonė, deja, bus dažnas reiškinys tol, kol vyrai supras, kiek jie žiedų sutrypia jaunos moters sieloje pirmais apvylimo smūgiais. Kad ir kokios būtų buvusios to šaknys, Delfiną žaidė Rastinjaku ir gardžiavosi tuo žaidimu tikriausiai todėl, kad žinojo esanti jo mylima ir kad neabejojo galinti numalšinti meilužio sielvartus, kai tik jos karališkajai moters didybei tai atrodys reikalinga. Eugenijus iš savigarbos nenorėjo, kad jo pirmasis mūšis baigtųsi pralaimėjimu, ir užsispyręs persekiojo grobį kaip medžiotojas, kuris būtinai nori nušauti kurapką Šv. Huberto dieną⁸⁵. Jo nerimas, jo įžeista savimyla, jo sielvartai, tikri ar tariami, viskas jį vis labiau rišo prie tos moters. Visas Paryžius buvo įsitikinęs, kad ponia de Nusingen jam visiškai priklauso, o iš tikrųjų jis buvo ne daugiau laimėjęs kaip pirmą pažinties dieną. Dar nežinodamas, kad moters koketerija kitąsyk duoda daugiau naudos negu meilė džiaugsmo, jis imdavo neprotingai šėlti. Jeigu tas laikas, kada moteris priešinasi meilei, ir davė Rastinjakui ankstyvųjų vaisių, tai jie ir atsiėjo jam brangiai, ir buvo žali, rūgštoki, nors ir skanūs ragauti. Kartais, matydamas save be skatiko, be ateities, jis imdavo galvoti, nepaisydamas sąžinės balso, apie Votreno išdėstytus galimumus praturtėti vedant panelę Tajfer. Kaip tik dabar jis išgyveno tokį momentą, kada jo skurdas taip garsiai šaukė, jog jis beveik leidosi sugundomas to baisiojo sfinkso, kurio žvilgsniai taip dažnai jį apkerėdavo.

Kai Puarė ir panelė Mišono išėjo į savo kambarius, Rastinjakas, manydamas, kad valgomajame tēra tik ponia Vokė ir ponia Kutiur, kuri, snausdama prie krosnies, mezgė vilnones pirštines, – taip švelniai pažiūrėjo į panelę Tajfer, jog ta nuleido akis.

– Jūs turite kokių sielvartų, pone Eugenijau? – tarė ji, valandėlę patylėjusi.

– Kas gi neturi sielvartų! – atsakė Rastinjakas. – Jei mes, jauni vyrai, būtume tikri, kad esame mylimi su atsidavimu, kompensuojančiu mums už aukas, kurioms esame visada pasiryžę, tai mes, galimas daiktas, niekada neturėtume sielvartų.

Panelė Tajfer, užuot atsakiusi, metė į jį žvilgsnį, nėmaž nedviprasmi.

– Štai jūs, panele, šiandien tariatės esanti tikra dėl savo širdies; bet ar galėtumėte galvą dėti, kad ji niekada nepasikeis?

Šypsena sušvito vargšės mergaitės lūpose kaip spindulys, ištryškęs iš jos sielos, jos veidas taip užkaito, jog Eugenijus net išsigando sukėlęs tokį staigų jausmų antplūdį.

– O jeigu rytoj jūs taptumėte turtinga ir laiminga, jeigu jums iš dangaus nukristų didžiulis lobis, ar jūs tebemylėtumėte jauną žmogų, vargšą, kuris jums patiko jūsų vargo dienomis?

Ji gražiai linktelėjo galvą.

– Žmogų jauną ir labai nelaimingą? – Vėl taip pat linktelėjo.

– Kokias kvailybes jūs ten kalbate? – sušuko ponia Vokė.

– Palikite mus ramybėje, – atsakė Eugenijus, – mes suprantame kits kitą.

– Tai, vadinasi, ponas Eugenijus de Rastinjakas linkęs pasižadėti tuoktis su panele Tajfer? – prabilo Votrenas savo žemu balsu, netikėtai pasirodęs valgomojo duryse.

– Ak, jūs mane išgąsdinote! – vienu kartu pasakė ponia Kutiur ir ponia Vokė.

– O ką, bene mano blogai pasirinkta, – atsakė juokaudamas Eugenijus, kuriam Votreno balsas padarė skaudžiausią įspūdį, kokį jis kada buvo išgyvenęs.

– Gana, ponai, negražių juokų! – tarė ponia Kutiur. – Eikime, dukrele, į savo kambarį.

Ponia Vokė išėjo su savo gyventojomis; ji taupė žvakę ir kurą leisdama vakarus pas jas. Eugenijus su Votrenu paliko vienudu.

– Aš gerai žinojau, kad jūs prie to prieisite, – tarė jam šis žmogus išlaikydamas nesudrumsčiamą ramybę. – Bet klausykite! Aš esu tiek pat delikatus kaip bet kas kitas. Nedarykite nė kokio sprendimo šią akimirką, jūs esate nenormalios būklės. Jūs turite skolų. Aš nenoriu, kad jūs ateitumėte pas mane įsikarščiau ar nusivylimo prislėgtas, noriu, kad jus atvestų šaltas protas. Gal jums reikia kokio tūkstančio ekiu? Norite? Štai jie!

Šitas demonas išsiėmė iš kišenės piniginę ir, ištraukęs tris banknotus, pamojavo prieš studento akis. Eugenijus buvo baisiai įklimpęs. Jis buvo skolingas markizui d’Ažuda ir grafui de Trajui šimtą luidorų, praloštų skolon. Jis jų neturėjo ir nedrįso vakare eiti pas poniją de Resto, kur jo laukė. Tai buvo vienas tų intymių vakarų, kur valgomi pyragaičiai, kur geriama arbata, bet kur galima pralošti ir šešis tūkstančius frankų visto partijoje.

- Pone, - tarė jam Eugenijus, vos vos suvaldydamas konvulsišką drebulį, - po to, ką jūs esate man pasakęs, jūs turite suprasti, kad man neįmanoma būti jums skolingam.

- O, jūs mane įskaudintumėte, jei kitaip kalbėtumėte, - tarė gundytojas. - Jūs esate gražus jaunas vyras, delikatus, išdidus kaip liūtas ir meilus kaip mergaitė. Jūs būtumėt skanus kąsnis velniui. Aš myliu tos rūšies jaunus žmones. Dar pora žodžių apie aukštąją politiką - ir jūs matysite pasaulį tokį, koks jis yra. Jame pranašus žmogus, vaidindamas vieną kitą dorybių scenelę, patenkina visas savo užmačias, smarkiai plojant parterio mulkiams. Po kelių dienų ir jūs būsite mūsų. O, jei jūs panorėtumėte būti mano mokinys, aš jums padėčiau viską pasiekti. Tegu tik spėtų rasti jūsų norai - jie bematant būtų įvykdyti, kad ir kažin ko įsigeistumėte: garbės, turtų, moterų. Jums visą civilizaciją paverstume ambrozija. Jūs būtumėte mūsų lepūnas, mūsų Benjaminas, dėl jūsų mes viską iškęstume su malonumu. Visa, kas jums kliudytų, priplotume prie žemės. Jei jus dar kankina skrupulai, tai gal jūs mane laikote piktadariu? Tad štai: žmogus, ne mažiau doras, kaip kad jūs sau atrodote, ponas de Tiurenas⁸⁶, pavesdavo kai kuriuos reikaliukus galvažudžiams ir nėmaž to nelaikė sau kokia nešlove. Jūs nenorite būti man skolingas, ką? Maža bėda, - kalbėjo toliau Votrenas šypsodamasis. - Imkite šiuos popiergalius, - tarė jis, išsitraukdamas vekselio blanką, - ir rašykite štai čia, skersai: *Gavau tris tūkstančius penkis šimtus frankų, kuriuos pasižadu sumokėti per vienerius metus. Ir datą padėkite!* Procentas pakankamai aukštas, kad išsklaidytų jums visas abejones; jūs galite mane vadinti žydu ir laikyti save laisvu nuo bet kokio dėkingumo. Aš leidžiu jums mane niekinti šiandien, būdamas tikras, kad vėliau mane mylėsite. Jūs rasite manyje tų neišmatuojamų bedugnių, tų bekraščių koncentruotų jausmų, kuriuos kvailiai vadina ydomis; bet jūs niekad nepamatysite, kad aš būčiau bailys ir nedėkingas. Žodžiu, aš esu ne *pėstininkas*, ne *žirgas*, o *bokštas*, mano berneli.

- Kas jūs per žmogus? - sušuko Eugenijus. - Jūs tam ir sukurtas, kad mane kankintumėte.

- Visai ne, aš geras žmogus, kuris ryžtasi pats susiteršti, kad jūs visam gyvenimui būtumėte apsaugotas nuo purvo. Jūs klausiate save, iš kur toks pasiaukojimas? Gerai, tą aš jums pasakysiu kurią dieną, tyliai, į pat ausį. Iš pradžių aš jus nustebinau parodydamas visuomenės santvarkos mašiną ir jos veikimą; bet pirmasis jūsų išgąstis praeis kaip naujokui mūšio lauke, ir jūs apsiprasite su mintimi žiūrėti į žmones kaip į kareivius, skirtus mirti, tarnaujant tiems, kurie patys save vainikuoja karaliais. Labai pasikeitė laikai. Kitados būdavo sakoma bravui⁸⁷: „Te šimtą ekiu - užmušk man tokį ir tokį poną“, o paskui, dėl vieno „taip“ arba „ne“ pasiuntus žmogų į aną pasaulį, ramiausiai vakarieniam. Šiandien aš jums siūlau puikų lobį už vieną galvos linktelėjimą, kuris jūsų visai nekompromituoja, ir jūs svyruojate. Sutižęs amžius.

Eugenijus pasirašė vekselį ir pakeitė jį pinigais.

- Na, štai! Dabar pakalbėkime kaip protingi žmonės, - varė toliau Votrenas. - Po mėnesio kito aš noriu važiuoti į Ameriką tabokos auginti. Jums, kaip savo bičiuliui, atsiųsiu cigarų. Jei praturtėsiu, aš jums padėsiu. O jei neturėsiu vaikų (labai galimas daiktas, nes man nėra įdomu

palikti į save panašių atžalų), tai jums užrašysiu turtus. Ar tai nėra draugiškumas? Bet juk aš myliu jus. Turiu tokią aistrą – aukotis dėl kitų. Taip aš jau esu daręs. Matote, mano vaikuti, aš gyvenu aukštesnėje sferoje negu kiti žmonės. Veiksmus laiku priemonėmis, o žiūriu vien tikslo. Kas man žmogus? Va! – tarė jis, nykščio nagu kaukštelėdamas sau į dantį. – Žmogus yra viskas arba nieko. Jis yra mažiau kaip niekas, kai jis vadinasi Puarė: tokį galima sutraiškyti kaip blakę, jis plokščias ir smirdi. Tačiau žmogus yra Dievas, kai jis panašus į jus: tai jau nebe mašina, aptraukta kailiu, tai teatras, kur gali įsibanguoti gražiausi jausmai, o aš tik jausmais ir tegyvenu. Jausmas – argi tai nėra visas pasaulis, sutelktas vienoje mintyje? Pasižiūrėkite į tėvą Gorijo: dukterys jam – visas pasaulis, jos yra siūlas, pagal kurį jis atseka taką per gyvenimą. Na, o man, kiaurai pergrėžusiam gyvenimą, vienas tėra likęs tikras jausmas – vyro draugystė su vyru. Pjeras ir Džafjeras – štai mano mylimieji. *Išvaduoją Veneciją*⁸⁸ aš moku atmintinai. Ar daug jūs esate matę tokių šaunių vyrų, kurie, draugui pasakius: „Eime užkasti lavono“, eitų nesumurmėję nė vieno žodžio ir neįkyrėdami moralais! Aš esu taip padaręs. Aš nekalbėčiau šitaip su bet kuo. Bet jūs, jūs esate aukštesnis žmogus, jums galima viską sakyti – jūs mokate viską suprasti. Jūs ilgai neklamposite toje smirdėlynėje su tais buožgalviais, kur čia aplink mus gyvena. Tai šit, pasakyta viskas. Jūs vesite. Tad išsitraukime kiekvienas kalaviją! Manasis geležinis ir niekada nesuminkštėja, che che!

Votrenas išėjo, kad nereikėtų klausyti neigiamo studento atsakymo, leisdamas jam vienam apsigalvoti. Atrodė, kad jis supranta, ko vertas yra tas menkas priešinimasis, tos kovos, kurias žmonės kovoja patys su savimi ir kurios jiems padeda pateisinti savo nedorus poelgius.

„Tedaro jis ką nori, aš vis tiek nevesiu panelės Tajfer!“ – tarė sau Eugenijus.

Išgyvenęs slogų vidinį drugį, sužadintą minties, kad jis sudarė sutartį su šiuo pasibaisėtiniu žmogumi, kurį tačiau kėlė jo akyse jau vien pažiūrų cinizmas ir drąsa, su kuria jis plakė visuomenę, Rastinjakas apsirengė, pasišaukė karietą ir išvažiavo pas ponią de Resto. Pastarosiomis dienomis ta moteris pasidarė dvigubai atidi šiam jaunam vyrui, kuris kiekvienu žingsniu vis labiau smelkėsi į diduomenės širdį ir kurio įtaka vieną gražią dieną galėjo pasidaryti pavojinga. Jis gražino ponams de Trajui ir d’Ažuda skolą, dalį nakties lošė vistą ir atsilošė, ką buvo anksčiau pralošęs. Prietaringas, kaip ir daugumas žmonių, kurie, skindami sau kelią daugiau ar mažiau yra fatalistai, jis norėjo savo laimėjimą laikyti dangaus atpildu už pasiryžimą neiškrypti iš gero kelio. Kitą rytą jis greit paklausė Votreną, ar tebeturįs jo vekselį. Sulig teigiamu atsakymu jis gražino jam tris tūkstančius frankų, parodydamas visiškai natūralų pasitenkinimą.

– Viskas eina gerai! – tarė jam Votrenas.

– Bet aš nesu jūsų bendrininkas, – tarė Eugenijus.

– Žinau žinau, – perkirto Votrenas. – Jūs dar vaikiškai elgiatės. Dėl menkniekių stoviniuojate prie durų.

Po dviejų dienų Puarė ir panelė Mišono, susėdę ant suoliuko prieš saulę nuošalioje Botanikos sodo alėjoje, kalbėjosi su kažkokiu ponu, kuris ne be pagrindo studentui medikui atrodė įtartinas.

- Panele, - tarė ponas Gondiuo, - aš nesuprantu, iš kur tie jūsų skrupulai. Jo ekscelencija ponas policijos ministras...

- A! Jo ekscelencija ponas policijos ministras... - pakartojo Puarė.

- Taip, jo ekscelencijai rūpi šis reikalas, - tarė Gondiuo.

Visiems gal atrodys neįtikimas dalykas, kad Puarė, buvęs valdininkas, žmogus, be abejo, turįs miesčioniškų dorybių, nors ir nelakaus proto, ir toliau klausė, ką šneka tariamasis rentininkas iš Biufono gatvės, net kai šis ištarė žodį „policija“ ir tuo pro padoraus žmogaus kaukę iškišo Jeruzalės gatvės agento⁸⁹ fizionomiją. Tačiau tai buvo visai paprasta. Tą savotišką žmonių rūšį, kuriai didelėje kvailių šeimoje priklausė Puarė, kiekvienas geriau supras iš vienos pastabos, jau kai kieno pasakytos, bet dar ligi šiol nepaskelbtos spaudoje. Yra tokia plunksnuočių padermė, biudžete įsprausta tarp pirmojo platumos laipsnio su dvylika šimtų frankų algos (savotiškos valdininkų Grenlandijos) ir trečiojo laipsnio (vidurinės juostos), kur jau prasideda šiltėlesnės vietos su trijų - šešių tūkstančių frankų alga, kur aklimatizuojasi gratifikacijos, kur jos tarpsta, nors ir sunkiomis sąlygomis. Vienas būdingiausių bruožų, geriausiai iškeliančių tos smulkiųjų valdininkėlių veislės menkystę, yra savotiška nesąmoninga, automatiška, instinktyvi pagarba tam visų ministerijų dalilamai, kurį valdininkai pažįsta iš neįskaitomo parašo ir *jo ekscelencijos pono ministro* titulo, keturių žodžių, tolygių *il Bondo Cani* iš *Bagdado kalifo*⁹⁰, ir kuris šių užuotų žmonių akyse reiškia šventą neapeliojamą sprendimų valdžią. Kaip krikščionims popiežius, taip valdininkams ekscelencija yra neklaidingas administracijos dalykuose; jo skleidžiamą šviesą spindi visi jo veiksmai, visi jo žodžiai ir visa, kas yra sakoma jo vardu; jis viską pridengia savo apsiuvinėtu munduru ir įstatymu paverčia savo įsakymus; ekscelencijos vardas, kuris liudija jo tikslų grynumą ir jo norų šventumą, yra pasas kad ir mažiausiai priimtinioms idėjoms. Ko šie vargšai žmogynai niekada nepadarytų dėl savęs, tą kuo greičiausiai stengiasi atlikti, kai tik ištariamas žodis *ekscelencija*. Biurokratija, kaip ir kariuomenė, turi savą pasyvų paklusnumą; tai sistema, kuri užgniaužia sąmonę, žmogų paverčia nieku ir galų gale jį, tartum kokį sraigatą ar veržlę, prisuka prie valdžios mašinos. Tad ir ponas Gondiuo, kuris, matyt, pažino žmones, tuoj pat susivokė, kad Puarė yra vienas tokių biurokratijos kvailių, ir paleido veikti *deus ex machina* - magiškąjį žodį „ekscelencija“ tą akimirka, kai atėjo metas atidengti savo baterijas ir apakinti Puarė, kuris, jo manymu, buvo Mišono patinas, lygiai kaip Mišono - jo patelė.

- Jeigu jau pats ekscelencija, jo ekscelencija ponas... Tai visai kitas dalykas, - tarė Puarė.

- Jūs girdite, ką kalba ponas, kurio nuomone jūs, atrodo, pasitikite, - tarė apsimetėlis rentininkas, kreipdamasis į panelę Mišono. - Taigi jo ekscelencija dabar yra visiškai įsitikinęs, kad tariamasis Votrenas, gyvenęs Vokė namuose, yra katorgininkas, pabėgęs iš Tulono

kalėjimo, kur jis buvo žinomas *Mirties niekintojo* vardu.

- A! Mirties niekintojas! - tarė Puarė. - Jis turi būti labai laimingas, jeigu nusipelnė tokį vardą.

- Na taip, - atsakė seklys. - Už šią pravardę jis turi dėkoti laimei, kuri jam padėjo rizikingiausiuose žygiuose išlikti gyvam. Šis žmogus, matote, yra pavojingas. Jis turi tokių ypatybių, jog iš tiesų jį reikia laikyti nepaprastu žmogumi. Net ir tuo, kad buvo nuteistas, jis nusipelnė didžiausią garbę tarp saviškių.

- Tai jis, vadinasi, garbingas žmogus? - paklausė Puarė.

- Savotiškai. Jis savo noru prisiėmė kito nusikaltimą, suklastojimą, padarytą vieno labai gražaus vaikino, kurį jis labai mylėjo. Tas buvo jaunas italas, mėgėjas lošti; jis paskui įstojo į kariuomenę, kur, beje, elgėsi visiškai padoriai.

- Bet jeigu jo ekscelencija policijos ministras yra tikras, kad ponas Votrenas yra Mirties niekintojas, tai kam jam reikia manęs? - tarė panelė Mišono.

- Na taigi, išties! - tarė Puarė, - jeigu tikrai ministras, kaip jūs teikėtės mums pasakyti, yra įsitikinęs...

- Įsitikinęs čia netinkamas žodis: yra tik įtarimas. Jūs tuojau suprasite, koks čia reikalas. Žakas Kolenas, pramintas Mirties niekintoju, yra trijų sunkiųjų darbų kalėjimų patikėtinis: jie išrinko jį savo agentu ir bankininku. Jis daug pelno užsiimdamas tokiais darbais, kuriems reikia žymaus žmogaus.

- Aha! Jūs suprantate, panele, šį kalambūrą? - tarė Puarė. - Ponas jį vadina žymiu, nes jis turi žymę.

- Tariamasis Votrenas, - kalbėjo seklys toliau, - surenka ponų katorgininkų kapitalus, leidžia juos apyvartoti, saugo ir įteikia tiems, kurie pabėga iš kalėjimo, arba jų šeimoms, kai tie palieka joms testamentu, arba jų meilužėms, kai per jį užrašo joms.

- Jų meilužėms! Jūs norite pasakyti - jų žmonoms? - pastebėjo Puarė.

- Ne, pone. Katorgininkai paprastai turi tik neteisėtas žmonas, kurias mes vadiname sugulovėmis.

- Tai, vadinasi, jie visi gyvena neteisėtoje moterystėje?

- Žinoma.

- Vaje, - tarė Puarė, - kokios baisybės! Ponas ministras jų neturėtų kęsti. Kadangi jūs turite garbę matytis su jo ekscelencija, tai jūs, kaip žmogus, turįs, man regis, filantropiškų idėjų, privalėtumėte jam išaiškinti, kaip nedorai elgiasi tie žmonės duodami ir visuomenei labai blogą pavyzdį.

- Bet, pone, negi vyriausybė juos tam sodina į kalėjimus, kad jie duotų visų dorybių pavyzdį.

- Teisybė. Tačiau leiskite man, pone...

- Netrukdykite ponui kalbėti, mano mielas, - tarė panelė Mišono.

- Jūs suprantate, panele, - kalbėjo Gondiuro, - vyriausybei būtų labai pravartu paimti į savo rankas tą neleistiną kasą, kurioje, kaip girdėti, esama nemažos sumos; Mirties niekintojas

inkasuoja dideles vertybes: pas jį suplaukia ne tiktai sumos, priklausiusios kai kuriems jo draugams, bet ir tos, kur sudeda Dešimties tūkstančių sąjunga...

- Dešimties tūkstančių vagių! - sušuko Puarė nusigandęs.

- Ne. Dešimties tūkstančių sąjunga yra pačių didžiųjų vagių draugija, tokių, kurie leidžiasi tik į dideles operacijas ir nekiša nagų ten, kur nesitiki laimėti bent dešimties tūkstančių frankų. Šiai sąjungai priklauso visi žymiausiai tų vyrų, kurie į teismą eina išskėlę galvas. Jie žino įstatymus ir niekad nerizikuoja daryti tokių darbų, už kuriuos grėstų mirties bausmė, jei būtų sučiupti. Kolenas yra jų patikėtinis, jų patarėjas. Panaudodamas savo didžiulius išteklius, šis žmogus sugebėjo susikurti savo policiją, labai plačius ryšius, kuriuos laiko neperžvelgiamoje paslapyje. Nors mes jau metai laikome jį apsupę savo sekliais, bet ligi šiol mums nepavyko atidengti jo kortų. Taigi jo kasa ir jo gabumai visą laiką tarnauja finansuoti nedorovei, remti nusikalstamiems darbams ir išlaikyti armijai nenaudėlių, kurie be perstojo kariauja su visuomene. Sugauti Mirties niekintoją ir paimti jo kasą - tai nukirsti pačią blogio šaknį. Šis žygis užtat yra tapęs valstybės ir aukštosios politikos reikalu, ir jis gali iškelti į garbę tuos, kurie prisidės prie jo pasisekimo. Jūs pats, pone, galėtumėte vėl būti administracijos valdininku, tapti policijos komisaro sekretoriumi, ir tos pareigos jums visiškai nekliudytų imti pensiją, kurią dabar gaunate.

- Bet kodėl gi, - paklausė panelė Mišono, - Mirties niekintojas nepabėga su kasa?

- Oho! - atsakė agentas, - jei jis apvogtų katorgą, tai visur, kur tik eitų, jį sektų žmogus, įpareigotas jį užmušti. Kita vertus, pagrobti kasą nėra jau taip lengva, kaip, sakysim, pagrobti mergaitę iš padorių namų. Be to, Kolenas - ne tam žmogus: jam tai atrodytų negarbinga.

- Pone, - tarė Puarė, - jūs teisingai sakote: tai būtų visiškai negarbinga.

- Bet man dar iš to nėra aišku, kodėl jūs patys nenuėinate paprasčiausiu būdu jo suimti? - paklausė panelė Mišono.

- Gerai, panele, aš atsakysiu... Bet, - tarė jis jai į ausį, - neleiskite savo draugui mane trukdyti, nes mes niekada neužbaigsime. Jis, šitas senis, turėtų tapti labai turtingas, kad jo kas klausytųsi. Mirties niekintojas, - prabilo jis garsiai, - atvykęs čia, apsimovė padoraus žmogaus kailį, pasidarė garbingas Paryžiaus gyventojas, įsikūrė nežymiamame pensione; jis gudrus, nemanykite! Jo niekada nepaimsi lengvai. Taigi ponas Votrenas yra nepaprastas žmogus, varąs didelius darbus.

- Žinoma, - tarė Puarė pats sau.

- Užtat jei apsiriktume ir suimtume tikrąjį Votreną, prieš ministrą sukiltų Paryžiaus prekybininkai ir viešoji nuomonė, o to jis nenori. Pono policijos prefekto kėdė braška, jis turi priešų. Jei jis padarytų klaidų, tai tie, kurie nori jo vietos, pasinaudotų triukšmu ir liberalų riksmu jam nuversti. Čia reikia veikti taip kaip Konjaro⁹¹, tariamojo grafo de Sent Eleno, byloje. Jei būtų pasirodę, kad jis yra tikrasis grafas de Sent Elenas, tai mums būtų buvę striuka. Užtat reikia patikrinti.

- Taip, bet jums reikalinga graži moteris, - gyvai tarė panelė Mišono.
- Mirties niekintojas nesileis moters suvedžiojamas, - tarė seklys. - Žinokite paslaptį - jis nemyli moterų.
- Tai aš nesuprantu, kuo galėčiau prisidėti prie to patikrinimo, jei ir sutikčiau tai padaryti už du tūkstančius frankų.
- Nieko nėra lengvesnio, - tarė nepažįstamasis. - Aš jums duosiu buteliuką skystimėlio, kuris sukelia kraujo priplūdimą, panašų į apopleksiją, šiaip nė kiek nepavojingą. Tą vaistą galima įmaišyti į vyną ir kavą. Tuoj pat jūs nunešite tą žmogų į lovą ir jį nurengsite, lyg norėdami persitikrinti, ar nemiršta. Kai tik liksite viena, sudrožkite plaštaka per petį - pliaukšt! - ir pamatysite pasirodant raides.
- O čia vieni niekai, - tarė Puarė.
- Tai ką, sutinkate? - paklausė Gondiuoro senmergę.
- Bet, brangusis pone, - kreipėsi panelė Mišono, - kaip tada, jei jokių raidžių nebus, ar aš gausiu du tūkstančius frankų?
- Ne.
- Tai koks bus atlyginimas?
- Penki šimtai frankų.
- Veltis į tokį reikalą už tiek mažai! Sąžinės pažeidimas tas pat, o aš juk turiu ją nuraminti, pone.
- Aš jus užtikrinu, - tarė Puarė, - kad panelė turi labai jautrią sąžinę, jau nekalbant apie tai, kad ji yra labai maloni ir išsilavinusi.
- Na, gerai! - vėl prabilo panelė Mišono. - Duokite man tris tūkstančius frankų, jei jis bus Mirties niekintojas, ir nieko, jei bus padorus pilietis.
- Gerai! - tarė Gondiuoro. - Bet su sąlyga, kad tai bus padaryta rytoj.
- Per greit, brangusis pone, aš dar turiu pasitarti su savo nuodėmklausiu.
- Gudragalvė! - tarė seklys atsistodamas. - Tad ligi rytojaus. O jeigu jums prireiktų būtinai su manimi pasikalbėti, ateikite į Šv. Onos gatvelę, už Sent Šapel bažnyčios šventoriaus. Iš pavartės tik vienerios durys. Pasiklauskite pono Gondiuoro.
- Bjanšonui, grįžtančiam iš Kiuvjė paskaitos, krito į ausį keistas Mirties niekintojo vardas ir įžymiojo slaptosios policijos viršininko žodis „gerai“.
- Kodėl neužbaigėte visiškai? Turėtumėte trijų šimtų frankų rentą ligi gyvos galvos, - tarė Puarė panelei Mišono.
- Kodėl? - atsakė ji. - Reikia juk pasvarstyti. Jeigu ponas Votrenas iš tikrųjų yra tas Mirties niekintojas, tai gal būtų naudingiau su juo susitarus. Tik paprašyti pinigų yra tas pat, kas jį įspėti, o jis toks žmogus, kad paspruktų nė dėkui nepasakęs. Tai būtų nieko sau *šnipšt*.
- Jeigu ir įspėtume jį? - tarė Puarė. - Tai argi šis ponas nesakė, kad jis yra sekamas? Bet jūs tada nieko negautumėte.

„Vis dėlto, – pagalvojo panelė Mišono, – aš nemyliu šito žmogaus! Nieko jis daugiau nežino, tik man nemalonius dalykus kalbėti.“

– Tačiau, – prabilo Puarė, – jūs padarytumėte gerą darbą. Kaip sakė tas ponas, kuris ne tikrai kad gerai apsitaisęs, bet ir šiaip man atrodo labai padorus, tai būtų paklusnus įstatymo vykdymas – išvaduoti visuomenę nuo piktadario, kad ir koks dorybingas jis būtų. Kas gerė – visada gers. O jeigu jam ateitų į galvą mus visus išžudyti? Po velnių! Mes būtume kalti dėl tų žudynių, jau nekalbant apie tai, kad mudu būtume pirmosios aukos.

Panelė Mišono buvo taip susirūpinusi, kad nebegirdėjo Puarė žodžių, krintančių vienas paskui kitą iš jo burnos, tartum vandens lašai iš blogai užsukto čiaupo. Tas senis, kartą pradėjęs savo šnekalą, jei tik panelė Mišono nesustabdydavo, kalbėdavo lyg kokia užsukta mašina. Palietęs vieną dalyką, jis šalutiniais sakiniais nuklysdavo prie kito, visiškai priešingo, nepadaręs jokios išvados. Artėjant prie Vokė namų, jis jau klaidžiojo po gausybę periodų ir citatų, įsitraukęs į pasakojimą, kaip jis davė parodymus pono Ragulo ir ponios Moren byloje, kur buvo pakviestas gynybos liudininku. Įeinant į vidų, jo draugė spėjo pastebėti, kad Eugenijus de Rastinjakas intymiai įsišnekęs su panele Tajfer, ir kalba jiems, matyt, tiek įdomi, kad porelė visiškai nekreipia dėmesio į du senus pensiono gyventojus, einančius per valgomąjį.

– Tuo ir turėjo baigtis, – tarė panelė Mišono ponui Puarė. – Jau visa savaitė, kaip jie ryja vienas kitą akimis.

– Taip, – atsakė šis. – Užtat ji ir buvo pripažinta kalta.

– Kas?

– Ponia Moren.

– Aš jums kalbu apie panelę Viktoriną, – aiškino Mišono, eidama kaip niekur nieko į Puarė kambarį, – o jūs man atsakote apie poniją Moren. Kas buvo toji moteris?

– O kuo kalta panelė Viktorina?

– Tuo, kad myli poną Eugenijų de Rastinjaką ir brenda vis tolynnežinodama, kur tas nuves ją, vargšę avelę!

Eugenijų šį rytą ponija de Nusingen įvarė į nusiminimą. Širdies gilumoje jis jau buvo visai atsidavęs Votrenui nenorėdamas tyrinėti, nei kodėl šis nepaprastas žmogus jam taip palankus, nei kas iš tokios draugystės gali išeiti. Tik stebuklas galėjo atitraukti jį nuo bedugnės, į kurią jis jau prieš valandą buvo įkėlęs koją keisdamasis su panele Tajfer saldžiausiais pažadais. Viktorinai atrodė, kad ji girdi angelo balsą, kad jai atsivėrė dangus, kad Vokė namai nusidažė pasakų spalvomis, kokiomis tapytojai išpuošia teatro rūmus: ji mylėjo, ji buvo mylima – bent jai taip atrodė. Ir kuri moteris nebūtų patikėjusi taip kaip ji, matydama Rastinjaką ir klausydama jo šią valandą, nusivogtą nuo visų naminių sargų? Grumdamasis su savo sąžine, bijodamas blogai daręs ir to blogo norėdamas, įsikalbėdamas sau, kad išpirksiąs šią atleistiną nuodėmę moters laime, jis buvo gražus savo neviltingam ir spinduliavo visomis pragaro ugnimis, kurios degė jo širdyje. Jo laimė, stebuklas įvyko: Votrenas įėjo smagus ir tuoj įspėjo, kas dedasi tų

dviejų jaunų žmonių širdyse, kuriuos jis supiršo savo pragariško genijaus suktybėmis, tik jų džiaugsmą jis tuoj sudrumstė uždainuodamas savo storu pašaiptu balsu:

Žavi mana Fanšetė

Savuoju kuklumu...

Viktorina pabėgo išsinešdama tiek pat laimės, kiek turėjo ligi šiol savo gyvenime nelaimių. Vargšė mergaitė! Rankos paspaudimas, Rastinjako plaukų prisilietimas prie jos skruostų, žodis, ištartas taip arti prie jos ausies, kad ji pajuto studento lūpų karštį, jos liemens apkabinimas virpančia ranka, bučkis į kaklą – tai buvo jos širdies sužadėtuovės, kurios iš baimės, kad storoji Silvija, esanti netoliese, neišbrautų bet kurią akimirką į šį spinduliuojantį valgomąjį, darėsi dar karštesnės, dar gyvesnės, dar labiau saistančios negu patys gražieji prisirišimo liudijimai garsiausiuose meilės romanuose. Šie *baikštūs meilės ženklai*, anot gražaus mūsų senolių posakio, atrodė nusikaltimas šitai pamaldžiai mergaitei, kas dvi savaitės einančiai išpažinties! Per šią valandėlę ji iššvaistė daugiau sielos turtų negu vėliau, būdama turtinga ir laiminga, būtų galėjusi suteikti visiškai atsiduodama.

– Reikalas baigtas, – tarė Votrenas Eugenijui. – Mūsų abu frantai susikirto. Viskas išėjo kaip pridera. Garbės klausimas. Mūsų balandėlis įžeidė mano sakalą. Rytoj rytą Klinjankuro redute. Apie pusę devintos panelė Tajfer paveldės tėvo meilę ir turtus, kuo ramiausiai kramsnodama duoną su sviestu. Argi ne juokinga? Tas Tajferiukas puikiai valdo špagą, jis taip pasitiki savimi, lyg turėtų keturis tūzus rankoje; vis dėlto jam nuleis kraują tuo kirčiu, kurį aš esu išradęs: tam tikru būdu mosteli špagą aukštyn ir smeigi tiesiai į kaktą. Aš jums parodysiu tą numeriuką – jis pasiutusiai pravartus.

Rastinjakas klausėsi apstulbęs ir neįstengė nieko atsakyti. Tą akimirką įėjo tėvas Gorijo, Bjanšonas ir dar keli valgytojai.

– Štai kokį aš jus ir norėjau matyti, – tarė jam Votrenas. – Jūs žinote, ką darote. Gerai, mano ereliuk! Jūs valdysite žmones; esate stiprus, žvalus, kietas; aš gerbiu jus.

Jis norėjo paimti jo ranką. Rastinjakas staiga atitraukė savąją ir krito ant krėslo išbalęs; jam pasivaideno, lyg priešais matytų klaną kraujo.

– Ak, mus dar varžo keli vystyklėliai, suteršti dorybe, – tarė Votrenas patylom. – Tėvelis Dolibanas turi tris milijonus, aš žinau jo turtus. Dalis jus padarys baltą kaip nuotakos suknelę, net savo paties akyse.

Rastinjakas nebesvyravo. Jis nusprendė vakare nuėjęs įspėti poną Tajferą ir jo sūnų. Tuo metu, Votrenui išėjus, tėvas Gorijo tarė jam į ausį:

– Jūs esate liūdnas, mano vaikeli! Aš jus pradžiuginsiu. Eime! – ir senasis makaronininkas uždegė savo žvakutę nuo vienos lempos. Eugenijus, smalsumo pagautas, išėjo paskui jį.

– Užeikime pas jus, – tarė žmogelis, kuris buvo iš Silvijos pasiėmęs studento raktą. – Štai rytą jūs pamanėte, kad ji jūsų nemyli, a? – kalbėjo jis. – Ji jus išvarė, ir jūs išėjote supykęs,

nusiminęs. Kvailuti! Ji manęs laukė, suprantate? Mums reikėjo baigt įrengti jums butuką, gražų kaip lėlytę, į kurį jūs po trijų dienų persikelsite. Neišduokite manęs. Ji nori jums padaryti staigmeną, bet aš nebeištveriu neišdavęs paslapties. Jūs apsigyvensite Artua gatvėje, pora žingsnių nuo Sen Lazaro gatvės. Ten būsite kaip princas. Baldelius jums išrinkome – kaip jaunamartei. Mes daug ką sutaisėme per tą mėnesį nė žodžio jums apie tai nesakydami. Mano advokatas pradėjo veikti, mano duktė gaus savo dalies palūkanas – trisdešimt šešis tūkstančius frankų per metus, ir aš dar pareikalausiu, kad jos aštuoni šimtai tūkstančių frankų būtų investuoti į gerą nekilnojamąjį turtą.

Eugenijus vaikščiojo ir, susinėręs rankas ant krūtinės, galvojo apie varganą ir nesutvarkytą savo kambarį. Tėvas Gorijo patykojo progą, kada studentas nuo jo nusigrėžė, ir padėjo ant židinio raudono tyto dėžutę, ant kurios buvo auksu išspaustas Rastinjakų herbas.

– Mano brangusis vaikelis, – tarė jam vargšas senukas, – aš įklimpau į visus tuos reikalus ligi kaklo. Bet, matote, čia buvo nemaža ir mano egoizmo – aš suinteresuotas jūsų persikėlimu į naują butą. Juk jūs neatsakysite, jei aš paprašysiu vieno dalyko, tiesa?

– Ko jūs norite?

– Viršum jūsų buto, šeštame aukšte, yra vienas kambarėlis, priklausęs tam pačiam butui, – aš ten apsigyvensiu, gerai? Aš jau senstu, esu per daug toli nuo savo dukterų. Aš jūsų nevaržysiu. Aš šiaip sau būsiu ten. Jūs man papasakosite kas vakaras apie ją. Sakykite, gal jums tas nepatiks? Kai jūs grįšite namo, aš būsiu jau lovoje, girdėsiu jus ir tarsiu sau: „Jis ką tik matė mano mažąją Delfiną. Jis ją lydėjo į balių, ji su juo laiminga.“ Jei aš susirgčiau, tai mano širdžiai būtų balzamas girdėti, kaip jūs pareinate, vaikščiojate, išeinate; jумыse bus tokia didelė dalis mano dukters! Man iš ten bus tik pora žingsnių ligi Eliziejaus laukų, kur jos kasdien važiuoja pasivažinėti, aš jas nuolat matysiu, o dabar kartais pavėluoju. Ir paskui, galimas daiktas, ji pas jus ateis! Aš ją girdėsiu, aš ją matysiu su rytiniu apsiaustėliu, lengvai žengiančią, smulkučiais žingsneliais tipenančią kaip katytę. Per šį mėnesį ji atgimė, ji dabar tokia, kaip buvo jauna mergaitė, linksma, spindinti. Jos siela sveiksta – jūs suteikėte jai laimę. O, nėra, ko aš nepadaryčiau dėl jūsų! Prieš valandėlę, grįžtant namo, ji man pasakė: „Tėte, aš esu laiminga!“ Kai jos man su ceremonijomis sako: *téve mano*, šiurpas mane nukrato; bet kai jos mane vadina *téte*, man pasirodo, kad aš jas matau mažytes, jos prikelia man visus atminimus. Tada aš labiau jaučiuosi jų tėvas esąs. Man regisi, kad jos dar tik mano, ir niekieno kito!

Žmogelis nusišluostė akis, jis verkė.

– Jau seniai buvau girdėjęs tokius žodžius, seniai ji man buvo padavusi ranką. O taip! Štai jau dešimt metų, kaip nesu ėjęs šalimais su katra savo dukteria. Ak, kaip gera paliesti jos drabužį, taikytis prie jos žingsnių, justis šilumą! Pagaliau šį rytą lydėjau Delfiną visur. Vaikščiojau su ja po krautuves. Ir lydėjau namo. O, leiskite man būti šalia jūsų! Prireiks jums kada kokio patarnavimo – aš būsiu čia pat. O, jei Elzaso kelmas numirtų, jei podagra susiprastų sutraukti jam pilvą, kokia laiminga būtų mano vargšėlė duktė! Jūs būtumėte mano žentas, viešai

būtumėte jos vyras. Ką gi, ji neragavusi jokių šio pasaulio smagumų ir jaučiasi tokia nelaiminga, jog aš jai viską atleidžiu. Gerasis Dievulis turėtų globoti tėvus, kurie labai myli vaikus. Ji jus baisiausiai myli! – tarė jis, kiek patylėjęs, linguodamas galva. –Vaikščiodama ji šnekėjo apie jus su manimi: „Juk jis labai geras, tėve, argi ne? Jo labai gera širdis! Ar jis kalba apie mane?“ Kur ten! Kiek ji man prišnekėjo, kol nuo Artua gatvės nuėjome ligi Panoramos pasažo, – būtų galima tomus prirašyti! Pagaliau ji perliejo savo širdį į manąją. Visą šitą gražią priešpietę aš nebesijaučiau senas, aš buvau lengvesnis už plunksną. Pasakiau jai, kad jūs atidavėte man tūkstančio frankų banknotą. Ak, brangutė! Ji susijaudino dėl to ligi ašarų. Bet kas gi ten ant jūsų židinio? – tarė galų gale tėvas Gorijo, kuris tirpte tirpo iš nekantrybės matydamas, kad Rastinjakas nesijudina.

Eugenijus, visiškai sutrikęs, pakvaišusiom akim žiūrėjo į savo kaimyną. Dvikova, kuri, pasak Votreno, įvyksianti rytoj, buvo taip žiauriai priešinga jo brangiausioms viltims, jog jis išgyveno visas košmaro pajautas. Jis atsigręžė į židinį, pastebėjo keturkampę dėžutę, ją atidarė ir rado tenai popieriaus lakštelį, kuriuo buvo uždengtas Bregeto⁹² darbo laikrodis. Ant popierėlio buvo parašyta:

„Aš noriu, kad jūs mąstytumėte apie mane kiekvieną valandą, nes...

Delfina.“

Šis paskutinis žodis, aišku, turėjo priminti kažkurią tarp jųdviejų įvykusią sceną. Eugenijus susijaudino. Auksiniame dėžutės viršelyje iš vidaus pusės emalyje buvo įlietas jo herbas, ši brangenybė, kurios jis jau seniai troško, – grandinė, rakčiukas, forma, raižiniai atitiko visus jo norus. Tėvas Gorijo spindėjo džiaugsmu. Jis, žinoma, buvo pasižadėjęs savo dukteriai smulkiai papasakoti, kokį įspūdį netikėta dovana padarys Eugenijui, nes dalyvavo kaip trečiasis asmuo šiame jaunų jausmų sujudime ir atrodė dėl to labai laimingas. Jis jau mylėjo Rastinjaką ir dėl dukters, ir dėl jo paties.

– Jūs nueikite pas ją šį vakarą, ji jūsų laukia. Storasis Elzaso kelmas vakarieniauja pas savo šokėją. Aa, kaip kvailai jis atrodė, kai mano advokatas išrėžė jam stačiai. Kadgi ims įtikinėti, jog jis tiesiog dievinas mano dukterį! Tegu jis ją tik paliečia – aš jį užmušiu. Viena tik mintis, kad mano Delfiną su... (jis atsiduso), pastūmėtų mane į nusikaltimą; bet čia nebūtų žmogžudystė – juk tai veršio galva ant meitėlio kūno. Jūs pasiimsite ir mane drauge, taip?

– Taip, mano gerasis tėve Gorijo, jūs juk žinote gerai, kad aš jus myliu...

– Aš tą matau, jūs nesigėdinate manęs! Leiskite man jus apkabinti. – Ir jis suspaudė studentą savo rankomis. – Jūs ją padarysite laimingą, pažadėkite man! Jūs eisite šį vakarą, tiesa?

– O taip! Turiu eiti, yra neatidėliojamas reikalas.

– Gal aš galėsiu būti jums kuo nors naudingas?

– Dievaži, taip! Kol aš užtruksiu pas ponią de Nusingen, nueikite jūs pas poną Tajferą, tėvą, ir paprašykite, kad jis man vakare paskirtą valandą nepaprastai svarbiam pasikalbėjimui.

- Negi tai būtų teisybė, jaunuoli, - tarė tėvas Gorijo persimainiusiu veidu, - kad jūs taikstotės prie jo dukters, kaip tie kvaišos, ten, apačioje, kalba? Perkūnai rautų! Jūs nežinote, kas yra Gorijo letenos smūgis. Ir jei jūs suvedžiotumėte mus, šį reikalą tektų sutvarkyti kumščiu. Ak! Juk tai neįmanoma.

- Aš jums prisiekiu, kad vieną moterį temyliu pasaulyje, - tarė studentas. - Aš tai sužinojau prieš valandėlę.

- O, kokia laimė! - atsiduso tėvas Gorijo.

- Bet, - kalbėjo toliau studentas, - Tajfero sūnus rytoj kaunasi, ir aš esu girdėjęs, kad jis būsiąs užmuštas.

- O kas čia jums galvoj?

- Reikia juk pasakyti jam, kad neduotų savo sūnui ten vykti... - sušuko Eugenijus.

Šį akimirksnį jo kalbą nutraukė Votreno balsas; jis, pasirodęs ant savo durų slenksčio, dainavo:

Ričardai, karaliau mano![93](#)

Pasaulis jau tave apleidžia...

Brum! brum! brum! brum! brum!

Ilgai basčiausi aš pasaulį,

Mane regėjote...

Tra lia lia lia...

- Ponai! - sušuko Kristofas. - Sriuba jau laukia, ir visi jau prie stalo.

- Klausyk, - tarė jam Votrenas, - atnešk butelį mano Bordo vyno.

- Tai ką, gražus laikrodis? - paklausė tėvas Gorijo. - Ji turi skonį, a?

Votrenas, tėvas Gorijo ir Rastinjakas nulipo laiptais drauge ir, kadangi pavėlavo, susėdo prie stalo visi viens šalia kito. Eugenijus pietų metu buvo labai šaltas Votrenui, nors dar niekada šis žmogus, toks malonus ponios Vokė akyse, nebuvo parodęs tiek sąmojo. Iš jo tiesiog kibirkščiavo išmonės, išjudindamos visus valgytojus. Šis pasitikėjimas savimi, šis šaltakraujiškumas stebino ir gąsdino Eugenijų.

- Kokią žolę jūs šiandien užmynėte? - tarė jam ponias Vokė. - Jūs linksmas kaip kikelis.

- Aš visada esu linksmas, kai man gerai iššina.

- Gerai? - tarė Eugenijus.

- Na, žinoma! Išleidau partiją prekių ir už tarpininkavimą gerai nulupsiu. Panele Mišono, - tarė jis, pastebėjęs, kad senmergė jį atidžiai seka, - gal mano veide yra koks bruožas, kuris jums nepatinka, kad į mane taip smailai žiūrite? Prašom pasakyti! Aš jį pakeisiu, kad jums patiktų... Puarė, mudu gal nesusipyksime dėl to, ką? - pridūrė jis, mirktelėjęs senajam valdininkui.

- Šimts pyptių! Jūs turėtumėte papozuoti piešiant Herkulį Išdaigininką, - tarė jaunasis dailininkas Votrenui.

- Dievaži, sutinku! Jei tik panelė Mišono panorės pozuoti Per Lašezo kapinių Venerai, - atsakė Votrenas.

- O Puarė? - įsiterpė Bjanšonas.

- O, Puarė pozuos Puarė. Bus sodų dievaitis! - sušuko Votrenas. - Jis kilęs iš kriaušės⁹⁴.

- Sutrešusios! - pridūrė Bjanšonas. - Tada jūs būsite tarp kriaušės ir sūrio.

- Visa tai kvailystės, - tarė ponias Vokė. - Jūs daug geriau padarytumėte, jei mus pavaišintumėte Bordo vynu, kurio štai butelis, matau, galvą kaišioja. Jis palaikys mūsų linksmą nuotaiką, jau nekalbant, kaip tai sveika *dél skilvio*.

- Ponai, - tarė Votrenas, - ponias pirmininkė kviečia mus prie tvarkos. Ponias Kutiur ir panelė Viktorina nesipiktins jūsų smailiais liežuviais; tik saugokite tėvo Gorijo nekaltybę. Aš jums siūlau mažytę *butelioramą* Bordo vynu, kuriam Lafito vardas⁹⁵ teikia dvigubą garbę, tegu bus pasakyta visiškai be politikos. Ei, kine! - šūktelėjo jis žiūrėdamas į Kristofą, kuris stovėjo nejudėdamas. - Eik šen, Kristofai! Tai ką, tu negirdi savo vardo? Kine, nešk čionai skystimėlį!

- Štai, pone, - tarė Kristofas, paduodamas jam butelį.

Votrenas, pripylęs Eugenijaus ir tėvo Gorijo taures, pamažu įsilašino kelis lašus sau ir ragavo, kol jo abu kaimynai gėrė, bet staiga susiraukė.

- Velniai jį žino, kamščiu atsiduoda. Pasiimk šitą sau, Kristofai, o mums paieškok kito; dešinėje pusėje, žinai? Mūsų yra šešiolika, atnešk aštuonis butelius.

- Jau kad jūs toks dosnus, - tarė dailininkas, - tai aš apmoku šimtą kaštonų.

- Oho! - Būūūūū!

- Prrrr!

Visi laidė ištiktukus, kurie lakstė kaip raketos.

- Ei, mamyte Vokė, du butelius šampano! - šūktelėjo Votrenas.

- Mat ką išsigalvojo! Dar užsimanysite visų mano namų. Du šampano! Bet juk tai dvylika frankų! Jūs manote, aš juos iš žemės iškasiu? Bet jei ponas Eugenijus sutiks apmokėti, aš pavaišinsiu serbentine.

- Žinome jos serbentinę - valo vidurius kaip ricina, - tyliai pasakė studentas medikas.

- Ar nenutilsi, Bjanšonai! - sušuko Rastinjakas. - Vos tik aš išgirstu kalbant apie riciną, mane verčia... Gerai, neškit Šampanės vynu, aš apmoku! - pridūrė studentas.

- Silvija, - tarė ponias Vokė, - duokite sausainių ir pyragaičių.

- Jūsų pyragaičiai jau per daug sumitę, - tarė Votrenas, - jiems jau barzdos auga. Sausainiai kas kita - riskite juos čia!

Bematant Bordo vinas pradėjo apytaką, valgytojai atgijo, pralinksėjo. Pakilo laukinis juokas, kartkartėmis nustelbiamas stūgavimų, mėgdžiojančių įvairių gyvulių balsus. Muziejaus tarnautojui atėjo į galvą pamėgdžioti paryžiečių gatvės šūksnį, panašų į įsimylėjusio katino

kniaukimą; tučtuojau aštuoni balsai vienu metu sumaurojo:

- Galandu peilius!
- Lesalas paukščiukams!
- Čionai prašau, čionai, ponios, čionai tai bent įdomu!
- Taisau fajanso indus!
- Į valtį, prašom į valtį!
- Muškite savo drabužius, savo žmonas!
- Senų drabužių, senų galionų, senų skrybėlių, kas turi parduoti?
- Vyšnios, vyšnios saldžiosios!

Pergalės palmė teko Bjanšonui, kuriam pavyko per nosį iškniaukti:

- Skėčius parduodu!

Keletą akimirų truko toks triukšmas, nuo kurio galėjo galva sprogti, pokalbis be jokio sąryšio, pilnas nesąmonių, tikra opera, kuriai vadovavo Votrenas kaip kapelmeisteris neišleisdamas iš akių Eugenijaus ir tėvo Gorijo, kurie atrodė jau girti. Nugaromis atsirėmę į kėdžių atlošus, rimtais veidais, visai mažai tegerdami, jie stebėjo šį neįprastą sąmyšį. Abu mąstė apie tai, ką veiks vakare, ir vis dėlto jautė negalį pajudėti iš vietos. Votrenas, šnairomis sekęs jų kitėjančius veidus, palaukė, kol jų akys apmargo; tada, pasilenkęs prie Rastinjako ausies, jam tarė:

- Berneli mano, dar mes nesame tiek gerai kaustyti, kad galėtume kovoti su tėveliu Votrenu, o jis per daug jus myli, kad leistų krėsti kvailystes. Kai aš pasiryžtu ką nors padaryti, tai tik vienas Dievulis gali pastoti man kelią. A! Mes norėjome eiti įspėti tėvo Tajfero. Juk tai vaikagalio kvailybės! Krosnis jau iškūrenta, tešla išminkyta, bandelė ant ližės; rytoj kad krimsimė, tai net trupiniai aukščiau galvos šokinės; ir mes norėtume sukliudyti ją įšaut į duonkepį? Ne ne, viskas iškeps! Jei mes dar juntame kokių sąžinės priekaištėlių, tai geras virškinimas juos pašalins. Tuo pat metu, kai mes saldžiai miegosime, pulkininkas grafas Frankesinis savo rapyros smaigaliu praskins jums kelią į Mišelio Tajfero paveldėtojus. Viktorina po savo brolio paveldės penkiolikos tūkstantėlių rentą. Aš jau teiravausi ir sužinojau, kad motina jai yra palikusi daugiau kaip tris šimtus tūkstančių...

Eugenijus klausėsi negalėdamas atsakyti ir jautė, kad liežuvis prilipo jam prie gomurio, jį ėmė nenugalimas snaudulys; stalą ir žmonių veidus jis tematė pro šviesias miglas. Netrukus triukšmas aprimo, valgytojai vienas paskui kitą išsiskirstė. Paskui, kai valgomajame teliko tik ponija Vokė, ponija Kutiur, panelė Viktorina, Votrenas ir tėvas Gorijo, Rastinjakas matė lyg sapne, kad ponija Vokė pilsto vyno likučius iš butelių į vieną ir, matyt, nori pripilti pilną.

- Ak, kokie jie pakvaišę, kokie jie jauni, - ištarė našlė.

Tai buvo paskutinis sakiny, kurį dar galėjo suprasti Eugenijus.

- Tik vienas ponas Votrenas moka tokius juokus krėsti, - tarė Silvija. - Žiūrėkite! Štai Kristofas parpia kaip sukutis.

- Sudie, mamyte, - tarė Votrenas. - Aš einu į teatrą gėrėtis ponu Marti *Laukiniame tarpeklyje* 96, toje garsioje pjesėje, perdirbtoje iš *Atsiskyrėlio*. Jeigu jūs norite, nusivešiu jus ir šias ponias taip pat.

- Dėkoju jums, - tarė ponia Kutiur.

- Kaip tai, kaimyne! - sušuko ponia Vokė. - Jūs atsisakote pasižiūrėti pjesės, perdirbtos iš *Atsiskyrėlio*, veikalo, kurį parašė Šatobriano Atala⁹⁷, kurį mes taip mėgome skaityti ir kuris yra toks gražus, jog mudvi praėjusią vasarą po liepomis verkėme lyg kokios Magdelenos. Pagaliau tai dorybingas veikalas, kuris gali būti pamokantis jūsų augintinei.

- Mums yra uždrausta žiūrėti komedijų, - atsakė Viktorina.

- Žiūrėkite, štai šitie jau pribaugti, tarė Votrenas, juokingai kraipydamas tėvo Gorijo ir Eugenijaus galvas.

Padėjęs studento galvą ant kėdės, kad jam būtų patogiau miegoti, Votrenas jį karštai pabučiavo į kaktą dainuodamas:

O mano mielas, mik saldžiai!

Tave aš saugosiu budriai.

- Aš bijau, kad jis gali susirgti, - tarė Viktorina.

- Tai likite jo slaugyti, - atsakė Votrenas. - Tai yra, - pašnibždėjo jis jai į ausį, - nuolankios moters pareiga. Jis jus garbina, šis jaunas vyras, jūs būsite jo žmonelė - aš jums tai pranašauju. Pagaliau, - atsakė jis garsiai, - *jie buvo gerbiami visame krašte, gyveno laimingai ir susilaukė daug vaikų*. Štai kaip baigiasi visi meilės romanai. Ei, mamyte, - tarė jis, atsigrėždamas į ponią Vokė ir ją apkabindamas, - užsidėkite skrybėlę, apsivilkite gražiąja gėlėta suknia, apsisiauskite grafienės šalių. O aš pats eisiu paieškoti jums vežiko.

Jis išėjo dainuodamas:

O saule, dieviškoji saule,

Kuri moliūgus brandini...

- Dievuli mano! Ką jūs pasakysite, ponia Kutiur, su šitokiu žmogum aš būčiau laiminga, kad ir ant stogo gyvendama. Žiūrėkite, - tarė ji atsigrėždama į makaronininką, - štai tėvas Gorijo visai nusilesė. Šiam senam šykštuoliui niekada neatėjo į galvą mane kur nors nusivesti. Dieve, jis tuoj kris žemėn! Kaip nepritinka tokio amžiaus žmogui netekti proto! Bet jūs pasakysite, kad negalima netekti to, ko neturi... Silvija, nuveskite jį į kambarį.

Silvija paėmė žmogyną po ranka, užvedė aukštyn ir užvertė nenusirengusį, lyg kokį ryšulį, skersai lovos.

- Vargšas jaunuolis, - kalbėjo ponia Kutiur, nužerdama Eugenijaus plaukus, užkritusius jam ant akių. - Jis kaip jauna mergaitė nežino, kas yra peržengti saiką.

– Ak, galiu jums tikrai pasakyti, kad per trisdešimt vienerius metus, kai aš laikau pensiją, – tarė ponja Vokė, – daug jaunų žmonių perėjo, kaip sakoma, per mano rankas, bet aš niekada nesu mačiusi tokio malonaus nei tokio prakilnaus kaip ponas Eugenijus. Koks jis gražus, kai miega! Priimkite, ponja Kutiur, jo galvą ant savo peties. Tai jau! Ji svyra ant panelės Viktorinos peties: yra kažkoks Dievas, kuris globoja vaikus. Dar truputis, ir jis būtų prasiskėlęs galvą į kėdės briauną. Juodu abu – kokia būtų graži porėlė!

– Kaimyne, prašom nutilti! – sušuko ponja Kutiur. – Jūs kalbate tokius dalykus...

– Na ir kas? – atrėžė našlė. – Jis juk nieko negirdi. Eime, Silvija, padėsi man apsirengti. Aš noriu užsidėti gorsetą.

– Ką? Didįjį gorsetą dabar, ką tik po pietų? – prieštaravo Silvija. – Ne, tegu jau kas nors kitas jus suveržia: aš nenoriu būti jūsų galvažudys. Ši nesąmonė gali jums atsieiti gyvybę.

– Man vis vien, reikia pagerbti poną Votreną.

– Jūs, matyt, labai mylite savo įpėdinius?

– Užtenka, Silvija, gudragalviauti, – tarė našlė išeidama.

– Jos amžiuje! – pasakė virėja, rodydama į savo šeimininkę Viktorinai.

Ponja Kutiur ir jos augintinė, ant kurios peties miegojo Eugenijus, paliko valgomajame vienos. Kristofo knarkimas skambėjo tyliuose namuose, ir nuo to dar ramesnis atrodė Eugenijaus miegas: jis miegojo kaip kūdikis. Viktorina buvo laiminga, kad gali sau leisti vieną tų gailėstingumo darbų, nuo kurių išsiskleidžia visi moters jausmai, ir kad turi progą be nuodėmės jausti jauno vyro širdį plakant prie savo širdies; ji atrodė išdidi, nes jautėsi taip, lyg būtų motina ir globėja. Pro tūkstančius minčių, iškilusių jos širdyje, smelkėsi audringas geidulio viesulas, kurį žadino jaunos ir tyros šilumos jautimas.

– Vargšė, miela mergytė! – pratarė ponja Kutiur, spausdama jai ranką.

Senoji ponja gėrėjosi šiuo nekaltu ir skausmingu veidu, kurį šiuo metu gaubė laimės aureolė. Viktorina buvo panaši į vieną tų naivių viduramžio paveikslų, kur dailininkas, nesirūpindamas nesvarbiais dalykais, visus savo ramaus ir išdidaus teptuko burtus sutelkė į geltono atspalvio veidą, kuriame tačiau, rodos, pats dangus atsispindi savo aukso spalvomis.

– Bet, mamyte, jis išgėrė ne daugiau kaip dvi taureles, – prabilo Viktorina, savo pirštais glostydamą Eugenijaus plaukus.

– Jeigu jis būtų girtuoklis, dukrele, vynas jį būtų tiek pat paveikęs kaip ir kitus. Šis nusigėrimas daro jam garbę.

Gatvėje pasigirdo vežimo bildesys.

– Mamyte, – tarė mergaitė, – tai ponas Votrenas. Paimkite nuo manęs poną Eugenijų. Aš nenorėčiau, kad tas žmogus taip mane pamatytų: jo žodžiai teršia sielą, o žvilgsniai žeidžia moterį, lyg jis vilktų nuo jos drabužius.

– Ne, – atsakė ponja Kutiur, – tu klysti. Ponas Votrenas yra puikus žmogus, truputį panašus į velionį poną Kutiurą: stačiokas, bet lemtas, šiurkštus, bet geraširdis.

Šią akimirką visiškai tyliai įėjo Votrenas ir žiūrėjo į gyvą dviejų jaunuolių paveikslą, kurį, atrodė, švelniai glamonėjo lempos šviesa.

– Puiku! – tarė jis, sunerdamas ant krūtinės rankas. – Štai vaizdas, kuris būtų įkvėpęs gražių puslapių gerajam Bernarden de Sen Pjerui⁹⁸, *Pauliaus ir Virginijos* autoriui. Jaunystė labai graži, ponias Kutior. Miegok, vargšas vaikelis, – tarė jis, žiūrėdamas susimąstęs į Eugenijų, – laimė kartais ateina miegant. Ponia, – kreipėsi jis į našlę, – šis jaunuolis mane ypač traukia ir jaudina savo sielos grožio ir veido grožio darnumu. Žiūrėkite – ar tai ne cherubinas, rymąs ant angelo peties? Jis yra vertas meilės! Jeigu aš būčiau moteris, aš norėčiau numirti... (ne, tai būtų per daug kvaila!), aš norėčiau gyventi dėl jo. Šitaip jais besigėrint, ponias, – tarė jis pašnibždom, pasilenkęs prie našlės, – man nejučia kyla mintis, kad Dievas juos yra skyręs vieną kitam. Apvaizdos keliai yra labai paslaptingi, ji kiaurai permato inkstus ir širdį! – sušuko jis balsu. – Mano vaikeliai, matydamas jus drauge, sujungtus tuo pačiu sielos tyrumu ir visais žmogiškaisiais jausmais, aš manau sau, jog negalimas daiktas, kad ateity jūs visada būtumėte skyriumi. Dievas yra teisingas. Bet, – tarė jis mergaitei, – man atrodo, kad aš jūmyse esu pastebėjęs didelio pasisekimo bruožus. Duokite man savo ranką, panele Viktorina. Aš nutuokiu apie chiromantiją ir dažnai esu būręs. Nagi, nebijokite. O, ką aš matau! Garbės žodis – netrukus jūs būsite viena turtingiausių paveldėtojų Paryžiuje. Jūs apgausite laimę tą, kuris jus myli. Jūsų tėvas jus pasikvies pas save. Jūs ištekėsite už jauno, gražaus, aukštos kilmės vyro, kuris jus dievina.

Šį akimirksnį Votreno pranašystės nutraukė sunkūs žingsniai laiptuose: tai koketė našlė leidosi žemyn.

– Štai mamytė Vokėėė, graži kaip žvaigždėėė, susivarržiusi kaip morka. Bet ar neuždusins jūsų tie varžteliai? – tarė jis, paliesdamas ranka viršutinę gorseto dalį. – Prieširdžiai per daug suspausti, mamyte. Jei pravirksime, sprogsime; bet nieko – aš surinksiu skeveldras rūpestingai, kaip senienų mėgėjas.

– Šitas vyras moka prancūziško galantiškumo kalbą, – tarė našlė, pasilenkusi prie ponios Kutior.

– Sudie, vaikučiai, – pasakė Votrenas, atsigręžęs į Eugenijų ir Viktoriną. – Aš jus laiminu, – pridūrė jis ištiesdamas ranką viršum galvų. – Tikėkite manimi, panele: doro žmogaus linkėjimai daug reiškia. Jie turi atnešti laimę. Dievas jų išklauso.

– Sudie, brangi bičiule, – tarė ponias Vokė savo gyventojai. – Ar jums neatrodo, – pridūrė ji tyliai, – kad ponas Votrenas galvoja apie mane?

– Hm! Hm!

– Ak, brangioji mama, – tarė Viktorina, atsidususi ir pažvelgusi į savo rankas, kai jos liko vienos, – kad tas gerasis ponas Votrenas sakytų tiesą!

– Čia reikia tik vieno dalyko, – atsakė senoji ponias, – kad tas išgama tavo brolis nukristų nuo arklio.

- O, mamyte!

- Dieve mano, galgi ir nuodėmė linkėti pikta savo priešui, - ištarė našlė. - Na, gerai, aš padarysiu atgailą. Iš tikrųjų aš mielai nuneščiau gėlių ant jo kapo. Beširdis! Jam trūksta drąsos užtarti savo motiną, kurios turtus jis paveldėjo įvairiomis suktybėmis, tuo nuskriausdamas tave. Mano svainė turėjo gražaus turtelio. Tavo nelaimė, ji niekada nepareikalavo savo įnašą įrašyti sutartyje.

- Laimė nuolat mane slėgtų, jei ji būtų pirкта kieno nors gyvybės kaina, - tarė Viktorina. - Jeigu dėl mano laimės turėtų žūti brolis, tai jau geriau man visą gyvenimą pasilikti čia.

- Dieve mano! - kalbėjo ponias Kutur. - Kaip sako šis gerasis ponas Votrenas, kuris, tu matai, yra labai religingas, ir man buvo labai malonu sužinoti, kad jis nėra bedievis kaip kiti, kurie apie Dievą kalba su mažesne pagarba negu apie velnią: iš tikrųjų kas gali žinoti, kuriais keliais Apvaizda mus veda?

Silvijos padedamos, abi moterys pernešė Eugenijų į jo kambarį, paguldė į lovą ir, kad būtų patogiau miegoti, virėja nuvilko jam drabužius. Viktorina, prieš išeidama, globėjai nusigrėžus į šalį, pabučiavo Eugenijų į kaktą ir patyrė didžią laimę, kurią gali duoti tas slaptas nusižengimas. Ji apžvelgė jo kambarį, sutelkė į vieną mintį tūkstančius šios dienos laimės akimirku, sudarydama iš jų vieną pasigėrėtiną paveikslą, ir užmigo kaip laimingiausia būtybė Paryžiuje.

Pokylis, kurį Votrenas surengė tam, kad galėtų nugirdyti narkotikais užtaisytu vynu Eugenijų ir tėvą Gorijo, nulėmė jo paties pražūtį. Bjanšonas, pusiau nusigėręs, užmiršo paklausti panelę Mišono apie Mirties niekintoją. Jeigu jis būtų ištaręs šį vardą, tikriausiai Votrenas, arba, vadinant jį tikroju vardu, Žakas Kolenas, vienas katorgos garsenybių, būtų griebęsis atsargumo priemonių. Be to, užgauli „Per Lašezo kapinių Veneros“ pravardė pastūmėjo panelę Mišono ryžtis išduoti katorgininką kaip tik tuo metu, kai ji, pasitikėdama Kolenos taurumu, svarstė, ar ne geriau būtų jį įspėjus ir padėjus jam naktį pasprukti. Puarė lydima, ji tučtuojau išėjo į Šv. Onos gatvelę, vis dar tebemanydama turinti reikalą su vyresniuoju valdininku, pavarde Gondiuro. Slaptosios policijos viršininkas priėmė ją labai maloniai. Po pasikalbėjimo, kai viskas buvo tiksliai aptarta, panelė Mišono paprašė tų vaistų, kuriais ji turėjo patikrinti Votreno žymę. Pastebėjusi, su kokių pasitenkinimu Šv. Onos gatvelės įžymybė ieško buteliuko savo rašomojo stalo stalčiuje, panelė Mišono suprato, kad čia yra kažkas svarbiau negu paprasto piktadarių suėmimas. Gerai palaužius galvą, jai kilo įtarimas, kad policija, remdamasi katorgos išdavikų parodymais, tikisi, nutaikiusi progą, sučiupti didelį jų kasos turtą. Kai ji savo spėliojimus išsakė tam senam policijos lapei, šis pradėjo juoktis ir pasistengė išsklaidyti senmergės įtarimus.

- Jūs klystate, - atsakė jis. - Kolenas yra pati pavojingoji *sorbona*⁹⁹, kokia kada nors yra buvusi tarp vagių. Tai ir viskas. Tą gerai žino tie niekšai. Jis yra jų vėliava, atrama, žodžiu - jų Bonapartas; jie visi jį myli. Šis gudruolis niekada nepaliks mums savo *raštigalio* Grevo aikštėje

Panelė Mišono nesuprato, ir Gondiuro jai paaiškino, ką reiškė tie adverniški žodžiai, kuriuos jis pavartojo. *Sorbona* ir *raštigalis* – tai du stiprūs vagių kalbos posakiai. Mat vagys pirmieji pajuto reikalą žmogaus galvą vertinti dviem atžvilgiais: *sorbona* yra gyvo žmogaus galva – jo patarėjas, jo mintys, *raštigalis* – paniekos žodis, kuriuo galima pasakyti, kokiais niekais virsta galva, kai ją nukerta.

– Kolenas mus vedžioja už nosies, – kalbėjo jis toliau. – Kai mums tenka susitikti su šios rūšies žmonėmis, užgrūdintais kaip plienas, mes turime teisę juos nukauti, jei suėmimo metu jie bandytų bent kiek pasipriešinti. Mes tikimės, kad rytoj rytą jis gražiuoju nepasiduos, o mums susidarys proga jį nukauti. Tuo atveju nereikėtų nei teismo, nei saugojimo, nei maitinimo išlaidų, o visuomenė būtų išvaduota nuo piktadario. Bylos, liudininkų šaukimas, jiems išlaidų apmokėjimas, baudmės įvykdymas – visos šios priemonės teisėtu keliu atsikratyti tais nenaudėliais atsieina daugiau negu tūkstantį ekiu, kuriuos jūs gausite. Be to, reikia ir laikas branginti. Gerai bakstelėję durtuvu Mirties niekintojui į pilvą, mes užkirstume kelią šimtams nusikaltimų ir apsaugotume nuo sugedimo bent penkiasdešimt nenaudėlių, kurie vėliau protingai elgtųsi pataisos stovyklose. Štai kokie geros policijos uždaviniai. Tikrųjų filantropų nuomone, taip elgtis – tai užbėgti už akių nusikaltimams.

– Vadinasi, pasitarnauti savo kraštui? – tarė Puarė.

– Žinoma! – pritarė viršininkas. – Jūs protingai kalbate šį vakarą. Iš tikrųjų mes tuo patarnaujame kraštui. Tiktai žmonės nėra teisingi mums. Mūsų paslaugos visuomenei labai didelės, nors ji apie tai nė žinoti nežino. Pagaliau pranašesniam žmogui reikia pasikelti viršum prietarų, o krikščioniui – kęsti nemalonumus, kuriuos jis patiria darydamas gera, kai nepaiso įprastinių pažiūrų. Paryžius, matote, lieka Paryžium. Šis žodis išaiškina mano gyvenimą. Aš turiu garbės su jumis atsisveikinti, panele. Atsiųskite Kristofą pas poną Gondiuro į Biufono gatvę, į tuos namus, kuriuose aš buvau. Pone, aš pasiryžęs jums tarnauti. Jei jums kada pavogtų kokį daiktą, kreipkitės į mane – aš padėsiu jums jį surasti. Aš visada jūsų paslaugoms.

– Mat kaip! – tarė Puarė panelei Mišono. – O vis dėlto yra žioplių, kuriuos žodis „policija“ baido. Šitas ponas juk labai malonus, ir tai, ko jis jus prašo, yra taip paprasta, kad nėra ko čia nė galvos sukti.

Rytojaus diena turėjo būti pati nepaprastoji Vokė namų istorijoje. Ligi šiol žinomiasias šio ramaus gyvenimo įvykis buvo meteoriškas apsimetėlės grafienės de 1'Ambermenil pasirodymas. Bet viskas turėjo nublankti prieš nelauktus šios didžios dienos įvykius, kuriuos ponias Vokė minės visą gyvenimą. Pirmiausia Gorijo ir Eugenijus de Rastinjakas miegojo iki vienuoliktos valandos. Ponia Vokė, grįžusi vidurnaktį iš teatro, nesikėlė iki pusės vienuoliktos. Kristofas buvo išgėręs visus Votreno vyno likučius, ir jo ilgas miegas sutrikdė namų apyvoką. Puarė ir panelė Mišono nesiskundė, kad pusryčiai suvėluoti. O Viktorina ir ponias Kutur irgi ilgai tvarsėsi lovose. Votrenas išėjo prieš aštuonias ir grįžo kaip tik tuo metu, kai pusryčiai jau buvo

padėti ant stalo. Taip tad niekas nemurmėjo, kai maždaug ketvirtis po vienuoliktos Silvija ir Kristofas apėjo visas duris, belsdami ir skelbdami, kad pusryčiai jau laukia. Kol Silvijos ir tarno nebuvo, panelė Mišono, nulipusi pirmiau visų į valgomąjį, supylė skystimą į Votreno sidabrinį puodžiuką su grietinėle jo kavai, stovintį tarp kitų indelių karštame vandenyje. Senmergė, ruošdamasi įvykdyti savo sumanymą, buvo kaip tik nužiūrėjusi šią pensiono gyvenimo aplinkybę. Bet tai nebuvo taip jau lengva, nes septyni pensiono gyventojai ne kartu rinkdavosi. Kai Eugenijus rąžydamasis nulipo paskutinis, jam pasiuntinys įteikė ponios de Nusingen laišką. Laiške buvo rašoma taip:

„Mano drauguži, aš negaliu nei rodyti jums nenuoširdaus išdidumo, nei ant jūsų pykti. Laukiau jūsų nuo antros valandos ligi vidurnakčio. Laukti mylimojo! Kas yra šią kankynę pažinęs, tas niekada neleis jos išgyventi kitam. Matyt, kad jūs mylite pirmą kartą. Kas gi atsitiko? Mane kankina nerimas. Jei nebūčiau bijojusi išduoti savo širdies paslapčių, būčiau atėjusi sužinoti, kokia laimė ar nelaimė jus ištiko. Bet išvykti iš namų tokią valandą, vis tiek, ar pėsčiai, ar važiuotai, ar ne tas pat, kaip save pražudyti? Aš jaučiausi nelaiminga, kad esu moteris. Nuraminkite mane, išaiškinkite, kodėl jūs neatėjote po to, ką jums pasakė mano tėvas. Aš pyksiu, bet atleisiu. Gal jūs susirgote? Kam taip toli gyvenate! Nors vieną žodį, meldžiamasis! Ligi greito pasimatymo, tiesa? Jeigu jūs esate užsiėmęs, man užteks vieno žodžio. Pasakykite: „atvažiuoju“ arba „sergu“. Bet jei jūs sirgtumėte, tėvas būtų atėjęs man pasakyti! Tai kas gi atsitiko?..“

– Taigi, kas atsitiko? – sušuko Eugenijus, įgriūdamas į valgomąjį ir rankose gniaužydamas nebaigtą skaityti laišką. – Kelinta valanda?

– Pusė dvyliktos, – tarė Votrenas, dėdamasis cukraus į kavą.

Pabėgėlis katorgininkas pažvelgė į Eugenijų šaltu, užburiančiu žvilgsniu, koku gali pažūrėti ypač magnetingi žmonės; toks žvilgsnis, sako, sutramdąs šėlstančius pamišėlius beprotnamiuose. Eugenijus sudrebėjo visu kūnu. Gatvėje pasigirdo vežimo bildesys, ir galvotrūkčiais įlėkė išsigandęs tarnas su pono Tajfero namų livrėja, kurią ponias Kutuur tuoj pažino.

– Panele, – sušuko jis, – jūsų tėvas kviečia jus. Didelė nelaimė įvyko. Ponas Frederikas kovėsi dvikovoje, gavo kardu į kaktą, gydytojai nesitiki jo išgelbėti; vargiai jūs spėsite atsisveikinti su juo – jis jau be sąmonės.

– Vargšas jaunuolis! – sušuko Votrenas. – Ir kurių galų ginčytis, kai turi gražią trisdešimties tūkstančių frankų rentą? Iš tikrųjų nemoka jaunuomenė gyventi.

– Pone! – sušuko Eugenijus.

– O ką, suaugęs vaike, – tarė Votrenas, ramiai baigdamas gerti kavą. Panelė Mišono taip įtemptai sekė jo judesius, jog nė šis nepaprastas įvykis, visus labai pritrenkęs, jos negalėjo sujaudinti. – Argi ne kiekvieną rytą vyksta dvikovos?

– Aš važiuoju su jumis, Viktorina! – tarė ponias Kutuur.

Ir abi moterys išskubėjo, be skarų, be skrybėlių. Prieš išeidama Viktorina pilnomis ašarų akimis pažvelgė į Eugenijų, tarsi jam sakydama: „Aš netikėjau, kad mūsų laimę teks apverkti.“

– Tai ką, jūs esate pranašas, pone Votrenai? – tarė ponja Vokė.

– Aš esu viskas! – atsakė Žakas Kolenas.

– Kaip keista! – plepėjo ponja Vokė, lipdydama eilę tuščių posakių apie šį įvykį. – Mirtis ateina mūsų nesiklaususi. Jauni dažnai miršta anksčiau už senius. Mes, moterys, laimingos, kad nesikauname dvikovose; bet turime kitų bėdų, kurių neturi vyrai. Mes gimdome vaikus, o motinos skausmai ilgai trunka! Koks laimikis Viktorinai! Jos tėvas yra priverstas ją priimti.

– Štai, – tarė Votrenas, žiūrėdamas į Eugenijų, – vakar ji neturėjo nė vieno su, šį rytą jos turtai – jau keli milijonai.

– Tai mat, pone Eugenijau! – sušuko ponja Vokė. – Kaip jūs puikiai pataikėte!

Sulig tuo šūktelėjimu tėvas Gorijo pažvelgė į Eugenijų ir pamatė jo rankoje suglamžytą laišką.

– Jūs nebaigėte skaityti! Ką tai reiškia? Nejaugi ir jūs kaip kiti? – paklausė jis Eugenijų.

– Ponja, aš niekada nevesiu panelės Viktorinos, – tarė Eugenijus ponjai Vokė su tokiu pasibaisėjimu ir pasibjaurėjimu, kuris nustebino visus, buvusius kambaryje.

Tėvas Gorijo sugriebė studento ranką ir ją suspaudė. Jis būtų įmanęs ją pabučiuoti.

– Oho! – sušuko Votrenas. – Italai turi gražų priežodį: *col tempo!*[101](#)

– Aš laikiu atsakymo, – tarė Rastinjakui ponios de Nusingen pasiuntinys.

– Pasakykite, kad ateisiu.

Žmogus išėjo. Eugenijus buvo taip baisiai sudirgęs, jog nebeįstengė būti atsargus.

– Ką daryti? – pasakė jis garsiai, kalbėdamasis su savimi pačiu. – Jokių įrodymų!

Votrenas nusišypsojo. Šią valandėlę nuodai, patekę į jo vidurius, pradėjo veikti. Vis dėlto katorgininkas buvo toks stiprus, jog atsistojo, pasižiūrėjo į Rastinjaką ir tarė jam dusliu balsu:

– Jaunuoli, laimė mums ateina bemiegant.

Ir krito žemėn kaip negyvas.

– Vadinasi, yra Dievo teisybė! – tarė Eugenijus.

– Vaje, vaje! Kas gi atsitiko vargšui brangiajam ponui Votrenui?

– Apopleksija! – riktelėjo panelė Mišono.

– Silvija, skubėk, dukrele, gydytoją kviesti, – tarė našlė. – Ak, pone Rastinjakai, bėkite kuo greičiausiai pas poną Bjanšoną: Silvija gali nerasti mūsų daktaro, pono Gremprelio.

Rastinjakas, laimingas, kad gavo progą išsmukti iš šios baisios landynės, išbėgo tekinas.

– Kristofai, ei, greičiau skuosk į vaistinę! Prašyk ko nors nuo apopleksijos.

Kristofas išėjo.

– Tėve Gorijo, padėkite mums jį užnešti aukštyn, į jo kambarį.

Votreną paėmė, užnešė laiptais ir paguldė į lovą.

– Aš jau nebebūsiu čia reikalingas, einu pas savo dukterį.

- Senas egoistas! - sušuko ponias. - Nešdinkis! Linkiu tau nudvesti kaip šuniui.

- Nueikite pažiūrėti, gal turite eterio, - tarė ponias Vokė panelė Mišono, kuri, Puarė padedama, nuvilko Votreną.

Ponias Vokė nuėjo į savo kambarį ir paliko mūšio lauką panelės Mišono valioje.

- Na, nuvilkite gi marškinius ir greit apverskite kniūbsčią! Būkite bent vieną kartą kam nors tikęs ir pavaduokit mane, kad man nereikėtų į nuogą žiūrėti, - tarė ji ponui Puarė. - Stovite čia it stulpas!

Votreną apvertus, panelė Mišono smarkiai pliaukštelėjo delnu per petį, ir dvi nelemtos raidės subaltavo raudonoje dėmėje.

- Matote, kaip lengvai uždirbote tris tūkstančius frankų! - sušuko Puarė, laikydamas Votreną pakėlęs, kol panelė Mišono vilko jį marškiniais.

- Koks jis sunkus, - pridūrė Puarė, jį guldydamas.

- Tylėkite. Ar nėra čia kur kasos? - gyvai tarė senmergė, kurios akys smigo kiaurai sienas - taip godžiai ji žiūrinėjo mažiausią kambario daiktėlį. - Kad taip būtų galima kuria nors dingstimi atidaryti jo rašomąjį stalą, - pridūrė ji.

- Gal tai būtų nepadoru, - atsakė Puarė.

- Ne. Vogti pinigai, pirma priklausą visiems, dabar yra niekieno. Bet mes neturime laiko. Girdžiu - ateina Vokė.

- Štai eteris, - tarė ponias Vokė. - Na, ir nuotykių šiandien, kaip sau norite! Dieve, šitas žmogus juk visai nepanašus į ligonį, jis baltas kaip viščiukas.

- Kaip viščiukas? - pakartojo Puarė.

- Širdis plaka kaip reikiant, - tarė našlė, padėjusi ranką ant jo krūtinės.

- Kaip reikiant? - tarė Puarė nustebę.

- Jis visai gerai atrodo.

- Jūs taip manote? - paklausė Puarė.

- Dievaži! Jis atrodo taip, lyg miegotų. Silvija išėjo gydytojo. Ką pasakysite, panele Mišono, jis šnirpščia nuo eterio. Ė, tai buvo tik spazmai. Pulsas muša gerai. Tvirtas kaip jautis. Žiūrėkite, panele, kokie gaurai ant krūtinės. Šitas žmogus gyvens šimtą metų! Ir perukas gerai laikosi. Antai, prilipintas. Todėl turbūt dirbtinius plaukus nešioja, kad jis rudas. Sako, tie rudieji tai arba labai geri, arba labai pasiutę. Šitas turėtų būti geras, ar ne?

- Geras pakarti, - tarė Puarė.

- Jūs norite pasakyti: ant gražios moters kaklo! - sušuko gyvai panelė Mišono. - Eikite sau, pone Puarė. Tai mūsų, moterų, pareiga jus slaugyti, kai susergate. Kita vertus, iš jūsų čia tiek naudos, kad galite eiti pasivaikščioti, - pridūrė ji. - Mudvi su ponias Vokė mokėsime prižiūrėti brangujį poną Votreną.

Puarė išsėlino tyliai ir nemurmėdamas kaip šuo, kuriam ponas įspyrė.

Rastinjakas išėjo prasiblaivyti, įkvėpti gryno oro, jam buvo trošku. Tam nusikaltimui, padarytam sutartą valandą, jis norėjo iš vakaro užbėgti už akių. Kas gi atsitiko? Ką jis dabar turėjo daryti? Jis drebėjo vien pagalvojęs, kad jis – nusikaltimo bendrininkas. Votreno šaltumas jį dar labiau gąsdino.

– O jeigu Votrenas numirtų– neprataręs nė žodžio? – tarė sau Rastinjakas.

Jis ėjo Liuksemburgo sodo alėjomis, lyg šunų pulko genamas, ir tarėsi girdįs jų lojimą.

– Ei, tu! – šūktelėjo jam Bjanšonas. – Ar skaitei „Vairininką“?

„Vairininkas“ buvo radikalų laikraštukas, leidžiamas pono Tiso ir skiriamas provincijai. Jis išeidavo rytais, truputį vėliau už rytinius laikraščius, ir dienos naujienas išnešiodavo po departamentus dvidešimt keturiomis valandomis anksčiau nei kiti.

– Ten aprašytas nepaprastas įvykis, – tarė medikas. – Tajfero sūnus kovėsi dvikovoje su grafu Frankesiniu, senosios gvardijos karininku, ir tas jam suvarė geležtę per du colius į kaktą. Štai mūsų Viktorina pasidarė viena turtingiausių nuotakų Paryžiuje! Aa! Kad tai būtų žinota. Kokia ruletė – mirtis! Ar tiesa, kad Viktorina į tavo gražiomis akutėmis žvilgčiodavo, ką?

– Nutilk, Bjanšonai! Aš jos niekada nevesiu. Aš myliu žavingą moterį, ir esu jos mylimas, ir aš...

– Tu kalbi taip, lyg iš kailio nertumeis, kad tik nepasirodytum neištikimas. Parodyk tu man moterį, dėl kurios būtų verta paaukoti pono Tajfero turtus.

– Vadinasi, visi velniai prieš mane! – sušuko Rastinjakas.

– Kokie velniai, kas prieš? Ką tu čia paistai? Duok man ranką, – tarė Bjanšonas, – patikrinsiu pulsą. Tu turi karščio.

– Eik tik pas motulę Vokė, – tarė jam Eugenijus. – Tas piktadarys Votrenas prieš valandėlę krito kaip negyvas.

– Aha! – tarė Bjanšonas palikdamas Rastinjaką vieną. – Mano įtarimai, atrodo, pasitvirtins, aš noriu juos tuoj patikrinti.

Ilgas pasivaikščiojimas studentui teisininkui buvo kaip kokia iškilmė. Jis čia padarė savotišką savo sąžinės apyskaitą. Jei ir graužėsi, tyrinėjo save, svyravo, tai jo dora vis dėlto išėjo iš tos atšiaurios ir baisios vidaus kovos išmėginta lyg geležies gabalas, atlaikęs visus bandymus. Jis prisiminė tas paslaptis, kurias tėvas Gorijo jam vakar patikėjo, prisiminė butą, išrinktą jam netoli Delfinos, Artua gatvėje; jis išsiėmė jos laišką, baigė jį skaityti, pabučiavo.

– Šitokia meilė yra man išsigelbėjimo inkaras, – tarė jis pats sau. – Vargšas senis, jis daug yra iškentęs. Jis nieko nekalba apie savo sielvartus, bet kas jų nemato? Gerai, aš rūpinsiuosi juo kaip tikru tėvu ir surasiu tūkstančius būdų jam pradžiuginti. Jeigu ji mane myli, tai ji dažnai ateis pas mane ir ištisas dienas bus šalia jo. Ta išdidžioji grafienė de Resto yra begėdė, ji nesidrovėtų savo tėvą durininku padaryti. Mieloji Delfina! Ji geresnė tam žmogeliui, ją verta mylėti. Ak, koks laimingas aš būsiu šį vakarą! – Jis išsitraukė laikrodį, pasigrožėjo. – Viskas man sekasi. Kada myli amžina meile, gali juk viens kitam padėti, ir aš galiu tai iš jos priimti. Be to,

aš tikriausiai praturtėsiu ir galėsiu šimteriopai jai atsilyginti. Mudviejų santykiuose nieko nėra nusikalstamo, kas papiktintų net griežčiausią dorovę. Kiek padorių žmonių turi panašius ryšius. Mes nieko neapgaudinėjame; o žmogų teršia tik melas. Meluoti – tai išsižadėti savo vertybės. Ji seniai jau išsiskyrusi su savo vyru. Be to, aš jam pasakysiu, tam elzasiečiui, kad užleistų man moterį, kuriai jis negali suteikti laimės.

Rastinjako vidinė kova truko ilgai. Nors galų gale laimėjimas turėjo tekti jaunystės dorybingumui, vis dėlto jis pasidavė nenugalimam smalsumui ir apie pusiau penktą, jau temstant, parėjo į Vokė namus, kuriuos buvo davęs sau žodį palikti amžinai. Jis norėjo sužinoti, ar mirė Votrenas. Bjanšonui atėjo į galvą įduoti vimdomųjų vaistų; tai, ką išvarė vaistai, jis liepė nunešti į savo ligoninę chemiškai ištirti. Pamatęs, jog panelė Mišono atkakliai nori viską išmesti, jis dar labiau ėmė ją įtarti. Be to, Votrenas labai greitai atsigavo, ir tas taip pat patvirtino mintį, jog prieš pensiono linksmintoją buvo surengtas kažkoks sąmokslas. Kai Rastinjakas parėjo, Votrenas stovėjo valgomajame prie krosnies. Pensiono gyventojai, nepaprastai susidomėję žinia apie Tajfero sūnaus dvikovą, visi, išskyrus tėvą Gorijs, buvo susirinkę anksčiau nei paprastai ir šnekučiavosi apie tą įvykį, labai norėdami patirti visas jo smulkmenas ir sužinoti, kokią įtaką jis turės Viktorinos likimui. Kai tik Rastinjakas įėjo, jo akys susidūrė su nepajudinamojo Votreno akimis. Votreno žvilgsnis smelkte persmelkė jam širdį ir taip stipriai užgavo piktų jos jausmų stygas, jog jis visas suvirpėjo.

– Matai, brangusis vaicine, – tarė jam bėglys katorgininkas, – giltyne ne taip lengvai paraus mane. Aš, kaip sako šios ponios, pergalingai atlaikiau smūgį, kuris būtų net jautį paguldęs.

– Kur čia, galėtumėt sakyti bulių, ne tik jautį! – sušuko našlė.

– Nejaugi jums nemalonu matyti mane gyvą? – tyliai pasakė Votrenas į ausį Rastinjakui, kurio mintis jis tarėsi įspėjęs. – Matote, šis žmogus velniškai stiprus.

– Ak, beje, – tarė Bjanšonas, – panelė Mišono užvakar kalbėjo apie vieną poną, pravarde *Mirties niekintojas*; šis vardas labai tiktų jums.

Tas žodis trenkė Votrenui kaip perkūnas: jis pabalo ir susvyravo, jo magnetingas žvilgsnis įsmigo kaip saulės spindulys į panelę Mišono, kuriai šitoks valios antpuolis pakirto kojas. Senmergė susmuko į krėslą. Puarė žvaliai atsistojo tarp jos ir Votreno, supratęs, kad jai kilo pavojus, – toks žiaurus staiga pasidarė katorgininko veidas, nuo kurio nukrito meilumo kaukė, slėpusi ligi šiol jo tikrąją prigimtį. Dar nesuprasdami šios dramos, pensiono gyventojai sumišo. Tą akimirksnį pasigirdo keleto žmonių žingsniai, ir sudžeržgėjo šautuvai, kuriais kareiviai kaukštelėjo į gatvės grindinį. Kai Kolenas, instinktyviai ieškodamas, pro kur pasprukti, žvilgčiojo į langus ir sienas, salono duryse pasirodė keturi vyrai. Pirmasis buvo slaptosios policijos viršininkas, trys kiti – viešosios policijos valdininkai.

– Įstatymo ir karaliaus vardu! – tarė vienas valdininkas. Jo žodžius nuslopino nustebusių pensiono gyventojų murmėjimas.

Staiga valgomajame stoji tylu. Gyventojai prasiskyrė duodami kelią trims vyrams, kurie visi dešines rankas laikė šalinėse kišenėse, suėmę užtaisytus pistoletus. Du žandarai, įėję paskui policijos valdininkus, užstojo duris į saloną, kiti du pasirodė duryse į laiptus. Daugybės kareivių žingsniai ir šautuvų stuksėjimas pasigirdo ant grįsto takiuko išilgai fasadą. Taigi jokių vilčių pabėgti tuo būdu nebeliko Mirties niekintojui, į kurį susmigo nesulaikomi visų žvilgsniai. Viršininkas priėjo stačiai prie jo ir pirmai pradžiai taip šveitė jam plaštaka per galvą, jog nulėkė perukas ir Kolenos galva pasirodė visa baisybe. Tas veidas ir ta galva, apaugusi trumpais raudonais plytų spalvos plaukais, primenančiais baisią jėgą, susiliejusią su klasta, puikiai derindamasi su visu kūnu, bylojo apie kažkokį vidinį gaivalą, glūdintį šiame žmoguje, ir visiems pasirodė, tarytum pragaro ugnys būtų jį nuplieskusios. Kiekvienas suprato Votreną visą – jo praeitį, jo dabartį, jo ateitį, jo doktrinas, nežinančias pasigailėjimo, jo sauvalės religiją, jo karališką savijautą, kurią jam teikė jo minčių bei jo darbų cinizmas ir stiprus organizmas, kuriam viskas įmanoma. Kraujas pašoko jam į veidą, akys sublizgėjo kaip laukinės katės. Jis su tokia kraupia energija susigūžė pulti ir taip suriaumojo, jog išsigandę aiktelėjo visi pensiono gyventojai. Sulig tuo liūto judesiu ir visų išgąščiu valdininkai išsitraukė pistoletus. Kolenas suprato pavojų matydamas blizgant atlaužtus gaidukus ir vienu akimirksniu parodė aukščiausios žmogaus savitvardos pavyzdį. Baisus ir didingas reginys! Jo veidas buvo fenomenas, palyginamas nebent su katilu, pilnu garo, kuris galėtų kalnus kilnoti, tačiau akies mirksniu nusėda įkritus lašui vandens. Lašas vandens, ataušinęs jo įsiūtį, buvo viena mintis, sublykčiojusi kaip žaibas. Jis nusišypsojo ir pažiūrėjo į savo peruką.

– Tu šiandien ne per daug mandagus¹⁰², – tarė jis slaptosios policijos viršininkui.

Ir atkišo rankas žandarams, vadindamas juos į save galvos mostu.

– Ponai žandarai, uždėkite man pančius ar grandines. Aš imu liudininkais visus čia esančius žmones, kad nesipriešinu.

Per kambarį nušnarėjo nuostaba, kad iš to žmogiškojo vulkano taip staiga išsiveržė lava ir ugnis ir vėl suslūgo.

– Neišdegė, pone pagyrų puode, – tarė katorgininkas, žiūrėdamas į garsųjį slaptosios policijos viršininką.

– Na, nusivilk! – niekinamu balsu tarė jam žmogus iš Šv. Onos gatvelės.

– Kam? – tarė Kolenas. – Čia yra moterų. Aš nieko nesiginu, aš pasiduodu.

Nutilo valandėlę ir pažiūrėjo į susirinkusius kaip oratorius, ketinąs pasakyti labai įdomių dalykų.

– Rašyk, tētuši Lašapeli, – tarė jis, kreipdamasis į smulkų žilą senuką, atsisėdusį prie stalo ir iš portfelio išsitraukusį arešto protokolo blanką. – Aš prisipažįstu, kad esu Žakas Kolenas, vadinamas Mirties niekintoju, nuteistas dvidešimčiai metų katorgos; ir aš jums ką tik parodžiau, kad ne veltui tą pravardę nešioju. Jei būčiau tikrai ranką pakėlęs, – tarė jis pensiono gyventojams, – tie trys šnipukai būtų man ištekinę visą mano *sunką* ant mamytės Vokė namų

aslos. Tie sukčiai moka spąstus spęsti.

Poniai Vokė pasidarė bloga nuo tų žodžių.

– Dieve mano, čia susirgti galima; o aš dar vakar buvau su juo teatre! – tarė ji Silvijai.

– Truputį filosofijos, mamyte, – atsiliepė Kolenas. – Ar tai bėda, kad su manimi buvote vakar mano ložėje? – sušuko jis. – Ar jūs geresni už mus? Mums ant peties mažiau gėdos kaip jūsų širdyje, jūs ištižę supuvusios visuomenės nariai: jūsų geriausias neatsilaikė prieš mane. – Jo akys įsirėmė į Rastinjaką, ir jis pasiuntė jam malonų šypsnį, keistai kontrastuojantį su rūsčia jo veido išraiška. – Mūsų sutartis palieka galioti, mano angele, suprantama, jeigu sutinkate. Žinokite! – Jis uždainavo:

Žavi mana Fanšetė

Savuoju kuklumu.

– Nesirūpinkite, – pridūrė, – aš moku išieškoti, kas man priklauso. Manęs žmonės per daug bijo, kad *apmautų!*

Katorga su savo papročiais ir savo žargonu, su savo staigiais šuoliais iš juokų į baisybes, su savo klaikia didybe, savo familiarumu, savo suniekšėjimu staiga prasimušė ta kalba iš šio žmogaus, kuris nebebuvo žmogus, tiktai tipas, atstovaujans visai išsigimusiai padermei, žiauriai ir logingai giminei, brutaliai ir mikliai. Vienu akies mirksniu Kolenas tapo pragaro poetu, kuriame pasireiškia visi žmogaus jausmai, išskyrus tik vieną – atgailos jausmą. Jo žvilgsnis buvo puolusio, bet trokštančio amžinai kovoti arkangelo žvilgsnis. Eugenijus nuleido akis, priimdamas tą nusikaltėlio giminystę kaip baudą sau už blogas mintis.

– Kas mane išdavė? – tarė Kolenas, vedžiodamas baidas akis per susirinkusius. Ir sustojo prie panelės Mišono: – Tai tu, – tarė jai, – sena ragana, tu man užtaisei dirbtinį alpulį, šnipe tu! Pakaktų poros mano žodžių – ir po savaitės tau galvą nusuktų. Tik aš tau atleidžiu, esu krikščionis. Bet, kita vertus, ne tu mane ir pardavei. Bet kas? Cha cha! Jūs rausiatės tenai, viršuje, – sušuko jis išgirdęs, kaip slaptosios policijos pareigūnai varsto jo spintas ir imlioja daiktus. – Nebėr lizde paukščiukų, išskrido vakar. Ir nieko jūs nesužinosite. Mano buhalterija va kur! – tarė jis, pliaukštelėjęs sau per kaktą. – Aš dabar žinau, kas mane pardavė. Niekas kitas, kaip tas valkata Šilko siūlas¹⁰³. Ar ne taip, tėve gaudytojau? – tarė jis policijos viršininkui. – Tik jis žinojo, kad mūsų banknotai laikomi tenai, viršuje. Nieko ten nebėra, šnipukai. O dėl Šilko siūlo, tai nepraeis nė dvi savaitės, ir jis bus *po velėna*, nors ir lieptumėt jį saugoti visai savo žandarmerijai. Kiek jūs jai davėte, tai Mišoniukei? – tarė jis policininkams. – Kokį tūkstantį ekiu! O aš buvau daugiau vertas, tu sukirmijusi Ninona¹⁰⁴, tu nuplyšusi Pompadur¹⁰⁵, tu kapinių Venera. Jei tu mane būtum įspėjusi, būtum gavusi šešis tūkstančius frankų. A! Tu to nežinojai, sena žmogienos prekiautoja, nes šiaip pirmenybė būtų tekusi man. Taip, būčiau tau tiek davęs, kad išsisukčiau nuo tos kelionės, kuri man nepatinka ir daug pinigų atsieina, – kalbėjo jis, kol jam dėjo grandines. – Tie žmogynai pasigardžiuodami tąsys mane be galo ir pabaigos po

teismus, norės mane *sumurkšlinti*. Jei tik mane išsiųstų tiesiai į katorgą, aš tuoj grįžčiau prie savo darbo, ir nieko nepadarytų Auksakalių krantinės žiopleliai¹⁰⁶. O, tenai anie visi iš kailio nersis, kad tik pagelbėtų ištrūkti savo generolui, tam gerajam Mirties niekintojui! Ar yra tarp jūsų bent vienas, kuris kaip aš turėtų daugiau nei dešimtį tūkstančių brolių, pasiryžusių viską dėl jūsų padaryti? – paklausė jis pasididžiudamas. – Čia yra šis tas gera, – tarėduodamas sau į krūtinę, – aš nieko nesu išdavęs! Še, maita, pažiūrėk į juos, – tarė senai mergai. – Į mane jie žiūri baisėdamiesi, o tu... tavimi jie tik pasišlykštės. Štai tau atpildas.

Jis patylėjo apžvelgdamas pensiono gyventojus.

– Ir kokie jūs visi mulkiai. Katorgininko nematę, ar ką? Katorgininkas Kolenas eilės, kaip štai šitas, nėra toks niekingas kaip kiti žmonės, jis protestuoja prieš gilią visuomenės sutarties suktybes, kaip sako Žanas Žakas¹⁰⁷, kurio sekėju turiu garbės būti. Ir pagaliau – aš vienas prieš visą valdžią su visa daugybe tribunolų, žandarų, biudžetų, ir ją vedžioju už nosies.

– Velniai rautų! – sušuko dailininkas. – Tai smagu būtų jį tokį nupiešti!

– Nagi pasakyk man, jo malonybės budelio numylėtini, *Našlės* valdytojau (Našlė – baisingos poezijos kupinas vardas, nusikaltėlių duotas giljotinai), – pridūrė jis, atsigręžęs į slaptosios policijos viršininką, – būk geras, pasakyk man, ar ne Šilko siūlas mane išdavė? Aš nenorėčiau, kad jis mokėtų kito skolą, tai būtų neteisinga.

Tuo tarpu valdininkai, viską jo bute sužiūrėję ir viską surašę, grįžo ir patylomis kalbėjo su operacijos vadu.

Protokolas buvo baigtas.

– Ponai, – tarė Kolenas, kreipdamasis į pensiono gyventojus, – jie mane tuoj išsives. Jūs buvote visi man labai malonūs, kol čia su jumis gyvenau, aš liksiu jums dėkingas. Priimkite mano atsisveikinimą. Jūs man leisite atsiųsti jums figū iš Provanso.

Jis žengė kelis žingsnius ir atsigręžė pasižiūrėti į Rastinjaką.

– Lik sveikas, Eugenijau, – tarė meiliu ir liūdnu balsu, kažkaip keistai nesiderinančiu su anų jo šnektų nuožmiu tonu. – Jei tau reikės, palieku ištikimą draugą.

Kad ir su grandinėmis ant rankų, jis įstengė atsistoti kovos padėty ir kaip fechtavimo mokytojas sukomandavo: „viens, du!“ ir mostelėjo lyg kirsdamas.

– Jei kokia bėda – kreipkis tenai. Ir žmogų, ir pinigų – visko galėsi gauti.

Ta keista žmogysta tiek primaišė juokų į pastaruosius posakius, jog jį tegalėjo suprasti vien Rastinjakas ir jis pats.

Kai žandarai, kareiviai ir policijos pareigūnai išėjo iš namų, Silvija, trindama actu savo poniai smilkinius, pažvelgė į apkvaišusius pensiono gyventojus.

– O vis dėlto, – tarė ji, – čia tai bent vyras buvo!

Tas šūksnis išsklaidė kerus, į kuriuos šios scenos sukeltų jausmų antplūdis ir įvairybė buvo įtraukę visus. Tą akimirką pensiono gyventojai, pažiūrėję į kits kitą, visi vienu kartu susmeigė akis į panelę Mišono, nusibaigusią, sausą ir šaltą kaip mumiją, styrančią prie krosnies, akis

žemyn nubedusią, lyg bijančią, kad jos antkakčio šešėlis nebūtų per silpnas nuslėpti jų išraiškai. Ta būtybė, jau tiek seniai visiems antipatiška, vienukart parodė savo veidą. Pasigirdo tylus sutartinis murmėjimas, rodąs vieningą pasipiktinimą. Panelė Mišono girdėjo, bet nė nekrustelėjo. Bjanšonas pirmasis pasilenkė į kaimyną.

– Manęs čia nebus, jei ta merga ir toliau su mumis prie vieno stalo sės, – tarė jis pusbalsiu.

Vienu akies mirksniu visi, be Puarė, parėmė studentą mediką, kuris, visų palaikomas, priėjo prie seno pensininko.

– Kadangi jūs ypač artimas panelei Mišono, – tarė jis jam, – tai pakalbėkite su ja, išaiškinkite, kad ji turi nešdintis lauk iš čia, ir tučtuojau.

– Tučtuojau? – pakartojo Puarė nustebęs.

Paskui priėjo prie senmergės ir pasakė į ausį kelis žodžius.

– Bet mano užmokėta iš anksto, aš gyvenu čionai už savo pinigus kaip visi, – tarė ji, svaidydamą gyvatės žvilgsnius į gyventojus.

– Iš to nieko nebus, mes sumesim pinigų ir atlyginsime jums nuostolius, – tarė Rastinjakas.

– Ponas palaiko Koleną, – atsakė ji, mesdama į studentą nuodingą ir tiriamą žvilgsnį, – ir nesunku suprasti kodėl.

Sulig tais žodžiais Eugenijus pašoko, lyg norėdamas pulti tą seną mergą ir pasmaugti ją. Tas žvilgsnis, kurio klastą jis suprato, baisia šviesa nutvieskė jo sielą.

– Liaukitės! – ėmė rėkti gyventojai.

Rastinjakas susinėrė ant krūtinės rankas ir paliko bestovįs.

– Baikim reikalą su tuo Judu sijonuotu, – tarė dailininkas, kreipdamasis į ponią Vokė. – Ponia, jei jūs neišgrūsitate pro duris tos Mišono, tai mes visi einame šalin iš jūsų pastoginės ir visiems sakysime, kad čia gyvena tik šnipai ir banditai. Priešingu atveju mes nutylėsime tą įvykį, nes taip juk pagaliau gali atsitikti ir tarp geriausių žmonių, kol katorgininkams deda žymę ne kaktoje ir kol jiems nėra uždrausta valkstyti Paryžiaus miestiečių kailiu ir taip mikliai išdykauti kaip dabar.

Taip jam pasakius, ponias Vokė per stebuklą atgavo sveikatą, išsitiesė, susinėrė rankas, atmerkė akis, giedras ir nėmaž neašarotas.

– Bet, brangusis pone, jūs norite mano namus vėjais paleisti? Štai ponas Votrenas... A, tu pone Dieve, – tarė pertraukdama pati savo kalbą, – negaliu nuprasti vadinti jį senuoju garbingo žmogaus vardu! Antai vienas kambarys jau tuščias, o jūs norite, kad turėčiau dar du neužimtus, ir tokiu metų laiku, kada niekas kambarių neieško.

– Ponai, imame skrybėles ir eime pietauti pas Flikoto [108](#), Sorbonos aikštėje, – tarė Bjanšonas.

Ponia Vokė akies mirksniu sumetė, katrą pusę laikyti jai naudingiau, ir nuriedėjo prie panelės Mišono.

- Tai ką gi, mano brangioji, mano gražuole, negi jūs norėsite, kad sužlugytų mano namai, ką? Matote, kaip mane varo į bankrotą šitie ponai; lipkite į savo kambarį šiam vakarui.

- Nieko panašaus, nieko panašaus! - ėmė rėkti gyventojai, - mes norime, kad ji tučtuojau išsinešdintų.

- Bet ji dar pietų nevalgė, vargšė panelė, - pasakė Puarė graudžiu balsu.

- Tegū sau eina pietauti, kur tik jai patinka, - sušuko keli balsai.

- Pro duris šnipę!

- Pro duris šnipus!

- Ponai, - suriko Puarė, staiga pajutęs savyje labai daug narsybės, kurios net ir avinams teikia meilė, - gerbkite kitos lyties asmenį.

- Šnipai neturi lyties, - tarė dailininkas.

- Nieko sau lytirama!

- Pro dururamą!

- Ponai, šitaip nepadoru. Skiriantis su žmonėmis privalu tam tikrų formų laikytis. Mūsų užmokėta, ir mes pasilieiname, - tarė Puarė, maukšlindamasis kepurę ir sėsdamasis ant kėdės greta panelės Mišono, kuriai ponai Vokė kažką dėstė.

- Nenaudėlis, - tarė jam komiškai dailininkas, - tai nenaudėlis, a?

- Na, jei jūs neinate - mes einame, - tarė Bjanšonas.

Ir pensiono gyventojai visi kaip vienas patraukė į salono duris.

- Panele, tai ko gi jūs norite? - užriko ponai Vokė. - Man ir taip galas. Jums šičia negalima likti, jie griebsis smurto.

Panelė Mišono atsikėlė.

- Išeis!

- Neišeis!

- Išeis!

- Neišeis!

Šie žodžiai, sakomi pakaitomis, ir priešiškus, pradėjęs vis ryškiau skambėti juose, prispyrė panelę Mišono nešdintis pasišnibždėjęs su šeimininke.

- Aš kraustausi pas poniją Biuno, - tarė ji grasinamai.

- Eikite, panele, kur tik jums patinka, - tarė ponai Vokė, jausdamasi skaudžiai užgauta, kad ta pasirinko jos varžovės namus, kurių ji nekentė. - Eikite pas tą Biuno, gausite vyno, kuris žandus suka, ir valgio, supirkinėto po būdomis.

Pensiono gyventojai išsirikiavo dviem eilėmis, visiškai tylėdami. Puarė žiūrėjo į panelę Mišono taip gailiai, pats atrodė toks naiviai neryžtingas, taip svyravo, ar jam eiti paskui ją, ar likti, jog gyventojai, patenkinti panelės Mišono išsikraustymu, ėmė juoktis į jį žiūrėdami.

- Chi chi chi! Puarė! - sušuko dailininkas. - Na na, oplia, op!

Muziejaus tarnautojas komiškai užtraukė žinomojo romano pradžia:

Į Siriją keliavo

Gražus ir jaunas Diunua...

- Na, eikit, eikit, juk jums be galo norisi, *trahit sua quemque voluptas*¹⁰⁹, - tarė Bjanšonas.

- Kiekvienas braukia, kur širdis traukia, - toks yra laisvas šių Vergilijaus žodžių vertimas, - tarė korepetitorius.

Panelė Mišono pažiūrėjo į Puarė, darydama mostą, lyg norėtų imti jį po ranka; jis neįveikė atsilaikyti tokiam kvietimui ir tuoj pakišo ranką senei. Visi ėmė smarkiai ploti ir pratrūko juokais.

- Bravo, Puarė!

- Žiūrėk, tu man, senis Puarė!

- Apolonas Puarė!

- Marsas Puarė!

- Smarkuolis Puarė!

Tuo tarpu įėjo pasiuntinys ir padavė laišką poniai Vokė, o ta, jį perskaičiusi, susmuko ant krėslo.

- Teliko tik uždegti namus! Perkūnas trenkė. Tajfero sūnus mirė trečią valandą. Tai baisi man bausmė, kad toms moterims linkėjau laimės per to vargšo jaunuolio nelaimę. Ponia Kutiur ir Viktorina prašo joms atsiųsti daiktus, jos gyvensiančios pas tėvą. Ponas Tajferas leidžia savo dukteriai laikyti pas save našlę Kutiur kaip kompanionę. Keturi kambariai tušti, penkiais gyventojais mažiau.

Ji atsisėdo ir, rodėsi, tuoj ims verkti.

- Nelaimė aplankė mano namus! - sušuko ji.

Gatvėje staiga subildėjo karieta ir privažiavusi sustojo.

- Dar koks negandas! - tarė Silvija.

Duryse pasirodė švytintis, laime spindintis Gorijo veidas. Pamatęs galėjai manyti, kad jis iš naujo gimęs.

- Gorijo su karieta! - kalbėjo valgytojai. - Pasaulio galas ateina!

Žmogynas priėjo tiesiai prie Eugenijaus, kuris stovėjo susimąstęs kertėje, ir paėmė jį už rankos.

- Einam, - tarė jis džiaugsmingu veidu.

- Tai jūs nežinote, kas čia darosi? - tarė jam Eugenijus. - Votrenas buvo katorgininkas, pasirodo, - ir jį ką tik areštavo, o Tajfero sūnus mirė.

- Na, o mums kas? - atsakė tėvas Gorijo. - Aš pietauju su savo dukteria, pas jus, ar girdite? Ji jūsų laukia, eime!

Jis taip smarkiai patraukė Rastinjaką už rankos, jog verste privertė jį eiti: senis, rodės, pagrobė jį kaip mylimą mergaitę.

- Pietaukime! - sušuko dailininkas.

Tuoj visi pasiėmė kėdes ir apsėdo stalą.

- Tai va tau, - tarė storoji Silvija, - visos bėdos šandie supuolė: mano troškinta aviena prisvilo. Ką darysi - suvalgysite ir apdegusią, tiek jau to!

Ponia Vokė žodžio nebegalėjo išstarti matydama prie stalo tik dešimt valgytojų vietoj aštuoniolikos; kiekvienas tačiau mėgino ją paguosti ir pralinksminėti. Nors iš pradžių valgytojai šnekėjo apie Votreną ir tos dienos naujienas, bet netrukus jie išsimušė į šnekos kelio vingius ir įsileido kalbėti apie dvikovas, apie katorgą, apie teismus, apie įstatymus, kuribus reikėtų pakeisti, apie kalėjimus. Greit jie buvo per tūkstantį mylių nuo Žako Koleno, nuo Viktorinos ir jos tėvo. Kad ir dešimt jų tebuvo, bet rėkavo jie už dvidešimtį, ir atrodė, kad jų ten daugiau nei paprastai; štai ir viskas, kuo šie pietūs skyrėsi nuo vakarykščių. Paėmė viršų įprastinis abejingumas, toks būdingas šiam egoistiškam pasauliui, kuris rytoj jau nusitvers ryti kitą grobį iš Paryžiaus bėgamųjų įvykių; net ponia Vokė, ir ta davėsi nuraminama vilties, kuria užkrėtė ją storosios Silvijos balsas.

Eugenijui ši diena iki pačiam vakarui turėjo būti fantasmagorija. Jis, kad ir stipraus būdamas charakterio, kad ir geros galvos, nebeįmanė, kaip rikiuoti savo mintis, kai važiavo karieta sėdėdamas greta tėvo Gorijo, kurio kalbos rodė, kad jo esama nepaprastai įsmagusio, ir po tiekos sujudimų girdimi žodžiai jo ausyse skambėjo it sapne.

- Nuo šio ryto - baigta! Mes pietaujame visi trys, kartu, kartu! Jūs suprantate? Jau ketveri metai, kaip nesu pietavęs su savo Delfina, su savo Delfinuke. Turėsiu ją sau visą vakarą. Mes ruošiamės jūsų bute nuo pat ryto. Dirbau kaip juodnugaris, vienmarškinis. Baldus padėjau sunėšti. Ak, jūs nežinote, kokia ji miela prie stalo, ji rūpinsis manimi: „Tėtuk, valgyk, dar šito štai, skanu!“ O, kaip seniai esu gavęs su ja taip ramiai pasibūti, kaip kad bus dabar!

- Šiandien, - tarė jam Eugenijus, - matyt, pasaulis bus apsvirtęs aukštyn kojomis.

- Apsvirtęs? - tarė tėvas Gorijo. - Na, dar niekad jis taip gerai nestovėjo kaip dabar. Aš regiu tik linksmus veidus gatvėse, žmones, spaudžiančius kits kitam rankas, apkabinančius kits kitą; žmones tiek laimingus, tarytum jie visi eitų pietauti pas savo dukteris, gardžiuotis pas jas tokiais puikiais pietumis, kokius ji, man girdint, užsakė Anglų kavinėje. Tiktai ką čia - šalia jos ir pelynas būtų saldus kaip medus.

- Atrodo, lyg grįžtu į gyvenimą, - tarė Eugenijus.

- Važiuok greičiau, vežėjau! - sušuko tėvas Gorijo, prasidaręs priešakinį langutį. - Drožk smarkiau, duosiu šimtą su arbatpinigių, jei per dešimtį minučių nuveši, kur žinai.

Išgirdęs šį pažadą, vežėjas trenkė kaip žaibas Paryžiaus gatvėmis.

- Vos velkasi, - tarė tėvas Gorijo.

- Bet kur jūs mane vežate? - paklausė Rastinjakas.

- Pas jus, - tarė tėvas Gorijo.

Karieta sustojo Artua gatvėje. Senis iššoko pirmas ir metė vežėjui dešimtį frankų – dosniai kaip našlys, kuriam viskas niekai, kada jį pagauna džiaugsmo priepuolis.

– Nagi, eime! – tarė jis Rastinjakui, lydėdamas jį per kiemą ir vesdamasis pro duris į butą ketvirtajame aukšte, naujuose, gražiuose namuose. Tėvui Gorijo nereikėjo skambinti. Teresė, ponios de Nusingen kambarinė, atidarė duris. Eugenijus atsidūrė puikiame viengungio bute, kurį sudarė priškambaris, mažas salonėlis, miegamasis ir kabinetas su langais į sodą. Mažyčiame salonėlyje, apstatytame ir išpuoštame kuo dailiausiai, kuo elegantiškiausiai, jis pamatė žvakių šviesoje Delfiną, kuri pakilo nuo sofutės palei židinį, užstūmė ugniavietę užstata ir tarė jam meilingu balsu:

– Taigi reikėjo net ieškoti jūsų, ponas nesusipratėli!

Teresė išėjo. Studentas apkabino Delfiną, prispaudė ją prie krūtinės ir pravirko iš džiaugsmo. Šis paskutinis kontrastas tarp to, ką matė dabar, ir to, ką buvo matęs visai neseniai, kada per vieną dieną tiek jaudų vargino jo širdį ir galvą, pribaižė Rastinjaką nervingo jautrumo antplūdžiu.

– Aš gerai žinojau, kad jis tave myli, – tarė visai patylom tėvas Gorijo dukteriai; o Eugenijus tuo metu bejėgis gulėjo ant sofutės negalėdamas nei žodžio ištarti, nei suvokti šio paskutinio burtų lazdelės mosto.

– Na, eime apžiūrėti, – tarė jam ponias de Nusingen imdama už rankos ir vesdamasi į kambarį, kur kilimai, baldai ir mažiausios smulkmenėlės buvo kaip Delfinos kambarį, tik mažesnio masto.

– Tetrūksta lovos, – tarė Rastinjakas.

– Taip, pone, – pasakė ji, rausdama ir spausdama jam ranką.

Eugenijus pažiūrėjo į ją ir suprato, kad ir toks jaunas būdamas, kiek tikros drovos yra mylinčios moters širdyje.

– Jūs esate viena tų būtybių, kurias reikia dievinti amžinai, – tarė ji jam į ausį. – Taip, aš drįstu jums tai pasakyti, dėl to kad mes taip gerai kits kitą suprantame: juo gyvesnė ir nuoširdesnė yra meilė, tuo ji turi būti paslaptingesnė, tuo labiau dangstoma. Neišduokim niekam savo paslapties.

– O, tai aš, vadinasi, esu niekas, – tarė tėvas Gorijo urgzdamas.

– Jūs juk žinote, kad jūs – tai *mes*...

– Ak! Kaip tik aš to ir norėjau. Jūs nekreipsite į mane dėmesio, tiesa? Aš ir dingsiu, ir vėl atsirasiu kaip geroji dvasia, kuri yra visur: žinai, kad ji yra, nors ir nematai. Na ką, Delfinyte, Ninyte, Dedelyte, ar ne mano buvo teisybė, kai sakiau: „Yra gražus butukas Artua gatvėje, taisykime jam jį!“ O tu dar nenorėjai. Tai iš manęs turi tą džiaugsmą, kaip ir gyvybę. Tėvai visada privalo duoti, kad būtų laimingi. Visada duoti – štai kas yra tėvu būti.

– Kaip? – paklausė Eugenijus.

- Na taip, ji nenorėjo, bijojo, kad kalbos nepasklistų, tartum dėl žmonių kalbų vertėtų laimės atsisakyti. Bet juk visos moterys svajoja padaryti taip, kaip ji padarė...

Tėvas Gorijo kalbėjo vienas. Ponia de Nusingen išsivedė Eugenijų į kabinetą, o iš ten pasigirdo bučinio garsas, nors ir buvo stengiamasi jį prislopinti... Ir šis kambarys pritiko savo elegantiškumu prie viso buto, kuriam, tiesą sakant, netrūko nieko.

- Na kaip, ar atspėjome jūsų norus? - paklausė ji, grįždama į saloną ir sėsdamasi prie stalo.

- O, - atsakė jis, - net su kaupu. Deja! Ši prabanga, šios gražios įkūnytos svajonės, visa jauno, iškilnaus gyvenimo poezija - aš visa tai labai vertinu ir stengsiuos nusipelnyti; tik negaliu to priimti iš jūsų, ir per daug dar tebesu neturtingas, kad...

- Ai ai, jūs jau man priešinatės, - pasakė ji su juokaujama valdingumu, gražiai papūtusi lūpas, kaip tai daro moterys, kai šaiposi iš kokio skrupulo norėdamos veikiau jį išsklaidyti.

Eugenijus gavo šiandien itin įsakmiai pažvelgti į save, ir Votreno areštas, parodęs, į kokią bedugnę jis buvo beįsmunkęs, itin sustiprino jo taurumą ir jautrumą, užtat jis negalėjo lengvai pasiduoti tam meiliam jo kilnių minčių neigimui. Gilus liūdesys jį suėmė.

- Kaip? - tarė ponia de Nusingen. - Jūs atsisakote? Ar jūs žinote, ką reikštų toks atsisakymas? Jūs abejojate dėl ateities, jūs nedrįstate susirišti su manimi. Tai, vadinasi, bijote, kad nenusiviltumėte mano jausmu? Jei jūs mane mylite, jei aš... jus myliu, tai kam trauktis nuo tokio lengvučio įsipareigojimo? Jei žinotumėte, kiek man buvo malonumo taisyti čionai tą viengungišką būstą, tai nesvyruotumėte, dar atsiprašytumėte manęs. Turėjau jūsų pinigų, gerai juos sunaudojau štai viskas. Tariatės esąs didelis, o esate mažutis. Norite gauti daug daugiau... (ak! - atsiduso ji, sugavusi aistringą Eugenijaus žvilgsnį), o spyriojatės dėl niekniekių. Jei jūs manęs nemylite, o, tada taip - nepriimkite. Mano likimas priklauso nuo vieno žodžio. Tarkite! Bet, tėve, sakykite gi jam ką nors, kas jį įtikintų, - pridūrė patylėjusi, atsigręždama į tėvą. - Nejau jis mano, kad man mažiau mūsų šlovė rūpi nekaip jam?

Tėvo Gorijo veide tvyrojo palaimi šypsena žiūrint, klausantis to gražaus ginčo.

- Vaikeli! Jūs žengiate per gyvenimo slenkstį, - kalbėjo ji toliau pačiupusi Eugenijaus ranką, - jūs randate kliūtį, daugeliui žmonių neįveikiamą, moters ranka ją atima jums iš kelio - o jūs traukiate! Bet jūs iškilsite, jūsų laukia puiki ateitis, sėkmė įrašyta jūsų gražioje kaktoje. Tai ar jūs negalėsite man tada grąžinti, ką aš jums šiandien paskolinau? Ar damos kitados neduodavo savo riteriams ginklų, kardų, šarvų, žirgų, kad jie stotų kautis dėl jų vardo turnyruose? Tai šit, Eugenijau: tie daiktai, kuriuos aš jums teikiu, yra mūsų laikų ginklai, tai įrankiai, būtinai reikalingi tam, kas nori būti kuo nors pasaulyje. Nieko sau jūsų palėpė, jei panaši į tėtės kambarį. Tai ką, gal sėsime pietų? Ar norite, kad aš liūdėčiau? Atsakykite! - tarė ji, purtydama jį už rankos. - Dieve mano, tėte, prikalbink jį arba aš išeinu ir daugiau niekad su juo nebesusitiksiu.

- Aš jus prikalbėsiu, - tarė tėvas Gorijo, busdamas iš savo ekstazės. - Brangusis pone Eugenijau, jums tenka skolintis pinigų iš palūkininkų, ką?

- Tenka, - atsakė tas.

- Gerai! Šit aš jus ir pačiupau, - kalbėjo žmogynas, traukdamasis iš kišenės prastą odos piniginę, visiškai nusitrynusią. - Aš virtau palūkininku, apmokėjau visas sąskaitas - štai jos. Nebesate skolingas nė skatiko pagal jas visas. Nėra čia tokia didelė suma, daugiausia penki tūkstančiai frankų. Aš jums paskolinu juos, va! Manęs jūs neatstumsite, aš ne moteris. Tik pasirašykite raščiuką, o vėliau kada nors grąžinsite.

Kelios ašaros vienukart nuriedėjo Eugenijui ir Delfinai, kurie nustebę pažvelgė viens į kitą. Rastinjakas paėmė senuko ranką ir paspaudė.

- Na ir kas? Argi jūs ne mano vaikai? - tarė Gorijo.

- Bet, mano vargšė tėveli, - tarė ponia Nusingen, - kaip jūs tą padarėte?

- O štai kaip, - atsakė jis. - Kai tave prišnekėjau įkurdinti jį arti savęs ir mačiau, kaip tu jam perki visa tartum nuotakai, aš tariu sau: „Jai bus striuka!“ Advokatas tvirtina, kad byla su tavo vyru dėl dalies grąžinimo užtruksianti daugiau nei pusę metų. Gerai. Aš pardaviau iš savo nuolatinės rentos tūkstantį tris šimtus penkiasdešimt livrų; iš penkiolikos tūkstančių frankų aš susitaisiau ligi gyvai galvai dvylikos šimtų frankų metinę rentą, gerai hipotekuotą, o kas liko - apmokėjau jūsų sąskaitas, vaikučiai. Aš čia, viršuj, turiu kambarį už penkiasdešimt ekiu metams, galiu pragyventi karališkai už keturiasdešimt su dienai, ir dar liks. Niekas man nebesusinešioja, beveik nereikia drabužių. Šit jau dvi savaitės, kaip aš juokiuosi sau vienas sakydamas: „Tai bus jie laimingi!“ Ir ką, argi nesate laimingi?

- O, tėtė tėtė! - sušuko ponia de Nusingen puldama tėvui ant kaklo. Jis ją pasiėmė ant kelių. O ji apibėrė jį bučiniaus, savo geltonais plaukais glostė jam skruostus ir liejo ašaras ant seno veido, nušvitusio, spinduliuojančio. - Brangusis tėve, jūs esate tikras tėvas! Ne, nėra pasaulyje kito tokio tėvo kaip jūs. Eugenijus jau ir taip jus mylėjo - kaip dabar bemylės!

- Bet, mano vaikai, - tarė tėvas Gorijo, jau dešimt metų nejautęs plakant dukters širdies prie savosios, - bet, Delfina, tu nori, kad aš mirčiau iš džiaugsmo! Vargšė mano širdis plyšta. Štai, pone Eugenijau, mes jau kvit!

Ir senis it paklaikęs suspaudė dukterį taip baisiai, jog ji ėmė šaukti:

- Ai, tėtė, man skauda!

- Tau skauda! - pasakė jis blykšdamas. Pažiūrėjo į ją su antžmogiško skausmo išraiška. Norint gerai atvaizduoti šio tėvystės Mesijo veidą, reikėtų palyginimų ieškoti paletės karalių paveiksluose, sukurtuose išreikšti kančiai, kurią pasaulio išganytojas kentėjo dėl žmonių labo. Tėvas Gorijo labai švelniai pabučiavo liemenį, kurį jo pirštai buvo per stipriai suspaudę.

- Ne ne, aš tavęs neįskaudinau, - kalbėjo klausdamas ją šypsniu. - Tai tu mane įskaudinau savo riksmu. - Visa tai daug brangiau atsiėjo, - tarė jis dukteriai į ausį, atsargiai bučiuodamas, - bet reikia jam pameluoti, nes šiaip - gali supykti.

Eugenijus suakmenėjo pamatęs, koks begalinis šito žmogaus atsidavimas, ir žiūrėjo į jį su ta naivia nuostaba, kuri jauname amžiuje taip primena pamaldumą.

- Aš būsiu vertas šito visko! - sušuko jis.

- O, mano Eugenijau, kaip gražu, ką jūs čia pasakėte! - Ir ponias Nusingen pabučiavo studentą į kaktą.

- Jis dėl tavęs atsisakė panelės Tajfer ir jos milijonų, - tarė tėvas Gorijo. - Taip, ji jus myli, mažytė; o dabar, po brolio mirties, ji turtinga kaip Krezas.

- Ak, kam tai kalbėti? - sušuko Rastinjakas.

- Eugenijau, - tarė jam Delfina į ausį, - man bus nesmagu šį vakarą. Ak, kaip labai aš jus mylėsiu, ir amžinai!

- Štai mano gražiausia diena, kokią tik turėjau nuo to laiko, kai jūs ištekėjusios, - sušuko tėvas Gorijo. - Tegu gerasis Dievulis siųs man kentėjimų, kiek Jam patiks, kad tik ne dėl jūsų, aš sakysiu sau: šių metų vasario mėnesį buvo tokia valandėlė, kurią aš daugiau laimės patyriau nekaip žmonės per visą savo gyvenimą. Pažiūrėk į mane, Fifina, - tarė jis dukteriai. - Juk ji labai graži, ką? Pasakykite, ar esate daug moterų matę, kurių būtų tokia veido spalva ir tokia duobutė skruoste? Ne, iš tikrųjų? Tai va, tai aš esu tos nuostabios moters leidėjas. O dabar, jūsų dėka pažinusi laimę, ji pasidarys dar tūkstantį kartų gražesnė. Aš galiu eiti į pragarą, kaimyne, - kalbėjo jis, - jei jums reikia mano vietos danguje, užleidžiu ją jums. Valgykime, valgykime, - lemeno jis, nebesižinodamas, ką kalbąs, - viskas yra mūsų!

- Vargšas tėvas!

- O, kad tu, vaikeliai, žinotum, - tarė jis, atsistodamas ir eidamas prie jos, imdamas jos galvą ir bučiuodamas į plaukų sklastymą, - kaip tu daug gali man laimės duoti, ir kaip pigiai! Užėik kai kada pas mane, aš būsiu čia, viršuj, tau tik pora žingsnių. Prižadi man, sakyk?

- Taip, brangus tėveli.

- Pakartok dar.

- Taip, mano gerasis tėveli.

- Nutilk! Aš tau liepčiau tai pasakyti šimtą kartų, jei savo noro klausyčiau. Valgykime pietus.

Visas vakaras praėjo bekvailiojant kaip vaikams, ir tėvas Gorijo nenusileido jauniems. Jis gulėsi prie dukters kojų ir jas bučiavo; jis ilgai žiūrėjo jai į akis; jis trynė galvą į jos suknelę - žodžiu, darė kvailybių ne mažiau, kaip darytų visų jauniausias ir karščiausias meilužis.

- Matote, - tarė Delfina Eugenijui, - kai tėvas su mumis, reikia atsidėti tik jam. Tas vis dėlto gerokai varžys kai kada.

Eugenijus, jau bent keliskart jutęs pavydą kylant, negalėjo nesutikti su šiais žodžiais, kuriuose slypėjo visokio nedėkingumo šaknys.

- O kada buto įrengimas bus baigtas? - tarė Eugenijus, žvalgydamasis po kambarį. - Šįvakar mums reikės, vadinasi, išeiti iš čia?

- Taip, bet rytoj jūs ateisite pietų pas mane, - tarė ji labai reikšmingai. - Rytoj spektaklis Italų teatre.

- O aš eisiu į parterį, - tarė tėvas Gorijo.

Buvo pusiaunaktis. Ponios de Nusingen karieta laukė. Tėvas Gorijo ir studentas grįžo į Vokė namus kalbėdamiesi apie Delfiną su augančiu entuziazmu, kuris sukėlė juokingas tų dviejų padūkusių aistrų žodines grumtynes. Eugenijus negalėjo nuo savęs nuslėpti, kad tėvo meilė, nedrumsčiama jokių asmeninių interesų, viršija jo meilę savo pastovumu ir platumu. Tėvui stabas visados buvo tyras ir gražus, ir jo adoraciją ugdė tiek visa praeitis, tiek ateitis. Jie rado ponią Vokė vieną kampe prie krosnies, tik su Silvija ir Kristofu. Senoji šeimininkė buvo panaši į Marijų Kartaginos griuvėsiuose¹¹⁰. Ji laukė dviejų gyventojų, kurie jai dar buvo palikę, guosdamasi su Silvija. Kad ir kokių gražių aimanų įdėjo Tašui į lūpas lordas Baironas¹¹¹, bet joms toli iki tų giliai nuoširdžių skundų, kurie veržėsi iš širdies poniai Vokė.

- Tai, vadinasi, rytoj rytą tereikės trijų kavos puodelių, Silvija. Ak, tu varge! Mano namai ištuštėjo - kaip čia gali širdis nesprogti? Kaip man būti be valgytojų? Nebežinau. Štai mano namai be gyventojų kaip kambarys be baldų. O baldai - tai gyvenimas. Kuo aš Dievui nusidėjau, kad užsitraukiau tokias bėdas? Pupelių ir bulvių turime dvidešimčiai žmonių. Mano namuose policija! Vadinasi, mums reikės vienomis bulvėmis misti! Vadinasi, man reikės atleisti Kristofą!

Savojiėtis, tuo metu snaudęs, staiga pabudo ir tarė:

- Ką, ponija?!

- Vargšas berniokas! Jis visai kaip šuva, - tarė Silvija.

- Dabar dykas metas, niekas neieško butų. Iš kur man traukti gyventojų? Galva neišneša. O dar ta ragana Mišono man ir Puarė ištempė! Ko ji jam ir uždavė, tam seniui, kad taip sekioja iš paskos kaip ciuciukas?

- Oho, - tarė Silvija palingavusi galva, - tos senos mergos žino tokių gudrybių.

- Ir tą vargšą poną Votreną jie padarė katorgininku, - kalbėjo našlė. - Kaip sau nori, Silvija, niekaip neįveikiu suprasti, aš dar netikiu tuo. Toks linksmas žmogus, ir likerio su kava išgerdavo už penkiolika frankų kas mėnesį, ir nuomą mokėti nė karto neuždelsė!

- Ir toks nešykštus! - tarė Kristofas.

- Čia koks nors apsirikimas, - tarė Silvija.

- Na, kad ne, jis juk pats prisipažino, - atsakė ponija Vokė. - Ir sakyk tu man, kad visos tos bėdos atsitiko pas mane, tokiam kampe, kur jokių istorijų nė kvapo niekad! Garbės žodis, aš sapnuoju. Taip, mes matėme, kaip žuvo Liudvikas XVI, matėme, kaip sužlugo imperatorius, matėme, kaip jis vėl kilo ir vėl sužlugo - visa tai buvo įmanoma; bet miestiečių pensionas - visiškai kas kita, jame neturi būti tokių dalykų: galima apsieiti be karaliaus, bet valgyti kasdien reikia; ir jei garbinga moteris iš de Konflanų giminės duoda gerus, skanius pietus, tai jau nebent pasaulio galas artinasi... Bet kad taip ir yra, pasaulio galas.

- Ir pamanyk tiktai, panelė Mišono, dėl kurios jus visos tos bėdos užpuolė, sako, gausianti tūkstančio ekiu rentą! - sušuko Silvija.

- Nekalbėk man apie ją, ji – piktadarė, ir daugiau nieko! – tarė ponios Vokė. – Ir dar priedo – išsikraustė pas tą Biuno! Taip, ji gali bet ką padaryti; ji tikriausiai kažkokių baisybių yra pridariusi, kada nors ir žmones žudžiusi, ir vogusi. Tai ji turėtų eiti į katorgą, o ne tas geras žmogus, vargšas...

Tuo momentu paskambino Eugenijus ir tėvas Gorijo.

- A, štai mano abu ištikimieji, – tarė našlė atsidusdama.

Abu ištikimieji, lyg pro rūkus teprisimindami, kokios bėdos užgriuvo pensioną, be ceremonijų pareiškė šeimininkei, kad jie išsikraustą į Šosė d'Anteną.

- O Silvija! – tarė našlė. – Lūžo mano paskutinė šaka. Sudavėte man mirtiną smūgį, ponai, ir tiesiai į pilvą! Lyg peilį įsmeigėte. Viena ši diena man dešimtį metų užkraus ant galvos. Aš išėsiu iš proto, garbės žodis! Kur dėti pupeles? Ką gi, jei aš lieku viena, tai tu, Kristofai, rytoj turėsi išeiti. Sudiev, ponai, labos nakties.

- Kas jai yra? – paklausė Eugenijus Silviją.

- Na, taigi, matai, po tų įvykių visi išlakstė. Tai jai ir pasimaišė galvoje. O o, klausykit, kad verkia. Tegu pabliauna, jai bus į sveikatą. Kai aš čia tarnauju, tai pirmas kartas, kad ji akis pasituština.

Rytojaus dieną ponios Vokė, anot jos pačios žodžių, *grįžo į protą*. Buvo, tiesa, nusiminusi, kaip tinka moteriai, kuri neteko visų savo gyventojų ir kurios gyvenimas sukrėstas, tačiau ji turėjo visiškai gerą nuovoką ir parodė, kas tai yra skausmas, tikras, gilus skausmas, toks skausmas, kuris kyla iš nuostolių, iš įpročių sutrikdymo. Tikras dalykas, kad žvilgsnis, kuriuo meilužis nuglosto meilužės gyventą vietą su ja skirdamasis, nebūtų liūdnesnis kaip ponios Vokė žvilgsnis, kai ji žiūrėjo į tuščią stalą. Eugenijus ją guodė sakydamas, kad Bjanšonas, išbuvęs sutartą laiką bendrabutyje, po kelių dienų tikriausiai atsikraustysiąs į jo vietą; kad muziejaus tarnautojas dažnai reikšęs norą gauti ponios Kutiur butą ir kad per keletą dienų užsipildysiąs visas personalas.

- O, kad Dievas išgirstų jūsų žodžius, brangusis pone! Tik nujaučia širdis, kad nelaimė arti. Nepraeis dešimt dienų, ir mirtis aplankys šiuos namus, pamatysite, – kalbėjo ji, rūškanu veidu žvalgydamasi po valgomąjį. – Tik ką ji pasirinko?

- Kraustomės nieko nelaukę, – tyliai tarė Eugenijus tėvui Gorijo.

- Ponia, – tarė išsigandusi Silvija įbėgdama, – jau trys dienos nebematyti Mistigri.

- Na, jei mano katinas nugaišo, jei pabėgo iš mūsų, tai aš...

Vargšė našlė nebaigė sakyti, ji susinėrė rankas ir atsirėmė į savo fotelio atlošą, pakirsta tos baisios pranašystės.

Apie pietus, kada laiškanešiai Panteono kvartale nešiojo paštą, Eugenijus gavo laišką, dailiai sulankstyta, Boseanų herbu antspauduotą. Jame buvo kvietimas ponams de Nusingenamams į didelį ponios vikontienės balių, skelbiamą per mėnesį iš anksto. Prie kvietimo buvo pridėtas laiškėlis Eugenijui:

„Pamaniau, kad jūs, pone, mielai apsiimsite išreikšti mano palankumo jausmus poniai de Nusingen; siunčiu jums kvietimą, kurio prašėte, ir man bus labai malonu susipažinti su ponios de Resto seserimi. Tad atveskite man tą gražią moterį ir žiūrėkite, kad ji neužimtų visos jūsų širdies; esate ir man gerą dalį skolingas už tą prierašumą, kurį aš jums jaučiu.

Vikontienė de Bosean“

– Betgi, – tarė sau Eugenijus, dar kartą skaitydamas laiškėlį, – ponია de Bosean man gana aiškiai sako, kad nenori matyti barono de Nusingeno.

Jis tuoj pat nuskubėjo pas Delfiną laimingas, kad gali jai suteikti džiaugsmo, už kurį neabejotinai jo laukė atpildas. Ponia de Nusingen buvo vonioje. Rastinjakas laukė buduare, ėdamas nekantrybės, kurią lengvai galima suprasti: jis buvo jaunas, karštas vyras ir geidė turėti mylimą moterį, kurios troško jau visi metai. Tai tokie jausmai, kurie nesikartoja du sykius jaunų žmonių gyvenime. Pirmoji moteris, realia prasme moteris, prie kurios prisiriša vyras, vadinasi, ta, kuri jam apsireiškia visu spindesiu, reikalaujama Paryžiaus visuomenės, – ta niekada neturi varžovių. Paryžiaus meilė nepanėsi į jokias kitas meiles. Nei vyrai, nei moterys čionai nepasiduoda suviliojami tomis iš tuštybių sudurstytomis puošmenomis, kuriomis iš mandagumo kiekvienas dangsto savo potraukius, tariamai nesavanaudiškus. Šioje padangėje moteris ne vien turi patenkinti širdį ir jausmus; ji puikiai žino turinti didesnių įsipareigojimų su tūkstančiais tuštybių, iš kurių susideda gyvenimas. Čia meilė perdėm pliuški, įžūli, melaginga, šarlataniška ir tuščia. Jeigu visos Liudviko XIV rūmų ponios pavydėjo panelei de Lavaljer¹¹², kuri sukėlė tokį aistros viesulą, jog privertė tą didįjį valdovą užmiršti, kad jo rankogaliai kainuoja po tūkstantį ekiu kiekvienas, kai jis juos sudraskė šalindamas kliūtis nuo kelio į pasaulio sceną kunigaikščiui de Vermandua, – tai ko jau norėti iš kitų! Būkite jauni, turtingi ir tituluoti, būkite daugiau dar kokie, jei tik galite; juo daugiau smilkalo grūdų atnešite sudeginti priešais savo stabą, tuo jis bus jums malonesnis, jei tik iš viso turite stabą. Meilė yra religija, ir jos kultas turi atsieiti brangiau nei visų kitų religijų; ji praeina greit ir praeina kaip gatvės padauža, kuriam patinka žymėti savo kelią eibėmis. Jausmų prabanga yra palėpių poezija; jei ne šitas lobis – kuo ten pavirstų meilė? Jei ir yra išimčių iš tų drakoniškų Paryžiaus kodekso įstatymų, tai jų pasitaiko nebent kur nuošaliai, tarp tokių sielų, kurios nesidavė visuomenės doktrinų pagaunamos, kurios gyvena prie kokio šaltinio tyro vandens, greitai, bet nepaliaujamai srovenančio; kurios, būdamos ištikimos savo žaliam paunksniui, yra laimingos, kad gali klausytis begalybės žodžių, įrašytų joms visuose daiktuose ir jose pačiose, laukia, kol išaugs sparnai, gailėdamosi tų, kurie priaugę prie žemės. Bet Rastinjakas, lygiai kaip daugumas jaunų vyrų, jau iš anksto paragavusių didybės skonio, norėjo stoti į diduomenės areną visas apsiginklavęs; jis buvo užsikrėtęs diduomenės karštligė ir, galimas daiktas, jautėsi turįs jėgų jai viešpatauti, tik nežinojo nei tos užmačios tikslo, nei priemonių. Kai nėra tyros ir šventos meilės, kuri užpildo gyvenimą, tai ir šis galios troškimas gali tapti gražiu dalyku;

pakanka tik atmesti visokius asmeninius interesus ir užsibrėžti tikslą kovoti dėl krašto didybės. Tik studentas dar nebuvo pasiekęs to gyvenimo tarpsnio, kada žmogus gali svarstyti gyvenimo eigą ir apie tą gyvenimą spręsti. Iki tol jis dar nebuvo visai nusikratęs gaivių ir saldžių, žavingų minčių, kurios tartum lapai laiko apglobusios provincijoje augusių vaikų jaunystę. Jis vis tebesvyravo, ar žengti jam per Paryžiaus Rubikoną¹¹³. Kad ir turėdamas karštą troškimą, vis dar slapčiomis tebesvajojo apie laimingą gyvenimą, kokį gyvena tikras bajoras savo pilyje. Ir vis dėlto jo paskutiniai skrupulai išlakstė vakar, kai jis atsidūrė savajame bute. Pradėjęs naudotis materialiniais turto pranašumais, kaip iš seno naudojami moraliniais pranašumais, kurių teikia kilmė, jis išsinėrė iš provincijos žmogaus kailio ir pamažu įsistiprino pozicijoje, iš kurios jam buvo matyti gražios ateities horizontai. Užtat laukdamas Delfinos, minkštai atsisėdęs šiame gražiame buduare, kuris buvo jau iš dalies ir jo, jautėsi esąs taip toli nuo ano Rastinjako, pernai atvažiavusio į Paryžių, jog, stebėdamas save vidaus akimis, klausė, ar šią valandą jis dar panašus į save patį.

– Ponia savo kambaryje, – pranešė Teresė, ir nuo jos balso jis sudrebėjo.

Rado Delfiną, išsitiesusią ant sofutės priešais židinį, gaivią, pailsėjusią. Matant ją, paskendusią muslino bangose, negalima buvo jos nepalyginti su anomis gražiomis Indijos gėlėmis, kurių vaisius gimsta žiede.

– O, štai ir mes, – jausmingai tarė ji.

– Atspėkite, ką aš jums atnešu, – tarė Eugenijus, sėsdamas prie jos ir bučiuodamas jai ranką.

Ponia de Nusingen krūptelėjo iš džiaugsmo skaitydama kvietimą. Ji atgrėžė į Eugenijų savo drėgnas akis ir užmetė jam ant kaklo rankas, norėdama prisitraukti jį prie savęs, patenkintos tuštybės svaigulio pagauta.

– Ir tai jums (tau, – pakuždėjo jam į ausį, – bet Teresė tualetu kambaryje – būkim atsargūs!), jums turiu būti dėkinga už šitą laimę? Taip, tą aš drįstu vadinti laime. Gauti šitai per jus – argi tai nėra kas daugiau negu savimeilės triumfas? Niekas manęs nenorėjo įvesti į tą draugiją. Jums aš gal šią valandėlę pasirodysiu maža, tuščia, paviršutiniška kaip paryžietė; bet tik pamanykite, mano bičiuli, kad aš dėl jūsų įmanyčiau viską paaukoti ir kad jei dabar trokštu dar karščiau nei kitados patekti į Sen Žermeną, tai dėl to, kad jūs ten būnate.

– Ar jums neatrodo, – tarė Eugenijus, – kad ponia de Bosean lyg duotų mums suprasti nesitikinti matyti barono de Nusingeno savo baliuje?

– Na, žinoma, – tarė baronienė, gražindama laišką Eugenijui. – Tos moterys – įžūlumo genijai. Bet nesvarbu, aš eisiu. Mano sesuo turės ten būti, aš žinau, kad ji taisosi nuostabų tualetą. Eugenijau, – tarė ji tylomis, – ji eis, nes nori išsklaidyti baisius įtarimus. Jūs nežinote, kokie gandai sklinda apie ją! Nusingenas pasakojo man šį rytą, kad vakar klube visi apie tai kalbėję nesivarždami. Dieve mano, nuo ko pareina moterų ir šeimų šlovė! Aš jaučiausi puolama, įžeista dėl sesers. Kai kurie žmonės sako, kad ponas de Trajis esąs pasirašęs vekselių šimto tūkstančių frankų sumai, beveik visiems praėjęs terminas, ir juos ketiną suprotestuoti. Šitokia

bėda privertusi mano seserį parduoti palūkininkui savo deimantus, savo gražiuosius deimantus, kuriuos jūs galėjote matyti ją nešiojant, atitekusių jai iš pono de Resto motinos. Žodžiu, jau dvi dienos, kai apie nieką daugiau nešnekama. Užtat aš suprantu, kodėl Anastazija taisosi auksu lietą suknią ir nori sutraukti į save visų žvilgsnius pas ponią de Bosean, pasirodžiusi su visu savo spindesiu ir su savo deimantais. Tik aš nenoriu būti prastesnė už ją. Ji visada stengėsi mane nustelbti, ji niekada nebuvo gera man, nors aš tiek jai padėjau, tiek visada pinigų jai duodavau, kada ji jų stigdavo. Bet nekalbėkim apie žmones; šiandien aš noriu būti visiškai laiminga.

Rastinjakas dar pirmą valandą ryto tebebuvo pas ponią de Nusingen, kuri, gausiai papildama jį meilingais atsisveikinimais, žadančiais būsimus džiaugsmus, tarė jam liūdnai:

- Aš tokia baugšti, tokia prietaringa - vadinkite kaip tinkami mano nuojautas, bet aš drebu, kad už tą mano laimę netektų užmokėti kokia baisia katastrofa.

- Kūdikis! - tarė Eugenijus.

- O taip! Tai aš kūdikis šį vakarą, - tarė ji juokdamasi.

Eugenijus grįžo į Vokė namus įsitikinęs, kad rytoj iš jų išeis; jis visą kelią skendėjo tose gražiose svajonėse, kurios liūliuoja visus jaunos vyrus, kol jie tebejaučia laimės skonį lūpose.

- Na? - paklausė tėvas Gorijo, kai Rastinjakas ėjo pro jo duris.

- Gerai! - atsakė Eugenijus. - Rytoj pasakysiu viską.

- Viską, tiesa? - sušuko žmogynas. - Eikite gulti. Rytoj pradėsime savo laimingą gyvenimą.

Rytojaus dieną Gorijo ir Rastinjakas laukė tik, kad teiktųsi pasirodyti koks vežikas ir jie galėtų kraustyti iš pensiono, kai apyprite jie išgirdo Nev Sent Ženevjevės gatve atvažiuojant kariatą, kuri sustojo kaip tik ties Vokė namų vartais. Iš kariatos išlipo ponia de Nusingen ir paklausė, ar jos tėvas dar tebesąs pensione. Silvijai atsakius teigiamai, ji žvaliai pakilo laiptais. Eugenijus buvo savo kambaryje, jo kaimynas to nežinojo. Pusryčiaudamas jis buvo prašęs tėvą Gorijo perkraustyti jo daiktus, ir jie buvo sutarę susitikti keturiomis Artua gatvėje. Tiktai kai senukas išėjo ieškoti vežiko, Eugenijus, greit atbuvęs patikrinimą universitete, niekieno nepastebėtas parėjo atsiskaityti su ponia Vokė, nenorėdamas to reikalo palikti tėvui Gorijo, kuris iš didelio uolumo tikriausiai būtų užmokėjęs ir už jį. Eugenijus įėjo į savo kambarį pasitikrinti, ar nepamiršo ko nors, ir tuoj apsidžiaugė, kad apie tai pagalvojo, nes pamatė stalčiuje vekselį, kurį buvo davęs Votrenui, o paskui, išpirktą, nieko nemanydamas, čia įmetė. Krosnis nesikūreno, tad jis buvo beplėšas vekselį smulkiais skuteliais, tik, išgirdęs Delfinos balsą, nenorėjo kelti triukšmo ir tyliai laikėsi, ketindamas pasiklausyti, ką šnekės, nes manė, kad ji nuo jo neprivalėtų turėti jokių paslapčių. Paskui, jau nuo pat pirmų žodžių, tėvo ir dukters pašnekesys jį taip sudomino, jog nebegalėjo nesiklausyti.

- Ak, tėve, - tarė ji, - duok Dieve, kad jūsų sumanymas pareikalauti manoj turto apyskaitos nebūtų pavėluotas ir mane dar apsaugotų nuo bankroto! Ar galima kalbėti?

- Taip, namie nieko nėra, - tarė tėvas Gorijo persimainiusiu balsu.

- Kas jums, tėve? - paklausė de Nusingen.

- Tu man trenkei, - tarė senis, - kaip kirvapente į galvą. Teatleidžia tau Dievas, vaikuti! Tu nežinai, kaip aš tave myliu; jei žinotum, nesakytum taip ūmai, be niekur nieko, tokių dalykų, ypač jei nieko dar neprarasta. Kas jau čia taip užėjo, kad atlėkei manęs ieškoti, - juk po valandėlės turėjome būti Artua gatvėje?

- O tėve, negi žinai, ką daręs pirmą katastrofos akimirką. Aš kaip paklaikusi! Jūsų advokatas kiek anksčiau atskleidė mums bėdą, kuri mus neabejotinai užgrius vėliau. Jūsų senas pirklio patyrimas bus mums reikalingas, ir aš atpuoliau pas jus, kaip skęstantis kad stveriasi už šakos. Kai tik ponas Dervilis pastebėjo, kad Nusingenas išradinėja tūkstančius visokių kliaučių, jis pagrasino kelsiās jam bylą ir dar pasakė, kad greitai išgausiąs tribunolo pirmininko potvarkį. Nusingenas šįryt ateina pas mane ir klausia, ar aš norinti pražudyti jį ir save pačią kartu. Aš jam atsakiau, kad nieko apie tuos dalykus neišmanau, kad aš turėjau turtą, kad aš privalau valdyti savo turtą ir kad visais reikalais, susijusiais su tuo ginču, rūpinasi mano advokatas, ir kad pagaliau aš apie tai nieko nežinau ir nieko negaliu spręsti. Juk taip jūs man patarėte sakyti?

- Taip, gerai, - atsakė tėvas Gorijo.

- Tada, - kalbėjo toliau Delfina, - jis man atskleidė paslaptis, kaip eina jo reikalai. Jis esąs įdėjęs visus kapitalus - ir savo, ir mano - į tokį verslą, kurio matyti vos tik pradžia ir kur reikėję iš karto didelių sumų. Jei aš jį priversianti išskirti mano dalį, tai jis turėsiās pasiskelbti neišsimokančiu skolininku; o tuo atveju, jei aš sutiksianti metus palaukti, jis užtikrinās savo garbe, kad man sugrąžinsiąs dvigubai ar net trigubai tiek, o dabar paleisiās mano kapitalus į žemių perkamąsias operacijas, iš kurių aš pasidarysianti didelių plotų savininkė. Tėveli brangus, jis buvo nuoširdus, jis mane išgąsdino, jis atsiprašė mane dėl savo elgesio, jis man grąžino laisvę, leido elgtis, kaip man patinka, ta viena sąlyga, kad tik leisčiau jam visiškai laisvai veikti verslo srityje mano vardu. Iš noro įrodyti savo gerą valią jis man prižadėjo kiekvieną kartą, kai tik aš panorėsiu, kviesti poną Dervilį įvertinti, ar tinkamai suredaguoti aktai, kuriais mano nuosavybėn kas nors įgyjama. Žodžiu, atsidavė mano malonei ar nemalonei surištas ir suvystytas. Jis prašė mane dar dvejus metus vesti jo namų ūkį ir neišleisti daugiau negu jo nustatyta. Jis man įrodė, jog visa, ką jis galįs padaryti, tai išlaikyti padorumo formą; jog jis esąs metęs savo šokėją ir jog būsiās priverstas laikytis kuo griežčiausio ir slapčiausio taupumo, kad ištvirtų ligi savo spekuliacijų baigos, nepakenkęs savo kreditui. Aš jam buvau rūsti, aš viskuo abejojau - norėjau privaryti jį prie paskutiniosios ir kuo daugiausia iš jo išgauti: jis man parodė savo knygas, pagaliau ėmė verkti. Niekada nebuvau mačiusi žmogaus tokios būklės. Visiškai apkvaišo, kalbėjo apie savižudybę, klejojo. Man jo buvo gaila.

- Ir tu tiki šitais pliurpalais? - sušuko tėvas Gorijo. - Juk tai artistas! Esu turėjęs reikalų su vokiečiais verslo dalykuose: jie - žmonės beveik visi sąžiningi ir padorūs; bet jei jau sykį po atvirumo ir naivumo kauke jie pasileis sukčiauti ir šarlatanyti, tai apmaus kiekvieną. Tavo

vyras tave apgaudinėja. Jis jaučia, kad imame jį remti prie sienos, ir apsimeta, kad jam galas; jis nori, kad, veikiant tavo vardu, jo rankos būtų dar laisvesnės negu veikiant savo paties vardu. Jis nori šita aplinkybe pasinaudoti, kad galėtų apsidrausti nuo komercinės rizikos. Jis tiek pat sukčius, kiek ir veidmainis; tai niekinga žmogysta. Ne ne, aš neisiu į kapus palikęs dukteris be nieko. Aš nusimanau trupučiuką, kaip tvarkyti reikalus. Sakosi, sudėjęs pinigus į verslą – gerai! Tada jis vietoj pinigų privalo turėti vertybės popierius, pakvitavimus, sutartis! Tegu parodo juos ir su tavim atsiskaito. Mes išsirinksime geriausias operacijas, pasiimsime jas savo atsakymu ir turėsime pripažinimo dokumentus, priklausančius *Delfinai Gorijo, barono de Nusingeno žmonai, turtu išsiskyrusiai*. Tai ką, bene mus kvailiais laiko? Nejau jis mano, jog aš galėčiau bent dvi dienas iškentėti žinodamas, kad galiu tave palikti be turto, be duonos? Aš neištverčiau šitaip nė dienos, nė nakties, nė poros valandų! Jei ta mintis būtų tikra, aš jos nepergyvenčiau. Kaip tai? Argi aš tam turėjau triūsti keturiasdešimt savo amžiaus metų, nešioti maišus ant kupros, prakaitą lieti, visą gyvenimą visko išsižadėti dėl jūsų, mano angelai, dėl kurių visoks darbas, visoks vargas buvo man lengvas, – kad šiandien mano turtas, mano gyvenimas dūmais nueitų? Nuo to aš numirčiau iš padūkimo. Vardan visų dangaus ir žemės šventybių – trauksime į šviesą viską, tikrinsime knygas, kasą, verslus! Aš neužmigsiu, neisiu gulti, neisiu valgyti, kol persitikrinsiu, kad tavo turtas yra visas kaip reikiant. Dievui dėkui, tu išsiskyrusi turtu; tavo advokatas – Dervilis, žmogus, laimė, geras ir teisingas. Kaip Dievą myliu! Arba tau bus užtikrintas tavo milijonukas, tavo penkiasdešimt tūkstančių livrų rentos ligi tavo dienų galo, arba aš pakelsiu tokį triukšmą, jog visas Paryžius bildės, ohoho! Aš kreipsiuosi į Rūmus, jei teisme mus apsuks. Žinoti, kad tu pinigais aprūpinta ir laiminga – juk ta mintis lengvindavo visus mano vargus, guosdavo mane visuose mano rūpesčiuose. Pinigai – tai pati gyvybė. Pinigas padaro viską. Ką jis ten čiulba, tas dručkis Elzaso stuobrys? Delfina, nenusileisk nė per nago juodymą tam galvijui, kuris tave pririšo grandine ir padarė nelaimingą. Jei tu jam reikalinga, tai mes jį paimsime striukai už pavadžio ir išmokysime vaikščioti dviem kojomis. Dievuli mano, galva man dega, mano pakaušy tartum ugnies prisikaupę. Mano Delfina – elgeta! O, tu mano Fifina! Po velnių! Kur mano pirštinės? Einam greičiau, aš noriu matyti viską – knygas, verslo reikalus, kasą, susirašinėjimą – tučtuojau! Nenorimsiu, kol persitikrinsiu, kad tavo turtas saugus, kol tai pamatysiu savo akimis.

– Tėveli brangus, tiktai atsargiau... Jei į šitą bylą jūs įmaišysite nors lašelį keršto, jei tik pasirodysite turį kokių labai priešiškų intencijų, tai aš sveika dingusi. Jis pažįsta jus, jam atrodo visai natūralu, kad aš, jūsų inspiruota, susirūpinau savo turtu; tik, prisiekiu jums, turtą jis laiko savo rankose ir nori jį laikyti. Jis toks žmogus, kad gali sprukti kur su visais savo kapitalais ir mus palikti be nieko, nenaudėlis tas! Jis gerai žino, kad aš jo nepersekiočiau, nesitepčiau savo vardo. Jis ir stiprus, ir silpnas vienukart. Aš gerai apsvarsčiau viską. Jei mes jį spausime iki galutiniosios, tai man bus blogai.

– Tai jis paskutinis sukčius?

- Na, žinoma, kad taip, tėve, - tarė ji, puldama ant kėdės ir raudodama. - Nenorėjau to sakyti, kad nebūtų jums apmaudo, jog mane išleidote už tokio vyro! Jo slapti įpročiai ir dorovinės pažiūros, kūnas ir siela - viskas vieno galo! Tai baisu: aš jo nekenčiu ir jį niekinu. Taip, nebegaliu gerbti to niekšo Nusingeno po to, ką jis man pasipasakojo. Žmogus, galįs leisti į tokias komercines kombinacijas, apie kokias jis man yra kalbėjęs, neturi nė menkiausio garbės jausmo, ir mano būgštavimai kyla iš to, kad aš matau jį kiaurai. Jis, mano vyras, atvirai man pasiūlė laisvę, - jūs suprantate, ką tai reiškia? - jei aš sutikčiau, jam bėdoje atsidūrus, pabūti įnagių jo rankose, žodžiu - jei sutikčiau duoti jam savo vardą apgaulėms dangstyti.

- Betgi yra įstatymas! Yra ešafotas šitokiems žentams! - sušuko tėvas Gorijs. - Aš jį pats nugiljotinuosiu, jei nesusiras budelio!

- Ne, tėve, nieko jam įstatymai nepadarys. Štai ką, be visų užuolankų, trumpai suglaudus, jis man kalbėjo: „Arba viskas žūsta, ir tu lieki be skatiko, bankrutuoji, nes man nėra daugiau ko paimti į bendrininkus, tik tave; arba tu man leidi varyti ligi gero galo savo kombinacijas.“ Aišku, ką? Jis dar mane brangina. Jis pasikliauja manąja moters dora; jis žino, kad aš neliesiu jo turto, tik pasitenkinsiu savuoju. Tai yra nedoras, nusikalstamas bendradarbiavimas, ir aš turiu sutikti, nes šiaip man gresia elgetystė. Jis papirkinėja mano sąžinę ir moka tuo, kad leidžia man būti Eugenijaus žmona, kiek tiktai man patinka. „Aš leidžiu tau daryti nuodėmes, o tu man nekliudyk daryti nusikaltimus, griauti gyvenimą vargšams žmonėms!“ Ar tai nėra aiški kalba? Ar jūs žinote, kaip jis supranta „daryti operacijas“? Jis perka tuščius sklypus savo vardu, paskui juos duoda apstatyti savo bendrininkams sukčiams; šie daro statybines sutartis su visokiais rangovais ir jiems moka ilgų terminų vekselius, pastatytus namus už nedidelę sumą įkeičia ir perleidžia mano vyrui, kuris pasidaro namų savininkas, o anie žmonės tvarkosi su apmautais rangovais, pasiskelbdami neišsimokančiais skolininkais. Nusingeno firmos garsas tarnauja apgaulinėti vargšams statybų rangovams. Aš supratau šitai. Supratau taip pat, jog Nusingenas, kad galėtų bėdos prispirtas įrodyti esąs išmokėjęs stambias sumas, išsiuntė didelius kapitalus į Amsterdamą, į Londoną, į Neapolį, į Vieną. Kaip mums juos prigriebti?

Eugenijus išgirdo dukslų dunktelėjimą - tai tikriausiai tėvas Gorijs puolė ant kelių savo kambaryje.

- Dieve mano, ką aš tau padariau! Mano duktė atiduota į rankas šitam nenaudėliui, jis viską gali iš jos išreikalauti, ko tik įsigeis. Atleisk, dukrele! - šaukė senis.

- Taip, kad aš esu prarajoje, gal čia yra ir jūsų kaltės, - tarė Delfina. - Mes tiek maža teturime proto, kai tekame už vyro! Bene mes pažįstame pasaulį, žmones, reikalų tvarkymą, papročius? Tėvai turėtų už mus galvoti. Tėveli brangus, aš jums neprikaišioju nieko, atleiskite man šitą kalbą. Šiuo atveju visa kaltė mano. Ne, tėveli, neverkite, - tarė ji bučiuodama tėvą į kaktą.

- Neverk ir tu, mano Delfinute. Duok šen akis, aš tau jas nušluostysiu bučiuodamas. Palauk! Tegū tik atsigaus man makaulė - aš išpainsiosiu tą kamuolį, kurį tavo vyras suraizgė.

- Ne, duokite veikti man; aš žinosiu, kaip jį suvaldyti. Jis mane myli, tai štai aš panaudosiu savo valdžią priversti jį, kad nedelsdamas įdėtų dalį kapitalų į kokį nekilnojamąjį turtą. Galimas daiktas, aš palenksiu jį atpirkti mano vardu Nusingenų dvarą Elzase, jis brangina jį. Tiktai ateikite rytoj patikrinti jo knygų, jo prekybinių reikalų. Ponas Dervilis nieko nenučiuokia apie prekybos dalykus. Ne, rytoj neikite. Nenoriu sau kraujo gadinti. Ponios de Bosean balius poryt, noriu gerai užsilaikyti, kad būčiau graži, pasilsėjusi, kad garbę daryčiau savo brangiam Eugenijui! Eime pažiūrėti jo kambario.

Tą akimirką Nev Sent Ženevjevos gatvėje sustojo karieta, ir ant laiptų pasigirdo grafienės de Resto balsas, klausiantis Silviją:

- Ar mano tėvas namie?

Grafienė ištraukė iš bėdos Eugenijų, kuris jau buvo manęs kristi į lovą ir apsimesti miegas.

- Ak, tėveli, ar girdėjote, ką žmonės kalba apie Anastaziją? - tarė Delfina, pažinusi sesers balsą. - Atrodo, ir jų namuose keisti dalykai dedasi.

- Kas dar? - tarė tėvas Gorijo. - Tai jau man galas būtų. Vargšė mano galva neatlaikytų dvigubos nelaimės.

- Sveikas, tėveli, - tarė grafienė įeidama. - O, ir tu čia, Delfina?

Ponia de Resto lyg ir sumišo sutikusi čia savo seserį.

- Sveika, Nazi, - tarė baronienė. - Bene tau atrodo labai keista, kad aš čia? Aš matausi su tėvu kiekvieną dieną.

- Nuo kada?

- Jei čia lankytumeis, žinotum.

- Neerzink manęs, Delfina, - tarė grafienė gailiu balsu. - Aš labai nelaiminga, aš pražuvau, tėveli brangus! Ak, aš visiškai pražuvau šį kartą.

- Kas pasidarė, Nazi? - sušuko tėvas Gorijo. - Pasisakyk mums viską, vaikuti mano. Ji išblyško! Delfina, nagi padėk jai, būk jai gera, aš tave mylėsiu dar labiau, jei tai galima!

- Vargšė mano Nazi, - tarė ponia de Nusingen sodindama seserį, - kalbėk. Mes tau esame tie du vieninteliai žmonės, kurie visados tiek mylės, kad tau atleis viską. Matai, šeimos ryšiai yra patys tikriausi.

Ji davė jai druskų pauostyti, ir grafienė atsigavo.

- Aš galą gausiu nuo to, - tarė tėvas Gorijo. - Nagi, - kalbėjo toliau- maišydamas durpes krosnyje, - prieikite arčiau abidvi. Man šalta. Kas tau yra, Nazi? Sakyk greičiau, nežudyk manęs.

- Štai, - tarė vargšė moteris, - mano vyras žino viską. Įsivaizduokite, tėveli, jūs atsimenate tą kitados Maksimo pasirašytą vekselį? Tai va, jis nebe pirmas buvo. Esu jau daug išpirkusi. Sausio pradžioje ponas de Trajis man pasirodė labai susikrimtęs. Jis man nesakė nieko, bet juk taip lengva skaityti, kas yra mylimo žmogaus širdyje: mažmožio kokio pakanka, be to, širdis nujaučia. Žodžiu, jis buvo dar meilingesnis, dar švelnesnis kaip bet kada, aš jaučiausi kaskart

laimingesnė. Vargšas Maksimas! Mintyse, kaip paskui pasisakė, jis buvo jau beatsisveikinęs su manimi, jis ketino nusišauti. Tad aš tiek jį kamantinėjau, tiek maldavau, dvi valandas prie jo kelių išklūpočiau, kol pasisakė turįs šimtą tūkstančių frankų skolos! Ak, tėveli, šimtą tūkstančių frankų! Aš galvos nebetekau. Jūs tiek pinigų neturite, tėve, aš surijau viską...

- Ne, - tarė tėvas Gorijo, - aš negalėčiau tiek sudaryti, nebent eičiau vogti. Bet aš ir taip padaryčiau, Nazi! Padarysiu.

Sulig tais žodžiais, liūdnais kaip mirštančiojo kriokimas ir reiškiančiais lig bejėgiškumo privarytos tėvo meilės agoniją, abi seserys nuščiuvo ir valandėlę tylėjo. Koks egoizmas būtų likęs šaltas, nepaveiktas šio nevirties riksmo, kuris lyg į prarają mestas akmuo parodė jos gilumą?

- Aš juos gavau disponuodama tuo, kas man nepriklausė, tėve mano, - tarė grafienė ir paplūdo ašaromis.

Delfina buvo susijaudinusi ir verkė padėjusi galvą seseriai ant peties.

- Vadinasi, viskas teisybė, - tarė ji.

Anastazija nuleido galvą, ponias de Nusingen apkabino ją abiem rankomis, švelniai pabučiavo ir, glausdama prie krūtinės, kalbėjo jai:

- Čia tu būsi visados mylima ir nebūsi smerkiama.

- Angelėliai mano, - tarė Gorijo silpnu balsu, - kodėl jūsų santarvei atsirasti reikėjo nelaimės?

- Kad išgelbėčiau Maksimo gyvybę, kad išgelbėčiau visą savo laimę, - kalbėjo grafienė, padrąsinta šitų karštos ir gyvos meilės pareiškimų, - tam palūkininkui, kurį jūs pažįstate, tam pragaro išperai, kurio niekas neįveiks sugraudinti, tam ponui Gobsekui aš nunešiau šeimos deimantus, tiek branginamus pono de Resto, - ir jo, ir savo, visus, ir juos pardaviau. Pardaviau! Suprantate? Jis išgelbėtas. Bet aš, aš nebeturiu gyvenimo. Resto sužinojo viską.

- Iš ko, kaip? Aš jį užmušiu! - suriko tėvas Gorijo.

- Vakar jis mane pasišaukė į savo kambarį. Nuėjau... „Anastazija, - sako jis man tokiu balsu... (ak, jo balso pakako, supratau viską), - kur jūsų deimantai?“ - „Pas mane.“ - „Ne, - tarė į mane žiūrėdamas, - jie čia, ant mano komodos.“ Ir jis man parodė skrynutę, kuri pirma buvo uždengta nosine. „Ar jūs žinote, iš kur jie grįžo?“ - pasakė man. Puoliau jam po kojų... raudojau, klausiau, kokia mirtimi norėtų matyti mane mirštant.

- Tu šitaip pasakei! - sušuko tėvas Gorijo. - Prisiekiu Dievu visagaliu, kad tas, kas nuskriaus katrą iš jūsų, kol gyvas, gali būti tikras, jog sudeginsiu jį ant mažos ugnies. Taip, aš jį supjaustysiu į kąsnelius, kaip...

Tėvas Gorijo nutilo, žodžiai užkliuvo gerklėje.

- Pagaliau, brangioji, jis iš manęs pareikalavo to, kas sunkiau padaryti negu numirti. Neduok Dieve, nė vienai moteriai išgirsti to, ką aš išgirdau!

- Aš nugalabysiu tą žmogų, - pasakė ramiai tėvas Gorijo. - Bet jis turi tik vieną gyvybę, o man skalnas dvi. Na, ko gi jis pareikalavo? - kreipėsi jis į Anastaziją.

- O štai ko, - kalbėjo toliau grafienė. - Patylėjęs valandėlę jis pažvelgė į mane: „Anastazija, - tarė, - aš viską nuleisiu tylomis, mes liksime gyventi kartu, mes turime vaikų. Aš nešausiu pono de Trajo -galėčiau nepataikyti, o panorėjęs juo nusikratyti kitu būdu, ko gero, susidurčiau su žmonių teismo įstaigomis. Nušauti jį jūsų glėbyje reikėtų užtraukti nešlovę *vaikams*. Bet kad nebūtų pražudyti nei jūsų vaikai, nei jų tėvas, nei aš, iškeliu dvi sąlygas. Atsakykite: ar aš tėvas bent vienam jūsų vaikų?“ Aš pasakiau, kad taip. „Kuriam?“ - paklausė. „Ernestui, vyresniajam.“ - „Gerai, - sako. - Dabar prisiekite man, kad ateityje įvykdysite vieną mano reikalavimų.“ Aš prisiekiau. „Jūs pasirašysite savo turtą pardavimo aktą, kai aš to iš jūsų pareikalausiu.“

- Nesirašyk! - sušuko tėvas Gorijo. - Jokiu būdu nesirašyk. Ėhè hè, pone Resto! Jūs nemokate padaryti moters laimingos, ji eina laimės ieškoti ten, kur ją randa, ir jūs ją baudžiate dėl savo kvailos negalios?.. Aš dar tebesu pasauly, palauk! Jis atsitrenks į mane! Nazi, būk rami. Ak, jam rūpi įpėdinis! Gerai, gerai. Aš jam atimsiu sūnų, kuris, po perkūnais, juk mano anūkas! Juk aš turiu teisę jį pamatyti, tą bamblij? Aš jį įkurdinsiu savo gimtajame kaime, aš juo rūpinsiuos, nebijok. Aš jį suraitysiu, tą baidyklę, aš jam va ką pasakysiu: „Dabar mes spręsimė reikalą! Jei tu nori atgauti sūnų, gražink mano dukteriai jos turtą ir leisk jai elgtis taip, kaip jai patinka.“

- Tėve mano!

- Taip, aš tavo tėvas! O! Aš esu tikras tėvas. Ir tegu tas jo šviesybė kvaiša nemaitoja mano dukterų! Perkūnai paimtų! Aš nežinau, kas ten mano gyslomis teka. Tenai - tigro kraujas, aš įmanyčiau praryti abu tuos vyrus. O, vaikai mano! Štai koks jūsų gyvenimas. Bet tai - man mirtis. Kas bus su jumis, kai manęs nebebus? Tėvai turėtų gyventi tol, kol gyvi jų vaikai. Dieve mano, kaip prastai sutaisytas Tavo pasaulis! O dar Tu, sako, turįs sūnų. Tu neprivalėjai leisti, kad mes kentėtume dėl vaikų. Angelėliai mano brangūs, kaip čia yra: juk jūs tik dėl savo bėdų pas mane atėjote? Jūs duodate man tik savo ašaras pažinti. Na, ką gi! Jūs mane mylite, aš tą matau! Eikite, eikite čia išsiverkti! Mano širdis didelė, ji apglobia viską. Kad ir visiškai ją suplėšytumėte, kiekvienas gabalas bus dar tėvo širdis. Norėčiau prisiimti jūsų kančias, kentėti už jus. Ak! Kai jūs buvote mažutės, kokios buvote laimingos...

- Tada tiktai ir buvo mums gera, - tarė Delfina. - Kur tie laikai, kai mes nuo maišų risdavomės kūlio didžiajame svirne?

- Tėve, čia dar ne viskas, - pasakė Anastazija į ausį Gorijo, ir tas krūptelėjo. - Deimantus parduodama negavau šimto tūkstančių frankų. Maksimą persekioja. Mes beturime dvylika tūkstančių frankų mokėti. Prižadėjo būti protingas, nebelošti. Man nebėra pasaulyje nieko daugiau, tiktai jo meilė, ir ji man taip brangiai atsiėjo, kad numirčiau, jei jos netekčiau. Aš dėl jo paaukojau turtą, gerą vardą, ramybę, vaikus. O! Padarykite, kad Maksimas išsaugotų bent laisvę ir garbę, kad jis galėtų likti diduomenėje, kur jis mokės jau susikurti padėtį. Dabar jis man ne vien laimę skolingas - mes turime vaikų, kurie liktų be turto. Viskas žūtų, jei jis pakliūtų į Sent Pelaži114.

- Kad aš pinigų neturiu, Nazi. Nieko nebeturiu, nieko, nieko! Pasaulio galas. O! Subyrės pasaulis, tikriausiai. Bėkite, saugokitės laiku! Beje, dar turiu stalo sidabro, šešis komplektus, - juos pirmuosius nusipirkau savo gyvenime. Šiaip nieko daugiau nebeturiu, tik dvylika šimtų frankų rentos ligi gyvai galvai...

- Tai kur pasidėjo jūsų nuolatinės rentos popieriai?

- Aš juos pardaviau, pasilikau tik šitą truputį pajamų saviems reikalams. Man reikėjo dvylikos tūkstančių frankų butui įrengti Fifinai.

- Tavo namuose, Delfina? - tarė ponija de Resto seseriai.

- O ar ne vis tiek kur, - atsakė tėvas Gorijo. - Bet dvylikos tūkstančių nebeturiu, jie išleisti.

- Numanau, - tarė grafienė. - Dėl pono de Rastinjako. Ai, vargšė Delfina, liaukis. Matai, kur aš nuvažiavau.

- Mano brangioji, ponas de Rastinjakas yra ne iš tų jaunų vyrų, kurie varo į bankrotą savo meilužes.

- Ačiū, Delfina ! Būdama tokioje krizėje, laukčiau iš tavęs kitokio žodžio. Tik tu manęs niekad nemylėjai.

- Ne, ji tave myli, Nazi, - sušuko tėvas Gorijo, - ji man tai ką tik sakė. Mes kalbėjome apie tave, ji tvirtino, kad tu graži, o ji - tik daili.

- Ji! - pakartojo grafienė. - Jos grožis šaltas.

- Tegu ir taip, - tarė Delfina rausdama, - bet kaip tu elgeisi su manimi? Tu išsigynei manęs, dėl tavęs man visos durys buvo uždarytos, visuose namuose, kur aš taip norėdavau patekti, pagaliau juk tu nepraleidai nė mažiausios progos padaryti man nemalonumo. O aš - ar aš vaikščiojau pas vargšą tėvelį kaip tu, ar traukiau iš jo pinigus, tūkstantį po tūkstančio, ir privariau jį lig šitokios būklės kaip dabar? Tai tavo darbas, sese. Aš matydavausi su tėvu, kol man buvo galima, nemečiau jo už durų ir nevaikščiojau pas jį rankų laižyti, kai man jo reikėdavo. Nežinojau net, kad jis tuos dvylika tūkstančių išleido dėl manęs. Aš laikausi tvarkos, tu tą žinai. O pagaliau, jei tėtis man ką dovanojo kada, tai aš niekad iš jo nekaulijau.

- Tu buvai laimingesnė už mane: ponas de Marsė buvo turtingas, tu apie tai šį tą žinai. Tu visada buvai niekinga kaip auksas. Sudiev, nebeturiu nei sesers, nei...

- Nutilk, Nazi! - sušuko tėvas Gorijo.

- Tik tokia sesuo kaip tu gali kartoti kalbas, kuriomis jau niekas nebetiki. Tu pabaisa! - tarė Delfina.

- Vaikai mano, vaikai mano, nutilkite arba aš numirsiu jums po akių.

- Tiek to, Nazi, aš tau atleidžiu, - varė toliau ponija de Nusingen, - tu nelaiminga. Bet aš geresnė už tave. Šitaip man pasakyti, tokią valandą, kada, rodėsi, įmanyčiau viską padaryti, kad tik tau padėčiau, - eičiau net į savo vyro kambarį, ko nebūčiau padariusi nei dėl savęs, nei dėl... Tai kaip tik gerai tinka prie to viso pikto, ką tu man esi pridariusi per pastaruosius devynerius metus.

- Vaikai mano, vaikai mano, apsikabinkite! - tarė tėvas. - Jūs abi esate angelai.

- Ne, leiskit mane, - suriko grafienė, kai tėvas paėmė jos ranką, ir atstūmė jį. - Ji man dar mažiau turi pagailos nekaip mano vyras. Gal dar pasakysite, kad ji - visų dorybių paveikslas!

- Jau verčiau tegu apie mane sako, kad aš skolinga ponui de Marsė, negu prisipažinti, kad ponas de Trajis man atsieina daugiau nei šimtą tūkstančių frankų, - atsakė ponia de Nusingen.

- Delfina ! - suriko grafienė, žengdama žingsnį į ją.

- Aš tau sakau tiesą, o tu mane šmeiži, - šaltai atsakė baronienė.

- Delfina ! Tu esi...

Tėvas Gorijo pašoko, sulaikė grafienę ir užėmė jai burną ranka.

- O Dieve, tėveli, ką jūs čiupinėjote šį rytą? - tarė jam Anastazija.

- Ak, iš tikrųjų mano kaltė, - kalbėjo vargšas tėvas trindamasis rankas į kelnes. - Bet aš nežinojau, kad jūs atvažiuosite; aš kraustausi į kitą butą.

Jis buvo laimingas, kad sukėlė priekaištus, ir nukreipė į save dukters pyktį.

- Ak, - kalbėjo toliau sėsdamasis, - jūs man sudraskėte širdį. Aš mirštu, vaikai! Man lyg ugnis dega pakaušyje. Na, būkite geros, mylėkitės! Jūs varote mane į grabą. Delfina, Nazi, abi jūs teisos, abi jūs kaltos. Klausyk, Delfyte, - atsigręžė jis į baronienę pilnomis ašarų akimis. - Jai reikia dvylikos tūkstančių frankų. Ieškokime jų. Nežiūrėkite taip viena į kitą. - Jis atsiklaupė prieš Delfiną. - Atsiprašyk jos, padaryk tai dėl manęs, - tarė jai į ausį, - ji nelaimingesnė už tave!

- Vargšė mano Nazi, - tarė Delfina, išsigandusi laukinės ir beprotiškos išraiškos, kurią skausmas išspaudė tėvo veide, - aš buvau kalta, apkabink mane...

- Ak, jūs man balzamą į širdį liejate! - sušuko tėvas Gorijo. - Bet kur gauti dvylika tūkstančių? Gal man pasisiūlyti į rekrūtus kieno kito vietoje?

- O tėve! - tarė abi dukterys, apsikabindamos jį. - Ne, ne!

- Jums Dievas atlygins už tokią mintį, mūsų gyvenimo tam būtų per maža! Ar ne taip, Nazi? - tarė Delfina.

- Ir, be to, vargšė tėveli, tai būtų lašas jūroje, - pastebėjo grafienė.

- Tai, vadinasi, nieko nebegalima išspausti iš savo kraujo? - sušuko senis nusiminęs. - Aš parsiduosiu tam, kas tave išgelbės, Nazi! Aš už jį žmogų užmušiu. Padarysiu kaip Votrenas, eisiu į katorgą! Aš...

Nutilo kaip griaustinio trenktas.

- Nieko nebeturiu! - šaukė raudamasis plaukus. - Kad taip žinočiau, kur galima pavogti, tik kad sunku surasti tokią vietą. O bankui apiplėšti reikia žmonių, reikia laiko. Ak, jau man reikia mirti, nieko kito nebelieka. Taip, niekam aš nebetikęs, nebe tėvas daugiau! Ne. Ji prašo, jai reikia! O aš, varguolis, nieko neturiu. Aha, tu išsirūpinai rentą ligi gyvai galvai, senasis nenaudėli, o turėjai dukteris! Tai, vadinasi, tu jų nemyli? Dvėsk, dvėsk kaip šuo! Taip, aš menkesnis už šunį, šuo taip nebūtų padaręs! Ak, galvą, galvą!.. verda mano galvoje!

- Tėte, tėte! - ėmė šaukti abi moterys, griebdamos jį, kad nepersidaužtų galvos į sieną. - Turėk gi proto!

Jis raudėjo pasikūčkiodamas. Eugenijus, suimtas siaubo, pačiupo vekselį, kitados duotą Votrenui, kurio blankas tiko daug didesnei sumai; jis ištaisė skaitmenį, padarė formalų vekselį dvylikai tūkstančių frankų Gorijo vardu ir įėjo.

- Štai jums visi pinigai, kiek reikia, ponias, - tarė paduodamas popierių. - Aš miegojau, jūsų pokalbis mane pažadino, ir taip aš sužinojau, kiek esu skolingas ponui Gorijo. Štai vekselis, kurį jūs galite leisti į diskontą, aš jį išpirksiu taip, kaip pridera.

Grafienė stovėjo suakmenėjusi ir laikė rankoje popierių.

- Delfina, - tarė ji išblyškusi, drebedama iš pykčio, iš įtūžio, iš įdūkimo, - aš tau galėčiau viską atleisti, Dievas mane mato, bet šito!.. Kaip, ponas buvo čia, tu tą žinėjai! Turėjai tiek niekšystės - atkeršijai man leisdama išgirsti jam mano paslaptis, mano gyvenimą, mano vaikų gyvenimą, mano gėdą, mano šlovę! O! Tu man nuo šiol esi niekas, aš neapkenčiu tavęs, aš tau tiek darysiu bloga, kiek tik galėsiu, aš...

Iš pykčio ji žado neteko, gerklė išdžiūvo.

- Bet čia juk mano sūnus, mūsų vaikas, tavo brolis, tavo išgelbėtojas! - šaukė tėvas Gorijo. - Apkabink jį, Nazi! Žiūrėk, aš jį apkabinau, - kalbėjo toliau pašėlusiai spausdamas Eugenijų. - O mano vaike! Aš tau būsiu daugiau nei tėvas, aš trokštu tau atstoti visą šeimą. Aš norėčiau būti Dievas, tada pablokščiau visą pasaulį tau po kojų. Nagi pabučiuok jį, Nazi! Tai ne žmogus, tai angelas, tikras angelas.

- Duokit jai ramybę, tėve, ji paklaikusi šiuo momentu, - tarė Delfina.

- Paklaikusi! O tu, kokia tu? - paklausė ponias de Resto.

- Vaikai, aš mirsiu, jei jūs nesiliausite! - sušuko senis, krisdamas į lovą kaip kulkos pervertas. - „Jos žudo mane!“ - pasakė jis sau.

Grafienė pažiūrėjo į Eugenijų, kuris tebestovėjo nesijudindamas, apdujęs nuo šito baisingo reginio.

- Pone?.. - tarė ji, klausdama jį mostu, balsu ir žvilgsniu, nekreipdama dėmesio į tėvą, kuriam Delfina greit atsagstė liemenę.

- Ponia, aš užmokėsiu ir tylėsiu, - atsakė jis, nebelaukdamas klausimo.

- Tu užmušei tėvą, Nazi! - tarė Delfina, rodydama nualpusį senį seseriai, bet toji išbėgo iš kambario.

- Aš atleidžiu jai, - tarė žmogynas atsimerkdamas. - Jos padėtis baisi, susisuktų ir stipresnė galva. Guosk Nazi, būk jai gera, prižadėk tą vargšui tėvui mirštančiam, - maldavo Delfinos spausdamas jai ranką.

- Bet kas jums yra? - tarė ji, labai išsigandusi.

- Nieko, nieko, - atsakė tėvas, - praeis. kažkas man veržia kaklą, migrena. Vargšė Nazi, kas jos laukia!

Tą akimirką grafienė grįžo ir puolė prie tėvo kojų.

– Atleisk man! – sušuko ji.

– Ak, – tarė tėvas Gorijo, – tu šitaip mane dar labiau skaudini.

– Pone, – tarė grafienė Rastinjakui ašarotomis akimis, – aš iš sielvarto elgiausi neteisingai. Ar būsite mano brolis? – pridūrė tiesdama jam ranką.

– Nazi, – tarė Delfina spausdama ją. – Nazi, užmirškime viską!

– Ne, – tarė ji, – aš tai atminsiau!

– Angelai jūs mano, – sušuko tėvas Gorijo, – jūs man nuo akių uždangą nutraukėte, kuri buvo jau nusileidusi, jūsų balsas man gyvybę grąžina. Na, apsikabinkite dar kartą. Tai kaip, Nazi, ar tas vekselis išgelbės tave?

– Turiu viltį. O sakyk, tėtė, gal čia pasirašytum?

– Še tau, koks aš vėpla – užmiršau! Bet man buvo bloga, Nazi, nepyk ant manęs. Atsiųsk žinią, kad išsisukai iš bėdos. Ne, aš pats ateisiu! Bet ne, aš neateisiu, negaliu žiūrėti į tavo vyrą, aš jį užmuščiau vietoje. O dėl turto atėmimo, tai aš budėsiu. Tik greit, vaikuti, ir pasistenk, kad Maksimas būtų protingas.

Eugenijus stovėjo nustebęs.

– Vargšė Anastazija, ji visada buvo atšiauri, – tarė ponis Nusingen, – bet jos širdis gera.

– Ji grįžo parašo vekselyje, – tarė Eugenijus Delfinai į ausį.

– Jūs taip manote?

– Norėčiau nemanyti. Nepasitikėkite ja, – atsakė pakeldamas akis, lyg norėdamas Dievui pavesti mintis, kurių nedrįso sakyti.

– Taip, ji visada buvo truputį artistė, o tėvas, vargšas, duodasi jos apgaudinėjamas.

– Kaip jaučiatės, gerasis tėve Gorijo? – paklausė Rastinjakas senį.

– Miego norisi, – atsakė tas.

Eugenijus padėjo Gorijo atsigulti.

Paskui, kai žmogelis užmigo laikydamas Delfinos ranką, dukterė pasitraukė.

– Šį vakarą Italų teatre, – tarė Eugenijui, – ir tu man pasakysi, kaip jis laikosi. Rytoj jūs persikraustysite, pone. Apžiūrėkime jūsų kambarį. O, kokia baisybė! – tarė įeidama. – Bet čia dar prastesnis kaip mano tėvo. Eugenijau, tu gražiai pasielgei. Aš jus mylėsiu dar labiau, jei tai galima; bet, vaikuti mano, jei nori įsigyventi turtą, negalima šitaip švaistyti pro langus po dvylika tūkstančių. Grafas de Trajis – lošėjas. Mano sesuo nenori to matyti. Jis turėtų šitų dvylikos tūkstančių frankų pasiieškoti tenai, kur moka prakišti ar laimėti kalnus aukso.

Išgirdę tylią aimaną, jie grįžo pas Gorijo, kurį rado tarsi miegantį; tačiau kai meilužiai priėjo arčiau, senis sušnibždėjo:

– Jos nėra laimingos!

Ar jis miegojo, ar ne, bet šito posakio gaida taip nusmelkė dukteriai širdį, jog ji priėjo prie pat skurdaus guolio, kur ilsėjosi jos tėvas, ir pabučiavo jam į kaktą. Jis atmerkė akis sakydamas:

- Tai tu, Delfina?

- Na, kaip jautiesi? - paklausė ji.

- Gerai, - atsakė jis. - Nesirūpink, aš tuoj kelsiu. Eikit, eikit, mano vaikai, būkit laimingi.

Eugenijus parlydėjo Delfiną į pat namus; tik nerimaudamas, kad tokioj būklėj paliko tėvą Gorijo, jis atsisakė pas ją pietauti ir grįžo į Vokė namus. Jis rado tėvą Gorijo jau atsikėlusi, ketinantį sėsti prie stalo. Bjanšonas atsisėdo taip, kad būtų patogu stebėti makaronų fabrikanto veidą. Pastebėjęs, kaip jis ima duoną ir uosto, iš kokių miltų ji kepta, studentas nusprendė, kad šitas jo veiksmas visiškai nesąmoningas, kad jis nebesižino, ką daręs, ir liūdnai palingavo galvą.

- Nagi, sėsk čia, prie manęs, ponas Košeno interniste, - tarė Eugenijus.

Bjanšonas mielai persėdo: jis atsidūrė greta senio.

- Kas jam yra? - klausė Rastinjakas.

- Jei neapsirinku, jo reikalai prasti! Viduje, matyt, bus įvykę kas nors nepaprasta, man atrodo, kad jam gresia neišvengiama apopleksija. Nors apatinė veido pusė gana rami, bet viršutinės pusės bruožai nevalingai sutraukti į kaktą, žiūrėk! Be to, akys yra tokios ypatingos būklės, kuri rodo kraujo antplūdį į smegenis. Ar neatrodo, kad jos pilnos smulkutyčių dulkių? Rytoj rytą galėsiu pasakyti daugiau.

- Ar yra kokių vaistų?

- Jokių. Galbūt galima atitolinti mirtį, jei pavyktų rasti priemonių sukelti reakciją galūnėse, kojose; bet jei lig rytoj vakaro simptomai nepraeis - galas vargšeliui. Gal žinai ligos priežastį? Jis turėjo išgyventi kokį baisų smūgį, kuris pakirto jo dvasią.

- Taip, - tarė Rastinjakas, atsiminęs, kad abi dukterys be atlydos draskė jo širdį.

„Bet Delfina tai tikrai myli tėvą“, - tarė sau Eugenijus.

Vakare Italų teatre Rastinjakas kalbėjo atsargiai, kad per daug neišsigastų ponias de Nusingen.

- Nebijokite, - atsakė ji po pirmų Eugenijaus žodžių, - mano tėvas stiprus. Tik šiandien rytą mes jį kiek sujaudinome. Mūsų turtui gresia pavojus, ar jūs įsivaizduojate, kiek toli siekia ši bėda? Aš to neišgyvenčiau, jei dėl jūsų meilės nebūčiau palikusi nejautri tam, kas anksčiau būtų kėlę baisiausią nerimą. Dabar man liko tik viena baimė, viena tegali būti nelaimė - prarasti meilę, kuri man leido pajusti gyvenimo džiaugsmą. Išskyrus šitą jausmą, man viskas vis tiek, nemyliu daugiau nieko pasaulyje. Jūs esate man viskas. Jei man malonu, kad esu turtinga, tai tik dėl to, kad tuo labiau galiu patikti jums. Man gėda, bet esu daugiau meilužė kaip duktė. Kodėl? Nežinau. Visas mano gyvenimas - jūs. Tėvas davė širdį, bet jūs ją išmokėte plakti. Visas pasaulis tegul sau mane smerkia - kas man, jeigu jūs, neturėdami pagrindo manęs nekęsti, atleidžiat man kaltes, į kurias mane stumia nepalenkiamas jausmas? Ar jūs mane laikote dukteria išgama? Ne, negalima nemylėti tokio gero tėvo kaip mūsų. Bet argi aš galėjau nusišėpti nuo jo visam laikui apverktiną mūsų nutekėjimo laimę? Kam jis mus taip

išleido? Ar ne jo reikalas buvo galvoti už mus? Dabar, aš žinau, dabar jis kenčia tiek pat, kiek ir mes; tik ką gi mes galime daryti? Paguosti jį? Neturime kuo paguosti. Mūsų rezignacija jam daugiau skausmo padarytų, negu kad dabar jį žeidžia mūsų priekaištai ir skundai. Būna situacijų gyvenime, kada viskas yra vienas kartėlis.

Eugenijus tylėjo, jam graudu buvo klausytis tokio naivaus nuoširdžių jausmų išsiliejimo. Tegu sau paryžietės būna dažnai melagingos, apsvaigusios pliuškybe, egoistės, koketės, šaltos, tačiau neabejotina, kad jos, jei tikrai myli, į savo aistrą įdeda daugiau tikro jausmo kaip kitos moterys; jos išauga iš visų savo menkybių, tampa iškilnios. Ir dar Eugenijų stebino proto gilumas ir sprendimų taiklumas, kuriuos parodo moteris, samprotaudama apie pačius natūraliausius jausmus, kada kokia ypatinga aistra ją atskiria nuo jų ir leidžia pažiūrėti į juos iš toliau. Poniai de Nusingen dilgtelėjo širdį, kad Eugenijus vis tyli.

– Apie ką jūs mąstote? – paklausė ji.

– Aš dar tebeklausau to, ką jūs man kalbėjote. Maniau ligi šiol, kad myliu jus labiau nekaip jūs mane.

Ji nusišypsojo ir sutramdė savo džiaugsmą, nes norėjo pašnekesį išlaikyti padorumo ribose. Ji niekad nebuvo girdėjusi jaunos, nuoširdžios meilės virpulingų kalbų. Dar keli žodžiai – ir būtų nebesusivaldžiusi.

– Eugenijau, – tarė keisdama kalbą, – jūs, matyt, nežinote, kas pasaulyje darosi? Visas Paryžius bus rytoj pas ponią de Bosean. Rošfidai ir markizas d’Ažuda susitarė nieko neskelbti; o rytoj karalius pasirašo jungtųjų sutartį, ir jūsų pusseserė, vargšė, nieko dar nežino. Priėmimo atšaukti nėra kaip, o markizo baliuje nebus. Dabar visi tik apie tai ir kalba.

– O aukštoji visuomenė juokiasi iš niekšybės ir pati prie jos prisideda! Galgi jūs nesuprantate, kad poniai de Bosean tai yra mirtis?

– Ne, – tarė Delfina šypsodamasi, – jūs nepažįstate tos rūšies moterų. Bet visas Paryžius bus pas ją, ir aš būsiu! Tai jums turiu būti dėkinga už tą laimę.

– Bet, – tarė Rastinjakas, – ar tai nėra vienas tų absurdiškų gandų, kurių tokia daugybė sklinda Paryžiuje?

– Sužinosime teisybę rytoj.

Eugenijus negrįžo į Vokė namus. Negalėjo savęs įveikti – taip jį traukė pasidžiaugti savo naujuoju butu. Jei vakar jis turėjo palikti Delfiną pirmą valandą nakties, tai šį kartą Delfina iš jo parvažiavo apie antrą valandą. Rytą jis ilgai miegojo, laukė lig pusiaudienio ponios de Nusingen, kuri atėjo su juo papusryčiauti. Jauni žmonės tiek yra godūs šitų mielų smagumėlių, jog jis būtų, kad kiek, užmiršęs tėvą Gorijo. Jam buvo viena ilga šventė – apsiprasti, susigyventi su tais dailiais daiktais, kurie priklausė jam. Ponia de Nusingen, būdama čia, teikė visam kam dar daugiau patrauklumo. Vis dėlto ketvirtą valandą meilužiai prisiminė tėvą Gorijo pagalvoję, kokia jam atrodė būsianti laimė gyventi šiuose namuose. Eugenijus pasakė, kad jei jis bus susirgęs, būtinai reikės tą žmogų skubiai perkraustyti čionai, atsiveikino su Delfina ir parbėgo

į Vokė namus. Nei tėvo Gorijo, nei Bjanšono nebuvo prie stalo.

– Na, – tarė dailininkas, – sukrypo tėvas Gorijo. Bjanšonas viršuje, prie jo. Aplankė žmogyną viena jo dukterų, grafienė de Restorama. Paskui jis buvo susimanęs eiti į miestą, ir jam pasidarė blogiau. Visuomenė neteks vienos savo pažibų.

Eugenijus greit nubėgo laiptų link.

– Ei, pone Eugenijau!

– Pone Eugenijau, ponias jus kviečia, – sušuko Silvija.

– Pone, – tarė jam našlė, – ponas Gorijo ir jūs turėjote išsikelti penkioliktą vasario. Šit praėjo jau trys dienos, šiandien turime aštuonioliktą; reikės mokėti už mėnesį, ir jums, ir jam, bet jei jūs garantuosite už tėvą Gorijo, jūsų žodžio man pakaks.

– Kodėl? Ar jūs juo nepasitikite?

– Pasitikėti! Jei senis numirs be sąmonės, man jo dukterys neduos nė skatiko, o visa jo manta neverta dešimties frankų. Šį rytą jis išnešė paskutinius sidabro rykus, nežinau kodėl. Apsivilko, pasipuošė kaip jaunikaitis. Atleisk man, Dieve, bet regis, kad jis buvo pasidažęs, – atrodė man atjaunėjęs.

– Aš atsakau už viską, – tarė Eugenijus ir sudrebėjo iš baimės nujausdamas naują katastrofą. Jis užlipo pas tėvą Gorijo. Senis gulėjo ant lovos. Bjanšonas buvo prie jo.

– Sveikas, tėve, – tarė jam Eugenijus.

Žmogelis jam maloniai nusišypsojo ir atsiliepė, pakreipęs į jį stiklines akis.

– Kaip ji?

– Gerai. O jūs?

– Neblogai.

– Nevargink jo, – tarė Bjanšonas, tempdamas Eugenijų į kambario kertę.

– Na, kaip? – paklausė Eugenijus.

– Nebent stebuklas išgelbėtų. Kraujas į smegenis išsiliejo, uždėjau garstyčių kompresus; laimė, dar jaučia juos, jie veikia.

– Galima jį perkraustyti?

– Neįmanoma. Reikia laikyti čia, saugoti nuo bet kokio judesio ir bet kokio jaudinimosi...

– Gerasis mano Bjanšonai, slaugykime jį abu.

– Jau užprašiau ateiti mūsų ligoninės vyriausiąjį gydytoją.

– Na ir...

– Pasakys savo nuomonę rytoj vakare. Jis man žadėjo ateiti po savo priimamųjų valandų. Bėda, kad tas mulkis senis padarė šiandien rytą kažkokią kvailybę ir nieko apie tai nesisako. Jis atkaklus kaip mulas. Kai aš jam ką sakau, jis apsimeta negirdįs, miegąs, kad nereikėtų atsiliepti; o jei neužsimerkęs, tai ima vaitoti. Jis buvo išėjęs šiandien rytą, vaikščiojo pėsčias po miestą, nežinia kur. Jis išnešė iš namų viską, kas tik buvo ko nors verta, darė kažkokį velnio biznį, ir tas suėdė visas jo pajėgų liekanas! Viena duktė buvo atėjusi.

- Grafienė? - tarė Eugenijus. - Aukšta brunetė, akys dailios, žvalios, kojos gražios, stuomuo lieknas?

- Taip.

- Palik truputį mus vienus, - tarė Rastinjakas. - Aš jį iškamantinėsiu, man jis pasisakys.

- O aš eisiu pietų pavalgyti. Žiūrėk tiktai, kad nejaudintum per daug; mes dar turime šiokių tokių vilčių.

- Būk ramus.

- Jos rytoj linksminsis, - tarė tėvas Gorijo Eugenijui, kai jie liko vieni. - Jos eina į didelį balių.

- Ką gi jūs veikėte šį rytą, tėveli, kad vakare tiek pablogėjote, jog reikia gulėti?

- Nieko.

- Anastazija buvo atėjusi? - klausė Rastinjakas.

- Taip.

- Na ir ką? Neslėpkite nuo manęs nieko. Ko ji dar norėjo?

- Ak! - tarė kaupdamas jėgas, kad galėtų kalbėti, - ji buvo labai nelaiminga, taip, mano vaikute! Nazi nebeturi nė vieno su po tos istorijos su deimantais. Ji šitam baliui buvo užsisakiusi auksu lieta suknią, labai jai pritinkančią. Jos siuvėja, begėdė, nesutiko palaukti pinigų, ir jos kambarinė įmokėjo už jos tualetą tūkstantį frankų. Vargšė Nazi, ligi ko priėjo! Man širdis vos neplyšo. O kambarinė, pamačiusi, kad tas Resto nebepasitiki Nazi, pabūgo, kad nedingtų jos pinigai, ir sutarė su siuvėja, kad neduotų suknios, kol ji neatgaus to tūkstančio frankų. Balius rytoj, suknia pasiūta. Nazi nusiminusi baisiausiai. Ji norėjo pasiskolinti iš manęs sidabro rykus ir užstatyti juos. Jos vyras norįs, kad ji eitų į tą balių ir pasirodytų visam Paryžiui su deimantais, kuriuos, sakoma, ji pardavusi. Nejau ji sakys tam pabaisai: „Aš skolinga tūkstantį frankų, užmokėk“? Aš suprantu ją. Jos sesuo Delfina eis į tą balių puikiausiai išsipuošusi. O Anastazija negi gali nusileisti jaunesniajai seseriai! Ir taip ji verkė, taip raudėjo, vargšė mano dukrelė! Aš jaučiausi toks pažemintas, kad neturėjau tų dvylikos tūkstančių frankų vakar, jog būčiau atidavęs savo niekingo gyvenimo galą, kad tik atpirkčiau šitą kaltę. Matote, užtekau jėgų visam kam pakelti, bet šitas paskutinis pinigų stygius pervėrė man širdį. O, aš ilgai negalvojau - susitvarkiau, apsivilkau, pardaviau už šešis šimtus frankų sidabro rykus ir seges, dar tėtušiui Gobsekui užstačiau metams savo rentos dokumentą už keturis šimtus frankų, kuriuos gavau grynais vienu kartu. Niekis! Misiu viena duona! To man pakako, kada buvau jaunas, pakaks ir dabar. Užtat ji, mano Nazi, bent gražų pasibuvimą turės. Ji bus žavinga. Turiu tūkstančio frankų banknotą, va čia, po pagalviu. Man darosi šilčiau, kai žinau, kad turiu po galva daiktą, kuris mano vargšei Nazi padarys malonumą. Ji galės išmesti už durų savo nedorąją Viktoriją. Kas tai matė, kad tarnai savo ponais nebepasitikėtų! Rytoj man bus gera. Nazi ateis dešimtą valandą. Aš nenoriu, kad jos manytų, jog aš sergu, - tada jos neitų į balių, slaugytų mane. Nazi mane rytoj apkabins kaip savo vaikelį, jos meilumai mane išgydys. O ką, ar aš neišleisčiau tūkstančio frankų vaistams? Tai verčiau aš juos atiduosiu savo visų ligų gydytojai - savo Nazi. Bent

paguosiu ją bėdoje. Išpirksiu tuo būdu savo kaltę, kad buvau sau pasilikęs rentą ligi gyvai galvai. Ji į bedugnę įkritusi, o aš – aš nebepajėgiu jos iš ten ištraukti. O, grįšiu aš vėl prie verslo! Važiuosiu į Odesą grūdų pirkti. Tenai tris kartus pigiau kaip šičia. Nors grūdus įvežti ir uždrausta, bet geri žmonės, kur įstatymus leidžia, nesusiprato uždrausti įvežti kvietinius gaminius. He!.. Man tas šiandien rytą atėjo į galvą! Gražaus pinigų galima uždirbti kad ir su krakmolu.

„Jis proto neteko“, – pamanė Eugenijus, žiūrėdamas į senį.

– Na, gerai, gulėkite ramiai, nešnekėkite...

Kai grįžo Bjanšonas, Eugenijus nulipo pietų. Paskui per naktį abu pasikeisdami budėjo prie ligonio, vienas skaitydamas medicinos knygas, kitas rašydamas laiškus motinai ir seserims. Rytojaus dieną ligonio būklės požymiai, Bjanšono manymu, buvo teigiamo pobūdžio, tik reikėjo neatlyžtamo rūpinimosi, slaugymo, kurį įmanė suteikti tik šie du studentai ir kurio aprašinėti negalima, kad nebūtų pažeista šių dienų gėdingoji frazeologija. Dėjo dėles prie sunykusio senelio kūno, paskui klojo šutinamuosius kompresus, paskui kojoms vonias darė, žodžiu, vartojo visokias gydymo priemones, kurioms reikėjo ir jėgos, ir pasiaukojimo. Ponia de Resto neatvažiavo; pinigų paimti atsiuntė tarną.

– Maniau, kad atvažiuos pati. Bet čia ne bėda – ji būtų jaudinuisis, – kalbėjo tėvas, apsimesdamas nudžiugęs.

Septyniomis vakaro Teresė atnešė Delfinos laišką.

„Ką gi veikiate, mano mielas? Vos pradėjęs mylėti, jau nebesirūpinate manimi? Savo atvirais žodžiais, kurie iš širdies į širdį teka, jūs parodėte tokią gražią sielą, jog negalite nebūti iš tų, kurie lieka ištikimi visados žinodami, kaip be galo daug yra jausmo atspalvių. Kaip jūs pasakėte kartą, klausydamasis operoje Mozės maldos¹¹⁵: „Vieniems tai vis tos pat gaidos kartojimas, kitiems – muzikos begalybė!“ Atminkite, kad laukiu jūsų šį vakarą važiuoti į ponios de Bosean balių. Pono d’Ažuda vedybų sutartis tikrai buvo pasirašyta karaliaus rūmuose šį rytą, o vikontienė, vargšė, sužinojo tik apie antrą valandą. Visas Paryžius suplauks pas ją, kaip kad į Grevo aikštę griūva minios, kai ten vykdomos mirties bausmės. Argi nebaisu eiti žiūrėti, ar nuslėps ta moteris savo skausmą, ar mokės gražiai numirti? Aš niekaip neičiau, mano drauge, jei būčiau kada nors jau buvusi pas ją; bet ji tikriausiai daugiau priėmimų nebedarys, ir visos mano pastangos nueitų niekais. Mano padėtis tuo būdu žymiai skiriasi nuo kitų. Be to, einu ir dėl jūsų. Aš jūsų laukiu. Jei nebūsit pas mane per dvi valandas, tai nežinau, ar atleisiu jums tokią neištikimybę.“

Rastinjakas paėmė plunksną ir atsakė šitaip:

„Aš laukiu gydytojo – noriu žinoti, ar jūsų tėvas dar gyvens. Jis merdi. Nunešiu jums nuosprendį, tik bijau, kad tai nebūtų mirties nuosprendis. Matysite, ar jums galima eiti į balių. Karštai bučiuoju.“

Gydytojas atėjo apie pusę devintos ir, nors nepasakė nieko viltinga, bet ir negąsdino, kad mirtis būtų lauktina tuojau. Jis pranašavo, kad ligoniui bus geriau, čia vėl blogiau, ir nuo to pareisianti to vargšo gyvybė ir sąmonė.

– Jam būtų geriau, kad tuoj numirtų, – tokie buvo paskutiniai gydytojo žodžiai.

Eugenijus paliko Gorijo Bjanšono globai ir išėjo pas ponią de Nusingen nunešti liūdnu naujienų, kurios pagal jo nuovoką, dar perdėm šeimos prievolių prisigėrusią, turėjo išgairinti jai visus džiaugsmus.

– Pasakykite jai, kad ji vis dėlto linksmintųsi, – sušuko jam tėvas Gorijo, kuris atrodė užsnūdęs, bet, Rastinjakui išeinant, ūmai pakilo.

Jaunas vyras pasirodė Delfinai liūdesio prislėgtas; rado ją sušukuotą, apautą, tereikėjo apvilkti balinę suknelę. Bet panašiai kaip teptuko brūkšniai, kuriais dailininkas užbaigia paveikslą, šie paskutiniai pasirengimai reikalavo daugiau laiko nekaip pats drobulės fono nutapymas.

– Kaip, jūs dar neapsivilkęs? – tarė ji.

– Bet, ponija, jūsų tėvas...

– Vėl mano tėvas, – suriko nutraukdama jį. – Tik jūs manęs nemokykite, kokios mano priedermės tėvui. Aš pažįstu tėvą jau seniai. Nė vieno žodžio, Eugenijau. Aš jūsų klausysiu tik tada, kai būsite visiškai apsitaisęs. Teresė jums parengė viską, mano karieta pakinkyta – imkite ją; grįžkite. Pakalbėsime apie mano tėvą, kai važiuosime į balių. Reikia anksčiau išvažiuoti, nes jei pateksime į karietų eilę, tai bus labai gerai, jei įeisime apie vienuoliktą valandą.

– Ponia...

– Eikite! Nė žodžio! – pasakė ji, bėgdama į savo buduarą karolių.

– Na, eikite, pone Eugenijau, jūs supykinsite ponią, – tarė Teresė, stumdama laukan jaunąjį vyrą, išsigandusį tos elegantiškos tėvažudystės.

Jis nuvažiavo rengtis kamuojamas pačių liūdniausių, pačių nykiausių minčių. Diduomenė jam atrodė kaip dumblo okeanas, į kurį žmogus nuklimpsta ligi kaklo, jei tik įmerkia koją.

„Čia vyksta tik niekingi nusikaltimai! – tarė jis sau. – Votrenas didingesnis.“

Jis išvydo tris didžias visuomenės apraiškas: Paklusnumą, Kovą ir Maištą; Šeimą, Diduomenę ir Votreną. Ir jis neturėjo drąsos pasirinkti. Paklusnumas buvo nuobodus, Maištas negalimas, o Kova – netikras dalykas. Jo mintys nuskrido į šeimos prieglobstį. Jis prisiminė šito ramaus gyvenimo tyrus potroškus, persikėlė mintimis į anas dienas, praleistas tarp tų, kurių jis buvo numylėtinis. Prisitaikydamos prie natūralių šeimos židinio įstatymų, tos brangios būtybės tenai rado nuolatinę laimę, niekieno nedrumsčiamą. Kad ir turėdamas gražių minčių, jis nedrįso skelbti Delfinai tyrujų sielų tikėjimo, Meilės vardu traukti ją į Dorybės kelią. Jo auklėjimas, vos pradėtas, jau ėmė duoti vaisių. Jis jau mylėjo egoistiškai. Jo nuovoka leido jam perprasti Delfinos širdies prigimtį. Jis nujautė, jog ji galėtų žengti per tėvo lavoną, kad tik į balių, ir jis

neturėjo nei jėgų vaidinti moralisto vaidmenį, nei drąsos jai nepatikti, nei pakankamai doros – ją pamesti. „Ji neatleistų man niekados, jeigu aš šiuo atveju jai nenusileisčiau“, – tarė jis sau. Paskui jis pradėjo aiškintis gydytojo žodžius, ir jam norėjosi manyti, kad tėvas Gorižo gal nėra jau toks sunkus ligonis, kaip jam atrodė; žodžiu, jis rinko visokius išdavikiškus gudravimus Delfinai pateisinti. Ji nežinanti, kokia jos tėvo būklė. Žmogynas pats ją būtų siuntęs į balių, jei būtų nuėjusi jo aplankyti. Kartais nepalenkiamas visuomenės įstatymas smerkia ten, kur tariamąjį nusikaltimą pateisina nesuskaitomos modifikacijos, susidarančios šeimos židinyje iš būdo skirtybių, interesų ir padėčių nevienodumo. Eugenijus norėjo apgauti save patį, jis būtų įmanęs dėl meiluzės paaukoti sąžinę. Per tą porą dienų viskas pasikeitė jo gyvenime. Įsibrovė į jį moteris, įnešė netvarką, užgožė šeimos atminimą, viską sugrobė savo naudai. Aplinkybės, kuriomis susitiko Rastinjakas ir Delfina, buvo tokios, kad juodu lengvai galėjo suteikti kits kitam kuo didžiausio smagumo. Jų aistrą, gerai įkaitintą, didino tas, kas paprastai užmuša aistras: norų patenkinimas. Gavęs šitą moterį, Eugenijus pamatė, kad ligi šiol jis tiktai geidė jos. O pamilo ją tiktai tada, kai buvo laimę patyręs: meilė, galimas daiktas, yra tiktai dėkingumas už malonumą. Ar ta moteris niekinga, ar iškilni – jis dievino ją ir už tas saldybes, kurias pats jai dovanojo, ir už visas tas, kur iš jos gavo; o Delfina mylėjo Rastinjaką taip, kaip Tantalas būtų mylėjęs angelą, atskridusį pasotinti jo alkio ar numalšinti troškulio išdžiūvusioje gerklėje.

– Na, kaip tėvas? – tarė jam ponia de Nusingen, kai grįžo apsitaisęs baliniais drabužiais.

– Kuo blogiausiai, – atsakė jis. – Jei jūs norite man įrodyti savo meilę, tai važiuokime jo aplankyti.

– Ką gi, gerai, – tarė ji, – tik po baliaus. Mielas Eugenijau, būk geras, nesakyk man pamokslų. Važiuojam.

Jie išvažiavo. Eugenijus tylėjo gerą kelio dalį.

– Kas jums? – paklausė ji.

– Girdžiu, kaip krikia jūsų tėvas, – atsakė jis irzliu tonu.

Ir jis ėmė pasakoti su uginga jaunystės iškalba, kaip beširdiškai pasielgė ponia de Resto vaikydamasi pliuškybių, kaip paskutinioji tėvo auka jį pastūmė į mirtiną krizę ir kiek atsieina auksu lieta Anastazijos suknia. Delfina verkė.

„Aš būsiu negraži“, – pagalvojo ji. Ašaros jai tučtuojau nudžiūvo.

– Eisiu slaugyti tėvo, nesitrauksiu nuo jo galvūgalio, – pasakė ji.

– O, štai tokios aš tavęs ir norėjau! – sušuko Rastinjakas. Penkių šimtų karietų žiburiai blykčiojo apie Boseanų rūmus.

Prie iliuminuotų vartų iš abiejų pusių stoviniavo raiti žandarai ant nenustygstančių arklių. Aukštoji visuomenė plaukė taip gausiai, kiekvienas taip godžiai norėjo pamatyti didžiąją moterį jos kritimo valandą, jog pirmojo rūmų aukšto salės buvo jau pilnos, kai ponia de Nusingen ir Rastinjakas atvyko. Nuo to laiko, kada visa Rūmų ponybė sutvino pas kunigaikštienę de Monpansjė¹¹⁶, kuriai Liudvikas XIV išplėšė mylimąjį, nė viena meilės katastrofa nebuvo tokia

triukšminga, kaip dabar ponios de Bosean. Šitokiomis aplinkybėmis paskutinioji beveik karališkos Burgundijos giminės duktė sugebėjo pergalėti savo kančią ir ligi pat paskutinės valandėlės viešpatavo diduomenei, kurios tuštybes ji įsileisdavo tik tam, kad jas priverstų tarnauti jos meilės triumfui. Gražiausios Paryžiaus moterys gyvino jos salonus savo tualetais ir šypsenomis. Žymiausieji karaliaus dvariškiai, ambasadoriai, ministrai ir įvairios garsenybės, apsikabinėjusios kryžiais, žvaigždėmis, visokiausių spalvų juostomis, spaudėsi apie vikontienę. Nuo orkestro muzikos aidų virpėjo auksuotos lubos, o rūmai buvo tušti jų karalienei. Ponia de Bosean stovėjo priešais duris pirmajame salone ir priiminėjo tariamuosius draugus. Baltai apsitaisiusi, be jokios puošmenėlės paprastai supintuose plaukuose, ji buvo rami, nerodė nei skausmo, nei išdidumo, nei dirbtinio džiaugsmo. Niekas negalėjo įžvelgti jos sielos. Sakytumei, marmurinė Niobė¹¹⁷. Jos šypsena artimesniems draugams buvo kartais pašaipei; tačiau ji atrodė visiškai tokia pat kaip visados, laikėsi tiek pat gerai kaip tada, kai laimė jai spindulius žėrė, jog net nejautriausieji ja gėrėjosi, panašiai kaip jaunos romėnės kad plodavo katučių, kai gladiatorius mokėdavo šypsotis mirdamas. Atrodė, kad diduomenė išsipuošusi susirinko atsisveikinti su viena savo valdovių.

- Aš drebėjau, kad jūs galite neatvykti, - tarė ji Rastinjakui.

- Atėjau, ponias, - atsakė jis sujudusiu balsu, palaikęs jos žodžius priekaištu, - ir išeisiu paskutinis.

- Gerai, - tarė ji imdama už rankos. - Jūs čia veikiausiai esate vienintelis, kuriuo aš galiu pasitikėti. Drauge mano, mylėkite tik tą moterį, kurią galėtumėte mylėti amžinai. Neapleiskite jos niekada.

Ji paėmė jį už parankės ir nusivedė sėsti ant sofos į saloną, kur kiti lošė kortomis.

- Važiukite, - tarė jam, - pas markizą. Žakas, mano tarnas, jus palydės ir paduos jums laišką, rašytą jam. Aš prašau grąžinti mano laiškus. Tikiuosi, jis atiduos jums visus. Kai turėsite mano laiškus, atekite viršun, į mano kambarį. Man praneš.

Ji atsistojo pasitikti kunigaikštienės de Lanžė, savo geriausios draugės. Rastinjakas išvažiavo, susiieškojo markizą d'Ažuda Rošfidų rūmuose, kur jis ketino praleisti vakarą. Markizas nusivežė jį pas save, padavė skrynelę ir pasakė:

- Jie čia visi.

Atrodė, lyg jis norėjo ką sakyti Eugenijui, gal klausti apie balių ir vikontienę, gal prisipažinti, kad jau nusivylęs vedybomis, kaip kad pasisakė vėliau; tik išdidumu blykstelėjo jo akys, ir jam pakako apgailėtinos drąsos nutylėti savo tauriausius jausmus.

- Nesakykite jai nieko apie mane, brangusis Eugenijau.

Paspaudė Rastinjakui ranką, jausmingai ir liūdnei, ir davė ženklą važiuoti.

Eugenijus grįžo į Boseanų rūmus ir buvo nuvestas į vikontienės kambarį, kur buvo matyti, kad susirengta išvažiuoti. Jis atsisėdo prie ugnies, pasižiūrėjo į kedrinę dėžutę ir paskendo gilioje melancholijoje. Jam ponias de Bosean buvo didinga kaip „Iliados“ deivė.

- Ak, mano drauge!.. - tarė vikontienė, įeidama ir dėdama ranką Rastinjakui ant peties.

Jis pamatė savo pusseserę ašarojančią, pakėlusią akis. Jos viena ranka virpėjo, antroji buvo pakelta. Ji greit paėmė dėžutę, bloškė į ugnį ir žiūrėjo, kaip ji dega.

- Jie šoka! Visi susirinko punktualiai, tik mirtis vėluoja. Cit, mano bičiuli! - tarė pridėdama pirštą prie lūpų Rastinjakui, ketinusi kažką sakyti. - Aš nebepamatysiu daugiau nei Paryžiaus, nei aukštosios visuomenės. Rytą penkiomis išvažiuoju ir palaidosiu save Normandijos užkampyje. Nuo trečios valandos popiet turėjau ruošti, pasirašinėti aktus, peržiūrinėti bylas; negalėjau nieko pasiūsti pas...

Ji stabelėjo.

- Aišku buvo, kad jis bus pas...

Ji vėl nutilo, nudiegta skausmo. Tokiais momentais viskas skaudu, o kai kurių žodžių negalima išsakyti.

- Žodžiu, aš ir tikėjau, kad jūs šį vakarą padarysite man šią paskutinę paslaugą. Norėčiau jums dovanoti kokį draugystės liudijimą. Aš dažnai mąstysiu apie jus, aš mačiau jus gerą ir taurų, jauną ir tyrą diduomenės aplinkoje, kur taip reta šių savybių. Norėčiau, kad ir jūs mane kai kada prisimintumėte. Štai, - tarė žvelgdama aplink save, - va dėžutė, kur aš dėdavau pirštinaites. Visada, kai aš ją atidarydavau prieš eidama į balių ar į spektaklį, jausdavausi graži dėl to, kad buvau laiminga; ir paliesdavau ją tik gražias mintis mąstydamas; joje daug manęs pačios, čia visa ponias de Bosean, kurios jau nebėra. Priimkite ją. Liepsiu nunešti jums į Artua gatvę. Ponia de Nusingen labai graži šį vakarą, mylėkite ją karštai. Jei nebepasimatysime daugiau, mano bičiuli, būkite tikras, kad aš melsiuosi už jus todėl, kad buvote man geras. Lipam žemyn, nenoriu, kad ten pamanytų, jog aš verkiau. Man prieš akis amžinybė, būsiu tenai viena, ir niekas iš manęs nereikalaus mano ašarų apyskaitos. Dar pažvelgti kartą į tą kambarį.

Ji sustojo. Paskui, minutėlę užsidengusi ranka akis, ji nusišluostė jas, suvilgė šaltu vandeniu ir paėmė už parankės studentą.

- Eime! - tarė.

Rastinjakas dar niekad nebuvo išgyvenęs tokio sukrėtimo kaip dabar, iš tiek arti išvydęs šį prakilniai tramdomą skausmą. Kai grįžo į salę, Eugenijus ją apėjo ratu su ponias de Bosean - tai buvo paskutinis kartas, kad šita žavinga moteris parodė jam atidumo. Greit jis pastebėjo abi seseris - ponias de Resto ir ponias de Nusingen. Grafienė buvo didinga su visais savo žėrinčiais deimantais, kurie ją, žinoma, degino: ji juos nešiojo paskutinį kartą. Nors ir galingas buvo jos išdidumas ir meilė, tačiau savo vyro žvilgsnio ji neįstengė atlaikyti. Šis reginys negalėjo praskaidrini Rastinjako minčių. Pro seserų deimantus jam pasivaideno vargas tėvo Gorijo guolis. Jo melancholiška nuotaika sukraidino vikontienę, ir ji atitraukė ranką.

- Eikite! Nenoriu atimti jums malonumo, - tarė ji.

Eugenijų tuojau pasišaukė Delfina, laiminga, kad padarė čia tokį gerą įspūdį, ir trokšdama pakloti studentui po kojų trofėjus, surinktus šioje visuomenėje, kurioje tikėjosi esanti priimta.

- Kaip jums atrodo Nazi? - tarė ji.

- Ji, - atsakė Rastinjakas, - pavertė pinigų viską, net tėvo mirtį.

Apie ketvirtą ryto žmonių salonuose pradėjo mažėti. Greit muzikos nebesigirdėjo. Kunigaikštienė de Lanžė ir Rastinjakas teliko dviese didžiajame salone. Įėjo vikontienė, atsisveikinusi su ponu de Boseanu, kuris nuėjo gulti kartodamas: „Niekus darai, brangioji, užsidarydama nuo pasaulio tokiame amžiuje! Likis geriau su mumis.“ Ji buvo maniusi rasti tik studentą ir, pamačiusi kunigaikštienę, nesusilaikė neaiktelėjusi.

- Aš atspėjau, ką jūs darote, Klara, - tarė ponia de Lanžė. - Jūs išvažiuojate nebegrįžtinai; bet važiuosite tik išklaūsusi mane, tik kai mes viena kitą būsime supratusios.

Ji paėmė savo draugę už rankos, įsivedė į gretimą saloną ir tenai, žiūrėdama pilnomis ašarų akimis, apkabinusi suspaudė ją ir pabučiavo į skruostus.

- Nenoriu šaltai persiskirti, brangioji, tai būtų per sunku mano sąžinei. Galite pasikliauti manimi kaip pačia savimi. Jūs buvote didi šį vakarą, bet aš jaučiausi verta jūsų ir noriu jums tai įrodyti. Aš buvau jums neteisi, ne visada buvau jums gera, atleiskite man, brangioji: atšaukiu viską, kuo galėjau jus pažeisti, norėčiau susigražinti savo žodžius. Vienodas skausmas suvienijo mūsų sielas, ir aš nežinau, katra mes būsime nelaimingesnė. Pono de Monrivo nebuvo čionai šį vakarą, suprantate? Kas matė jus šiame baliuje, Klara, tas nepamirš jūsų niekad... O aš - aš mėginsiu paskutinę priemonę. Nepavyks - eisiu į vienuolyną! O jūs, kur jūs važiuojate?

- Į Normandiją, į Kurselį, mylėti, ligi Dievas pašauks iš šio pasaulio.

- Eikite šen, pone de Rastinjakai, - tarė vikontienė sujudusiu balsu, atsiminusi, kad tas jaunas vyras vis dar laukia.

Studentas priklaupė vienu keliu, paėmė pusseserės ranką ir pabučiavo.

- Sudie, Antuaneta! - kalbėjo ponia de Bosean, - būkite laiminga. O jūs - jūs esate laimingas, jūs jaunas, jūs galite nors kuo tikėti, - tarė ji studentui. - Aš pasitraukiu iš šio pasaulio, panašiai kaip miršta kai kurie išrinktieji, apsupta prakilnaus, nuoširdaus jausmo žmonių.

Rastinjakas išėjo namo apie penkias, palydėjęs ponią de Bosean iki karietos; jų atsisveikinimas buvo pašlakstytas ašaromis, įrodančiomis, kad ir aukščiausios padėties žmonės yra pavaldūs širdies įstatymams ir negyvena be sielvartų, kaip mėgina tikinti kai kurie minios pataikūnai. Eugenijus parėjo pėsčias į Vokė namus. Buvo drėgna ir šalta. Jo auklėjimas buvo baigtas.

- Nebeišgelbėsime vargšo tėvo Gorijo, - tarė Bjanšonas, įėjus Rastinjakui pas kaimyną.

- Drauge mano, - tarė jam Eugenijus, pažiūrėjęs į miegantį senuką, - eik, vykis savo kuklią dalį, kuria tenkinasi tavo troškimai. O aš... aš esu pragare, ir reikia man ten likti. Ką tik pikta girdėsi kalbant apie diduomenę - tikėk! Nėra Juvenalio, kuris pajėgtų atvaizduoti baisybes, apdangstytas auksu ir brangakmeniais.

Rytojaus dieną apie antrą valandą Rastinjaką pažadino Bjanšonas: pats turėdamas išeiti, jis prašė pasaugoti tėvą Gorijo, kurio būklė žymiai pablogėjo šį rytą.

– Nebegyvens, vargšelis, nė dviejų dienų, gal nė šešių valandų, – kalbėjo jaunasis medikas, – o vis tiek mes negalime nustoti grūmėsi su liga. Reikės brangių gydomųjų priemonių. Mes pabūsime jam už slauges; bet aš neturiu nė vieno su. Išverčiau kišenes, iššniukštinėjau spintas – kiauras nulis. Kartą, kai protas buvo grįžęs, paklausiau jį, tai sakėsi nebeturįs nė vieno liaro. Kiek tu turi?

– Man dar liko dvidešimt frankų, – atsakė Rastinjakas, – bet su jais eisiu lošti, aš išlošiu.

– O jei praloši?

– Paprašysiu pinigų iš jo žentų ir dukterų.

– O jeigu jie tau neduos? – neatlyžo Bjanšonas. – Svarbiau šį momentą ne pinigų gauti, o reikia apkloti senį karštais garstyčių kompresais nuo padų iki juosmens. Jei rėks, tai dar bus vilties. Tu žinai, kaip tas daroma. Be to, Kristofas padės. O aš eisiu pas vaistininką garantuoti, kad bus užmokėta už vaistus, kuriuos mes paimsime. Blogai, kad nebuvo galima nugabenti vargšą į ligoninę, būtų buvę geriau. Na, parodysiu, kas ir kaip darytina, ir nepalik jo, ligi aš pareisiu.

Abu jauni vyrai įėjo į kambarį, kur gulėjo senis. Eugenijui baisu pasidarė pamačius, kaip persimainęs jo veidas, mėšlungio sutrauktas, išblyškęs ir visiškai išsekęs.

– Na, tėveli, kaip? – tarė jam pasilenkdamas prie lovos.

Gorijo pakėlė į Eugenijų drumzlinas akis ir labai atidžiai žiūrėjo į jį nepažindamas. Studentas nepakėlė tokio reginio, ašaros suvilgė jo akis.

– Bjanšonai, ar nereikėtų langų užleisti?

– Ne, atmosferos sąlygos jo jau nebeveikia. Būtų per daug gerai, jeigu jis jaustų karštį ar šaltį. O vis dėlto reikia pakurti ugnį, reikės taisyti vaistus, parengti šį bei tą. Aš tau atsiųsiu ryšuliuką malkų, jų pakaks, kol gausime daugiau. Vakar ir šią naktį aš sukūrenau tavo malkas ir visas to vargšo durpes. Buvo drėgna, vanduo varvėjo sienomis. Vos šiaip taip pradžiovinau kambarį. Kristofas pašlavė, čia buvo tikra arklidė. Padeginau kadugio – baisi smarvė buvo.

– Dieve mano! – tarė Rastinjakas. – O dukterys!

– Jei paprašys gerti, tu duok jam iš šito, – kalbėjo medikas, rodydamas Rastinjakui didelį baltą ąsotį. – O jei išgirsi vaitojant ir pilvas bus karštas, išpūstas, tu pasišauksi į pagalbą Kristofą, ir padarysite jam... žinai. Gal kartais jaudinsis labai, kalbės daug, kliedės pagaliau – tegu sau, nedaryk nieko. Tai nebus blogas ženklas. Bet pasiųsk Kristofą į Košeno ligoninę. Mūsų gydytojas, mano draugas arba aš ateisime jam kaitinimą padaryti. Šį rytą, kol tu miegojai, mes padarėme išsamų konsiliumą su vienu daktaro Galio mokiniu, Otel Djé¹¹⁸ vyriausiuoju gydytoju ir mūsiškiu. Tiems ponams atrodė, kad jie matą įdomių simptomų, užtat mes seksime ligos eigą, kad išsiaiškintume keletą labai svarbių mokslo klausimų. Vienas tų ponų teigia, kad kraujo spaudimas, nukreiptas į vieną kurį organą labiau kaip į kitus, gali duoti savitų reiškinių.

Klauskis atidžiai, apie ką jis ims kalbėti, kad nustatytume, kuriai minčių sričiai priklauso jo kalbos: ar jomis reiškiasi atmintis, ar pastabumas, ar protavimas, ar jį domina materialiniai dalykai, ar jausminiai; žodžiu, žiūrėk, kad galėtum mums tiksliai raportuoti. Galimas daiktas, įvyks bendras kraujo išsiliejimas, ir jis mirs be sąmonės, kaip dabar yra. Šios rūšies ligose viskas labai nepaprasta! Jei bomba sprogsta va šičia – Bjanšonas parodė į pakaušį – tai būna itin keistų fenomenų: smegenų veiklos kai kurios išgalės atsigauja, ir mirtis ateina lėčiau. Serozinis skystis gali nepataikyti į smegenis, gali pasukti kitu keliu, kurio kitaip nenustatysi, tik skrodimu. Yra neišgydomųjų ligoninėje pusiau išprotėjęs senis, kuriam išsiliejimas įvyko stubure; jis kenčia baisiausiai, bet gyvena.

– Ar jos linksmai pasibuvo? – tarė tėvas Gorijo Eugenijui.

– O, jis apie nieką daugiau negalvoja, tik apie dukteris, – tarė Bjanšonas. – Jis man sakė, bent šimtą kartų šią naktį: „Jos šoka! Ji turi suknią!“ Jis jas šaukė vardais. Net ašaras išspaudė, velniai paimtų, su tais šūksniais: „Delfina! Delfinyte! Nazi!“ Garbės žodis, – tarė jaunas medikas, – buvo dėl ko verkti.

– Delfina, – tarė senis, – čionai, tiesa? Aš taip ir žinojau.

Ir jo akys beprotišku skubrumu ėmė lakstyti sienomis, durimis.

– Lipu žemyn pasakyti Silvijai, kad parengtų garstyčias, – sušuko Bjanšonas. – Kaip tik momentas tinkamas.

Rastinjakas paliko prie senio vienas, atsisėdęs lovos kojūgalyje, įsmeigęs akis į tą baisią ir skausmingą galvą.

„Ponia de Bosean pabėga, šitas miršta, – tarė jis sau. – Gražios sielos negali ilgai tvirti šitokiame pasaulyje. Iš tikrųjų kaip galėtų dideli jausmai tarpti toje niekšingoje, žemoje, paviršutiniškoje visuomenėje?“

Matytųjų iškilmių vaizdai plaukė jam atmintyje. Koks kontrastas su šituo mirties patalo reginiu!

Bjanšonas greit grįžo.

– Žinai, Eugenijau, aš ką tik mačiausi su mūsų vyriausiuoju gydytoju ir grįžau čionai tekinas. Jei pasirodys proto žymių, jei ims kalbėti, paguldyk jį ant ilgo kompreso taip, kad būtų galima jį suvynioti į garstyčias nuo sprando iki inkstų srities, ir siųsk ką nors pašaukti mūsų.

– Bjanšonai brangus, – tarė Eugenijus.

– O, čia reikalas sukasi apie mokslo duomenis, – tarė jaunas medikas su visu neofito įkarščiu.

– Vadinasi, – tarė Eugenijus, – tik aš slaugysiu vargšą senį iš bičiulystės.

– Jei būtum mane matęs šiandien rytą, taip nesakytum, – atsakė Bjanšonas, neišsikeičęs dėl priekaišto. – Gydytojai, kurie dirba seniai, mato tik tai ligą, bet aš dar tebematau ir ligonį, mano bernužėli.

Jis išėjo palikęs prie senio Eugenijų vieną, būgštaujantį dėl krizės, kuri netrukus ir pasireiškė.

- A, čia jūs, brangus mano vaikelį, - tarė tėvas Gorijo, pažinęs Eugenijų.

- Gal jums geriau? - paklausė studentas, paėmęs jį už rankos.

- Taip, galva buvo kaip lanku suveržta, bet dabar atsileidžia. Matėte mano dukteris? Jos tuojau ateis, jos bėgte atbėgs, kai tik sužinos, kad sergu; jos taip mane slaugydavo, kai gyvenome Žiusjenos gatvėje! Dieve mano! Norėčiau, kad mano kambarys būtų sutvarkytas, kai jos ateis. Buvo čia toks jaunas vyras, kuris sukūreno visas mano durpes.

- Girdžiu ateinant Kristofą, - tarė Eugenijus, - jis parneša malkų, kurių jums siunčia tas jaunas vyras.

- Gerai! Tik kuo užmokėti už malkas? Aš nebeturiu nė vieno su, mano vaikuti. Aš viską atidaviau, viską. Elgeta palikau. Ta suknia auksu lieta - ar bent graži ji buvo? (Oi, kaip skauda!) Ačiū, Kristofai, Dievas jums atlygins, vaikuti, aš nebeturiu nieko.

- Aš tau gerai užmokėsiu, tau ir Silvijai, - pasakė Eugenijus tarnui į ausį.

- Mano dukterys tau sakė, kad ateis, tiesa, Kristofai? Pabėgėk dar kartą, duosiu tau šimtą su. Pasakyk joms, kad man negera, kad norėčiau jas apkabinti, pamatyti dar kartą prieš mirtį. Pasakyk joms šitai, tik neišgąsdink jų per daug.

Rastinjakui davus ženklą, Kristofas išėjo.

- Jos ateis, - tvirtino senis. - Aš jas pažįstu. Delfina mano, geroji, jei aš numirsiu, kiek jai bus sielvarto! Nazi irgi. Aš nenorėčiau mirti, kad joms netektų verkti. Mirti, mielas Eugenijau, reiškia nebematyti jų. Nuobodu man bus tenai, kur miręs nueisiu. Pragaras tėvui - būti atskirtam nuo vaikų, ir aš jau gerokai paragavau, ką tai reiškia, nuo to laiko, kai jos ištekėjo. Man dangus buvo Žiusjenos gatvėje. O pasakykite, jei aš nueisiu į dangų, ar galėsiu dvasia grįžti į žemę ir būti prie jų? Girdėjau kalbant, kad taip būna. Ar teisybė? Tartum aš jas matau tokias, kokios buvo Žiusjenos gatvėje. Nubėga, būdavo, rytą žemyn. „Labas rytas, tėtė“, - sako. Aš jas pasiimu ant kelių, išdykauju su jomis, jas myluoju. Jos mane glosto meiliai. Mes pusryčiaudavome kas rytas drauge, pietaudavome - žodžiu, aš buvau tėvas, aš džiaugiausi savo vaikais. Kai jos tebebuvo Žiusjenos gatvėje, jos nesamprotavo, jos nežinojo nieko apie aukštąją visuomenę, jos mane labai mylėjo. Dieve mano, kodėl jos neliko mažytės visada? (Oi, skauda, galva plyšta!) Ak, atleiskite man, vaikai! Man baisiai skauda, ir tai turbūt tikras skausmas, bet jūs mane užgrūdinote skausmams. Dieve mano! Jei aš bent jų rankas laikyčiau savo rankose, tada nejausčiau skausmo. Jūs manote, kad jos ateis? Tas Kristofas toks kvailas! Man reikėjo eiti pačiam. Jis jas tuoj pamatys. Bet jūs juk buvote vakar baliuje. Papasakokite man apie jas. Jos nieko nežinojo apie mano ligą, tiesa? Būtų nešokusios, vargšėlės! Ak, nebenoriu sirgti. Dar aš per daug joms reikalingas. Jų turtui pavojus gresia. O už kokių vyrų išleistos! Pagydykite mane, pagydykite! (Oi, kaip skauda!.. Oi, oi, oi!) Matote, aš turiu pagyti, nes joms reikia pinigų, o aš žinau, kur jų gauti. Važiuosiu į Odesą krakmolo dirbti. Aš apsukrus, aš užkalsiu milijonus. (Oi, kaip skauda! Nebegaliu!)

Gorijo valandėlę nutilo ir, atrodė, stengėsi sukaupti jėgas skausmui pakelti.

- Jei jos čia būtų, aš nesiskųščiau, - tarė jis. - Ko man tada skųstis?

Jis prisnūdo ir ilgai šitaip gulėjo. Kristofas grįžo. Rastinjakas, manydamas, kad tėvas Gorijo miega, leido tarnui balsu pasakoti apie savo žygio pasekmes.

- Pone, - tarė jis, - pirmiausia nuėjau pas ponią grafienę; bet su ja negalėjau pasikalbėti - ji turėjo labai svarbių reikalų su vyru. Kai aš spyriausi, išėjo ponas de Resto ir man pasakė šitaip: „Ponas Gorijo miršta? Ką gi, tai yra visų geriausia, ką jis galėjo padaryti. Ponia de Resto reikalinga man, turime baigti svarbius reikalus, ji ateis, kai viskas bus atlikta.“ Jis atrodė piktas, tas ponas. Kai aš jau buvau išeinąs, ponia įžengė į priėškambarį pro kažkokias dureles, kurių nebuvau pastebėjęs, ir man tarė: „Kristofai, pasakyk tėvui, kad aš labai susiginčijau su vyru ir negaliu išeiti; tai liečia mano vaikus - žūti jiems ar būti; bet lig tik bus viskas baigta, aš ateisiu.“ O su ponios baronienė tai vėl istorija! Nesimačiau su ja ir negalėjau pakalbėti... „Ak, - pasakė kambarinė, - ponios grįžo iš baltijos ketvirtis po penkių, ji miega; jei aš ją pažadinsiu prieš pusiaudienį, ji mane išbars. Aš jai pasakysiu, kad jos tėvui blogiau, kai man paskambins. Blogą naujieną visada spėsi pasakyti.“ Nieko nepadėjo mano maldavimai. Aha, beje, norėjau pasikalbėti su ponu baronu, bet jo namie nebuvo.

- Nė viena dukterė neateis! - sušuko Rastinjakas. - Aš tuoj parašysiu abiem.

- Nė viena, - atsiliepė senis pasikėlęs. - Turi svarbių reikalų, miega, neateis. Aš tai žinojau. Reikia mirti, kad žinotum, kas yra vaikai. Ak, mano mielas! Neveskite pačios, neturėkite vaikų! Jūs jiems duodate gyvybę, o jie jums - mirtį. Jūs juos įvedate į pasaulį, jie jus išgena iš jo. Ne, jos neateis! Žinau šitai jau dešimt metų. Aš kartais tą pagalvodavau, bet nediršau tikėti.

Abiejose akyse sušvito po ašarų ant raudonų vokų kraštų, bet nenuriedėjo.

- O, jei aš būčiau turtingas, jei būčiau išlaikęs turtą, jei nebūčiau joms atidavęs, jos būtų čia, jos laižytų skruostus bučiniiais! Gyvenčiau rūmuose, turėčiau gražius kambarius, tarnų, ugnis kūrentųsi židinyje; ir jos ašaromis plūstų su vyrais, su vaikais. Turėčiau visa tai. O dabar - nieko. Pinigas duoda viską, net dukteris. O mano pinigėliai, kur jie? Jei palikčiau lobius, jos mane slaugytų, žiūrėtų; aš jas girdėčiau, jas matyčiau. Ak, mano brangus vaike, mano vienintelis vaike, man dar geriau, kad aš apleistas ir elgeta! Kada tave myli nelaimingą, tai bent esi tikras, kad tave myli. Ne, aš norėčiau būti turtingas, aš jas matyčiau. Vargė mano, kas gali žinoti? Jos abi akmenis širdį turi. Per daug aš jas mylėjau, dėl to manęs ir nemyli. Tėvas turėtų būti visada turtingas, jis turėtų vaikus laikyti už brizgilo kaip kliautingus arklius. O aš puldinėjau ant kelių prieš jas. Niekšės! Gražiai apvainikuoja savo elgesį su manimi per dešimtį metų. Kad jūs žinotumėte, kaip jos ant pirštų aplink mane vaikščiojo iš pradžių, tik ištekėjusios! (Oi, kaip baisiai skauda!) Joms ką tik buvau davęs kiekvienai mažne po aštuonis šimtus tūkstančių frankų; nei jos, nei jų vyrai negalėjo manęs per nieką laikyti. Priimdavo mane: „Tėtuk mielas, čionai! Tėtyte brangus, va šičia!“ Už jų stalo visada būdavo man vieta. Aš pietaudavau su jų vyrais, ir tie žiūrėdavo į mane su pagarba. Aš buvau panašus į žmogų, kuris dar šį tą turi. Kodėl ne? Aš niekada nekalbėdavau apie savo reikalus. Žmogus, kuris duoda po

aštuonis šimtus tūkstančių frankų dukterims, vertas atidumo. Ir tūpčiodavo aplink mane, bet – dėl mano pinigų. Pasaulis nėra gražus. Aš pamačiau tai. Mane karietomis vėžindavo į teatrus, ir jų vakaruose aš būdavau, kiek norėdavau. Žodžiu, jos sakydavosi esančios mano dukterys, neišsigindavo tėvo. Man dar pakanka jautrumo, nemanykite, ir niekas man nenueidavo nepastebėta. Viskas pataikydavo į taikinį ir žeidavo man širdį. Aš gerai mačiau, kad viskas daroma iš apsimetimo; bet nebuvo vaisto šitam blogiui. Aš pas jas taip jausdavausi nesavas, kaip ir čia, apačioje, prie stalo. Aš nežinojau, ką kalbėti. Būdavo, kas nors iš tų diduomenės žmonių ir klausia patylomis mano žentą: „Kas toks tas ponas antai?“ – „Tai pinigingas tėtukas, jis turtingas.“ – „A, po galais“– sakydavo ir žiūrėdavo į mane su pagarba, priklausančia pinigams. Bet jei dėl manęs joms ir buvo kiek nesmagu, tai savo trūkumus aš atpirkau keleriopai! Pagaliau kas gi visai tobulas? (Galva mano – viena žaizda!) Šią valandą aš kenčiu mirties kančias, brangusis Eugenijau. Taip! Bet tai niekis, palyginti su tuo skausmu, kur man uždavė pirmas Anastazijos žvilgsnis, bylojās, kad pasakiau kvailybę, kuri ją žemina: jos žvilgsnis perskrodė man visas gyslas. Norėjęs būčiau viską žinoti, o žinojau tik tą, kad esu nereikalingas žemėje. Rytojaus dieną nuėjau pas Delfiną pasiguosti, ir štai padariau kokią kvailybę – ji supyko. Aš kone iš proto išsikrausčiau. Visą savaitę nebežinojau, ką daryti. Neišdrįsau eiti pas jas, bijojau priekaištų. Ir štai dukterys išmeta mane už durų. Ak, tu, Dieve mano! Tu juk žinai, kiek aš bėdų, kiek kančių prisikentėjau; tu juk suskaičiavai, kiek smūgių esu gavęs per tą laiką, kuris mane pasendino, permainė, užmušė, pražildė, – kam dar tu leidi man dabar kentėti? Aš jau su kaupu atbuvau atgailą už tą nuodėmę, kad jas per daug mylėjau. Jos man piktai atkeršijo už mano meilę, jos mane replėmis draskė kaip budeliai. Ir ką čia! Tėvai juk tokie kvaili! Aš jas tiek mylėjau, jog vis prie jų grįždavau kaip lošikas prie lošimų. Dukterys buvo mano silpnybė; jos buvo mano meilužės, buvo man viskas! Joms abiem, būdavo, reikia kokio daikto, papuošalo kokio, tai kambarinės man pasakydavo, ir aš juos nešdavau joms, kad būčiau geriau priimtas! Ir vis tiek jos mane mokydavo, kaip reikia mandagiai elgtis prie didelių ponų. O, jos nelaukdavo rytdienos. Jos imdavo raudonuoti dėl manęs. Tai štai ką reiškia vaikus gerai išauklėti. Būdamas tokio amžiaus, juk aš nebegalėjau eiti į mokyklą. (O, kaip baisiai skauda, Dieve, Dieve! Gydytoją! Gydytoją! Jei mano kiaušą atidarytų, ne taip skaudėtų.) Dukterys, dukterys mano, Anastazija, Delfina ! Noriu jus matyti. Žandarą pasiųskite, kad atvestų, prievarta! Įstatymai mano pusėje, viskas mano pusėje, gamta, civilinis kodeksas! Aš protestuoju! Tėvynė pražus, jei tėvai spardomi kojomis. Aišku tatai. Visuomenė, pasaulis stovi ant tėvų meilės – viskas sugrius, jei vaikai nustos tėvus mylėti. O, kad tik jas pamatyčiau, kalbant išgirsčiau, nesvarbu, ką jos man pasakytų, kad tik balsą išgirsčiau, lengviau man paliktų. Labiausiai Delfiną. Tik pasakykite joms, kai jos čia bus, kad nežiūrėtų į mane taip šaltai, kaip jos kad žiūri. Ak, mano gerasis bičiuli, pone Eugenijau, jūs nežinote, kas tai yra pajusti, kaip akių žvilgsnio auksas staiga pavirsta pilku švinu. Nuo tos dienos, kai jų akys man nebespinduliuoja, man amžina žiema, nieko daugiau nebematau, tik sielvartus! Gyvenu tik

tam, kad keščiau pažeminimus, skriaudas! Aš jas taip myliu, jog prarydavau visus akibroktus, už kuriuos man jos gėdydamosi parduodavo truputėlį džiaugsmo. Tėvas, kuris tik slaptai gali pamatyti savo dukteris! Aš joms atidaviau visą savo gyvenimą, jos man šiandien valandos neranda! Aš trokštu, aš alkstu, širdis man dega, o jos neateina palengvinti mano agonijos, nes aš mirštu, jaučiu tai. Bet jos juk nežino, ką reiškia mindžioti kojomis tėvo lavoną! Yra Dievas danguje, ir Jis keršija už mus, už tėvus, ar mes norime, ar nenorime! O, jos ateis! Ateikite, mano brangiosios, ateikite dar kartą manęs pabučiuoti, paskutinį kartą į kelionę palaiminti savo tėvo, ir jis melsis už jus, Dievui sakys, kad jūs buvote geros dukterys, užtars jis jus! Kaip ten kada buvo – jūs nekaltos. Nekaltos jos, mano drauge! Jūs tai sakykite visiems žmonėms, kad jų nesmerktų dėl manęs. Dėl visko aš pats kaltas, aš jas įpratinau spardyti mane kojomis. Aš mėgau tai. Ir niekam tas nekliūva – nei žmonių įstatymams, nei Dievo įstatymams. Dievas būtų neteisingas, jei nubaustų jas dėl manęs. Aš nemokėjau elgtis, aš padariau kvailybę – atsisakiau savo teisių. Aš dėl jų būčiau įmanęs save nieku paversti! Ko jūs norite! Geriausia prigimtis, gražiausios sielos būtų pasidavusios tos tėvo silpnybės gadinamajai įtakai. Aš – niekingas žmogus, ir teisingai esu nubaustas. Aš vienas esu kaltas dėl dukterų pasileidimo – aš jas ištvirkinau. Jos šiandien nori smagumų, kaip kitados norėdavo saldinių. Aš joms visados leisdavau tenkinti visas savo mergiškas užgaidas. Penkiolikos metų jos turėjo savo karietą! Niekur nesutikdavo nė kokio pasipriešinimo. Aš pats, aš vienas kaltas, bet kaltas iš meilės. Nuo jų balso man širdis atsiverdavo. Aš girdžiu jas, jos ateina. Taip, jos ateis! Įstatymas reikalauja, kad vaikai ateitų pažiūrėti, kaip tėvas miršta, įstatymas mano pusėje. Ir joms juk tereikia tik sėstis į karietą. Aš už ją užmokėsiu. Parašykite joms, kad aš joms paliksiu milijonus! Garbės žodis. Aš važiuosiu į Odesą makaronų gaminti. Žinau, kaip tas daroma. Dirbant pagal mano projektą, galima milijonus pelnyti. Niekam dar tas į galvą neatėjo. Makaronai negenda gabenami, kaip kad grūdai arba miltai. O dar krakmolai! Čia bus milijonų. Jūs nepameluosite – sakykite joms: milijonų; ir tegu jos ateis, kad ir iš godumo, tegu aš ir apsigaudinėsiu, kad tik jas pamatyčiau. Aš reikalauju dukterų! Aš joms gyvybę daviau! Mano jos! – tarė jis sėsdamasis guolyje priešais Eugenijų, ir jo galva su išdrikais žilais plaukais grasino visais bruožais, kurie tik galėjo reikšti grasinimą.

– Gulkit, – tarė jam Eugenijus, – gulkite, gerasis mano tėve Gorijo, aš tuoj parašysiu joms. Kai tik Bjanšonas grįš, aš eisiu pas jas, jeigu jos neateis.

– Jeigu jos neateis? – pakartojo senis raudodamas. – Bet aš numirsiu, numirsiu iš pasiutimo! Jau mane ima pasiutimas! Regiu dabar visą savo gyvenimą. Aš apgautas! Jos manęs nemyli, jos manęs niekadoms nemylėjo! Aišku. Jeigu jos neatėjo, tai ir nebeateis. Kuo jos labiau vėlinasi, tuo mažiau jos nori man suteikti tą džiaugsmą. Aš jas pažįstu. Niekada jos nenujautė mano sielvartų, mano skausmų, mano reikalų, jos nenujaus nė kad aš mirštu; net mano meilės paslapties jos nežino. Taip, matau: jos priprato, kad aš dėl jų visados būčiau pasiryžęs paskutinį kvapą išleisti. Jei būtų panorėjusios man akis išbadyti, būčiau sakęs: „Badykite!“ Aš

paskutinis kvailys. Jos mano, kad visi tėvai tokie pat kaip jų. Reikia taip gyventi, kad visada vertę turėtum. Jų vaikai atkeršys joms už mane. Tik jų pačių reikalas – ateiti čia. Įspėkite jas, kad jos kompromituoja savo mirties valandą. Visas nuodėmes, kokių tik yra, jos padaro ta viena nuodėme. Eikite, sakykite joms, kad neateiti – tai tėvą žudyti! O jos mane žudė gana jau ir be to. Rėkite joms, kaip aš rėkiu: „Nazi! Delfina! Eikite pas tėvą, kuris toks geras jums buvo ir kuris kenčia!“ Niekas, nieko. Negi teks nusibaigti kaip šuniui? Štai man atpildas – aš apleistas. Niekšės jos, nenaudėlės; aš bjauriuosi jomis, aš jas prakeikiu, aš naktimis iš grabo kelsiuosi ir vėl jas keiksiu, dėl to, kad – argi aš neteiskus, mano mielas? Juk jos labai blogai daro, argi ne? Ką aš kalbu? Jūs juk jau sakėte, kad Delfina čia! Ji geresnė už seserį. Jūs mano sūnus, Eugenijau, jūs! Mylėkite ją, būkite jai kaip tėvas. Antroji labai nelaiminga. O jų turtas! Ak, Dieve mano! Mirsiu, nebeatlaikysiu, kaip skauda! Nukirskite man galvą, tik palikite širdį.

– Kristofai, eikite kviesti Bjanšono, – sušuko Eugenijus, įbaugintas senio aimanų ir šauksmų, – ir pašaukite vežiką. Važiuosiu ieškoti jo dukterų, gerasis tėve Gorijo, aš atvešiu jas pas jus.

– Prievarta! Prievarta! Šaukitės gvardiją, armiją, visus sujudinkite, visus! – tarė jis, mesdamas į Eugenijų paskutinį žvilgsnį, kuriame dar žymėjo proto. – Pasakykite vyriausybei, karaliui, prokurorui, kad man atsiųstų jas, – aš reikalauju!

– Bet jūs jas prakeikėte.

– Kas jums sakė? – tarė senis nusteбęs. – Jūs gerai žinote, kad aš jas myliu, aš jas dievinu! Aš pagysiu, jei tik jas pamatysiu... Eikite, mano gerasis kaimyne, mano vaike brangusis, eikite, jūs esate geras, norėčiau jums atsidėkoti, bet nebeturiu ko padovanoti, nebent mirštančiojo palaiminimą. O kad taip dar pamatyčiau nors Delfiną, pasakyčiau jai, kad ji atsilygintų jums. Jeigu anoji negali, atveskite man bent šitą. Sakykite, kad jūs nebemylėsite jos, jei nenorės eiti. Ji jus taip myli, kad būtinai eis. Gerti! Viduriai man dega! Uždėkite man ką nors ant galvos. Mano dukterų rankos – tos išgelbėtų mane, aš jaučiu... Dieve mano! Kas atves į tvarką jų turto reikalus, jei manęs nebebus? Aš noriu važiuoti į Odesą, dėl jų, į Odesą, makaronų gaminti.

– Išgerkite, – tarė Eugenijus, kiek pakėlęs mirštantįjį ir prilaikydamas jį kairiąja ranka, o dešiniąja keldamas jam prie lūpų puodelį su vaistais.

– O, jūs tai turbūt mylite savo tėvą, motiną, jūs! – kalbėjo senis, spausdamas silpstančiomis rankomis Eugenijaus rankas. – Ar jūs suprantate, kad aš numirsiu jų nepamatęs? Amžinai trokšti ir niekad negauti gerti – toks buvo mano gyvenimas visą tą dešimtį metų... Mano žentai nugalabijo mano dukteris. Taip, dukterų aš nebeturėjau, kai jos ištekėjo. Tėvai, sakykite Atstovų rūmams, kad išleistų santuokos įstatymą! Neleiskite tekėti savo dukterims, jeigu jas mylite! Žentas yra nenaudėlis, kuris sudarko gatavai jūsų vaiką, supurvina ją visą. Šalin santuoką! Tai ji atima iš mūsų dukteris, ir mes jų nebeturime nė mirties valandą. Išleiskite įstatymą dėl tėvų mirties! Tai baisu! Keršto! Tai žentai neleidžia joms eiti. Užmuškite juos! Mirtis tam Resto, mirtis tam elzasiečiui – jie mano žudikai! Mirtis – arba tegu čia bus mano dukterys! Ak, baigta, numirsiu be jų! Be jų! Nazi, Fifina, kurgi jūs, eikite šen! Jūsų tėtė išėina...

- Gerasis tėve Gorijo, nusiraminkite, gana, nesijaudinkite, negalvokite.

- Nematyti jų - štai agonija.

- Tuoj pamatysite.

- Tikrai! - suriko apdujęs senis. - O, pamatysiu! Pamatysiu jas, girdėsiu jų balsą. Numirsiu laimingas. Ką gi! Nieko man nebereikia iš gyvenimo, nebebrangus jis man, mano kančios tolydžio didėja. Tik jas pamatyti, paliesti jų drabužį, ak, nieko kito, kaip tik drabužį, juk tai taip maža; kad tik jausčiau nors kokį jų daiktėlį! Leiskite man paliesti jų plaukus... plau...

Jis krito ant priegalvio kaip mietu trenktas. Jo rankos krutėjo ant antklodės, lyg siekdamas paglostyti dukterų plaukus.

- Aš laiminu jas, - tarė iš paskutiniųjų, - laiminu.

Ir staiga apmirė. Tuo momentu įėjo Bjanšonas.

- Buvau sutikęs Kristofą, - tarė, - jis tuoj tau pakvies vežiką.

Paskui jis pažiūrėjo į ligonį, pakėlė akies voką, ir abu studentai pamatė pastėrusią, drumzliną akį.

- Jis nebeatsigaus, - tarė Bjanšonas, - nebetikiu.

Paėmė pulsą, palaikė, uždėjo ranką ant senio širdies.

- Mašina dar tebeeina; bet jo būklėje tai tik vargas, geriau jau numirtų.

- Žinoma, - tarė Rastinjakas.

- Kas tau? Tu išbalęs kaip drobė.

- Drauge mielas, kokių šauksmų, kokių aimanų aš girdėjau!.. Yra Dievas! Taip, arba yra Dievas, ir Jo sukurtas pasaulis turėtų būti geresnis, arba mūsų žemė - nesąmonė. Jei nebūtų taip tragiška, aš būčiau ėmęs verkti, bet man ir širdis, ir visi viduriai sugniaužti.

- Klausyk, reikės daug ko, iš kur imsime pinigų?

Rastinjakas išsitraukė laikrodį.

- Te, užstatyk jį tučtuojau. Aš nenoriu stabčioti pakeliui, nes bijau prarasti bent vieną minutę, aš laukiu Kristofo. Neturiu nė liaro, o vežikui reikės grįžus užmokėti.

Rastinjakas galvotrūkčiais nukūrė laiptais ir išvažiavo į Helderio gatvę, pas ponią de Resto. Važiuojant jam akyse tebestovėjo ką tik matytas baisus reginys, ir vis labiau ėmė jį apmaudas, kai įėjus į priėškambarį ir paklausus ponios de Resto jam buvo pasakyta, kad ji nieko nepriimanti.

- Bet aš atvykau nuo jos mirštančio tėvo, - tarė jis tarnui.

- Pone, mums pono grafo griežčiausiai prisakyta...

- Jei ponas de Resto yra, tai praneškite jam, kokios būklės jos tėvas, ir pasakykite, kad man reikia tučtuojau su juo pasikalbėti.

Eugenijus laukė ilgai.

„Gal šiuo metu anas jau miršta“, - galvojo jis.

Liokajus įvedė jį į pirmąjį saloną, ten ponas de Resto priėmė studentą stovėdamas, nepaprašęs sėstis, priešais židinį, kuriame ugnis nesikūreno.

– Pone grafe, – tarė jam Rastinjakas, – jūsų gerbiamas uošvis šią valandą miršta vargingame urve, neturėdamas už ką malkų nusipirkti; jam tiktai valandėlė teliko gyventi, ir jis būtinai nori pasimatyti su dukterimi...

– Pone, – šaltai atsakė jam grafas de Resto, – jūs galėjote įsitikinti, kad aš nedaug simpatijų teturiu ponui Gorijo. Jis nemokėjo elgtis su ponija de Resto, dėl jo mano gyvenimas susidėjo nelaimingai, aš žiūriu į jį kaip į savo rimties priešą. Ar jis numirs, ar jis liks gyvas, man tas visiškai vis tiek. Štai kokie jausmai šiuo atžvilgiu. Visuomenė gal mane smerks, tik aš nieku laikau jos nuomonę. Turiu šiuo metu apsispręsti dėl svarbesnių reikalų negu rūpintis, ką apie mane pamanyt kvailiai ar abejingi žmonės. O dėl ponios de Resto, tai ji dabar negali vykti. Kita vertus, aš nė nenorėčiau, kad ji išeitų iš namų. Pasakykite jos tėvui, kad ji, ligi tik bus atlikusi priedermę man ir mano kūdikiui, ateis jo aplankyti. Jei ji myli savo tėvą, ji gali būti laisva po kelių akies mirksnių...

– Pone grafe, man nedera spręsti apie jūsų elgesį, jūsų žmona – jūsų valia; bet gal aš galiu tikėtis jūsų gerumo? Tad prašom pažadėti jai tiktai pasakyti, kad jos tėvas nebeišgyvens nė dienos ir kad jis jau prakeikė ją nematydamas prie savo mirties patalo!

– Pasakykite jai tatai patys, – atsakė ponas de Resto, sujudintas apmaudo, pasigirdusio Eugenijaus balse.

Rastinjakas, grafo lydimas, įėjo į saloną, kur paprastai būdavo grafienė: jis rado ją ašarose paskendusią, susitraukusią ant krėslo, tartum mirties trokštančią. Jam pagailo jos. Prieš pažiūrėdama į Rastinjaką, ji metė vyrui baugštų žvilgsnį, kuris rodė visišką jėgų išsekimą dėl moralinės ir fizinės tironijos. Grafas linktelėjo galva, ji pamanė, kad tuo jis leidžia jai kalbėti.

– Pone, aš girdėjau viską. Pasakykite mano tėvui, kad jei jis žinotų, kokioje būklėje aš esu, tai atleistų man... Tokios kankynės aš nesitikėjau, ji viršija mano jėgas. Bet aš išlaikysiu iki galo, – tarė ji vyrui. – Aš esu motina. Pasakykite mano tėvui, jog aš prieš jį esu be priekaišto, kad ir kaip tas kam atrodys, – sušuko ji studentui, nevilties pagauta.

Eugenijus nusilenkė grafams numanydamas, kokią baisią krizę išgyvena žmona, ir išėjo kaip apsvaigęs. Pono de Resto tonas jam rodė, koks bergždžias buvo tas jo apsilankymas, ir jis suprato, kad Anastazija nebėra laisva.

Jis nuskubėjo pas poniją de Nusingen ir rado ją lovoje.

– Aš negaluoju, vargše mano drauge, – tarė ji. – Sušalau vakar parvažiuodama iš baliaus ir bijau, kad nebūtų plaučių uždegimo. Laukiu gydytojo...

– Kad ir mirtis ant slenksčio būtų, – tarė Eugenijus, pertraukdamas ją, – jums vis tiek reikia kaip nors važiuoti pas tėvą. Jis šaukia jus! Jei jūs išgirstumėte nors vieną, nors pačią mažiausią jo aimaną, jūs nebejaustumėte savo ligos.

- Eugenijau, mano tėvas gal nėra toks sunkus ligonis, kaip kad jūs sakote. Bet man būtų baisiai liūdna, jei jums pasirodytų, kad aš neteisingai elgiuosi, todėl darysiu taip, kaip jūs norėsite. Jis, žinau, numirtų iš sielvarto, jei mano liga paaštrėtų po šito išvažiavimo. Tad gerai, aš važiuosiu, kai tik sulauksiu gydytojo... O kodėl jūs be laikrodėlio? - tarė ji nematydama grandinėlės.

Eugenijus paraudo.

- Eugenijau! Eugenijau, jeigu jau pardavėte jį, pametėte... o, tai būtų baisu!

Studentas pasilenkė prie Delfinos lovos ir tarė jai į ausį:

- Norite žinoti? Gerai, žinokite! Jūsų tėvas neturi už ką nusipirkti net drobulės, į kurią jį suvynios šį vakarą. Jūsų laikrodėlis užstatytas, nes nieko jau nebeturėjau.

Delfina staiga pašoko iš lovos, prilėkė prie savo rašomojo stalelio, išėmė piniginę ir padavė ją Rastinjakui. Ji paskambino ir sušuko:

- Aš važiuosiu, aš važiuosiu, Eugenijau. Leiskite man apsilvilti. Kitaip būčiau paskutinis gyvulys! Eikite, aš atvyksiu pirma jūsų. Terese! - pašaukė ji kambarinę. - Pasakykite ponui de Nusingenui, kad tuojau ateitų su manim pasikalbėti.

Eugenijus, laimingas, kad mirštančiajam galės pranešti, jog viena jo duktė atvyksta, nuvažiavo beveik linksmas į Nev Sent Ženevjevos gatvę. Jis atidarė piniginę norėdamas tuoj užsimokėti vežikui. Tos jaunos, turtingos, elegantiškos ponios piniginėje buvo septyniasdešimt frankų. Užlėkęs laiptais aukštyn, jis pamatė Bjanšoną, laikantį tėvą Gorijo, kuriam ligoninės felčeris, gydytojui prižiūrint, darė kaitinimus - taikė paskutinę, jau nebereikalingą mokslo priemonę.

- Jaučiate? - klausė gydytojas.

Tėvas Gorijo, pamatęs studentą, atsakė:

- Jos atvažiuoja, tiesa?

- Gali dar išsiristi, - tarė felčeris, - jis kalba.

- Taip, - atsakė Eugenijus, - Delfina važiuoja paskui mane.

- Na mat, - tarė Bjanšonas, - jis taip kalba apie savo dukteris, taip jas šaukia, kaip kad, sako, žmogus, ant baslio pamautas, šaukia vandens...

- Sustokit, - tarė gydytojas felčeriu, - nebėra prasmės ką nors daryti, nebeišgelbėsime.

Bjanšonas ir felčeris vėl paguldė mirštantį ant jo bjaurios lovos.

- Reikėtų vis dėlto jam pakeisti baltinius, - tarė gydytojas. - Kad ir nėra jokios vilties išgelbėti, tačiau turime gerbti žmogaus prigimtį. Aš dar grįšiu, Bjanšonai, - tarė jis studentui. - Jei dar skūsis, dėkite opijaus ant diafragmos.

Gydytojas ir felčeris išėjo.

- Na, Eugenijau, drąsos, bernužėli! - tarė Bjanšonas Rastinjakui, kai jie liko vieni. - Reikia jam užvilkti švarius marškinius ir pakeisti patalynės skalbinius. Eik, pasakyk Silvijai, kad atneštų paklodes ir ateitų mums padėti.

Eugenijus nulipo ir rado ponią Vokė su Silvija dengiančias stalą. Sulig pirmais Rastinjako žodžiais našlė priėjo prie jo su aitariai saldžia mina kaip įtaringa prekiautoja, kuri nenorėtų nei nuostolio turėti, nei kliento įžeisti.

– Brangusis pone Eugenijau, – atsakė ji, – jūs žinote, kaip ir aš, kad tėvas Gorijs neturi nė skatiko. Duoti paklodes žmogui, kurio jau viena koja grabe, vadinasi, jas prarasti, o juk ir šiaip vieną reikės paaukoti lavonui suvynioti. Ir dar, matote, jūs man skolingi šimtą keturiasdešimt keturis frankus, pridėkime keturiasdešimt už paklodes ir visas smulkmenas, už žvakę, kur Silvija jums atneš, tai susidarys mažiausia du šimtai frankų, kurių vargšė našlė, kaip aš, negi gali nustoti. Sutiksime, pone Eugenijau, kad jau aš ir taip daug nuostolių turėjau nuo to laiko, kai ta bėda į mano namus įsisuko. Būčiau davusi dešimt ekiu, kad tas senis būtų išsinešdinęs tomis dienomis, kaip kad ponas tada sakėte. Tas blogai veikia gyventojus. Sakyčiau, reikia jį išgabenti į ligoninę. Jūs tik pažiūrėkite mano akimis. Mano namai – man viskas, tai mano gyvenimas.

Eugenijus greit užlipo pas tėvą Gorijs.

– Bjanšonai, pinigai už laikrodėlį?

– Ant stalo, liko trys šimtai šešiasdešimt ir keli frankai. Užmokėjau visa, ką buvome skolingi. Lombardo kvitas – po pinigais.

– Imkite, ponija, – tarė Rastinjakas, nubildėjęs laiptais su pasibaisėjimu, – kad mūsų sąskaitos būtų išlygintos. Ponas Gorijs nebeilgai pas jus gyvens, o aš...

– Taip, jis, vargšas, išeis iš tų namų kojomis į priekį, – tarė ji, skaičiuodama du šimtus frankų pusiau linksmai, pusiau melancholiškai.

– Baikime! – tarė Rastinjakas.

– Silvija, duokite paklodes ir eikite padėti ponams tenai, viršuje.

– Jūs neužmirškite Silvijos, – tarė ponija Vokė į ausį Eugenijui, – jau dvi naktys ji be miego.

Ligi tik Eugenijus nusigrėžė, senė pribėgo prie virėjos:

– Imk tas lopytas paklodes, numeris septintas. Dievaži, numirėliui jos dar pakankamai geros, – pasakė jai į ausį.

Eugenijus, pašokėjęs jau kelias pakopas, nebegirdėjo senės šeimininkės žodžių.

– Na, – tarė Bjanšonas, – vilkime marškinius. Laikyk tiesiai.

Eugenijus atsistojo galvūgalyje ir laikė mirštantį, o Bjanšonas vilko marškinius. Senis mostelėjo, lyg slėpdamas kažką ant krūtinės, ir gailiai kažką suvebleno lyg gyvulys, reikšdamas didelį skausmą.

– O, matai, jis pasigenda plaukų grandinėls ir medaliono, kurį pirma nukabinome, kai darėme kaitinimus. Vargšas žmogelis! Reikia ją užkabinti. Ji tenai, ant židinio.

Eugenijus paėmė grandinėle, supintą iš pilkai šviesių plaukų, veikiausiai ponios Gorijs. Vienoje pusėje medaliono perskaitė „Anastazija“, kitoje – „Delfina“. Jo širdies paveikslas, visada gulėjęs prie jo širdies. Garbanos medalione buvo tokios plonytės, jog turėjo būti

nukirptos mergaitėms dar visai jaunutėms tebesant. Ligi tik medalionas palietė krūtinę, senis pratisai atsiduso, ir tuo atodūsiu buvo išreikštas pasitenkinimas, kurio negalėjai stebėti nedrebėdamas. Tai buvo viena paskutinių jo pojūtinio gyvenimo prošvaisčių; jo pojūčiai, rodė, traukėsi į kažkokį nežinomą centrą, iš kur išeina ir kur nueina mūsų simpatijos. Jo veidas, mėšlungių suremtas, reiškė liguistą džiaugsmą. Abu studentai, sujaudinti to baisaus sąmonę pergyvenusių jausmų sujudimo, pabėrė po kelias karštas ašaras ant mirštančio senelio, ir jam iš krūtinės išstrūko skardus džiaugsmo šūksnis.

– Nazi! Fifina! – tarė jis.

– Jis dar gyvas, – pasakė Bjanšonas.

– Kas jam iš to? – tarė Silvija.

– Kančia, – atsakė Rastinjakas

Davęs ženklą draugui daryti taip kaip jis, Bjanšonas atsiklaupė ir pakišo rankas po ligonio kojomis; Rastinjakas iš kitos lovos pusės irgi pakišo rankas po nugara. Silvija stovėjo čia pat, pasiruošusi nutraukti paklodes, kai ligonį iškels, ir jų vietoje užties tas, kurias atsinešė. Gorijo, turbūt užkritusių ašarų suklaidintas, paskutinėmis išgalėmis ištiesė rankas, aptiko iš abiejų lovos pusių studentų galvas, stvėrė jas ūmai už plaukų, ir pasigirdo silpnas balsas:

– Ak! Mano angelai!

Sušnabždėjusi šiuos du žodžius, siela išskrido.

– Vargšas, geras žmogelis, – tarė Silvija, sugraudinta to šūksnio, kuriame buvo sukauptas aukščiausias jausmas, paskutinį kartą įaudrintas tos visų baisiausios, nė mažiausiai nenorėtos apgaulės.

Paskutinis šio tėvo atodūsis buvo džiaugsmo atodūsis. Šis atodūsis buvo viso jo gyvenimo išraiška; jis dar vis tebeklydo. Tėvas Gorijo buvo pagarbiai paguldytas ant lovos. Nuo to momento jo veide įtviro išraiška, bylojanti apie skausmingą kovą, ėjusią tarp gyvybės ir mirties šioje mašinoje, jau nebeturinčioje sąmoningos nuovokos, iš kurios žmogiškajai būtybei kyla malonumo arba skausmo jausmas. Galutinis jos suirimas tebuvo laiko klausimas.

– Taip pabus dar kelias valandas ir numirs nepastebimai, net nevaitodamas. Smegenys, matyt, visiškai apimtos.

Tuo momentu ant laiptų pasigirdo priilusios jaunos moters žingsniai.

– Per vėlai ateina, – tarė Rastinjakas.

Tai buvo ne Delfina, o Teresė, jos kambarinė.

– Pone Eugenijau, – tarė ji, – kilo audringa scena tarp pono ir ponios dėl pinigų, kurių ta vargšė ponia paprašė savo tėvui. Ponia nualpo, atėjo gydytojas, reikėjo kraują nuleisti, ji šaukė: „Mano tėvas miršta, aš noriu matyti tėtę!“ Žodžiu, šaukė taip, kad širdis plyšo...

– Gana, Terese. Kad ji dabar būtų ir atėjusi, visa veltui, ponas Gorijo nebeturi sąmonės.

– Vargšas ponas, kaip jam bloga! – tarė Teresė.

- Jums manęs jau nebereikia, tai eisiu prie pietų, jau pusė penktos, - tarė Silvija, kuri išeidama ant laiptų vos nesusidūrė su ponia de Resto.

Sunkus ir kraupus buvo grafienės pasirodymas. Ji pažiūrėjo į mirties patalą, prastai apšviestą vienintelės žvakės, ir apsišypylė ašaromis, žiūrėdama į persimainiusį savo tėvo veidą, kur dar laikėsi paskutinis gyvybės virpesys. Bjanšonas diskretiškai pasitraukė.

- Neištrūkau anksčiau, - tarė grafienė Rastinjakui.

Studentas liūdnai linktelėjo galvą. Ponia de Resto paėmė tėvo ranką, pabučiavo ją.

- Atleiskit man, tėve! Jūs sakėte, kad mano balsas prikelsiąs jus iš kapų; tad prisikelkit valandėlę, palaiminkit atgailaujančią dukterį. Išklauskite mane! Tai baisu! Jūsų palaiminimas - vienintelis, kurį aš nuo šiol begaliu gauti šiame pasaulyje. Visi manęs nekenčia, jūs vienas mane mylite. Net mano vaikai neapkęs manęs. Pasiimkit mane su savimi, aš jus mylėsiu, rūpinsiuos jumis. Jis nebegirdi... aš išėisiu iš proto.

Ji puolė ant kelių ir žiūrėjo į merdintį kūną paklaikusi.

- Nieko netrūksta mano nelaimėi, - tarė ji, žvilgtelėjusi į Eugenijų. - Ponas de Trajis dingo palikęs galybę skolų, ir aš sužinojau, kad jis nebuvo man ištikimas. Mano vyras neatleis man niekados, ir aš atidaviau jo valiai savo turtą. Žuvo mano visos iliuzijos. Oi varge, dėl kokio žmogaus aš apvyliu vienintelę širdį (parodė į tėvą), kuri mane dievino! Aš nuo jos nusigrėžiau, aš ją atstūmiau, aš jai tiek pikta padariau, kokia aš niekšinga!

- Jis tai žinojo, - tarė Rastinjakas.

Šiuo momentu tėvas Gorijo atmerkė akis, tačiau tai buvo tik veido konvulsija. Judesys, kuriuo grafienė išreiškė viltį, buvo ne mažiau baisesnis, kaip ir mirštančiojo akys.

- Nejau būtų mane išgirdęs? - sušuko grafienė. - Ne, - tarė ji sėsdamasi prie lovos.

Ponia de Resto sakėsi norinti pabūti prie tėvo, ir Eugenijus nulipo žemyn užvalgyti. Visi stalo bendrai jau buvo susirinkę.

- Na, kaip? - tarė jam dailininkas. - Atrodo, ten, viršuje, turėsime šiokią tokią lavonoramą?

- Šarli, - tarė Eugenijus, - manau, jūs galėtumėt juokauti iš ko nors, kas ne tiek kraupu.

- Tai jau čia ir pasijuokti nebegalima? - atsakė dailininkas. - Kas gi, juk Bjanšonas sakė, kad tas žmogelis jau be sąmonės.

- Ir tegu sau, - pridūrė muziejaus tarnautojas, - kaip gyveno, taip ir numirė.

- Tėvas mirė! - suklykė grafienė.

Sulig tuo baisiu klyksmu Silvija, Rastinjakas ir Bjanšonas užlipo į viršų ir rado ponią de Resto nualpusią. Atgaivinę ją nunešė į jos karietą, kuri laukė prie vartų. Eugenijus ją pavedė globoti Teresei, liepdamas vežti pas ponią de Nusingen.

- Taip, tikrai miręs, - tarė Bjanšonas, lipdamas žemyn.

- Tai, ponai, prašom prie stalo, - tarė ponia Vokė, - sriuba aušta.

Abu studentai susėdo greta.

- Ką dabar reikės daryti? - tarė Eugenijus Bjanšonui.

- Aš jam užspaudžiau akis ir paguldžiau kaip pridera. Kai miesto gydytojas konstatuos mirtį, apie kurią mes nueisime pranešti, jį apsius drobule ir palaidos. O ko gi tu daugiau norėtum?

- Nebeuostys daugiau duonos, va šitaip, - tarė vienas valgytojas, pamėgdžiodamas žmogelio mostą.

- Po šimts, ponai, - tarė repetitorius, - palikite pagaliau ramybėje tą tėvą Gorijo, nebevaišinkite juo mūsų! Jau visa valanda, kaip jį kaišiojate su visokiais padažais. Viena šauniojo Paryžiaus miesto privilegijų yra ta, kad čia galima gimti, amžių nugyventi ir numirti, ir niekas į jus dėmesio neatkreips. Tad ir naudokimės civilizacijos patogumais. Šešiasdešimt žmonių mirė šiandien, tai gal norėsite juos visus apgailėti prie Paryžiaus hekatombų? O kad tėvas Gorijo pakratė kojas, juo geriau jam! Jei labai jį garbinate, eikite budynių prie jo sėdėti, o mums duokite ramiai valgyti.

- Iš tikrųjų, - tarė našlė, - tuo geriau jam, kad numirė! Atrodo, vargšas, per visą savo gyvenimą bus daug visokių nesmagumų matęs.

Tai buvo vienintelė laidotuvių prakalba žmogui, kuris, Eugenijaus akimis žiūrint, buvo tėvystės įsikūnijimas. Penkiolika valgytojų ėmė šnekėtis visai taip kaip visada. Kol Eugenijus ir Bjanšonas pavalgė, šakučių ir šaukštų tarškesys, juokavimai, tų ėdrių ir abejingų veidų visokios išraiškos, jų nerūpestingumas kėlė jiedviem šurpą. Jie išėjo paieškoti kunigo, kuris budėtų ir melstųsi prie numirėlio per naktį. Jiems reikėjo rengti paskutinius patarnavimus velioniui iš turimų kuklių išteklių. Apie devynias vakaro kūnas buvo padėtas ant lentų pakylos, tarp dviejų žvakių, tame pačiame plikame kambaryje, ir kunigas atėjęs atsisėdo prie jo. Prieš eidamas gulti Rastinjakas paklausė kunigą, kiek reikės mokėti už apeigas ir palydėjimą į kapus, parašė po porą žodžių baronui de Nusingenui ir grafui de Resto, prašydamas atsiųsti savo patikėtinius apmokėti laidotuvių išlaidų. Su laiškais išsiuntė Kristofą, paskui atsigulė ir užmigo nuvargęs. Kitą rytą Bjanšonas ir Rastinjakas gavo patys eiti pranešti apie mirtį, kuri buvo konstatuota apie pusiaudienį. Dar dvi valandos praėjo - nė vienas žentų neatsiuntė pinigų, niekas neatėjo jų vardu kalbėti, ir Rastinjakas turėjo pats iš savo kišenės užmokėti kunigui. Kai Silvija pareikalavo dešimties frankų už lavono suvyniojimą ir apsiuvimą drobule, Eugenijus ir Bjanšonas paskaičiavo, kad jeigu velionio giminės nenori niekur kištis, tai jiems vargiai išteks pinigų visam kam apmokėti. Taigi studentas medikas apsiėmė pats įdėti lavoną į vargšų grabą, atsigabentą iš savo ligoninės, kur jį gavo nebrangiai.

- Žinai, tu iškirsk pokštą tiems nenaudėliams, - tarė jis Eugenijui. - Užpirk Per Lašezo kapinėse žemę penkeriems metams ir užsakyk trečiosios klasės apeigas bei laidotuves. Jei žentai ir dukterys tau atsisakytų atlyginti, tu liepsi iškalti antkapyje: „Čia ilsisi ponas Gorijo, grafienės de Resto ir baronienės de Nusingen tėvas, palaidotas dviejų studentų lėšomis.“

Eugenijus pasekė draugo patarimu tik tada, kai bergždžios pasirodė visos jo pastangos įsismelkti pas ponus de Nusingenus ir pas ponus de Resto. Toliau kaip ligi slenksčio jis neįėjo. Abiejų tarnai durininkai buvo griežtai prigrasinti neleisti.

– Ponas nei ponia nepriima nieko, – sakė jie. – Mirė jų tėvas, ir jie dabar giliai liūdi.

Eugenijus pakankamai pažino aukštąją Paryžiaus visuomenę ir žinojo, kad spyriojimas nieko nepadės. Širdį jam keistai suspaudė, kai pamatė, kad neįmanoma prieiti prie Delfinos.

„Parduokite kokį papuošalą, – rašė jis jai per tarną durininką, – kad jūsų tėvą būtų galima prideramai palydėti į paskutiniojo poilsio vietą.“

Jis užantspaudavo tą laiškuką ir paprašė barono tarną paduoti Teresei, kad įteiktų poniai; bet tarnas padavė baronui de Nusingenui, o šis įmetė į ugnį. Viskuo pasirūpinęs, Eugenijus grįžo apie trečią valandą į pensioną ir negalėjo sulaikyti ašarų, pamatęs prie vartelių karstą, vos pridengtą juoda marška, padėta ant dviejų kėdžių tuščioje gatvėje. Prastas šlakstytuvus, dar niekieno nepalietas, tebemirko variniame sidabruotame dubenėlyje su švęstu vandeniu. Net durys nebuvo gedulingai uždengtos. Taip miršta varguoliai – be šermenų, be palydų, be draugų, be giminių. Bjanšonas, kuriam būtinais reikėjo būti ligoninėje, parašė Rastinjakui laiškuką pranešdamas, ką susitarė bažnyčioje. Jis rašė, kad mišios jiems per brangu, kad reikėsia pasitenkinti pigesnėmis gedulingų mišparų apeigomis ir kad pasiuntęs Kristofą su laišku į laidotuvių įstaigą. Baigdamas skaityti Bjanšono pakraigliotas eilutes, Eugenijus pamatė ponios Vokė rankose medalioną su aukso rėmeliu, kuriame buvo abiejų dukterų plaukai.

– Kaip jūs drįsote šitą nuimti? – tarė jis.

– Še tai tau! Negi su juo į žemę kas? – atsakė Silvija. – Juk jis auksinis.

– Žinoma! – apmaudžiai atsakė Eugenijus. – Tegu jis pasiima bent vieną daiktą, kuris jam primintų dukteris.

Kai laidotuvių vežimas atvažiavo, Eugenijus liepė įnešti grabą atgal, atmušė viršų ir pagarbiai uždėjo seneliui ant krūtinės atminimą iš tų laikų, kada Delfina ir Anastazija dar *nesamprotavo*, kaip pasakė tėvas, kliedėdamas mirties valandą. Rastinjakas ir Kristofas vienodu su dviem laidotuvių palydais ėjo paskui vežimą, kuris nugabeno vargšą žmogelį į Sent Etjeno diu Mon bažnyčią, esančią netoliese nuo Nev Sent Ženevjevės gatvės. Ten nuvažiavus, kūnas buvo padėtas mažoje koplytėlėje, žemoje ir tamsioje, kur studentas veltui dairėsi tėvo Gorijo dukterų ar jų vyrų. Buvo jie vienodu su Kristofu, kuris jautė pareigą atlikti paskutinę paslaugą žmogui, kitados duodavusiam gerų arbatpinigių. Laukdamas dviejų kunigų, ministranto ir zakristijono Rastinjakas paspaudė ranką Kristofui, negalėdamas nė žodžio ištart.

– Taigi, pone Eugenijau, – tarė Kristofas, – geras buvo žmogus, teisingas, niekad niekam žodžio pakeltu balsu nepasakė, niekam neužkliuvo, niekam blogo nepadare.

Atėjo du kunigai, ministrantas ir zakristijonas ir atliko visa, kiek galima norėti už septyniasdešimt frankų tokiais laikais, kai bažnyčia nėra tokia turtinga, kad melstųsi už dyką. Kunigai atgiedojo vieną psalmę, *Libera* ir *De profundis*. Pamaldos truko dvidešimt minučių. Buvo tikrai viena palydų karieta – kunigui su ministrantu, kurie sutiko pavėžinti ir Eugenijų su Kristofu.

- Lydėtojų nėra, - tarė kunigas, - galime važiuoti greičiau, kad ilgai negaištume, jau pusė šeštos.

Tačiau kai karstą įkėlė į laidotuvių vežimą, atvyko dvi kariatos su herbais, bet tuščios - viena grafo de Resto, kita - barono de Nusingeno - ir palydėjo ligi pat kapinių. Šešiomis tėvo Gorijo kūnas buvo nuleistas į duobę, aplink kurią stovėjo jo dukterų tarnai; jie dingo kartu su kunigais, kai tik už velionį buvo sukalbėta trumpa malda, apmokėta studento pinigais. Duobkasiai, pažėrę keletą kastuvų žemių ant karsto, sustojo, ir vienas jų, kreipdamasis į Rastinjaką, paprašė arbatpinigių. Eugenijus išrausė kišenes ir nieko neberado - turėjo pasiskolinti iš Kristofa dvidešimt su. Šis įvykis, šiaip jau toks menkas, baisiai nuliūdino Rastinjaką. Buvo jau vakaras, drėgnos sutemos erzino nervus; jis pažiūrėjo į kapą ir palaidojo jame paskutinę jauno vyro ašarą, šventų jausmų išspausť iš tyros širdies, vieną tų ašarų, kurios, kritusios ant žemės, ištrykšta ligi pat dangaus. Jis susinėrė ant krūtinės rankas ir susimąstęs žiūrėjo į debesis. Kristofas nebelaukė jo.

Rastinjakas, likęs vienas, žengė kelis žingsnius į aukštesnę kapinių vietą ir išvydo visą Paryžių, vingiuojantį abipus Senos krantų, kur jau pradėjo švisti žiburiai. Jo akys beveik godžiai kibo į vietas tarp Vandomo kolonos ir Invalidų rūmų¹¹⁹, kur gyveno ta rinktinė diduomenė, kurion jis ketino skverbtis. Jis aprėpė tą užiantį avilį žvilgsniu, lyg iš anksto traukdamas medų, ir tarė šiuos didingus žodžius:

- Na, o dabar grumsimės!

Ir, išskvietęs į kovą Visuomenę, Rastinjakas pirmuoju žygiu nuėjo pietų pas ponį de Nusingen.

¹ *Lotynų kvartalas* yra kairiojoje Senos pusėje, pietinėje Paryžiaus dalyje. Jame buvo susitelkusios mokyklos, mokslo įstaigos, gyvendavo studentai ir profesoriai.

² *Sen Marso* (arba Sen Marselio) *priemiestis* - irgi kairiojoje Senos pusėje. Jame dažniausiai gyveno neturtingi žmonės.

³ Mieste ir už jo ribų (*lot.*).

⁴ *Monmartras* („Kankinių kalnas“) - kalvotas šiaurinis Paryžiaus pakraštys.

⁵ *Monružas* („Raudonasis kalnas“) - kalvotas pietinis Paryžiaus pakraštys.

⁶ *Džagernatas* brahmanizmo ir induizmo dievo Višnaus vieno įsikūnijimo vardas. Tam tikromis švenčių dienomis jo statulą vežiodavo dideliame vežime, žmonės puldavo po jo ratais, kad suvažinėtų, tikėdamiesi po mirties įsikūnyti aukštesnės kastos žmonėmis.

⁷ Viskas tiesa (*angl.*).

⁸ *Val de Grasas* - vienuolyno rūmai, statyti XVII amžiuje; Prancūzijos revoliucijos metu buvo paversti karo ligonine.

⁹ *Panteonas* - naujojo klasikinio stiliaus bažnyčia, statyta XVIII amžiaus pabaigoje. Prancūzijos revoliucijos metu - vieta žymiųjų Prancūzijos piliečių kūnams laidoti; Restauracijos laikais buvo paverstas bažnyčia; nuo 1855 metų - vėl didžiųjų Prancūzijos žmonių laidojimo vieta.

¹⁰ *Katakombos* - pirmųjų krikščionių požeminės kapinės. Paryžiuje katakombomis buvo vadinamos senos akmenų laužyklos, prieš pat pirmąją revoliuciją paverstos kapinėmis.

¹¹ *Eilės*, čia Balzaco cituojamos, iš tikrųjų buvo užrašytos bent ant kelių Amūro statulų pakopų Paryžiuje ir apylinkėse. 84 metų Volteras (Voltaire, 1694-1778), grįžęs po ištrėmimo į Paryžių 1778 metais (data Balzaco nurodyta netiksliai), su entuziazmu buvo sutiktas inteligentijos.

¹² *Telemacho* scenos - turimas omeny populiarus Felono (Felon, 1651-1715) romanas *Telemacho nuotyčiai*. Jame pasakojama apie Odisėjo sūnų Telemachą, kuris, laivui sudužus, patenka į vieną Jonijos jūros salą, pas nimfą Kalipsę, kur kelerius metus buvo ir pats Odisėjas.

¹³ *Argano lempos* - tam tikros aliejinės lempos su dumplėmis, išrastos Šveicarijos fiziko Argano (1755-1803).

14 *Žoržas ar Pišgriu* – Žoržas Kadudalis (Georges Cadoudal, 1771–1804) – vienas Vandėjos valstiečių vadų, vėliau – sąmokslu prieš Napoleoną I vadovas; vieno sąmokslininko buvo išduotas ir nubaustas mirtimi. *Pišgriu*, Šarlis Pišgriu (Charles Pichegru, 1761–1804) – generolas, Revoliucijos metais laimėjęs daug šaunių pergalių; Direktorijos laikais atsimetė nuo Revoliucijos, užmezgė santykius su Burbonais, buvo suimtas kaip Žoržo Kadudalio sąmokslu dalyvis; kalėjime nusižudė ar, galimas daiktas, buvo pasmaugtas.

15 *Burbas ir Salpetrijeras* – Burbas – liaudyje paplitęs gimdyvių prieglaudos pavadinimas. Salpetrijeras– senelių (moterų) prieglauda Paryžiaus pietrytinėje dalyje.

16 *Jafetas* – pasak Biblijos, trečiasis Nojaus sūnus, baltosios rasės protėvis.

17 *Bertranas, Ratonas* – vienos populiaros Lafonteno (La Fontaine, 1621–1695) pasakėčios veikiantieji asmenys: beždžionė Bertranas priverčia katiną Ratoną traukti jai iš krosnies karštus kaštonus; Bertranas ir Ratonas virto bendriniais daiktavardžiais.

18 *Juvenalis* (42–125) – romėnų poetas satyrikas.

19 *Makuba* – Martinikos salos (Karibų jūroje) miestas, išgarsėjęs ypač skaniai kvepiančiu tabaku, pramintu jo vardu.

20 *Šuazi, Suasi, Žantilji* – miestukai netoli Paryžiaus, pietinėje dalyje.

21 *Eldoradas* – daug aukso turinti šalis, tariamai rasta Pietų Amerikoje ispanų keliautojų; perkeltine prasme – palaimingas gyvenimas.

22 *Marė* – Paryžiaus šiaurės rytų kvartalas, kitados buvęs gyvenamas aukštesniųjų valdininkų; po pirmosios Revoliucijos ten ėmė steigtis daug prekybos bei pramonės įmonių ir kurtis amatininkai.

23 *Palė Rojalis* („Karalių rūmai“) buvo pastatytas XVI amžiuje kardinolo Rišeljė (Armand Jean du Plessis Richelieu, 1696–1788); XVIII amžiuje priklausė kunigaikščiui Pilypui Orleaniečiui (Philippe d’Orleans, 1747–1793), Revoliucijos dalyviui, stambiosios buržuazijos šalininkui. Jis rūmus apstatė dengtomis galerijomis, kur buvo patalpų krautuvėms, dirbtuvėms ir lošimo įstaigoms.

24 „*Madingo jaučio*“ *restoranas* (*Boeuf a la mode*, pažodžiui – „jautiena pagal madą“) – toks restoranas tikrai buvo netoli Palė Rojalio. Jo iškaboje buvo nupieštas jautis su madinga moteriška skrybėlaite ir šaliku.

25 *Priunelė* – plona vilnonė medžiaga.

26 *Kolež de Frans* – atvira aukštoji mokykla, įsteigta XVI amžiuje.

27 *Eliziejaus laukai* – prospektas, pasivaikščiojimų ir pasivažinėjimų vieta vakariniame Paryžiuje.

28 *Prado* – Šv. Baltramiejaus bažnyčios pastatas, Revoliucijos metu paverstas teatru, vėliau pertvarkytas į šokių salę, kurią noriai lankydavo studentai.

29 *Odeonas* – teatras, atidarytas XVIII amžiaus pabaigoje; jame irgi būdavo rengiami balia. Romano aprašomu laiku dėl ištikusio gaisro buvo uždarytas, remontuojamas, tik Balzacas tą, matyt, pamiršo.

30 *Sen Žermeno priemiestis* – Paryžiaus aristokratų kvartalas kairėje Senospusėje.

31 *Osiano mergelės* – škotų poeto Osiano, tariamai gyvenusio III amžiuje, personažai; iš tikrųjų Osiano poemos buvo škotų poeto Makfersono (James Macpherson, 1736–1796) literatūrinė klastotė.

32 *Dendizmas* (angl. *dandy* – išsipuošęs diduomenės vaikinai) – diduomenės „auksinio jaunimo“ elgesio įmantrumas, manieringumas.

33 *Bulonės miškas* – parkas viename Paryžiaus pakraštyje, diduomenės mėgstama pasivaikščiojimų vieta.

34 *Bufonai* (ital. *buffo* – komikas) – Komiškosios operos teatro, 1807 metais susijungusio su Italų teatru, pavadinimas šnekamojoje kalboje.

35 *Molenkurai, Ronkeroliai, de Trajai, de Marsė* ir kt. – Paryžiaus diduomenės atstovai ir kitų Balzaco *Žmogiškosios komedijos* romanų personažai.

36 *Šosė d’Antenas* – prospektas Paryžiaus rytinėje dalyje; romano aprašomu metu ten statydinosi namus aristokratija.

37 *Lenkijos karalius Augustas* – Augustas II Stiprusis (1670–1733), Saksonijos ir Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis, buvęs nepaprastai stiprus.

38 *Dešimtinė* – mokesčiai natūra, kuriuos iki Revoliucijos valstiečiai mokėdavo dvarininkams ir Bažnyčiai.

39 *Diorama* – patobulinta panorama su šviesos efektais; buvo išrasta Dagero (Louis Jasques Mandé Daguerre, 1787–1851) ir Buteno 1822 metais, t.y. po šiame romane aprašomų įvykių. Taigi čia Balzacas netikslus.

40 Iki pat kulnų (*lot.*).

41 *Galio sistema* – vokiečių mokslininko Galio (Franz Joseph Gali, 1758–1828) nemoksliška teorija, pagal kurią žmogaus kiaušė esą įvairių iškilimų („gumbelių“), atitinkančių jo dvasines savybes. Galis 1807 metais skaitė Paryžiuje paskaitas ir turėjo labai didelį pasisekimą.

42 *Žydėjo rožė tiek...* – iš prancūzų poeto Fransua de Malerbo (Francois de Mahlerbe, 1555–1628) eilėraščio.

43 *Etampas* – žemės ūkio rajonas į pietus nuo Paryžiaus.

44 *Šaranta* – Pietvakarių Prancūzijos departamentas, iš kur buvo kilęs Rastinjakas.

45 *Indijos bendrovė* – prekybos įmonė (įsteigta 1719 metais), prekiavusi su Indija ir Zondo salomis. Sėkmingai konkuravo su Anglija, bet negavo pakankamai valdžios paramos ir 1770 metais turėjo būti likviduota.

46 *Morganatinė pora*, tiksliau, „morganatinė santuoka“, yra asmens, priklausančio viešpataujančiai dinastijai, santuoka su neviešpataujančios giminės asmeniu. Balzaco šis posakis čia pavartotas perkeltine prasme.

47 Mielas, mielas, mielas, neabejoki (*ital.*).

[48](#) Iš tų pačių miltų (*lot.*).

[49](#) *Lamartinas*, Alfonsas (Alphonse de Lamartine, 1790–1869), – prancūzų poetas.

[50](#) *Visuomenės gelbėjimo komitetas* – taip Prancūzijos revoliucijos metu vadinosi Konvento įsteigtas valdžios vykdomasis organas, per kurį jakobinų partija vykdė diktatūrą. Per Visuomenės gelbėjimo komitetą buvo organizuojama beatodairiška kova su vidaus ir išorės kontrrevoliucija. Kadangi Gorijo tuo metu buvo vienos Paryžiaus sekcijos (rajono) pirmininkas, tai kunigaikštienė de Lanžė, nusistačiusi prieš Revoliuciją, ironiškai jį vadina „seniu iš devyniasdešimt trečiųjų metų“.

[51](#) *Buonapartė* – legitimistai, „teisėtos“ Burbonų dinastijos šalininkai, taip vadino imperatorių Napoleoną Bonapartą, tuo pabrėždami, kad jis italų kilmės.

[52](#) *Benjaminas* – Biblijoje jauniausias Jokūbo sūnus, numylėtinis.

[53](#) *Ariadnės siūlas* – pagal senovės graikų mitologiją, Kretos karalius Minas pasiuntė Tesėją pas pabaisą Minotaurą, gyvenusį labirinte, kad tas Tesėją nužudytų. Mino duktė Ariadnė, pamilusi Tesėją, davė jam siūlą kamuolį; klaidžiodamas po labirintą jis tą siūlą vyniojo ir pagal jį rado kelią atgal.

[54](#) Svarbiausias dalykas pasaulyje (*lot.*).

[55](#) *Dolibanas*, – Deforžo (1746–1806) komedijos *Kurtinys* personažas, menko proto žmogelis, tėvas, visas paskendęs rūpesčiuose dėl savo dukters.

[56](#) *Gavusio barono titulą iš Šventosios imperijos* – feodalinė Vokietija ligi Napoleono, kuris gerokai apgriovė jos socialinę ekonominę santvarką, vadinosi Šventoji Romos imperija. Ji prekiaavo titulais, kuriuos už didelius pinigus pirkdavosi turtuoliai.

[57](#) *Pompėja* ir *Herkulanumas* – du romėnų miestai arti Neapolio, per Vezuvijaus išsiveržimą 79 metais apversti lava ir pelenais. Nuo 1748 metų ten buvo atliekami archeologiniai kasinėjimai, davę daug duomenų apie senojo pasaulio buitį, kultūrą, meną.

[58](#) *Kairiajame Senos krante*, tarp Sen Žako ir Sen Per gatvių, yra Lotynų kvartalas.

[59](#) *Galijonai* – senoviniai ispanų buriniai laivai, kuriais XVI–XVIII amžiais į Ispaniją būdavo gabenamas sidabras ir auksas iš Meksikos, Peru ir kitų Pietų Amerikos šalių.

[60](#) *Miuratas*, Žoašenas (Joachim Murat, 1767–1815), Revoliucijos metu iš eilinių kavaleristų iškilo į generolus. Napoleonas jį pakėlė į maršalus, paskui paskyrė savo užkariautos Neapolio karalystės karaliumi. Grįžus į Neapolį Burbonams, Miuratas bandė juos nuverstti, bet buvo suimtas ir sušaudytas.

[61](#) *Benvenuto Čelinio memuarai* – Čelinis (Benvenuto Cellini, 1500–1571), garsus italų skulptorius ir auksakalys, paliko įdomų savo audringo, pilno nuotykių gyvenimo aprašymą.

[62](#) *Pataikyti į Sen Klu tinklus* – Sen Klu – miestelis šalia Senos žemiau Paryžiaus. Čia skersai upę buvo ištempti tinklai skenduoliams gaudyti.

[63](#) *Kur parašyta Maniuelis, jūs perskaitysite Vilelis* – Žakas Maniuelis (Jacques Antoine Manuel, 1775–1827) – antimonarchistas, tarnavęs revoliucinėje armijoje, vėliau Atstovų rūmuose atstovavęs liberalinei srovei. Grafas Žanas Batistas de Vilelis (Jean-Baptiste de Villele, 1773–1854) – deputatas, kraštutinių rojalistų partijos, absoliutinės monarchijos šalininkų vadovas. Kadangi Vilelis ir Maniuelis buvo priešingų politinių partijų atstovai, biuletenyje perskaityti „Vilelis“, kur parašyta „Maniuelis“, būtų buvusi politinė suktybė.

[64](#) *Helotai* – valstybės vergai senovės Spartoje (Graikijoje).

[65](#) *Obri*, Fransua (Francois Aubry, 1749–1802), – Konvento narys Revoliucijos laikais, vėliau perėjęs į reakcijos pusę; po jakobinų nuvertimo vadovavo Visuomenės gelbėjimo komiteto karinei sekcijai ir persekiojo generolą Napoleoną Bonapartą.

[66](#) *Ambigiu Komik* – populiarus lengvojo žanro teatras.

[67](#) *Ilinojai, huronai* – baigiančios išmirti Šiaurės Amerikos indėnų gentys, gyvenusios Didžiųjų ežerų srityje.

[68](#) *Luaros armija* buvo vadinama Napoleono armija, išlikusi po pralaimėjimo ties Vaterlo (1815 m.). Sąjungininkų ir Burbonų reikalavimu ji buvo išvesta į Luaros sritį toli nuo Paryžiaus, o paskui išformuota.

[69](#) *Žmogus, visų mažiausiai nusipelnęs Prancūzijai*, – markizas de Lafajetas (La Fayette, 1757–1834), išpopuliarėjęs kaip Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės karų dalyvis. Prancūzijos revoliucijos metu prisidėjo prie „trečiojo luomo“, bet, būdamas nuosaikių politinių pažiūrų, Konvento laikais emigravo iš Prancūzijos.

[70](#) *Kunigaikštis, į kurį visi svaido akmenimis*, – turimas omenyje Taleiranas (Talleyrand, 1754–1838), prancūzų diplomatas, užsienio reikalų ministras Direktorijos, Konsulato ir Imperijų laikais. Vienos kongrese (1814–1815) su dideliu gudrumu ir cinizmu išnaudojo sąjungininkų politinius prieštaravimus, siekdamas išlaikyti Prancūziją nesuskaldytą ir nepriklausomą. Restauracijos laikais rojalistai persekiojo Taleiraną kaip „karaliaus žudiką“, nes jis balsavo už Liudviko XVI nužudymą, ir jis buvo priverstas atsisakyti politiko veiklos.

[71](#) *Tiuilri* (rūmai ir parkas) – senoji Prancūzijos karalių rezidencija Paryžiuje, statyta 1564 metais. Vėliau karalių rezidencija buvo perkelta į Versalį; po Revoliucijos Tiuilri tapo vyriausybės būstine.

[72](#) *Spartoje* olimpinio sporto žaidimų dalyviai rengdavosi rungtynėms žiūrovams nematant. Laimėtojai gaudavo laurų vainikus.

[73](#) *D'Eskaras* – Liudviko XVIII dvirškis, jo stalo bendras, smaguris; mirė staigia mirtimi nuo persivalgymo.

[74](#) *Tantalas*, Lidijos karalius, pasak graikų mitologijos, pavaišinęs aplankiusius jį dievus savo sūnaus Pelopso kūnu, norėdamas išmėginti, ar dievai viską žino. Už bausmę Jupiteris jį nutrėmęs į Tartarą (pragarą) ir pasmerkęs amžinai kentėti badą ir troškulį.

- 75 *Šatobrianas*, Fransua Renė de (Francois Renė de Chateaubriand, 1768–1848), – prancūzų rašytojas ir publicistas.
- 76 *Kerubinas* – jaunas pažas, mylis moteris ir jų mylimas, vienas Bomaršė (Beaumarchais, 1732–1799) komedijos *Figaro vedybos* veikėjų.
- 77 *Alsestas* – Moljero (Moliere, 1622–1673) *Mizantropo* herojus, stačiai reiškias savo nepasitenkinimą aplinkine visuomene.
- 78 *Dženė Dins* – Valterio Skoto (Walter Scott, 1771–1832) romano *Edinburgo kalėjimas* pasiaukojanti herojė. Romanas pirmąkart išverstas į prancūzų kalbą 1818 metais.
- 79 *Liuksemburgo sodas* – sodas prie Liuksemburgo rūmų, netoli Lotynų kvartalo; viena paryžiečių mėgstamų poilsio ir pasivaikščiojimo vietų.
- 80 *Perkirsti Gordijaus mazgą* – pasak senovės graikų padavimo, niekas negalėjęs atmegzti mazgo, kuriuo buvęs pririštas jungas prie Frigijos karaliaus Gordijaus vežimo. Pagal orakulo pranašavimą, tas, kas atmegsias šį mazgą, turėsias užimti visą Aziją. Karalius Aleksandras Makedonietis šį uždavinį išsprendęs drąsiai veiksmu: jis perkirtęs Gordijaus mazgą kardu.
- 81 *Kiuvjė*, Žoržas (Georgès Cuvier, 1769–1832), – prancūzų mokslininkas, sukūręs lyginamąją anatomiją ir paleontologiją.
- 82 *Fodor* ir *Pelegrinis* – Žozefina Menvijel Fodor – italų dainininkė, gastroliavusi Paryžiuje. Feliksas Pelegrinis – italų dainininkas bosas; buvęs Paryžiaus konservatorijos profesorius.
- 83 *Mirabo*, grafas Gabrielis de (Gabriel de Mirabeau, 1749–1791), – Prancūzijos revoliucijos veikėjas, įžymus oratorius.
- 84 *Labriujeras*, Žanas de (Jean de La Bruyère, 1645–1696), – prancūzų rašytojas, apybraižose *Charakteriai* satyriškai pavaizdavęs savo meto žmonių papročius.
- 85 *Šv. Huberto dieną* – šv. Hubertas katalikų kraštuose laikomas medžiotojų globėju.
- 86 *Tiurenas*, vikontas Anri de (Henri de Turenne, 1611–1675), – žymus prancūzų karo vadas, labai populiarus tarp kareivių.
- 87 Samdomajam žmogžudžiui.
- 88 *Išvaduotoji Venecija* – anglų dramaturgo Tomo Otvejo (Thomas Otway, 1651–1685) tragedija. Buvo išversta į prancūzų kalbą 1746 metais ir turėjo didelį pasisekimą. *Pjeras* ir *Džafjeras* – jos veikėjai, neišskiriami draugai.
- 89 *Jeruzalės gatvės agentas* – toje gatvėje buvo Paryžiaus slaptoji policija.
- 90 *Bagdado kalifas* – prancūzų kompozitoriaus Fransua Bualdjė (Francois Boieldieu, 1775–1834) komiška opera, turėjusi didelį pasisekimą.
- 91 *Konjaras* – avantiūristas, 1802 metais už vagystę nuteistas keturiolikai metų katorgos, iš kurios pabėgo 1805 metais; pasisakė esąs grafas de Sent Elenas, buvo paimtas į armiją, pasižymėjo žygiuose ir po Burbonų restauracijos buvo paskirtas Paryžiaus žandarmerijos papulkininkiu, o pasiliko kaip buvęs vagių gaujos vadu. Nutvertas per karaliaus paradą, buvo nuteistas katorgai iki gyvos galvos.
- 92 *Bregetas* (Abraham Louis Breguet, 1747–1823) – garsus laikrodžių ir tikslųjų mechanizmų meistras, kilęs iš Šveicarijos.
- 93 *Ričardai, karaliau mano!* – šiais žodžiais prasideda Andrė Gretri (Andrė Modeste Gretri, 1741–1813) komiškos operos *Ričardas Liūtaširdis* arijetė.
- 94 Kriaušė prancūziškai „puar“.
- 95 *Bordo vyno, kuriam Lafito vardas...* – Votrenas žaidžia žodžiais, nes, pirma, viena geriausių raudonojo vyno rūšių vadinasi „Šato Lafit“, antra – tai pavardė garsaus finansininko Žako Lafito (Jacques Laffitte, 1767–1844), kuris nuo 1812 metų buvo Prancūzijos banko valdytojas.
- 96 *Laukinis tarpeklis, arba Burgundijos kunigaikštis*, – Pikserekuro (1773–1844) melodrama, kurios siužetas pasiskolintas iš vikonto d’Arlenkuro populiaraus „gotiško“ romano *Atsiskyrėlis*.
- 97 *Atala* – Šatobriano (Chateaubriand) apysaka, išėjusi 1802 metais. Ponia Vokė painioja madingus autorius ir jų veikalus.
- 98 *Bernarden de Sen Pjeras*, Žakas Anri (Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre, 1737–1814), – prancūzų rašytojas, Rousseau sekėjas, parašęs apysaką *Paulius ir Virginija*, kur vaizduojama idiliška meilė tropinės gamtos prieglobstyje.
- 99 *Sorbona* – Paryžiaus universitetas.
- 100 *Grevo aikštė* – Paryžiaus aikštė, kurioje yra miesto rotušė. Grevo aikštėje paprastai būdavo vykdomos mirties bausmės.
- 101 Lig laiko (*ital.*).
- 102 *Tu šiandien ne per daug mandagus* – Votrenas kreipiasi į Paryžiaus policijos viršininką kaip į seną pažįstamą, nes, pasak Balzaco, tai buvęs katorgininkas Bibi Liupenas, Votrenui pažįstamas iš katorgos, paskui stojęs tarnauti policijoje. 1830 metais jį pakeitė Votrenas (žr. Balzaco romaną *Kurtizanių spindesys ir skurdas*).
- 103 *Šilko siūlas* – vieno Paryžiaus nusikaltėlio, turėjusio reikalų su Votrenu, slapyvardis. Balzaco romane *Kurtizanių spindesys ir skurdas* jis pasirodo esąs provokatorius.
- 104 *Ninona de Lanklo* (1620–1705) – viena gražiausių ir labiausiai išsilavinusių Prancūzijos moterų XVII amžiuje.
- 105 *Pompadur* (Pompadour, 1721–1764) – karaliaus Liudviko XV favoritė.

[106](#) *Auksakalių krantinės žioplėliai* – Paryžiuje toje krantinėje buvo baudžiamųjų bylų teismas ir centrinis kalėjimas – Konsjeržeri.

[107](#) *Žanas Žakas* – turimas omenyje Ruso (Jean-Jacques Rousseau, 1712–1788), *Visuomenės sutarties* autorius.

[108](#) *Flikoto* – pigumu išgarsėjusio Paryžiaus restorano šeimininkas.

[109](#) Kiekvieną išduoda jo aistra (*lot.*).

[110](#) *Buvo panaši į Marijų Kartaginos griuvėsiuose* – Gajus Marijus (Caius Marius, 156–86 metais prieš Kr.) – Romos karo vadas, demokratas; gelbėdamasis nuo savo politinių priešų, pabėgo į Šiaurės Afriką. Kartaginos griuvėsiuose mąstydamas apie laimės nepastovumą, jis gavo žinią, kad ir ši vieta jam nesaugi.

[111](#) *Lordas Baironas* – turima omenyje Bairono (George Gordon Byron, 1788–1824) eiliuotas kūrinys *Taso skundas*.

[112](#) *Panelė de Lavaljer* (La Vallière, 1644–1710) – viena tų laikų gražuolių, karaliaus Liudviko XIV favoritė.

[113](#) *Paryžiaus Rubikonas* – Rubikonas, nedidelė šiaurės vakarų Italijos upelė, skyrė iš seno Romos valdomas žemes nuo užkariautosios Galijos, ir kariniai daliniai, skirti stovėti Galijoje, neturėjo teisės pereiti šitą ribą; perėjimas buvo laikomas didžiausiu valstybiniu nusikaltimu. Kai Julijus Cezaris išžygiavo prieš Pompėjų ir perėjo iš Galijos per Rubikoną, tai jis tuo pat kartu paskelbė karą Romos Respublikai. Posakis „žengti per Rubikoną“ reiškia atlikti ryžtingą veiksmą, po kurio nebegalima trauktis atgal.

[114](#) *Sent Pelaži* – skolininkų kalėjimas, vėliau – politinių nusikaltėlių kalėjimas.

[115](#) *Mozės malda* – kalbama apie Mozės maldą Rosinio (Gioacchino Rossini, 1792–1868) operoje *Mozė Egipte*. Balzacas girdėjo tą operą Venecijoje, ji labai jam patiko.

[116](#) *Kunigaikštienė de Monpansjė* – Liudvikas XIV uždarė kalėjime kunigaikštį de Lozeną, kad jis negalėtų susituokti su Luiza Orleaniete, kunigaikštienė de Monpansjė.

[117](#) *Niobė* – antikinėje mitologijoje šešių sūnų ir šešių dukterų motina. Laimingoji motina kartą pasijuokė iš Latonos, kuri teturėjo tik du vaikus, sugyventus su Jupiteriu, – Apoloną ir Dianą. Keršydamas už motinos įžeidimą, Apolonas strėlėmis išžudė visus Niobės vaikus jai pačiai matant, ir ji iš sielvarto pavirto uola.

[118](#) *Otel Djė* – viena seniausių Paryžiaus ligoninių, įsteigta XVII amžiuje.

[119](#) *Tarp Vandomo kolonos ir Invalidų rūmų* – Vandomo kolona buvo pastatyta Paryžiaus centre Napoleono 1805–1806 metų pergalėms pagerbti. Invalidų rūmai yra Paryžiaus pietvakarinėje pusėje, kairiojoje Senos pakrantėje. Tarp šitų dviejų pastatų į kairę nuo Senos yra Sen Žermeno priemiestis, o išilgai dešiniojo kranto – turtingoji Paryžiaus dalis: Birža, Palė Rojalis, bankai, didžiosios krautuvės.